

ISSN 2414 9217

<https://www.gospravacheloveka.tj>

**ДАВЛАТШИНОСӢ
ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН**

Маҷаллаи илмӣ-амали

**ГОСУДАРСТВОВЕДЕНИЕ
И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА**

Научно-практический журнал

**№ 1 (21)
2021**

ДАВЛАТШИНОСӢ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН
Маҷаллаи илмӣ-амалӣ

№ 1 (21)
2021

**Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 196/МЧ-97
аз 12 апрели соли 2021 ба қайд гирифта шудааст.**

Маҷалла соли 2016 таъсис дода шуда, дар як сол чор маротиба ҷоп мегардад.

Муассис: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, факултети ҳуқуқшиносӣ

Сармуҳаррӣ:

Азиззода У.А. – д. и. ҳ., профессор

Муовини сармуҳаррӣ:

Диноршоҳ А.М. – д. и. ҳ., профессор

Котиби масъул:

Салоҳидинова С.М. – н. и. ҳ.

Ҳайати таҳририя:

Имомзода М.С.

**академики Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон,
д. и. ф., профессор**

Махмудзода М.А.

**академики Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон,
д. и. ҳ., профессор**

Тоҳиров Ф.Т.

**академики Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон,
д. и. ҳ., профессор**

Насриддинзода Э.С.

**д. и. ҳ., профессор, узви вобастаи Академияи миллии
илмҳои Тоҷикистон**

Авакян С.А.

д. и. ҳ., профессор

Ализода З.М.

д. и. ҳ., профессор

Зоир Ҷ.М.

д. и. ҳ., профессор

Нуриддинов Р.

д. и. с., профессор

Шарофзода Р.Ш.

д. и. ҳ., профессор

Золотухин А.В.

д. и. ҳ., дотсент

Сафарзода Б.А.

д. и. ҳ., профессор

Рахмон Д.С.

д. и. ҳ., профессор

Ҷамшедов Ҷ.Н.

н. и. ҳ., дотсент

Камолзода И.И.

н. и. ҳ., дотсент

Павленко Е.М.

н. и. ҳ., дотсент

Муҳаррирони илмӣ ва мусаҳҳеҳон:

Саъдизода Ҷ., Шоев Ф.М., Наимов Б.Ғ., Сафарзода Н.Ф.

ГОСУДАРСТВОВЕДЕНИЕ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА
Научно-практический журнал

№ 1 (21)
2021

Издание зарегистрировано в Министерстве культуры Республики Таджикистан за № 196/МЧ-97 от 12 апреля 2021 года

Журнал выходит с 2016 года, издается 4 раза в год.

Учредитель: Таджикский национальный университет, юридический факультет

Главный редактор: Азиззода У.А. – д. ю. н., профессор
Заместитель главного редактора: Диноршох А.М. – д. ю. н., профессор
Ответственный секретарь: Салохидинова С.М. – к. ю. н.

Члены редколлегии:

Имомзода М.С.	академик Национальной Академии наук Таджикистана, д. ф. н., профессор
Махмудзода М.А.	академик Национальной Академии наук Таджикистана, д. ю. н., профессор
Тахиров Ф.Т.	академик Национальной Академии наук Таджикистана, д. ю. н., профессор
Насридинзода Э.С.	д. ю. н., профессор, член-корреспондент Национальной Академии наук Таджикистана
Авакъян С.А.	д. ю. н., профессор
Ализода З.М.	д. ю. н., профессор
Зоир Дж.М.	д. ю. н., профессор
Нуридинов Р.	д. п. н., профессор
Шарофзода Р.Ш.	д. ю. н., профессор
Золотухин А.В.	д. ю. н., доцент
Сафарзода Б.А.	д. ю. н., профессор
Рахмон Д.С.	д. ю. н., профессор
Джамшедов Дж.Н.	к. ю. н., доцент
Камолзода И.И.	к. ю. н., доцент
Павленко Е.М.	к. ю. н., доцент

Научное редактирование и корректура:
Сайдизода Дж., Шоев Ф.М., Наимов Б.Г., Сафарзода Н.Ф.

МУНДАРИЧА – СОДЕРЖАНИЕ

**НАЗАРИЯ ВА ТАЪРИХИ ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ; ТАЪРИХИ ТАЪЛИМОТИ
ҲУҚУҚӢ ВА СИЁСӢ (ИХТИСОС: 12.00.01) –
ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ПРАВА И ГОСУДАРСТВА; ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ И
ПОЛИТИЧЕСКИХ УЧЕНИЙ (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.01)**

Рахмон Д.С.	Роль Шанхайской Организации Сотрудничества в совершенствовании законодательства Республики Таджикистан по борьбе с терроризмом, экстремизмом и сепаратизмом	6
Алиев Ф.Ш.	Нақши тарбияи ҳуқуқӣ дар болобурди фарҳанги ҳуқуқии ҷавонон	14
Азиззода У.А., Бобохонов Ф.А.	Ҳифзи ҳуқуқи инсон аз зарари маънавӣ дар низоми ҳуқуқи зардуштӣ	21
Азиззода У.А., Езидяр М.А.	Муомилоти ғайриқонунии маводи муҳаддир ва ҳамbastагии он бо терроризми байналмилалӣ	38
Раҷабзода Р.М.	Таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ заминai ташаккул ва такмили шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои доҳилӣ	50
Саидов Х.Х.	К вопросу о месте категории таможенного дела в таможенном законодательстве Республики Таджикистан	66
Сайнозимзода Ф.С.	Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аҳамияти ҳуқуқии он	73
ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНИЙ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ ОИЛАВӢ; ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ҲУСУСӢ (ИХТИСОС: 12.00.03) – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.03)		
Соҳибзода М.М., Зариф У.М.	Мафҳум, ҳусусият ва табииати ҳуқуқии экспертизаи таҳлили таъсири танзимкунӣ ҳамчун механизми ҳифзи ҳуқуқи соҳибкорон	82
Зайнидинов Ф.А.	Моҳияти ҳуқуқии ташкилотҳои корпоративӣ ва тиҷоратӣ ҳамчун намуди шахсони ҳуқуқӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон	97
Сангканова Т.	Бастан, тағиیر додан ва қатъ намудани шартнома дар бораи фаъолият дар минтақаи озоди иқтисодӣ	111
ҲУҚУҚИ МЕҲНАТ; ҲУҚУҚИ ТАЪМИНОТИ ИҼТИМОӢ (ИХТИСОС: 12.00.05) – ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.05)		
Бобокалонова С.Ғ.	Баъзе аз масъалаҳои вижагиҳои танзими меҳнати занон ва шахсони уҳдадориҳои оилавидошта дар қонунгузории Тоҷикистон	117
ҲУҚУҚИ ЧИНОЯТИЙ ВА ҚРИМИНОЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИҼРОИ ҶАЗОИ ЧИНОЯТИЙ (ИХТИСОС: 12.00.08) – УГОЛОВНОЕ ПРАВО И ҚРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО- ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.08)		

Солиев К.Х., Шарипов Т.Ш.	Принсипҳои сиёсати давлатӣ дар самти муқовимат ба савдои одамон	129
Миралиев Э.Б.	Нумудҳои манфии бекор кардани шартан татбиқ накардани ҷазо	142
Давлатов Б.С.	Таҳлили муқойисавӣ-хуқуқии қонунгузории ҷиноятии давлатҳои хориҷӣ оид ба ҷавобгарӣ барои саркашӣ аз супоридани андозҳо ва (ё) пардохтҳо	152
Камолов З.А.	Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ташкили таълим ё гурӯҳи таълимии ҳусусияти динии эҷстремистидошта	160
Сайфуллоzода У.А.	Баъзе масъалаҳои муайян намудани аломатҳои тарафи объективии гирифтани пора мутобики кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон	169
Миралиев С.А.	Таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазое, ки барои ин ҷиноят пешбинӣ шудааст, мутобики қонунгузории баъзе аз давлатҳои пасошӯравӣ	178
МУРОФИАИ ҔИНОЯТИЙ (ИХТИСОС: 12.00.09) – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.09)		
Махмудов И.Т., Абдуллоев П.С.	Рушди ҳамкориҳои байналмилалии мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон	190
Ахмадов М.С.	Ҳамкории муфаттиш бо кормандони оперативӣ-ҷустуҷӯй бо мақсади истифодаи натиҷаҳои фаъолияти онҳо дар мурофиаи ҷиноятӣ	203
КРИМИНАЛИСТИКА; ФАҔОЛИЯТИ СУДӢ-ЭКСПЕРТӢ; ФАҔОЛИЯТИ ОПЕРАТИВӢ-ҔУСТУҔӢ (ИХТИСОС: 12.00.12) – КРИМИНАЛИСТИКА; СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, ОПЕРАТИВНО- РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.12)		
Назаров А.К.	Механизм образование следов на пули и гильзы	212
ХУҚУҚИ МАҔМУРӢ; МУРОФИАИ МАҔМУРӢ (ИХТИСОС: 12.00.14) – АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.14)		
Мараев К.Е., Валиев Н.Д.	Цель субъекта управления, как основа контрактной системы в сфере закупок и критерий эффективности способов организации закупочной деятельности	218
ТАҚРИЗҲО – РЕЦЕНЗИИ		
Сафарзода А.И.	Отзыв на автореферат диссертации Челябовой Залины Магомедзагировной по теме «Насилие в посягательствах на собственность: понятие, виды, проблемы законодательной регламентации, квалификации и наказания»	228
Талабот ба мақолаҳо, ки барои нашр дар мачаллаи «Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон» пешниҳод мешаванд		223
Требования, предъявляемые к статьям соискателей, аспирантов и докторантов для публикации в журнале «Государствоведение и права человека»		227

**НАЗАРИЯ ВА ТАЪРИХИ ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ; ТАЪРИХИ
ТАЪЛИМОТИ ҲУҚУҚӢ ВА СИЁСӢ (ИХТИСОС: 12.00.01) –
ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ПРАВА И ГОСУДАРСТВА; ИСТОРИЯ
ПРАВОВЫХ И ПОЛИТИЧЕСКИХ УЧЕНИЙ (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ:
12.00.01)**

**РОЛЬ ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА
В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН ПО БОРЬБЕ С ТЕРРОРИЗМОМ,
ЭКСТРЕМИЗМОМ И СЕПАРАТИЗМОМ**

Рахмон Дилшод Сафарбек,
доктор юридических наук, профессор,
декан юридического факультета
Таджикского национального
университета
Тел.: (+992) 918675282
E-mail: s_dilshod85@mail.ru

Аннотация: В данной статье вопрос о вкладе ШОС в совершенствовании законодательства Республики Таджикистан в сфере противодействия терроризму, сепаратизму и экстремизму подвергался глубокому научному исследованию. Согласно мнению автора в настоящее время одним из влиятельных и динамично развивающихся организаций в международном сообществе считается ШОС, а противодействие терроризму, сепаратизму и экстремизму является его основным направлением и в этом направлении ей удалось получить значительный опыт.

Путем обмена опытом в области законодательства и правовой информации, своевременной и систематической координации законодательства государств-членов, а также ускорения процесса утверждения документов, одобренных ШОС, законодательство Республики Таджикистан о терроризме, сепаратизме и экстремизме соответствует требованиям как этой, так и других международных организаций.

Развитие долгосрочного сотрудничества государств-членов не только в интересах национальной безопасности Республики Таджикистана, но и в интересах всех государств-членов ШОС.

Ключевые слова: Шанхайская организация сотрудничества, соглашение, конвенция, стратегия, правовая политика, законодательство, терроризм, экстремизм, сепаратизм.

**НАҚШИ СОЗМОНИ ҲАМКОРИИ ШАНХАЙ ДАР ТАКМИЛИ
ҚОНУНГУЗОРИИ ТОЧИКИСТОН ОИД БА МУҚОВИМАТ БО
ТЕРРОРИЗМ, СЕПАРАТИЗМ ВА ЭКСТРЕМИЗМ**

Рахмон Дилшод Сафарбек,

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор, декани факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Тел.: (+992) 918675282

E-mail: s_dilshod85@mail.ru

Фишурда: Дар мақолаи мазкур масъалаи саҳми СҲШ дар такмили қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муқовимат бо терроризм, сепаратизм ва экстремизм мавриди таҳқиқи амиқи илмӣ қарор дода шудааст. Ба андешаи муаллиф СҲШ имрӯз яке аз ташкилотҳои бонуфуз ва ба таври динамикӣ инкишоёбандай ҷомеаи байналмилалӣ ба шумор рафта, муқовимат бо терроризм, сепаратизм ва ифротгарой яке аз самтҳои асосии онро ташкил дода, дар ин самт, тавонистааст таҷрибаи назаррасро аз худ намояд.

Бо роҳи табодули таҷриба дар масъалаи қонунгузорӣ ва маълумоти ҳуқуқӣ, ҳамчунин ҳамоҳангнамоии саривақтӣ ва мунаzzами қонунгузории қишварҳои узв, суръат баҳшидан ба раванди тасдиқи ҳуҷҷатҳои қабулнамудаи СҲШ, қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба терроризм, сепаратизм ва экстремизм ба талаботи зарурӣ дар сатҳи ҳам созмони мазкур ва ҳам созмонҳои дигари байналмилалӣ ҷавобғӯ мебошад.

Рушди ҳамкории дарозмуддати давлатҳои узв натанҳо ба манфиати амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки ба манфиати тамоми қишварҳои узви СҲШ дониста мешавад.

Калидвожаҳо: Созмони ҳамкории Шанхай, созишинома, конвенсия, стратегия, сиёсати ҳуқуқӣ, қонунгузорӣ, терроризм, экстремизм, сепаратизм.

**THE ROLE OF THE SHANGHAI ORGANIZATION OF
COOPERATION IN THE EXCELLENCE OF THE LEGISLATION OF
TAJIKISTAN ON THE PROTECTION OF TERRORISM, SEPARATISM
AND EXTREMISM**

Rahmon Dilshod Safarbek,

Doctor of Law, Professor, Dean of the Faculty of Law of the Tajik National University

Phone: (+992) 918675282

E-mail: s_dilshod85@mail.ru

Annotation: In this article, the question of the SCO's contribution in improving the legislation of the Republic of Tajikistan in the sphere of combating terrorism, separatism and extremism subjected to deep scientific research. According to the author, at present, the SCO is considered one of the most influential and dynamically developing organizations in the international community, and combating terrorism, separatism and extremism as its main direction and in this direction it has managed to gain significant experience.

By exchanging experience in the field of legislation and legal information, timely and systematic coordination of the legislation of the member states, as well as accelerating the process of approving documents approved by the SCO, the legislation of the Republic of Tajikistan on terrorism, separatism and extremism meets the requirements of both this and other international organizations.

Development of long-term cooperation between member states not only in the interests of the national security of the Republic of Tajikistan, but also in the interests of all SCO member states.

Keywords: Shanghai Cooperation Organization, agreement, convention, strategy, legal policy, legislation, terrorism, extremism, separatism.

Во все времена в целях защиты своих национальных интересов на международной арене, достижения общечеловеческих целей и решения мировых проблем отдельные государства нуждались в разного рода сотрудничестве, в объединениях основывающихся на взаимодоверии и добрососедстве.

Образование таких надежных объединений в форме международных и региональных организаций, которые представляют собой эффективнейшие структуры в поддержании мира и безопасности, является основным фактором в достижении общих целей на международной арене.

В связи с новыми вызовами и угрозами день за днем растет роль международных и региональных организаций, так как поддержание стабильности в современном мировом сообществе возможно только при наличии различных устойчивых международных связей и отношений между субъектами международного права. В обратном случае, прекращение или отсутствие дружественных отношений приводит к разрушению организованной системы мирового порядка.

XXI век со всеми его беспрецедентными политическими событиями и изменениями геополитической ситуации в регионе и мире вызывает необходимость в установлении международного сотрудничества в различных сферах, в особенности в военно-политическом сотрудничестве. Возникновение негативных явлений, новых угроз и их не предвиденных последствий, посягающих на безопасность региона побудило государства наладить более тесное сотрудничество. Республика Таджикистан, как член современного международного сообщества, также рассматривает налаживание активного и взаимовыгодного сотрудничества с региональными и универсальными международными организациями, в том

числе с Шанхайской организацией сотрудничества (ШОС), как одно из важных направлений своей внешней политики.

Относительно основных направлений внутренней и внешней политики Республики Таджикистан Основатель мира и национального единства, Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон в своем Послании законодательному органу страны – Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 22 апреля 2011 года отметил: «Если речь зашла о регионе, то сразу вспоминается его крупнейшая организация – Шанхайская Организация Сотрудничества, ибо она с первых дней своего формирования сделала многое для решения региональных вопросов, организации экономического сотрудничества государств-членов на основе новых принципов и других сфер сотрудничества, которые поэтапно охватывают все сферы нашей жизни». Глава государства отметил, что в рамках деятельности данной организации в Таджикистане реализовано множество проектов общенационального характера.

Сегодня ШОС представляет собой одну из динамично развивающихся организаций в международной сообществе. Совместное противодействие терроризму, экстремизму и сепаратизму государств-членов ШОС, является одной из основных направлений деятельности организации, в котором достигнуты весомые результаты. Следует отметить, что долгосрочное сотрудничество государств-членов ШОС осуществляется не только в интересах национальной безопасности Республики Таджикистан, но и удовлетворяет интересам всех государств его членов.

Таким образом, ШОС разработала совокупность механизмов и соглашений, способствующих регулированию и поддержанию безопасности региона. Государства члены ШОС, принявшие 15 июня 2001 года Шанхайскую конвенцию о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом руководствовались целями и принципами Устава ООН, прежде всего касающимися поддержания международного мира и безопасности, развития между государствами дружественных отношений и сотрудничества и признали, что терроризм, сепаратизм и экстремизм представляют угрозу международному миру и безопасности, развитию дружественных отношений между государствами, а также осуществлению основных прав и свобод человека.

Терроризм, сепаратизм и экстремизм неся в себе угрозу территориальной целостности и независимости государств, лишает возможности его всестороннего развития. В целях защиты национальных интересов, обеспечения прав и свобод человека и гражданина, обеспечения территориальной целостности государств членов организации, обеспечения стабильности и безопасности, в частности посредством развития сотрудничества в сфере борьбы с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, которое закреплено в Декларации о создании Шанхайской организации сотрудничества от 15 июня 2001 года, Шанхайской конвенции

о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом от 15 июня 2001 года и Хартии Шанхайской организации сотрудничества от 7 июня 2002 года, государствами-членами ШОС 7 июня 2002 года была образована Региональная антитеррористическая структура (РАТС).

Законодательство Республики Таджикистан о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, на должном уровне соответствует требованиям данной организации, а парламент страны играет активную роль в правовом обеспечении различных сторон данного сотрудничества.

Обмен опытом в области законодательства и правовой информации, а также своевременное и систематическое согласование законодательства стран-участниц позволяет ускорить процесс утверждения принятых документов ШОС, что способствует увеличению эффективности организации.

В целях решения существующих проблем и еще большего развития деятельности ШОС был принят ряд документов, которые влияют на поступательное развитие законодательства стран-участниц: Соглашение между Государствами-членами Шанхайской организации сотрудничества о региональной антитеррористической структуре, Соглашение между Шанхайской организацией сотрудничества и Правительством Республики Узбекистан об условиях пребывания региональной антитеррористической структуры Шанхайской организации сотрудничества в Республике Узбекистан, Концепция сотрудничества государств-членов ШОС в борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, Конвенция о привилегиях и иммунитетах Шанхайской организации сотрудничества, Положение о реестре розыска лиц, объявленных в международный розыск специальными и правоохранительными органами государств-членов ШОС за совершение преступления или по подозрению в совершении преступления террористического, сепаратистского или экстремистского характера, Соглашение о порядке организации и проведения антитеррористических мероприятий на территории государств-членов ШОС, Соглашение между государствами-членами ШОС по борьбе с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, Соглашение о сотрудничестве в области выявления и перекрытия каналов проникновения на территории государств-членов Шанхайской организации сотрудничества лиц, причастных к террористической, сепаратистской и экстремистской деятельности, Соглашение о сотрудничестве между Правительствами государств-членов ШОС по борьбе с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, Соглашение об обеспечении защиты информации в рамках Антитеррористической структуры Шанхайской организации сотрудничества, Соглашение о порядке организации и проведения совместных антитеррористических учений государств-членов ШОС, Соглашение между государствами-членами ШОС о проведении совместных военных учений, Конвенция ШОС против терроризма, Соглашение о подготовке кадров для антитеррористических органов

государств-членов ШОС, Соглашение между правительствами государств-членов ШОС о сотрудничестве в сфере обеспечения международной информационной безопасности.

Одним из нормативных правовых актов ШОС является Конвенция по борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом от 15 июня 2001 года, которая играет ключевую роль в формировании международной правовой основы по борьбе с «тремя силами зла» в государствах-членах ШОС.

Следует отметить, что впервые в мире именно в рамках Шанхайской организации сотрудничества дано определение международного терроризма. В рамках ни одной другой международной или региональной организации не смогли прийти к консенсусу относительно данного понятия.

Особо следует подчеркнуть, что в преамбуле Конвенции отмечено, что «деяния, охватываемые настоящей Конвенцией, ни при каких обстоятельствах не могут быть оправданы, а лица, виновные в совершении таких действий, должны быть привлечены к ответственности». Это означает, что данный акт направлен на борьбу с «тремя силами зла» – терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, а правильная реализация его норм имеет большое влияние на качество борьбы с этими явлениями в регионе и мире в целом.

Как было отмечено выше, роль ШОС в совершенствовании законодательства Республики Таджикистан по борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом достаточно велика: на основе принятых в рамках ШОС актов и их основных принципов в Республике Таджикистан принят целый ряд новых нормативных правовых актов, а в другой их части внесены соответствующие изменения и дополнения.

Одной из основных задач государств-членов ШОС в рассматриваемом вопросе является унификация законодательства. Следует отметить, что после ратификации Шанхайской конвенции о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом в нашем государстве впервые был принят Закон Республики Таджикистан «О борьбе с экстремизмом» от 8 декабря 2003 года, в котором основываясь на положениях Конвенции были определены основные понятия – «экстремизм», «экстремистская деятельность».

В целях применения уголовной ответственности за экстремистскую деятельность в Уголовный Кодекс РТ были внесены изменения и криминализированы следующие деяния:

- Публичные призывы к осуществлению экстремистской деятельности (статья 307¹);
- Организация экстремистского сообщества (статья 307²);
- Организация деятельности экстремистской организации (статья 307³);
- Организация учебы или учебной группы религиозно-экстремистского характера (статья 307⁴).

В целях правильной реализации Шанхайской конвенции о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом Указом Президента Республики Таджикистан от 12 ноября 2016 года, №776 была утверждена Национальная стратегия Республики Таджикистан по борьбе с экстремизмом и терроризмом на 2016-2020 годы. Данный акт программного характера определяет цели, задачи и основные направления государственной политики Республики Таджикистан в сфере борьбы с терроризмом и экстремизмом.

Учитывая развития общественных отношений и появления новых угроз, перед государствами-членами ШОС встало необходимость в совершенствовании его нормативных правовых актов. С учетом этого, ШОС 9 июня 2017 года приняла новую Конвенцию Шанхайской организации сотрудничества по борьбе с экстремизмом, который с учетом масштабов и особенностей опасности экстремистских актов для населения и государств-членов ШОС, а так же мирового сообщества, направлен на реализацию сотрудничества против этого явления.

Принятие новой Конвенции ШОС по борьбе с экстремизмом породило необходимость изменения национального законодательства в этой сфере. Так, Закон Республики Таджикистан «О борьбе с экстремизмом» был принят в новой редакции 2 января 2020 года, где были имплементированы нормы нового международного акта.

Так же, учитывая исполнение международных обязательств и новые вызовы стоящие перед человечеством, Указом Президента страны от 1 июня 2021 года, №187 была утверждена Стратегия борьбы с терроризмом и экстремизмом в Республике Таджикистан на 2021-2025 годы, которая определяя цели, задачи и основные направления государственной политики Республики Таджикистан в сфере борьбы с терроризмом и экстремизмом, направлена на объединение мер предпринимаемых государственными органами, органами самоуправления поселков и сел, институтами гражданского общества и международными организациями направленные в эту сферу.

В целом, можно утверждать, что борьба с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом в рамках ШОС стала успешным направлением сотрудничества между государствами-членами. Роль данной организации в развитии законодательства Республики Таджикистан в сфере борьбы с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом достаточно велика.

Выражаем надежду на то, что Шанхайская Организация Сотрудничества как авторитетная региональная транснациональная организация продолжит расширять свою деятельность и внесет неоценимый вклад в дальнейшее сотрудничество в области обмена информацией, координации деятельности и разработки соглашений и других документов, касающихся борьбы с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом.

Литература:

1. Сафарзода А.И., Курбонзода Б.Ш. Конституционные основы противодействия экстремизму в Республике Таджикистан // Правовая жизнь. – 2017. – №1(17). – С. 66-76.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгарӣ)» аз 8 декабря соли 2003, № 69 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 2003, №12, мод. 697; с. 2007, № 3, мод. 158; Қонуни ҔТ аз 27.11.2014 с., № 1146).
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат бо экстремизм» аз 2 января соли 2020, № 1655. <http://mmk.tj>
4. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 ноября соли 2016, №776, <http://www.prezident.tj>
5. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 апрели соли 2011 <http://www.prezident.tj/taxonomy/term/5/68?page=1>

НАҚШИ ТАРБИЯИ ҲУҚУҚӢ ДАР БОЛОБУРДИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИИ ҶАВОНОН

Алиев Фарух Шарифович,
 унвончӯи кафедраи ҳуқуқи инсон ва
 ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети
 ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
 Тоҷикистон
Тел.: (+992) 917375555
E-mail: falizoda2017@mail.ru

Роҳбари илмӣ: Насридинзода Э.С., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор, узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Муқарриз: Кудратов Н.А., номзади илми ҳуқуқ, дотсент

Фишурда: Дар мақола масъалаи тарбияи ҳуқуқӣ ва нақши он тар болобурди фарҳанги ҳуқуқии ҷавонон таҳлил гардидааст. Диққати асоси ба мағҳуми тарбияи ҳуқуқӣ ва фаҳмишҳои гуногуни он дода шудааст. Инчунин дар натиҷаи таҳлили мавзӯи тарбияи ҳуқуқии ҷавонон бо мақсади самаранок гардидани он дар охир пешниҳодҳои зарурӣ пешкаш гардидааст.

Калидвожаҳо: Тарбияи ҳуқуқӣ, ҷавонон, фарҳанги ҳуқуқӣ, давлати ҳуқуқбунёд.

РОЛЬ ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ В РАЗВИТИИ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ

Алиев Фарух Шарифович,
 соискатель кафедры прав человека и
 сравнительного права
 юридического факультета Таджикского
 национального университета
Тел.: (+992) 917375555.
E-mail: falizoda2017@mail.ru

Научный руководитель: Насридинзода Э.С., доктор юридических наук,
профессор, член-корреспондент национальной академии наук РТ

Рецензент: Кудратов Н.А., кандидат юридических наук, доцент

Анатация: В статье рассматривается проблема правового воспитания и его роль в формировании правовой культуры молодежи. Особое внимание уделяется концепции юридического воспитания и его различным концепциям. Также в результате анализа правового воспитания молодежи с целью повышения ее эффективности автором были предложены необходимые рекомендации.

Ключевые слова: правовое воспитание, молодежь, правовая культура правовое государство.

THE ROLE OF LEGAL EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF LEGAL CULTURE OF YOUTH

Aliyev Farukh Sharifovich,

Applicant of the Department of Human Rights and Comparative Law, Faculty of Law, Tajik National University

Phone: (+992) 917375555

E-mail: falizoda2017@mail.ru

Research supervisor: Nasriddinzoda E.S., Doctor of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan

Reviewer: Kudratov N.A., candidate of science in law, docent

Anotation: The article deals with the problem of legal education and its role in the formation of the legal culture of youth. Particular attention is paid to the concept of legal education and its various concepts. Also, as a result of the analysis of the legal education of young people in order to increase its effectiveness, the author proposed the necessary recommendations.

Keywords: legal education, youth, legal culture, legal state.

Чи гунае, ки фарҳанги ҳуқуқӣ бо фарҳанги чомеа дар алоқаи ногусастани қарор дорад, ба ҳамин монанд тарбияи ҳуқуқӣ аз тарбияи сиёсӣ, ахлоқӣ, ватандӯстӣ ва дигар намудҳои тарбияи инсон ҷудононазир мебошад. Тарбияи ҳуқуқӣ ба раванди шиносии шахс бо арзишҳои ҳам ҳуқуқӣ, ҳам ахлоқӣ, динӣ, эстетикий ва дигар арзишҳои фарҳангҳо мусоидат менамояд. Он қисми таркибии ҷудоношаванди ахлоқ ва маънавиёти инсон, воситаи шинос намудани ҳар як узви чомеа бо арзишҳои умумии фарҳангӣ мебошад. Ба ин маъно, таълими ҳуқуқӣ омили рушди иҷтимоӣ мебошад¹.

Дар шароити вусъати равандҳои ҷаҳонишавӣ, имконияти ворид гардидани фарҳанги ба мо бегона ба фазои миллӣ-фарҳангӣ, таҳдидҳо ба амнияти иттилоотии ҷумҳурӣ, масъулияти мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, муассисаҳои таҳсилотӣ, падару модар, ахли чомеа дар таълиму тарбияи наврасону ҷавонони мамлакат меафзояд².

Ҳалли мушкилоти фарҳанги ҳуқуқии ҷавонон на танҳо барои манфиатҳои илмӣ-назариявӣ, инчунин барои амалияи ҷамъиятии имрӯза низ зарур мебошад. Бунёди давлати ҳуқуқуқбунёд ва тарбияи як шаҳрванди дорои масъулияти шаҳрвандӣ танҳо бо сатҳи баланди фарҳанги ҳуқуқӣ имконпазир аст. Вобаста ба ин, зарурати ба таври илмӣ муайян намудани тарбия ва таълими ҳуқуқӣ ҳамчун

¹ Ниг.: Насурдинов Э.С. Формирование правовой культуры в Республике Таджикистан в условиях углубления культурноцивилизационных различий: проблемы теории и практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Насурдинов Эмом Сайфиддинович. – Душанбе, 2014. – С. 263.

² Ниг.: Мирзозода Ф.С. Танзими ҳуқуқии муносабатҳои таҳсилотӣ: таҳқиқоти умуминазариявӣ. – Душанбе, 2020. – С.11.

омилҳои муассири таъсиргузор ба ташаккули фарҳанги ҳуқуқии ҷавонон ба миён меояд.

Дар раванди баланд бардоштани сатҳи фарҳанги ҳуқуқӣ, аҳамияти тарбияи ҳуқуқӣ аввалиндарача мебошад. Чи тавре, ки дар адабиёти илми дуруст қайд мегардад «Мушкилоти баланд бардоштани сатҳи фарҳанги ҳуқуқии шаҳрвандон, шахсони мансабдор ва аз байн бурдани нигилизми ҳуқуқӣ имрӯз яке аз мушкилоти доги рӯз буда, ҳалли ҳар чӣ тезтарро талаб мекунад»³. Ҳуди низоми ҳуқуқ «бояд ҳамчун воситаи тарбия баррасӣ карда шавад. Низоми ҳуқуқӣ ба одамон таълим медиҳад, ки чӣ гуна рафткор намоянд»⁴. Дар ҷомеаи муосир, таълими ҳуқуқӣ аҳамияти давлатиро қасб намудааст, зоро муваффақияти ислоҳотхое, ки ҷомеаи имruzai Тоҷикистон амалӣ менамояд бевосита аз тарбияи ҳуқуқии ҷавонон вобаста аст.

Ба андешаи Юлдошева Ҷ. «Ташаккулу мавқеи шаҳрвандию ҳуқуқии насли наврас тавъам бо ташаккулу маданияти ахлоқию маънавӣ сурат мегирад. Зимнан марҳилаи масъулонаю мураккаб давра ва марҳилаи синнусолии 14-18-солагӣ мебошад. Маҳз, дар ҳамин марҳилаи ҳаётӣ ба тариқи афзояндаю ташаккулёбанда шуурнокиу маърифат дар насли наврас такмил ёфтад мегирад. Дар ин маврид даркӯ фаҳми ҳамгирии иҷтимоию ҷамъиятии инсон ташаккулёфта, манфиатмандию шавқу завқ нисбати моҳияту мӯҳтавои рафттору муносибатҳои байниинсонӣ аз мавқеи ахлоқию маънавӣ низ ташаккул мейёбад. Фаъолмандин мавқеи шаҳрвандию ҳуқуқии ин гурӯҳи инсонҳо ба зуҳури ташаббуснокиу ибтикор доштан, мустақилият мусоидад мекунад, ки дар нарабати худ имкон фароҳам меояд то писарону дуҳтарон ба фаъолияти муҳталифи шаҳрвандию ҳуқуқӣ ва ахлоқию маънавӣ ворид шаванд»⁵.

Тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун падидаи гуногунҷабҳа дар баробари муносибатҳои ҳуқуқӣ, ба паҳлӯҳои гуногуни ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, психологӣ, ахлоқӣ ва педагогии ҳаёти ҷомеа низ таъсир мерасонад. Ғайр аз ин, тарбияи ҳуқуқӣ бо дигар намудҳои тарбияи иҷтимоӣ, аз ҷумла ватандӯстӣ, ахлоқӣ, фарҳангӣ ва мактаб дар алоқамандии зич қарор дорад, зоро онҳо дар якҷояйӣ раванди ягонаи таъсиррасонии маънавиро ба шуур ва рафтари ҷавонон ташкил медиҳанд ва бояд дар ҷорабиниҳо оид ба ташаккули фарҳанги ҳуқуқии ҷавонон ифода гарданд. Чи тавре, ки дар адабиёт қайд мегардад: «Тарбияи ҳуқуқӣ ҳусусиятҳо ва сифатҳои шаҳсрӯ вобаста ба сатҳи дониши ҳуқуқӣ ошкор мекунад»⁶.

Масъалаи мағҳуми тарбияи ҳуқуқӣ дар илм ягона набуда, вобаста ба он таърифҳои зиёд мавҷуд мебошанд. Аз ҷумла, ба ақидаи Э.С. Насриддинов тарбияи ҳуқуқӣ – ин фаъолияти мақсадноки мақомоти давлатӣ ва аҳли ҷомеа барои ташаккул додани шуури ҳуқуқиву фарҳанги ҳуқуқии шаҳрвандон ва ашхоси соҳибмансаб мебошад⁷. Ба андешаи муҳаққиқ Р.Ш. Сотиволдиев “Тарбияи ҳуқуқӣ – фаъолияти мунтазами муташаккил, мақсаднок ва танзим

³ Шеяфетдинова Н.А. Особенности воздействия средств массовой информации на формирование правосознания // Юристъ-Правоведъ. – 2016. – № 2. – С. 74.

⁴ Подгурецкий А. Очерк социологии права. – М.: Прогресс, 1974. – С. 74.

⁵ Юлдошева Ҷ. Тарбияи шаҳрвандию ҳуқуқӣ. – Душанбе: Бухоро, 2013. – С. 60.

⁶ Кравченко О.В. Муносибати илмӣ нисбат ба фаҳмиши моҳияти тарбияи ҳуқуқии ноболифон // Вестник Российской-Таджикского (Славянского) университета. – Душанбе, 2017. – № 2 (58). – С. 21-27.

⁷ Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқук. – Душанбе: Мехрон-2017.. – С. 98.

гаштай мақомоту муассисаҳои давлатӣ, ташкилотҳо, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, шахсони мансабдор, хизматчиёни давлатӣ ва шаҳрвандон мебошад, ки бо мақсади баланд бардоштани сатҳи шуuri ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа ба сомон мерасад”⁸.

Тарбияи ҳуқуқӣ фаъолиятест, ки мақсади он аз насл ба насл бокӣ гузоштани фарҳанги ҳуқуқӣ ва таҷрибаи ҳуқуқии ҷамъият ҳисобида мешавад. Тарбияи ҳуқуқиро ба маънои васеъ ҳамчун иҷтимоикунioni ҳуқуқӣ дар ҷомеа фаҳмидан лозим аст, ки таҳти таъсири муҳит, шахсони мансабдор ва давлат ба амал меояд. Ба маънои маҳдуд, тарбияи ҳуқуқӣ, ин баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқии инсон, гурӯҳи одамон ё умуман ҷамъият мебошад⁹.

Ба андешаи баъзе муаллифон тарбияи ҳуқуқӣ ба маънои васеъ сухан аслан на дар бораи тарбияи ҳуқуқӣ, балки сотсиализатсияи ҳуқуқии инсон меравад, ки ӯ дар ихотаи вазъияти умумӣ, дар муҳити амалиёти ҳуқуқӣ ва рафттору кирдори одамон, шахсони мансабдор, намояндаҳои соҳаҳои ҳуқуқии дастгоҳи давлатӣ «тарбия мейбад». Ҳол он ки одамон, мансабдорон, мақомоти давлатие, ки фаъолияти ҳуқуқиро дар амал татбиқ мекунад, барои дигаронро аз ҷиҳати ҳуқуқӣ тарбия кардан мақсади бевосита надоранд. Бо вучуди ин ҷунин таъсиргузорӣ барои атрофиён ҷой дорад. Тарбияи ҳуқуқӣ ба маънои маҳдуд бошад бо мақсаднокиаш фарқ мекунад, яъне ҷунин тарбия ба баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии инсон, гурӯҳи одамон ва умуман ҷамъият нигаронида шудааст¹⁰. Тибқи андешаи дигар, тарбияи ҳуқуқӣ – ин ҷараёни муташаккил ва мақсадноки таъсиррасонӣ ба шуuri одамон аст, ки мақсади ташаккули донишҳои ҳуқуқӣ, таъмини рафтари қонунии шаҳсро дорад¹¹.

Ба андешаи А.А. Қваша «Тарбияи ҳуқуқӣ дар таҳвил, зиёд ва дуруст аз худ кардани донишҳо, принсипҳо ва меъёрҳои ҳуқуқӣ, инчунин дар ташаккули муносибати дуруст нисбат ба ҳуқуқ ва амалияи татбиқи он, имконияти истифода бурдани ҳуқуқҳои хеш, ичро кардани манъкуниҳо ва риояи вазифаҳо ифода мейбад»¹². Тибқи мағҳуми мазкур тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун фаъолияти мунтазами субъектони даҳлдор, ки бо мақсади баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқӣ равона гардидаанд, фаҳмида мешавад¹³.

Ш.С. Ҳамроев «тарбияи ҳуқуқии ҷавонони мактаби»-ро ҳамчун фаъолияти мақсадноки омӯзгорон ва мураббиён, инчунин мақомоти давлатӣ ва ғайридавлатӣ оид ба ташаккули шуuri ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии насли наврас муайян мекунад¹⁴. Ба ақидаи муҳаққик М.В. Сахакян, «тарбияи ҳуқуқӣ таъсири мақсаднок ва мунаzzам ба шуур ва фарҳанги рафтари аъзои ҷомеа мебошад, ки

⁸Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: Сино, 2018. – С. 720.

⁹ Раҷабзода Р.М. Аҳамияти фарҳанги ҳуқуқии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – №2(46). – 2020. – С. 65.

¹⁰ Ниг.: Ҳасанов С., Ҳасанов М. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ. – Ҳуҷанд, 2009. – С. 399.

¹¹ Ниг.: Исмоилов Ш.М., Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи ҳуқуқ ва давлат. – Душанбе, 2008. – С. 284.

¹² Қваша А.А. Правовые установки граждан: дис. ... канд. юрид. наук / А.А. Қваша. – Ростов н/Д, 2002. – 160 с.

¹³ Ҳалифабобо Ҳ., Зариф А. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: Қонуният, 2004. – С. 223.

¹⁴ Ниг.: Ҳамроев Ш.С. Проблемы правового воспитания школьной молодёжи в Республике Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2003. – С. 16-17.

бо мақсади ташаккул додани ҳисси эҳтиром ба қонун ва одати риояи қонун дар асоси эътиқоди шахсӣ амалӣ карда мешавад¹⁵.

Л.П. Рассказов таърифи зерини тарбияи ҳуқуқиро медиҳад: «Тарбияи ҳуқуқӣ раванди мақсадноки таъсиррасонӣ ба шуури одамон бо мақсади ташаккули сатҳи баланди фарҳанги ҳуқуқӣ мебошад. Вазифаҳои он иборатанд аз ташаккули: а) дониши ҳуқуқӣ; б) эҳтироми ботини ба қонун; в) қобилияти дар амал татбиқ намудани донишҳои ҳуқуқӣ; г) одати мувофиқи меъёрҳои ҳуқуқӣ амал кардан». Инчунин Л.П.Рассказов моҳияти тарбияи ҳуқуқиро чунин шарҳ медиҳад: «... системаи унсурҳое, ки ҷараёни тарбивӣ-ҳуқуқиро ташкил медиҳанд. Ба ин низом субъектҳо (мураббиён), объектҳо (тарбиятгиранда), фаъолияти тарбиявии ҳуқуқӣ (шаклҳо, усулҳо, воситаҳо) дар бар мегирад»¹⁶.

О.В. Кравченко бошад мағҳуми тарбияи ҳуқуқии ноболигро чунин пешкаш намудааст: «Тарбияи ҳуқуқии ноболигон равандест, ки ба иҷтимоишавии ҳуқуқӣ ҳамрадиф мебошад ва барои аз тарафи фард кор карда баровардани таҷрибаи иҷтимоиву ҳуқуқӣ шароит мӯҳайё месозад»¹⁷. Макуев Р.Х. «Тарбияи ҳуқуқӣ – ин фаъолияти мақсаднок оид ба тақвият ва инкишофи фарҳанги ҳуқуқии мавҷуд буда, яъне унсури асосии он – шуури ҳуқуқӣ бо таҳвили минбаъдаи он аз як насл ба насли дигар бо мақсади азnavsозии ҳолати маънавӣ ва муайянкуни рафтори ҷомеа ва шаҳс ба ҳисоб меравад»¹⁸. Тарбияи ҳуқуқӣ низоми тадбирҳои мақсадноке мебошад, ки оид ба эҳтиром ва риояи қонун, роҳҳои мутамаддини ҳалли баҳсҳо, пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳо тасавуротро ташаккул медиҳанд¹⁹. Тарбияи ҳуқуқӣ, инчунин ҳамчун намуди маҳсуси фаъолияти давлат муайян карда мешавад.

Ҳангоми муайян кардани мағҳуми тарбияи ҳуқуқӣ, олимони муосири илмҳои ҳуқуқшиносӣ ақидаҳои гуногунро пешниҳод менамоянд. Аммо ба ақидаи мо тарбияи ҳуқуқии ҷавонон – ин таъсиррасонии мақсаднок ва мунаzzам ба шуур ва фарҳанги рафтори ҷавонон мебошад, ки мақсади он ташаккул додани ҳисси эҳтиром ба қонун ва одати риояи қонунҳо дар асоси эътиқоди шахсӣ мебошад.

Бояд қайд намуд, ки тарбияи ҳуқуқии ҷавонон – ин кӯмаки иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ ва педагогӣ ба ҷавонон дар ташаккули шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ, дарки ҳисси шаъну шарафи инсон, дарки арзиши иҷтимоии қонун мебошад. Он инчунин роҳи муассири пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳо, рафти падидаҳои манғӣ ва оқибатҳои нигилизми ҳуқуқӣ дар муҳити ҷавонон мебошад.

Тарбияи ҳуқуқии ҷавонон як навъ фаъолияти иҷтимоӣ барои расонидани ёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби ташкилотҳои ҷамъиятий, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, волидон дар самти фаҳмондадиҳии ҳуқуқ ва уҳдадориҳо, имконияти татбиқи онҳо дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт мебошад, фаъолияти мақсадноке мебошад, ки ҳадафи он ташаккули ғояҳо, тасаввурот, анъанаҳо ва намунаҳои меъёрҳои рафтори ҷавонон мебошад. Тарбияи ҳуқуқӣ як силсила ҷорабиниҳоест, ки ба баланд бардоштани

¹⁵ Саакян М.В. Правовое воспитание и обучение как средство формирования правовой культуры // Вестник Адыгейского гос. ун-та. – 2009. – №3. – С. 107-110.

¹⁶ Рассказов Л.П. Теория государства и права. – М., 2008. – С. 448-449.

¹⁷ Кравченко О.В. Проблемы правовой социализации несовершеннолетних в Республике Таджикистан: теоретический аспект. автореф. дисс.... канд. юрид. наук: 12.00.01. – М., 2003. – С. 55

¹⁸ Макуев Р.Х. Теория государства и права: учебник. – М.: ЮРИСТЪ, 2006. – 379 с.

¹⁹ Сальников В.П. Правовая культура: теоретико-методологический аспект: автореф. дис.... д-ра юрид. наук. – Д., 1990

сатҳи дониши ҳуқуқӣ, татбиқи онҳо дар амал, баланд бардоштани эҳтиром ба қонун ва ба даст овардани рафтори қонунии шаҳрвандон равона карда шудаанд, иборат мебошад. Тарбияи ҳуқуқӣ аз таълим чудонашаванда буда, тавассути таълими ҳуқуқӣ – мустақиман аз худ кардани донишҳои ҳуқуқӣ амалӣ карда мешавад. Тарбия бидуни омӯзиш сурат намегирад ва омӯзиш, ба ин ё он тарз таъсири тарбияйӣ дорад.

Дар адабиёти илмӣ шаклҳои тарбияи ҳуқуқӣ роҳҳои ифодаи зоҳирӣи фаъолият мебошад, ки бо ёрии он мақомоти давлати, шахсони мансабдор, муассисаҳои таълимиӣ ва ҷамъият барои тарбияи шаҳрвандон дар рӯҳияи эҳтиром ба қонун ва қатъиян ичро намудани онҳо корҳоро анҷом медиҳанд, дар ташаккули шуури пешрафтаи ҳуқуқӣ ба онҳо мусоидат меқунанд, малакаҳои рафтори қонуниро афзоиш медиҳанд ва фаъолияти иҷтимоӣ ва ҳуқуқии онҳоро рушд медиҳанд²⁰.

Равандҳои асосии тарбияи ҳуқуқӣ аз инҳо иборат аст: таҳсилоти ҳуқуқӣ, таълими ҳуқуқӣ (саводнокардонии ҳуқуқӣ, маърифати ҳуқуқӣ), тарғиботи ҳуқуқӣ, тарбияи ҳуқуқии шахсони ҳуқуқвайронкунанда ва амалияи ҳуқуқӣ.

Низоми тарбияи ҳуқуқии ҷавонон на танҳо амалӣ намудани маҷмӯи тадбирҳоеро, ки ба рушди фарҳанги онҳо ва иҷтимоигардонии онҳо нигаронида шудаанд, балки аз ҷумла маҷмӯи ҷорабиниҳо оид ба ташкили таълими ҷавонон оид ба аз худ кардани донишҳо дар бораи ҳуқуқ ва давлат, аз худ кардани малака, маҳорат дар татбиқи фаъолияти ҳаррӯзаи ҳуқуқӣ, рушди қобилиятҳои эҷодӣ, омӯхтани таҷрибаи татбиқи дониш дар бораи таърихи давлат ва ҳуқуқ ҳангоми ҳимояи манфиатҳои шаҳсӣ ва давлатӣ, инчунин дар ташаккули ҳавасмандии ҷавонон барои рушди шаҳсияташон дар тӯли тамоми ҳаёт равона гардидаанд.

Ҳамин тавр, ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки рушди амиқи ҳамаҷонибаи назарияи тарбияи ҳуқуқӣ ва заминаи методологии он имкон медиҳад, ки бисёр масъалаҳои амалии вобаста ба ташаккули фарҳанги баланди ҳуқуқии ҷавонон амиқтар ва ҳамаҷониба ҳал карда шаванд, аз ҷумла:

1. Дар раванди рушди ҷомеа сатҳи фарҳанги ҳуқуқӣ мунтазам меафзояд, аммо ин раванд якранг нест ва дар ҳолатҳои муайян равандҳои манғӣ ба амал меоянд, ки ба рушди он таъсири манғӣ мерасонанд. Дар шароити наздикишавии низомҳои ҳуқуқии қишварҳои гуногун, ҳусусан дар соҳаи эълони ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, мушкилоти тарбияи ҳуқуқии ҷавонон ҳусусияти байнамилалиро пайдо намудааст;

2. Барои баланд бардоштани самаранокии тарбияи ҳуқуқии ҷавонон, раванди ташаккули асосҳои назариявии шуури ҳуқуқӣ аҳамияти маҳсус доранд;

3. Ташкили низоми ягонаи тарбияи ҳуқуқии ҷавонон зарур аст, ки он ҷузъи таркибии барномаи кор бо ҷавонон бошад.

Адабиёт:

1. Исмоилов Ш.М., Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи ҳуқуқ ва давлат. – Душанбе, 2008. – С. 295

²⁰ Правовое воспитание молодежи / Отв. ред. Козюбра Н.И. – Киев, 1985.

2. Кваша А.А. Правовые установки граждан: дис. ... канд. юрид. наук / А.А. Кваша. – Ростов н/Д, 2002. – С. 160.
3. Кравченко О.В. Муносибати илмӣ нисбат ба фаҳмиши моҳияти тарбияи ҳуқуқии ноболифон // Вестник Российско-Таджикского (Славянского) университета. – Душанбе, 2017. – № 2 (58). – С. 21-27.
4. Кравченко О.В. Проблемы правовой социализации несовершеннолетних в республике таджикистан: теоретический аспект. автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Д., 2020. – С. 178
5. Макуев Р.Х. Теория государства и права: учебник. – М.: ЮРИСТЬ, 2006. – С. 379.
6. Насридинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: Мехрона-2017. 2019.- С. 203
7. Насурдинов Э.С. Формирование правовой культуры в Республике Таджикистан в условиях углубления культурноцивилизационных различий: проблемы теории и практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Насурдинов Эмом Сайфидинович. – Душанбе, 2014. – 432 с.
8. Ниг.: Ҳасанов С., Ҳасанов М. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ. – Ҳуҷанд, 2009. – С. 399.
9. Перевалов В.Д. Теория государства и права: учебник / В.Д. Перевалов. – М., 2017.
10. Подгурецкий А. Очерк социологии права. – М.: Прогресс, 1974. – С. 74.
11. Правовое воспитание молодежи / Отв. ред. Козюбра Н.И. – Киев, 1985.
12. Рассказов Л.П. Теория государства и права. – М., 2008 . – С. 463
13. Раҷабзода Р.М. Аҳамияти фарҳангӣ ҳуқуқии кормандони мақомоти корҳои доҳилӣ дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – №2(46). – 2020. – С. 65.
14. Саакян М.В. Правовое воспитание и обучение как средство формирования правовой культуры // Вестник Адыгейского гос. ун-та. – 2009. – №3. – С. 107-110.
15. Сальников В.П. Правовая культура: теоретико-методологический аспект: автореф. дис.... д-ра юрид. наук. – Д., 1990. – С. 35.
16. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: Сино, 2018. – С. 784.
17. Терехова Л.Н. Теория государства и права / Л. Н. Терехова. – М., 2017. – С. 58.
18. Халифабобо Ҳ., Зариф А. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: Қонуният, 2004. – С. 242.
19. Ҳамроев Ш.С. Проблемы правового воспитания школьной молодёжи в Республике Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2003. – С. 193.
20. Шеяфетдина Н.А. Особенности воздействия средств массовой информации на формирование правосознания // Юристъ-Правоведъ. – 2016. – № 2. – С. 74.
21. Юлдошева Ҷ. Тарбияи шаҳрвандию ҳуқуқӣ. – Душанбе: Бухоро, 2013. – С. 370.

ҲИФЗИ ҲУҚУҚИ ИНСОН АЗ ЗАРАРИ МАҶНАВӢ ДАР НИЗОМИ ҲУҚУҚИ ЗАРДУШТӢ

Азиззода Убайдулло Абдулло,
 доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессори кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Тел.: (+992) 907811285
E-mail: ubaydullo_azizov@mail.ru

Бобохонов Фаридун Аламшоевич,
 унвончӯи кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Тел.: (+992) 777137520
E-mail: farodil_ff@mail.ru

Фишурда: Дар мақолаи мазкур масъалаи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба неъматҳои ғайримоддӣ ва роҳҳои ҳифзи онҳо дар низоми ҳуқуқии зардуштӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллифон, зимни омӯзиш ва таҳқиқи низоми ҳуқуқи зардуштӣ муайян кардаанд, ки ҳанӯз аз давраҳои қадим дар сарзамини тоҷикон ҳуқуқи инсон аз зарари маҷнавӣ ҳифз карда мешуд. Муаллифон бо таҳлили сарчашмаҳои низоми ҳуқуқи зардуштӣ исбот намудаанд, ки ҳуқуқи зардуштӣ на танҳо ҳуқуқи инсонро ба неъматҳои ғайримоддӣ эътироф менамуд, балки онҳоро дар сарчашмаҳои ҳуқуқии худ мустаҳкам карда, марвиди ҳифз қарор медод.

Калидвоҷаҳо: Ҳифзи ҳуқуқи инсон, зарари маҷнавӣ, неъматҳои ғайримоддӣ, тӯҳмат ва таҳқир, ҳаёти шахсӣ, низоми ҳуқуқи зардуштӣ.

ЗАЩИТА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА ОТ МОРАЛЬНОГО ВРЕДА В ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ ЗОРООСТИЗМА

Азиззода Убайдулло Абдулло,
 доктор юридических наук, профессор кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета
Тел.: (+992) 907811285
E-mail: ubaydullo_azizov@mail.ru

Бобохонов Фаридун Аламшоевич,

соискатель кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета
Тел.: (+992) 777137520
E-mail: farodil_ff@mail.ru

Аннотация: В данной статье рассматривается вопрос прав и свобод человека и гражданина на нематериальные блага и способы их защиты в правовой системе зороастризма. Авторы изучая и исследуя систему зороастрийского права, обнаружили, что с древних времен на таджикской земле права человека были защищены от морального вреда. Авторы, анализируя источники зороастрийской правовой системы, доказали, что зороастрийское право не только признало права человека на нематериальными благами, но также укрепляло и защищало их в своих правовых источниках.

Ключевые слова: Защита прав человека, моральный вред, нематериальные блага, клевета и оскорбление, частная жизнь, зороастрийская правовая система.

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS FROM MORAL HARM IN THE LEGAL SYSTEM OF ZOROOSTRISM

Azizzoda Ubaidullo Abdullo,
 doctor of juridical science, professor of
 human rights and comparative law
 department of juridical faculty the
 Tajik National University
Phone: (+992) 907811285
E-mail: ubaydullo_azizov@mail.ru

Bobokhonov Faridun Alamshoevich,
 graduate of human rights and comparative
 law department of juridical faculte of the
 Tajik National University
Phone: (+992) 777137520
E-mail: farodil_ff@mail.ru

Annotation: This article examines the issue of human and civil rights and freedoms for intangible benefits and ways to protect them in the legal system of Zoroastria. The authors, studying and researching the system of Zoroastrian law, found that since ancient times on the Tajik land, human rights have been protected from moral harm. The authors, analyzing the sources of the Zoroastrian legal system, proved that Zoroastrian law not only recognized

human rights as intangible benefits, but also strengthened and protected them in their legal sources.

Keywords: Protection of human rights, moral harm, intangible benefits, libel and insult, privacy, Zoroastrian legal system.

Низоми ҳуқуқии зардуштӣ дар баробари дигар низомҳои ҳуқуқии ҷаҳони қадим ҳамчун дастоварди бебаҳои таърихии ҳалқи тоҷик эътироф карда мешавад. Он дар қаламрави Тоҷикистони таърихӣ тақрибан аз ҳазораи II то мелод то асри VII мелодӣ амал намудааст. Махсусан ин низоми ҳуқуқӣ оғози давраи ташаккули ҳуқуқ ва давлати қадимаи тоҷикон мебошад. Меъёрҳои ҳуқуқии зардуштӣ таърихан дар асоси дину оин ва одату анъанаҳои замони амали дини зардуштӣ ба вучуд омада, инкишоф ёфтаанд. Низоми ҳуқуқии мазкур дар давоми давраи дурударози таърихӣ, аниқтараш зиёда аз ҳафт аср ҳамчун низоми ҳуқуқи амалкунандай ҳалқи тоҷик буд.

Бисёре аз меъёрҳо ва институтҳои ҳуқуқи зардуштӣ таърихан ва мувофиқ ба талаботи меъросият аз як низоми давлатдорио ҳуқуқӣ ба дигараш гузаштааст ва қисме аз онҳо то қунун дар ҳаёти воқеӣ ва одату анъанаҳои ҳаррӯзai тоҷикон амал менамоянд. Ҳатто пас аз паҳнгардии дини Ислом дар қаламрави Осиёи Миёна ва Тоҷикистон бисёри меъёрҳо ва муқаррароти зардуштӣ, ки ба принсипҳои шариат ва меъёрҳои ҳуқуқи мусулмонӣ мухолифат намекарданд, амали худро дар ҷомеа нигоҳ доштанд ва то имрӯз як қатор аломатҳои он дар ҳаёту рӯзгори ҳалқи тоҷик дида мешаванд²¹.

Сарчашмаи аввалиндарача ва заминавии низоми ҳуқуқи зардуштӣ китоби муқаддаси зардуштиён – Авасто мебошад. Таҳлили консепсияи ҳуқуқии Авосто – китоби муқаддаси зардуштиён ва сарчашмаи асосии ҳуқуқи қадимаи тоҷикон барои омӯзиши ҳуқуқ ва ҷомеаи ин давра аҳамияти қалон дорад²².

Калимаи «Авасто» (аз форсии миёнагии «apastak», баътар - «awastay» гирифта шуда,) маънояш – асос ё муқарраркунӣ, нишондод, конститусия, ситоиш кардан ва ғ.²³ мебошад. Он манбаи асосӣ барои омӯзиши соҳтори ҷамъиятӣ ва фарҳангӣ қабилаҳои қадимаи тоҷику эронӣ мебошад. Авасто – ин маҷмӯи китобҳои муқаддаси дини зардуштӣ мебошад, ки то асрҳои миёнайи дар Эрон, Афғонистон, Осиёи Миёна инчунин дар баъзе аз дигар минтақаҳо амал мекард. Дар адабиёт инчунин дигар фаҳмиши Авасто - dyn' [den], вомехӯрад, ки маънои «эътиқод», «дин» ё «ваҳӣ Зардушт»-ро дорад²⁴.

²¹ Права человека: История, теория практика // Под ред., д.ю.н. Диноршоева А.М. и д.ю.н. Азизова У.А. – Душанбе, 2016. – С. 44.

²² Ниг.:Рахмонов Э.Ш. Родина Заратуштра и явление пророка // Зороастрізм и его значение в развитии цивилизации народов Ближнего и Среднего Востока. - Душанбе, 2003. - С.13.

²³ Ниг.: Гафуров Б.Г. Таджики: древнейшая, древняя и средневековая история: в 2-х кн. Кн.1. - 2-е изд. - Душанбе, 1989. - С. 59.

²⁴ Ниг.: Ҳамон ҷо. С. 234.

Дар низоми хуқуқии зардуштӣ оид ба бисёре аз хуқуқҳои шахсии ғайримоддӣ ва маънавии инсон дар шаклҳои гуногун гуфта шудааст ва шаклҳои танзими хуқуқии онҳо пешбинӣ гардидаанд. Аз ҷумла, хуқуқ ба ҳаёт, хуқуқ ба ҳаёти хушбахтона, хуқуқ ба меҳнат, хуқуқ ба озодии никоҳ, хуқуқ ба моликият, хуқуқ ба шароитҳои ҳаёти осоишта ва ғ. дар асоси сарчашмаҳои расмӣ, аз ҷумла Авесто пешбинӣ гардидааст²⁵. Хуқуқҳои номбурда, аз ҷумлаи хуқуқҳое мебошанд, ки хусусияти табиӣ дошта, ҳамчун неъматҳои маънавӣ ба ҳисоб мераванд ва зарар расонидан ба онҳо метавонад боиси оқибатҳои манфии хусусияти маънавидошта гардад.

Низоми хуқуқи зардуштӣ нисбат ба эътироф ва ҳифзи хуқуқҳои шахсии инсон бетаваҷҷӯҳ набуда, онҳоро дар сарчашмаҳои хуқуқие, ки дар адабиётҳои таърихӣ-хуқуқӣ пешбинӣ шудаанд (“Авесто”, “Динкард”, “Бундаҳишн”, “Ардавирофонома”, “Дадастан-и меног-и хирад”, “Шаяст-нашояст”, дастурҳои Ҳосрав писари Кавод, дастурҳои Адурбод писари Махраспанд, Эъломияи Куруши Қабир 539 пеш аз милод, “Қонунномаи Сосониён”²⁶) мустаҳкам намудааст. Дар Авесто ҳамзамон доираи озодиҳо, хуқуқҳо ва масъалаҳое, ки ҳаёти маънавии инсонро таъмин мекунанд, муқаррар шудааст. Аз ҷумла, озодии сухан, озодии андеша, озодии интихоби дин, хуқуқи зан, хуқуқи қӯдаки дар батни модар буда, озодии ҳаракат, даҳолат накардан ба сарҳади давлати дигарон, гиромидошти хуқуқи чонварон, нигоҳ доштани амнияти ҷамъияти, тарбияи фарзанд, бунёди оила ва ғ.²⁷ Ин гуфтаҳо бори дигар исбот мекунанд, ки Авесто доираи хуқуқҳои шахсии маънавии инсонро дар худ муқаррар карда, бо ин восита ҳам эътирофнамоӣ ва ҳам ҳифзномоии инсон ва хуқуқу озодиҳои ўро, маҳсусан аз зарари маънавӣ ба роҳ мондааст.

Миёни хуқуқу озодиҳои маънавии инсон озодии ҳаракат ва даҳлнопазирии манзилро метавон чудо кард, ки ҳалалдоршавии онҳо боиси зарари маънавӣ расонидан ба инсон мегардад. Ғайриқонунӣ ба манзили шахс ворид шудан боиси паст задани эътибори шахсӣ, оилавӣ ва ифшии сири ҳаёти оилавӣ гардида метавонад. Авесто нисбат ба ин масъала низ бетаваҷҷӯҳ набуда, пешбинӣ намудааст, ки “... ҳамаи онҳое, ки бо ҳайвоноти хонагии худ дар рӯи замин зиндагӣ мекунанд, хуқуқи озодонаи ҳаракат ва интихоби маҳалли зистро иҷозат медиҳам”²⁸. А.Ф. Ҳолиқов масъалаи озодии ҳаракат ва даҳлнопазирии манзилро дар Авесто мавриди таҳлил қарор дода, қайд мекунад, ки эътироф намудани принсипи озодии ҳаракат ва даҳлнопазирии манзил бешубҳа, аз оқилият ва хираднокӣ (ратсионалий) будани низоми хуқуқии зардуштӣ гувоҳӣ медиҳад²⁹.

²⁵ Диноршоев А.М., Саъдизода Ҷ. Андешаи хуқуқи инсон дар таълимоти динӣ ва фалсафӣ. Давлатшиносӣ ва хуқуқи инсон//Мачаллаи илмӣ-амалӣ// №2 (10) 2018

²⁶ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 22.

²⁷ Бастангор Муҳаммад. Ҳуқуқи башар аз манзари андешамандон / Пажӯхиш ва тадвини Муҳаммад Бастангор. – Техрон: Интишор, 1380ҳ. – С. 15-18. Сафарзода Н.Ф. Нигоҳе ба сарчашмаҳои хуқуқи инсон: аз аҳди бостон то соҳибихтиёрий. Давлатшиносӣ ва хуқуқи инсон//Мачаллаи илмӣ-амалӣ// №3 (11) 2018

²⁸ Авеста: Избранные гимны / Пер. И.М. Стеблин-Каменского. – Душанбе, 1990. с. 72,76

²⁹ Диноршоев А.М., Саъдизода Ҷ. Андешаи хуқуқи инсон дар таълимоти динӣ ва фалсафӣ. // Давлатшиносӣ ва хуқуқи инсон. Мачаллаи илмӣ-амалӣ. – №2 (10), 2018

Яке аз сарчашмаҳои ҳуқуқии ин низом “Ардавирофнома” мебошад, ки аз сафари марди рӯҳонӣ бо номи Вироф ба ҷаҳони мурдагон нақл мекунад³⁰. Ӯ дар мурофиаи судии охират ширкат варзида, аз он нақл мекунад, ки чӣ тавр дар он дунё шахсоне, ки амалҳои гунахгорона ва манъгардида содир намудаанд сазовори ҷазо мегарданду чӣ тавр онҳое, ки кори нек кардаанд ба ҳаёти дубораи саодатмандона қадр карда мешаванд. Мувофиқи нишондодҳои сарчашмаи динию фалсафӣ ва ҳуқуқии зикргардида ҷазои вазнин барои дуздӣ, зино, расонидани зарари маънавӣ ба монанди тухмат, ҳақорат, дуруғ гуфтан ва м.и. муқаррар шудааст. Ҳуқуқ ба моликият, ба шаъну шараф, тозагии оила, обруҷу эътибор, шаъну шараф, муқаддасоти динӣ, одату анъанаҳои мардумӣ ва муҳити зист дар ин сарчашма ҳамаҷониба ҳифз гардидаанд. Тавре аз ин гуфтаҳо бармеояд, дуздӣ, зино дуруғ гуфтан, тухмат ва ҳақорат кирдорҳоенанд, ки боиси расонидани зарари маънавӣ мегардидаанд.

Дар Эъломия, Куруши Кабир хитоб намуда мегуяд, ки «Манам Куруш, шоҳи шоҳон, шоҳи бузург, шоҳи неруманд... Вақте ки бе ҷанг вориди Бобул шудам, ҳама мардум маро ба шодмонӣ пазируфтанд... Лашкари бузурги ман ба оромӣ вориди Бобул шуд»³¹. Бе ҷанг вориди Бобул шудани лашкари бузурги Куруш на танҳо аз музофарияти ӯ гувоҳӣ медод, балки дар ин маврид ӯ бошандагони ин маҳал, ҳаёту амволи онҳо ва кафолати ҳуқуқу озодиҳои онҳоро эълон намуд. Ба ҷангҳо хунрезӣ роҳ надодани Куруш, ҳам аз адолатпешагӣ ва хирадмандии ӯ дарак дода, ҳам баёнгари бетафовут набудани ӯ нисбат ба ҳуқуқу озодиҳои инсон мебошад.

Тухмату таҳқир, ки аз қадим ҳамчун кирдорҳои вазнинтарини ба эътибор ва обуруӣ инсон заرارовар дониста мешуданд, низоми ҳуқуқии зардуштӣ низ онҳоро маҳкум менамуд. Дар он низоми ҳуқуқӣ низ амали тухмату таҳқир маънию мазмуни кунуни худро дошт, вале шакли танзими ҳуқуқии он вобаста ба сатҳ ва дараҷаи ҷаҳонбинӣ ва шуури ҳуқуқии замони амали низоми ҳуқуқи зардуштӣ фарқ мекард. Дар фарҳанги истилоҳоти тоҷикӣ мағҳуми тухмат чунин маънидод шудааст: ба касе нисбат додани коре, ҷинояте, ки вай накардааст; буҳтон; тухмат задан (кардан), ба касе буҳтон кардан, бо гумони бад касеро айбдор кардан; ба таги тухмат мондан бо гумони бад ё ноҳақ муттаҳам шудан³². Мағҳуми таҳқир бошад, ба маънии ҳақорату ҳорӣ омадааст³³.

Дар тамаддуни зардуштӣ ҳифзи ҳуқуқи инсон аз тухмат ва таҳқир дар асоси принсипҳои «пиндори нек», «гуфтори нек» ва «кирдори нек» ба роҳ монда мешуд, ки дар муқобил бо пиндори бад, гуфтори бад ва рафттори бад

³⁰ Юнусзода З.Ю. Особенности, присущие фантазийной книге путешествия аджзи // Академи. 2020, №6 (57). – С. 57-60.

³¹ Ҷамшедов П. Аз Пешдодиён то Сомониён. – Душанбе, 1999. – С. 47-48.

³² Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 1. (А - Н). Зери таҳрири С. Назарзода, А.Сангинов, С.Каримов, М.Ҳ.Султон. Душанбе, 2008. – С. 361.

³³ Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 1. (А - Н). Зери таҳрири С. Назарзода, А.Сангинов, С.Каримов, М.Ҳ.Султон. Душанбе, 2008. – С. 326.

асос ёфта буданд³⁴. Дар низоми ҳуқуқи зардуштӣ тухмат, дурӯғ ва таҳқир ҳамчун кирдорҳои расонандай зарари маънавӣ ба гурӯҳи кирдорҳои чиноятӣ ворид гардидаанд. Муҳаққиқ У.А. Азиззода зимни таҳлили масъалаи таснифи намудҳои чиноят дар низоми ҳуқуқи зардуштӣ якчанд таснифоти муҳаққиқонро ҷамъоварӣ кардааст³⁵, ки дар аксари онҳо тухмат ва таҳқир ҳамчун кирдори чиноятӣ пазируфта шудаанд. Ҷунончи, И.Б. Буризода дар таснифоти пешниҳодкардаи худ чиноятҳо ба муқобили шахсият ва чиноятҳо ба муқобили ахлоқро ҳамчун гурӯҳи алоҳида ёдовар шудааст³⁶, ки ҳифзи эътибори шахсият ва номи неки ўаз тухмат ва таҳқир низ дар ин гурӯҳи чиноятҳо шомил мебошанд. А.Г. Периханян низ дар таснифоти пешниҳодкардаи худ чиноятҳо ба муқобили шахсият ва чиноятҳои динию ахлоқиро баён доштааст³⁷. Муҳаққиқ А.Г. Холиқзода шакли дигари таснифоти чиноятҳоро дар низоми зардуштӣ пешниҳод кардааст³⁸, ки дар он чиноятҳо ба муқобили озодии шахсият, номус ва эътибор, аз ҷумла фиреб, дурӯғ ва тухмат дохил карда шудаанд. Чи гунае, ки таҳқиқотҳои дар боло зикргардида нишон медиҳад тухмат, таҳқир, дурӯғ ва фиреб аз ҷиҳати ба ҷамъият ҳавфнокӣ дар ҷои дуюм қарор доранд³⁹.

Дар низоми ҳуқуқи зардуштӣ меъёрҳои зиёде ба назар мерасанд, ки ба ҳифзи озодии шахсият, эътибор ва шаъну шарафи инсон нигаронида шуда буданд. Зоро озодии шахсият, обрӯю эътибор ва шаъну шарафи инсон ҳамчун «унсурҳои асосии ҷомеа ва мағзи дунёи заминӣ» ба ҳисоб мерафтанд⁴⁰. Ба андешаи муҳаққиқ У.А. Азиззода, Авесто ва дигар сарчашмаҳои ҳуқуқи зардуштӣ ҷунин намудҳои кирдорҳоро ҳамчун чиноят ба муқобили озодии шахсият, шаъну шараф ва эътибори инсон шуморидаанд: а) тухмат; б) таҳқир; в) фиреб; г) дурӯғ⁴¹. Ин андеша бори дигар исбот менамояд, ки низоми ҳуқуқи зардуштӣ тухмат ва таҳқирро ҳамчун кирдори чиноятӣ эътироф карда, ҳифзи ҳуқуқи инсонро аз зарари маънавӣ ба роҳ мондааст.

Низоми ҳуқуқи зардуштӣ барои чиноятҳо ба муқобили шахсият ҷазоҳои сангин пешбинӣ карда буд. Аз ҷумла, дар ҳолате, ки шаҳс чинояти таҳқирро содир мекард, ба ўаз дар шакли маҳбас кардан татбиқ

³⁴ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 32.

³⁵ Азизов У.А. Современные подходы к классификации преступлений в государствах таджиков в период зороастризма // Российское государствоведение. 2016, № 1. – С.36-38.

³⁶ Буриев, И.Б. История государства и права Таджикистана. Т. 1, ч. 1-2 (от древнейших времен до начала XX века) / И.Б. Буриев. – Душанбе :Ирфон, 2007. – С. 30.

³⁷ Периханян, А.Г. Общество и право Ирана в Парфянский и Сасанидский периоды / А.Г. Периханян. - М.: Наука, 1983. – С. 247.

³⁸ Халиков, А.Г. Правовая система зороастризма (древнее право) / А.Г. Халиков. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2005. – С. 322-358.

³⁹ Ҳамонҷо.

⁴⁰ Халиков, А.Г. Правовая система зороастризма (древнее право) / А.Г. Халиков. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2005. – С. 334.

⁴¹ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 49.

мегардид, vale дар сурати такрор содир кардани ҳамин чиноят нисбати ў ҷазои қатл амалӣ мешуд⁴². Дар ҳуқуқи зардуштӣ барои тухмат ва таҳқир, яъне обрӯю эътибор ва шаъну шарафи шахсро доғдор кардан мурофиаҳои сангини исботкунӣ ва ҷазодиҳӣ мавҷуд буданд. Шахсони гунаҳгорро бо шаклҳои муҳталифи ордалияйӣ - важи гарм ва важи сард имтиҳон мекарданд⁴³. Ордалия ҳамчун воситаи тафтиши кирдорҳои зиддиҳуқуқӣ дар тамоми ҷомеаи қадим мақом дошт, аз ҷумла дар ҳудуди Тоҷикистони таъриҳӣ. Ордалия барои баровардани қарори боадолатона дар ҳолати баррасии баҳси миёни аъзоёни ҷомеа истифода мегардид⁴⁴. Мутобики сарчашмаҳои ҳуқуқи зардуштӣ воситаҳои муҳталифи ба амал бароварда ордалия ва истифодаи ашёҳои гуногун пешбинӣ шуда буданд⁴⁵. Дар бисёр ҳолатҳо ордалия дар шакли имтиҳон бо об истифода меградид⁴⁶. Мутобики қонуни Ҳаммурапӣ, ордалия дар шакли обӣ ба он хотир гузаронида мешуд, ки гуноҳи шаҳс исбот карда шавад, vale дар баъзе ҳолатҳо новобаста аз исботи гуноҳи шаҳсон истифода карда мешуд. Ҳатто агар гуноҳи шаҳс исбот гардида бошад ҳам, ордалия истифода мегардид. Масалан, агар зан аз хона баромада мерафт ва хонаи худро вайрон карда, шавҳарашро беобрӯ мекард, он гоҳ ин занро ордалия дар шакли гарӯ соҳтан дар об интизор буд⁴⁷. Якчанд навъҳои ордалия дар Авесто, «Шоҳнома», «Шояст ва нашояст» ва дигар сарчашмаву динҳои мардуми мо баён шудаанд⁴⁸. Муҳаққиқ Ҳошим Розӣ дар натиҷаи тадқиқи ҷомеаи зардуштӣ истифода гардидани 30 намуди ордалияро қайд кардааст⁴⁹, vale муҳаққиқ И.Б. Буризода бошад, аз истифода гардидани 33 намуди он ёдовар шудааст⁵⁰.

Мурофиаи судиро қоҳини давлатӣ – Мубади мубадон ба амал меовард, vale вазифаи исботкунӣ ба зимаи худоҳо буд, ки тавассути ордалия ба амал бароварда мешуд⁵¹. Доир ба ин масъала ривоятеро аз «Шоҳнома»-и мутафаккири форсу тоҷик А. Фирдавсӣ матраҳ намудан бамаврид аст, ки дар он як мурофиаи судии пурра доир ба масъалаи тухмат баён гардидааст. Аз рӯи достонҳои «Шоҳнома» ба Сиёвуш – писари шоҳи Эрон Кайковус аз ҷониби модарандараш Судоба ба комҷӯйи тухмат карда мешавад. Барои исботи бегуноҳии Сиёвуш Шоҳ мубадонро даъват мекунад

⁴² Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 39.

⁴³ Холиқов А.Ф. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – С. 31.

⁴⁴ Права человека: История, теория практика // Под ред., д.ю.н. Диноршоева А.М. и д.ю.н. Азизова У.А. – Душанбе, 2016. – С. 48.

⁴⁵ Черниковский, З.М. Всеобщая история государства и права / З.М. Черниковский. - М., 1983. – С. 34.

⁴⁶ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 24.

⁴⁷ История государства и права зарубежных стран: учебник для ВУЗов: в 2 ч. Ч.1. / под общ.ред. О.А. Жидкова и Н.А. Крашенинниковой. - 2-е изд. - М.: Норма, 2004. – С. 3.

⁴⁸ Права человека: История, теория практика // Под ред., д.ю.н. Диноршоева А.М. и д.ю.н. Азизова У.А. – Душанбе, 2016. – С. 49.

⁴⁹ Ҳошим Розӣ. Авесто. – Техрон, 1999. – С. 56.

⁵⁰ Буриев, И.Б. История государства и права Таджикистана. Т. 1, ч. 1-2 (от древнейших времен до начала XX века) / И.Б. Буриев. – Душанбе: Ирфон, 2007. – С. 68.

⁵¹ Холиқов А.Ф. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – С. 32.

ва имтиҳон бо важи гарм мекунанду аз оташ мегузаронанд. Мақсад аз гузаронидани усули исботкуни мазкур пеш аз ҳама ҳифз ва нигоҳ доштани обурӯ ва эътибори шоҳ, шоҳзода ва аҳли авлоди шоҳ ба ҳисоб мерафт⁵². Аз чониби дигар доираи объектҳои асосии ҳифзшавандай низоми ҳуқуқии зардуштӣ ин давлат дар симои ҳокимияти шоҳӣ ва сиру асрори хонаводагии шоҳӣ ба ҳисоб мерафт. Барои содир намудани кирдорҳо бар муқобили онҳо ҳамчун чиноят эътироф гардида, нисбати гунаҳгорон ҷазоҳои сангин низ пешбинӣ гардида буданд⁵³.

Шаъну шараф – ин эътибори ботинию ахлоқӣ, шучоат, бошарафӣ, олиҳимматӣ ва вичдони пок аст⁵⁴. Зери мағҳуми эътибори шахсият фаҳмиши худи инсон ва воқеаҳои атроф, ки сифатҳои боэътибории ахлоқӣ ва зеҳниро соҳиб мебошанд, фаҳмида мешавад. Эътибори шахсият на танҳо худбаҳодиҳии субъектро муайян мекунад, балки маҷмӯи сифатҳои объективии номи шаҳсро дар ҷомеа тавсифдиҳанд, намунаи ҳаёти арзанда ва монанди инҳоро низ фаро мегирад⁵⁵. Шаъну шараф ва эътибори инсон бо меъёрҳои ҳуқуқи зардуштӣ ҳифз карда мешуданд. Меъёрҳое мавҷуд буданд, ки амали шаҳсони тухматгарро маҳкум менамуданд. Масалан, оини зардуштӣ омадааст, ки «Бо тухматгар ба қасри шоҳӣ надаро»⁵⁶. «Дадестан-и Меног-и храд» бошад тухмат ва дурӯғро аз ҳама гуноҳи вазнин шуморидааст,⁵⁷ чунки амалҳои мазкур оқибатҳои вазнини ҳуқуқиро ба бор меоранд. Дар адабиёти забоншиносӣ низ тухмат ҳамчун амали ҷиноятии ба шаҳс ва обурую эътибори ўзараравар тафсир гардидааст⁵⁸.

Таҳқир низ дар баробари тухмат ва дурӯғ ба инсон заари маънавӣ расонида, шаъну шараф ва эътибори шахсии ўро паст мезанад. Таҳқир дар ҳуқуқи зардуштӣ ҳамчун кирдори ҷиноятӣ ба ҳисоб рафта, дар зери мағҳуми он ба забон овардани «гуфтори бад» дар муносибат бо дигар одамон, ки шаъну шараф ва эътибори ўро дар ҷомеа паст мезанад, фаҳмида мешуд⁵⁹. Чунончи, дар Ардавирофнома қайд гардидааст, ки «Дар дузах занеро дид, ки аз забонаш ба дор овехта шуда буд. Пурсид: ин зан чӣ гуноҳ содир кардааст? Суруши ҳақ ҷавоб дод: ин рӯҳ, рӯҳи зани бад аст, ки дар ҳаёт шавҳари худро таҳқир кардааст»⁶⁰.

⁵² Асари номбурда. – С. 386.

⁵³ Ниг.: Азизов У.А. Современные подходы к классификации преступлений в государствах таджиков в период зороастризма // Российское государство и право. 2016, № 1. – С. 38-39.

⁵⁴ Даль, В. Толковый словарь великорусского языка / В. Даль. - М., 1955. - Т. I-IV. – С. 599.

⁵⁵ Уголовное право: Часть Общая. Часть Особенная. – М., 1999. – С. 348.

⁵⁶ Зороастрейские тексты. Суждения Духа разума (Дадестан-и меног-и храд). Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты / Издание подготовлено О.М.Чунаковой. - М.: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 1997. - 352 с. - (Памятники письменности Востока; CXIV). – С. 82-97.

⁵⁷ Зороастрейские тексты. Суждения Духа разума (Дадестан-и меног-и храд). Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты / Издание подготовлено О.М.Чунаковой. - М.: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 1997. - 352 с. - (Памятники письменности Востока; CXIV). – С. 104-105.

⁵⁸ Шокиров, Т.С. Истилоҳоти ҳуқуқшиносии тоисломӣ дар забони тоҷикӣ / Шокиров Т.С. – Ҳучанд: Ҳурросон, 2008. – С. 44.

⁵⁹ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 53.

⁶⁰ Ардавирофнома: рай и ад в маздаянсийской религии / пер. и предисл. Раҳима Орифа. - Тус, 1994.

Дар Эъломияи Куруши Кабир кирдорҳои гунахгорона, аз чумла зареро ки ба обурӯ ва эътибори шахс расонида мешуданд, ҳамчун амали зишт ва қобили ҷавобгарӣ донистааст. Ҷунончи, дар он қайд мегардад: «Ман намегузорам, ки касе ба дигаре ситам кунад ва агар касе нотавон буд ва бар ў ситаме рафт, ман аз вай дифоъ ҳоҳам кард, ҳаққи ўро гирифта ва баъд пас ҳоҳам дод ва ситамкоронро ба кайфар ҳоҳам расонд⁶¹.

Дадестан-и Меног-и хирад дар баробари дигар ҷиноятҳои вазнин (таҳқир, тухмат, ҷодугарӣ) дурӯғро низ ҳамчун кирдори ҷиноятии вазнин шуморидааст⁶². Дорои 1 дар навиштаҳои Бехисутун тамоми меросхӯрони ҳудро огоҳ кардааст, ки аз дурӯғ эҳтиёт бошанд ва талаб кардааст, ки шахси дурӯғгӯйро дар асоси қонун ҷазои вазнин диҳанд⁶³. Муаррих Ҳеродот менависад, ки эрониён дурӯғгӯиро муҷиби шармсорӣ медонанд ва баъд аз дурӯғ қарзро. Ҳар як зардуштӣ бояд, аз амалҳои мамнуъшудаи зерин дурӣ бичӯяд: ҳудҳоҳӣ, тамаъ, ғуур, ҳашм, қинаварзӣ, суханчинӣ, зино ва ғ.⁶⁴ Мувофиқи таълимоти Авесто мақсади оғариниш ва зиндагии инсон некӣ кардан ва бар зидди бадӣ мубориза бурдан аст. Инсони покдин бояд «пиндори нек, ғуфтори нек ва кирдори нек» дошта, душманиӣ, дурӯғгӯй ва бадкирдорӣ накунад. Ростқавлӣ ва саховатмандӣ сифатҳои беҳтарини инсони покдин мебошанд⁶⁵.

Дар баъзе сарчашмаҳо доир ба кафорат сухан меравад, ки ҳифзи ҳуқуқи инсонро дар сурати зарари маънавӣ бардоштан аз тухмат ва таҳқир ифода менамояд. Муҳаққиқ И.Б. Буриев таснифи ҷазоҳоро пешниҳод намуда, дар баробари ҷазоҳои ҷисмонӣ, санчиш ва қатл, кафорат (ҷуброн, товоң)-ро низ ёдовар шудааст⁶⁶, ки дар ҳолати расонидани зарари маънавӣ низ истифода гардида, аз ҳифзи ҳуқуқи инсон дарак медиҳад. Ин андеша далели он аст, ки дар ҳуқуқи зардуштӣ мағҳуми «кафорат» (ҷуброн, товоң), ки дар қонунгузории имрӯза муқаррар гардидааст, ҳанӯз дар даврони зардуштӣ мавриди истифода қарор мегирифт. Аммо ҷунин мағҳум дар адабиётҳои дигар ва сарчашмаҳои таъриҳӣ ифодаи ҳудро наёфтааст. Аз ин рӯ, мо бар он андешаем, ки мағҳуми мазкур на дар ҳуқуқи зардуштӣ, балки дар ҳуқуқи мусулмонӣ пайдо шудааст. Вале амали татбиқи ҳуқуқ, ситонидани товони зарар ва амалҳои ба барқарор намудани зарари расонидашуда, ки дар ҳуқуқи мусулмонӣ мағҳуми «кафорат» – ро ифода менамуданд, ҳануз дар низомҳои ҳуқуқии пешазисломӣ маълум буданд.

Махсусияти дигари низоми ҳуқуқи зардуштӣ дар он буд, ки ҳалли бештари масъалаҳо тавассути меъёрҳои гуногуни иҷтимоӣ дар омезиш

⁶¹ Саъдизода Ҷ., Сафарзода Н.Ф. Ҳуқуқи инсон: аз Зардушт то Куруш. – Душанбе: Баҳманрӯд, 2016. – С. 117-118.

⁶² Зороастрейские тексты. Суждения Духа разума (Дадестан-и меног-и хирад). Сотворение основы (Бундахишин) и другие тексты / Издание подготовлено О.М.Чунаковой. - М.: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 1997. - 352 с. - (Памятники письменности Востока; CXIV). – С. 14.

⁶³ Струве В.В. Этюды по истории Северного Причерноморья, Кавказа и Средней Азии. Л., 1968. – С. 63.

⁶⁴ Қурбонов А.Ш. Фалсафаи аҳди бостон. Барои донишҷӯёни мактабҳои олӣ, аспирантон ва унвончӯён. Душанбе, 2013. – С. 69.

⁶⁵ Муллоҷонов С., Муллоҷонов А. Таърихи ҳалқи тоҷик. Душанбе, 2011. – С. 28.

⁶⁶ Буриев, И.Б. Действие мусульманского права в дореволюционном Таджикистане (VIII - начало XX вв.) / И.Б. Буриев. – Душанбе, 1999. – С. 31.

танзим мегардиданд. Масалан, меъёрҳои ҳуқуқӣ дар институтҳо ва санадҳои меъёри-ҳуқуқӣ дар алоҳидагӣ амал накарда, ин ва ё он муносибати ҷамъиятиро дар ҳамбастагӣ бо меъёрҳои динӣ, ахлоқӣ, одатӣ ва м.и. ба танзим медароварданд. Тибқи низоми ҳуқуқи зардуштӣ шахси дорои ахлоқи неки инсонӣ метавонад озодона роҳи некро интихоб карда, аз пиндори бад, гуфтори бад ва рафтори бад худдорӣ кунад. Гояҳои зикргардида гарчанде, ки ҳусусияти ахлоқӣ дошта бошанд ҳам, вайрон намудани онҳо ҷавобгарии ҳуқуқиро ба миён меовард. Чунин ҳолат нисбати меъёрҳо ва муқаррароти динӣ низ татбиқ мегардид.

Ҳифзи ҳуқуқи инсон дар низоми ҳуқуқи зардуштӣ аз заари маънавӣ дар сатҳи муносибатҳои оилавӣ низ ба роҳ монда шуда буданд. Чунончи, дар Авесто доир ба ин масъала меъёрҳои даҳлдор пешбинӣ гардидааст. Чунин муносибатҳо аз имконият ва доштани ҳуқуқу озодиҳо ҳангоми бастани ақди никоҳ, ҳифзи ҳуқуқи қӯдакон ва муносибатҳои молумулкӣ зану шавҳар буданд. Масалан, меъёрҳои ҳуқуқи зардуштӣ озодӣ ва ризоияти занро ҳангоми бастани никоҳ эътироф мекард⁶⁷. Мутобики низоми ҳуқуқи зардуштӣ марду зан баробарҳуқӯқ мебошанд⁶⁸. Никоҳҳое, ки бе ризояти тарафайн баста мешуданд, ҳамчун гуноҳи бузург дониста мешуд⁶⁹.

Зане, ки аз марди бегона бе никоҳ ҳомила мешуд кирдораш амали гунаҳгорона дониста шуда ва барои ин амал ба зан ва мард ҷазо муқаррар шуда буд. Дар сурати исқоти ҳамл бошад, табиб ва ё шахси дигари ба ин амал мусоидатқунанда низ ба ҷавобгарӣ қашида мешуданд⁷⁰.

Масъалаи обурӯю эътибори зан маҳсусан ҳифз мегардид. Агар мард ба таври даҳлдор занро нигоҳбин накунад ва ё аз таъминоти ў сарқашӣ кунад ва ё амалеро содир намояд, ки ба зан ва қӯдакони ў зарар расад, ўро ҳукми қатл интизор буд. Ў танҳо дар сурате бахшида мешуд, ки тамоми заари модиу маънавии расонидаашро ҷуброн намояд. Ин бори дигар аз он далолат медиҳад, ки низоми ҳуқуқии зардуштӣ масъалаи ҳифзи ҳуқуқи зан ва қӯдакро аз заари маънавӣ мавриди назари худ қарор дода, онро расман дар меъёрҳои ҳуқуқӣ муқаррар кардааст. Қатъ намудани никоҳ ва бенигоҳбин гузоштани зан низ гуноҳи вазнин дониста мешуд⁷¹. Дар низоми ҳуқуқии зардуштӣ қатъ кардани никоҳ танҳо дар сурати розигии тарафҳо мумкин буд. Танҳо дар ду ҳолат розигии занро дар бекор кардани никоҳ ба инобат намегирифтанд:

1) Агар ў барои шавҳарро гӯш накардан гунаҳгор бошад, ҷодугарӣ кунад, ё гуноҳӣ динӣ содир намояд;

⁶⁷ Сафарзода Н.Ф. Нигоҳе ба сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон: аз аҳди бостон то соҳибихтиёй. Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон//Мачаллаи илмӣ-амалӣ// №3 (11) 2018

⁶⁸ Таърихи фалсафа. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни таҳсилоти муассисаҳои олии қасбӣ. Ҳайати муаллифон. - Душанбе «Собириён», 2011.с.28.

⁶⁹ Ҳамонҷо

⁷⁰ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 50-51.

⁷¹ А.Ғ. Холиқов. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. С.92

2) Дар ҳолате, ки дар муҳлати 10 сол зан фарзандор нашавад⁷².

Низоми ҳуқуқии зардуштӣ баҳри ҳифзи ҳуқуқи занон аз зарари маънавӣ дар ҳангоми чудошавӣ, муқаррапотҳои ҷолиборо пешбинӣ карда буд. Ҳар марде, ки меҳост аз занаш чудо шавад, уҳдадор буд, ўро бо васӣ таъин кунад. Агар шахси дигар васигии занро рад мекард, он гоҳ никоҳ қатъшуда ҳисоб намеёфт.

Масъалаи дигаре, ки дар низоми ҳуқуқи зардуштӣ маҳкум мегардид, ин риояи таъиноти оини зардуштӣ нисбат ба муносибати ғуломӣ ва бардагӣ, маҳдуд намудани инкишофи чунин муносибатҳо ва тарғиби ҳаёти озоди одамон буд. Чунончи, Куруш дар Эъломияи худ қайд менамояд: «... то рӯзе, ки ман зинда ҳастам, наҳоҳам гузошт, ки мардон ва занонро ба номи барда ва қаниз ё номҳои дигар бифурӯшанд ва ин расми зиндагӣ бояд ба гетӣ раҳт барбандад»⁷³. Ин далели он аст, ки Куруш зидди ғуломӣ ва одамфурӯшӣ буд. Дар ин эълони худ Куруш доир ба се кирдори гунаҳгорона, ки ба шаҳс заари маънавӣ мерасонанд, сухан меравад: яке ғуломшавӣ ва пастзани номи шаҳс, ки ҳуқуқ ба номдории шаҳсро поймол мекунад, дигаре фурӯхтани одамон, ки озодӣ ва даҳлнопазирии шаҳсро поймол месозад, сониян зикр гардидани номи марду зан, ки баробарҳуқуқии зану мардро нишон медиҳад. Аммо ин амалҳои адолатҳоҳонаи Куруш на аз тарафи ҳама шоҳони дигари империяи Ҳаҳоманишӣ риоя карда мешавад. Масалан, Дорои I тамоми бошандагони шаҳри Баркаро ба ғулом табдил дода, ба сатрапи Боҳтар муҳочир намуда буд.⁷⁴

Ҳуқуқи шаҳсии дигаре, ки аз тарафи меъёрҳои ҳуқуқи зардуштӣ ҳифз мегардид ҳифзи номи нек буд. Маҳсусан номи неки ҳокимон, ҳодимони динӣ, ашрофон ва сарварони қабилаву авлодҳои воломақом ҳифз мегардид ва барои доғдор намудани онҳо ҷазоҳои сангин татбиқ мегардид⁷⁵. Сарчашмаҳои ҳуқуқи зардуштӣ барои содир намудани сӯйқасд ба ҳаёти шоҳ ва наздикони ў ҷазои саҳтарин – ҷазои қатлро татбиқ менамуданд⁷⁶, чун шаҳсияти шоҳ на танҳо роҳбару пешвои ҳалқ дониста мешуд, балки он ҳамчун муқаддасоти умум эътироф мегардид.

Номи шаҳс ифодакунандай шаҳсияти ў дониста мешуд ва доғдор кардани номи ў боиси беобурӯ гардидан ва шармсор шудани шаҳс дар ҷамъият мегардид. Масалан агар шаҳсро дар содир намудани кирдоре, ки боиси вайрон гардидани қоидаву маросимҳои динӣ, анаъанаҳои ибодатнамоӣ ва дигар кирдорҳои ҳалалдор соҳтани ҳамзистии одамон мегардида айбдор менмуданд, ҷавобгарӣ дар ин сурат дар намуди аз ҷамоа

⁷² А.Ғ. Холиқов. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. С.92

⁷³ Эъломияи ҳуқуқи башари Куруши Кабир // Саъдизода Ҷ., Сафарзода Н.Ф. Ҳуқуқи инсон: аз Зардушт то Куруш. – Душанбе: Баҳманрӯд, 2016. – С. 117-118. Сафарзода Н.Ф. Нигоҳе ба сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон: аз аҳди бостон то соҳибҳиёй. Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон//Маҷаллаи илмӣ-амалӣ// №3 (11) 2018

⁷⁴ А.Ғ. Холиқов. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. С.53

⁷⁵ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 43.

⁷⁶ Амин Саид Ҳасан. Асари зикршуда. – С. 84.

рондан пешбинӣ шуда буд. Барои ҳамин шахс дар сурати ба чунин амал айбдор шуданаш на танҳо ба ҷазои сангин гирифтор мешуд, балки номи неки ӯ, оила ва қавмаш доғдор мегардид. Ҳамзамон ӯ ҳамчун шахси аз ҷамоарондашуда қобилияти шаҳрвандии худро аз даст медод⁷⁷.

Низоми ҳуқуқии зардуштӣ ба масъалаи хифзи ҳуқуқи инсон аз зарари маънавӣ дар муносибат бо ҷинояткорӣ таваҷҷуҳи маҳсус кардааст. Дар ин ҳусус Вандидод баҳши меъёрҳои ҳусусияти ҷиноятӣ ҳуқуқидоштаро муттаҳид намудааст. Як қатор принсипҳои ҳуқуқӣ ҳангоми таъин ва татбиқи ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ риоя мегардиданд. Аксарияти онҳо дар сарҷашмаҳои ҳуқуқӣ низ мустаҳкам гардида буданд. Ҷунончи, принсипи ҷавобагрии фардӣ. Мувофиқи принсипи мазкур ҳар як шахс барои кирдораш содиркардааш танҳо худаш ҷавобагр дониста мешуд. Талаботҳои принсипи мазкуро ба инобат гирифта Куруши Кабир дар Эъломияи худ чунин эълон дошта буд: «... ҳар кас посухгӯи аъмоли худ мебошад, ҳеч касеро набояд ба ангезаи ин, ки яке аз бастагонаш хилоф кардааст, мӯҷозот кард ва агар аз дудмон ё хонаводае, хилоф кард, танҳо ҳамон кас ба қайфар бирасад ва ба дигар мардумон ва хонавода коре нест»⁷⁸.

Ҳаёт ва саломатӣ ду неъматӣ ғайримоддие мебошанд, ки ҳар як инсон ба онҳо ҳуқуқи ҷудонопазир дошта, онҳо на танҳо аз лаҳзаи таваллуд, балки пеш аз таваллуд низ мавриди хифз қарор мегиранд⁷⁹. Ин неъматҳо сарҷашмаи асосии дигар неъматҳои ғайримоддӣ ба ҳисоб рафта, бе мавҷудияти онҳо инсон наметавонад ҳамчун субъект аз дигар ҳуқуқу озодиҳои худ истифода намояд. Дар конститутсияҳо ва қонунгузории тамоми кишварҳо ба ин ду неъмат таваҷҷуҳи маҳсус зоҳир шуда, ҳуқуқ ба ҳаёт ва хифзи саломатӣ кафолат дода шудааст. Аз ҷумла, дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳуқуқ ба ҳаёт ва саломатӣ аз ҷумлаи муҳимтарин ҳуқуқҳои ғайримоддии инсон ва шаҳрванд ба шумор рафта, дар ҳеч гуна ҳолат маҳдуд карда намешаванд⁸⁰.

Дар низоми ҳуқуқи зардуштӣ низ масъалаи мазкур танзими васеи худро вобаста ба шарту шароити хоси замони амалашон дарёftааст, ки таҳқиқу таҳлили онҳо на танҳо ҳусусияти маълумотдиҳӣ дорад, балки метавонад дар таҷрибаи ҳуқуқэҷодкунӣ ва ҳуқуқтатбиқсозии замони муосир васеъ истифода гарданд.

Низоми ҳуқуқии зардуштӣ ба масъалаи хифзи ҳаёт ва саломатии инсон таваҷҷуҳи маҳсус зоҳир менамуд. Дар сарҷашмаи асосии ҳуқуқии он замон

⁷⁷ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 76-77.

⁷⁸ Эъломияи ҳуқуқи башари Куруши Кабир // Саъдизода Ҷ., Сафарзода Н.Ф. Ҳуқуқи инсон: аз Зардушт то Куруш. – Душанбе: Баҳманрӯд, 2016. – С. 117-118. Сафарзода Н.Ф. Нигоҳе ба сарҷашмаҳои ҳуқуқи инсон: аз аҳди бостон то соҳибхтиёри. Давлатшиноси ҳуқуқи инсон (мачаллаи илмӣ-амалӣ). – №3 (11) 2018

⁷⁹ Дар ин ҳусус муфассалтар нигаред: Бабаджанов И.Х. Жизнь и смерть человека как институционально-правовые категории (теоретико-аксиологический и частно-правовой анализ). дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; 12.00.03 / Исрофил Хусейнович Бабаджанов. - Душанбе, 2014. – 369 с.

⁸⁰ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе: 2016. – 125 с.

- Авесто барои расонидани зарар ба саломатӣ ҷазоҳои гуногун муқаррар шуда будаанд.⁸¹

Куруши Кабир дар Эъломияи худ ҳуқуқ ба ҳаёт ва ҳуқуқ ба ҳаёти ҳушбахтонаро эътироф мекунад.⁸² Ҳуқуқи зардуштӣ ҳатто ба масъалаи ҳифзи ҳаёти кӯдаки таваллуднашуда низ эътибори чиддӣ зохир карда, ба шахсоне, ки кӯдаки дар батни модар бударо аз ҳаёт маҳрум мекардаанд, ҷазо муқаррар намуда буд. Агар занни ҳомила барои исқоти ҳамл ба табиб муроҷиат мекард ва ин амалро ӯ ба анҷом мерасонид, он гоҳ ҳам табиб ва ҳам занро ҳукми қатл медоданд⁸³. Дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ исқоти ҳамл ҳамчун кирдори ҷиноятӣ эътироф гардидааст⁸⁴.

Дар ҳусуси ҳамчун объекти маҳсуси ҳифзшаванда дониста шудани ҳаёт ва саломатӣ профессор А.Ф. Ҳолиқов низ қайд менамояд ва навъҳои кирдорҳои дар ҳуқуқи зардуштӣ ба ин гурӯҳи объектҳои ҳифзшаванда таҳдидкунандаро тасниф менамоянд. Ҕиноятҳои гурӯҳи мазкурро «ҷиноятҳо ба муқобили инсон» номгӯзорӣ намуда, ба он намудҳо ва шаклҳои гуногуни расонидани зарарро ба саломатӣ ва ҳолатҳои гуногуни күшторро ворид кардааст⁸⁵. И.Б. Буриев бошад, ин гурӯҳи кирдорҳоро ба ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт ва саломатӣ ва ҷиноятҳо ба муқобили шаҳсият⁸⁶ ҷудо намуда, ҳама кирдорҳои манъшудаи ин гурӯҳҳоро ба кирдорҳои муқобили тартиботи ҷамъиятӣ дохил менамояд. Шояд муҳаққиқ онро дар пайравӣ ва бо назардошти он ки дар қонунгузории ҷиноятии амалкунандай Тоҷикистон ин гурӯҳи ҷиноятҳо ҳамчун кирдорҳои ҷиноятии дар таркиби фасли ҷиноятҳо ба муқобили шаҳсият ҷой дода шудаанд таҳлил намуда бошад⁸⁷.

Навъи дигари таснифот ба умумӣ ва маҳсус буд, ки мутобики он кирдори ба муқобили ҳаёти шоҳ ва наздикони ӯ аз ҷумлаи ҷиноятҳои ҳусусияти умумидошта дониста мешуданд, чун ба манфиати давлат ва сарвари он таъсир мерасонид. Қуштор ва расонидани зарари ҷисмонӣ, ки манфиати шаҳси алоҳидаро ҳалалдор менамуд, ба гурӯҳи ҷиноятҳои ҳусусияти шаҳсидошта дохил мешуданд⁸⁸.

Дар адабиёт ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ вобаста ба сатҳу дараҷаи ҳавфнокиашон ба чунин навъҳо тасниф карда шудаанд: 1) ба даст силоҳ гирифтан (бо мақсади задан); 2) зарба задан; 3) маҷруҳ кардан; 4) хун резондан; 5) устухон шикастан; 6) расонидани зарари ҷисмонӣ ва ақлӣ ба

⁸¹ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: Монография. – Душанбе, 2015. – С. 31.

⁸² Диноршоев А.М., Саъдизода Ҷ., Имомова З.Б. Андешаи ҳуқуқи инсон: Нигоҳе ба сарчашма, дин ва афкори донишмандон. Душанбе, 2016. – С. 10,57.

⁸³ Амин Саид Ҳасан. Таърихи ҳуқуқи Эрон. – Техрон, 1386 х./2008. - С. 84.

⁸⁴ Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998).

⁸⁵ Ҳолиқов А.Г. Правовая система зороастризма (древнее право). – Душанбе, 2005. – С. 322-358.

⁸⁶ Буриев И.Б. История государства и права Таджикистана. Т. 1, ч. 1-2 (от древнейших времен до начала XX века). – Душанбе, 2007. - С. 30,95; Периханян А.Г. Общество и право Ирана в Сасанидский периоды. – М., 1983. - С. 247.

⁸⁷ Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон. (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998).

⁸⁸ Азизов У.А. Асари зикршуда. – С. 39.

саломатии инсон⁸⁹. Дар Авесто бошад, чор намуди чиноятҳо дараҷабандӣ гардидаанд: 1) огерепта; 2) авауиришта; 3) аредуш; 4) пешутану⁹⁰.

Таҳқики низоми ҳуқуқии зардуштӣ нишон медиҳад, ки саломатии инсон ҳамчун арзиши бебаҳо тавре мавриди ҳифз қарор гирифта буд, ки ҳатто фикран мақсади расонидани зарари ҷисмонӣ нисбат ба шахси дигар чиноят ҳисобида шуда, барои он ҷазои вазнин дода мешуд⁹¹. Ба андешаи муҳаққиқ У.А. Азизов, новобаста аз он ки дигар муҳаққиқон чиноятҳои «огерепта» ва «авауиришта»-ро ҳамчун кирдорҳои омодагӣ ба чиноят ва сүиқасд медонанд⁹², вале аз рӯйи мазмуни меъёрҳои ҳуқуқи зардуштӣ ин кирдорҳои чиноятӣ пурра амалҳои ба итмомрасида мебошанд, зоро таҳди расонидани зарар ба саломатии инсон ҳамчун объекти алоҳидаи ҳифзномоии чиноятӣ-ҳуқуқӣ ба ҳисоб мерафт⁹³.

Мутобиқи Авесто «Касе, ки ба оҳанги задани дигаре бархезад, гуноҳаш Огерепта аст. Касе, ки бар сари дигаре фуруд ояд, то ӯро бизанад, гуноҳаш Авауиришта аст. Касе, ки бадҳоҳона оғоз ба задани дигаре кунад, гуноҳаш Аредуш аст. Ҳар гоҳ панҷ бори дигар ба ин кор даст занад, Пешутану шавад»⁹⁴. Бешубҳа, метавон гуфт, ки қисмати Вандидод ҳамчун қонунгузории ҷинӣ баромад мекард, зоро ба мисли кодекси чиноятии имрӯза на танҳо намудҳои чиноят ва ҷазо, балки дараҷаи чиноят ва ҷазоро низ муқаррар кардааст⁹⁵.

Дар умум Эъломияи умумии ҳуқуқи башари Куруши Кабир чунин ҳуқуқу озодиҳои шахсии маънавии инсонро муқаррар карда буд: ҳуқуқ ба озодӣ (банди 2); ҳуқуқ ба озодии дину мазҳаб ва тоату ибодат (банди 5); ҳуқуқ ба озодии ҳаракат ва интиҳоби ҷойи зист (банди 5); ҳуқуқ ба моликият (банди 3); ҳуқуқ ба адолати судӣ (банди 6); манъи шиканча (банди 2); ҳуқуқ ба озодии қасбу кор (банди 5); эҳтироми ҳуқуқу озодиҳои дигарон (банди 5); манъи ҳариду фурӯши одам (банди 7); манъи ғуломӣ (банди 7)⁹⁶.

Ҳамин тавр, низоми ҳуқуқии зардуштӣ инсон, ҳаёт ва саломатӣ, қадру қиммат, обурӯю эътибор ва номи неки ӯро ҳамчун неъмати олитарини оғаридаи табиату Худованд дониста, ҳифзи онро тавассути тамоми роҳу воситаҳои меъерӣ ба роҳ монда буд. Дар ин асос, нисбати шахсоне, ки ин неъматҳои инсониро поймол карда, ба он зарари маънавӣ, ҷисмонӣ ва моддӣ мерасонанд, ҷазоҳои даҳлдор муқаррар карда буд.

Низоми ҳуқуқи зардуштӣ, ки низоми хусусияти динидошта ба ҳисоб мерафт ва сарчашмаи асосии онро меъёрҳои дини зардуштӣ ташкил медоданд, нисбати шахси гунаҳкор дар кирдори манъгардида дар

⁸⁹ Пирний X. Таърихи Ирони Бостон. Т.1. – Техрон, 1362 х/1984. – С.74.

⁹⁰ Авесто. Китоби 1. – Душанбе, 2014. - С. 486.

⁹¹ Азизов У.А. асари зикршуда. – С. 45.

⁹² Холиқов А.Г. Асари зикршуда. – С. 323.

⁹³ Азизов У.А. Асари зикршуда. – С.46.

⁹⁴ Авесто. Китоби 1. – Душанбе, 2014. Вандидод. Фаргарди 4. Бахши сеюм. Банди 17.

⁹⁵ Ҳамон ҷо. - Банди 20.

⁹⁶ Эъломияи ҳуқуқи башари Куруши Кабир // Саъдизода Ҷ., Сафарзода Н.Ф. Ҳуқуқи инсон: аз Зардушт то Куруш. – Душанбе: Баҳманрӯд, 2016. – С. 117-118. Сафарзода Н.Ф. Нигоҳе ба сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон: аз аҳди бостон то соҳибиҳтиёри. Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон//Маҷаллаи илмӣ-амалӣ// №3 (11) 2018.

баробари мучозоти индуни чазои баъди маргро низ пешбинӣ менамуд. Аз ин чост, ки дар ин низоми ҳуқуқӣ қасди расонидани зарар ба саломатии шахси дигар низ амали мамнуъ дониста мешуд. Ин нишондод сарчашмаи худро аз принсипи сегонаи дину оини зардуштӣ – пиндори нек, гуфтори нек ва рафтори нек мегирад, ки ҳатто пиндори бад, яъне қасди содир намудани амали маънъгардида ҳамчун кирдори сазовори чазо дониста мешуд. Масалан, агар шахс аз ҷой бархезад ва бо мақсади расонидани зарар ба саломатӣ олоторо бардорад, гарчанде ки ин амали худро то ба охир анҷом надиҳад ҳам, амали ў ҳамчун чиноят эътироф мегардид⁹⁷.

Адабиёт:

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: 2016. – 125 с.
2. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 майи соли 1998. – №574 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 15.02.2021).
3. Авасто. Ҷилди I. – Душанбе: Бухоро, 2014. – 784 с.
4. Авеста: Избранные гимны / Пер. И.М. Стеблин-Каменского. – Душанбе, 1990. – 176 с.
5. Авесто: кӯҳнатарин сурудҳои Эрони бостон. Гузориш ва пажуҳиши Ҷалили Дустхоҳ. – Душанбе, 2001. – 792 с.
6. Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 368 с.
7. Азизов У.А. Современные подходы к классификации преступлений в государствах таджиков в период зороастризма // Российское государство и управление. 2016, № 1. – С. 33-40.
8. Азизов У.А. Особенности становления и развития институтов преступления и наказания в государствах зороастрийского периода // Вестник педагогического университета (Республика Таджикистан). - 2014. - № 4 (59). – С.76-82.
9. Амин Сайд Ҳасан. Таърихи ҳуқуқи Эрон. – Техрон, 1386 х./2008.
10. Ардавирафнома: рай и ад в маздаяснийской религии / пер. и предисл. Рахима Орифа. - Тус, 1994. – 207 с.
11. Бабаджанов И.Х. Жизнь и смерть человека как институционально-правовые категории (теоретико-аксиологический и частно-правовой анализ). дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; 12.00.03 / Исрофил Ҳусейнович Бабаджанов. - Душанбе, 2014. – 369 с.
12. Бастангор Муҳаммад. Ҳуқуқи башар аз манзари андешамандон / Пажӯҳиш ва тадвини Муҳаммад Бастангор. – Техрон: Интишор, 1380ҳ.

⁹⁷ Азизов У.А. Особенности становления и развития институтов преступления и наказания в государствах зороастрийского периода // Вестник педагогического университета (Республика Таджикистан). - 2014. - № 4 (59). – С. 76-82.

13. Буриев, И.Б. История государства и права Таджикистана. Т. 1, ч. 1-2 (от древнейших времен до начала XX века) / И.Б. Буриев. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 244 с.
14. Буриев, И.Б. Действие мусульманского права в дореволюционном Таджикистане (VIII - начало XX вв.) / И.Б. Буриев. – Душанбе, 1999. – 199 с.
15. Гафуров Б.Г. Таджики: древнейшая, древняя и средневековая история: в 2-х кн. Кн.1. - 2-е изд. - Душанбе, 1989. – 384 с.
16. Даль, В. Толковый словарь великорусского языка / В. Даль. - М., 1955. - Т. I-IV.
17. Диноршоев А.М., Саъдизода Ҷ. Андешаи ҳуқуқи инсон дар таълимоти динӣ ва фалсафӣ // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. 2018, №2 (10) – С. 29-37.
18. Зороастрийские тексты. Суждения Духа разума (Дадестан-и меноги и храд). Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты / Издание подготовлено О.М.Чунаковой. - М.: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 1997. - 352 с. - (Памятники письменности Востока; CXIV).
19. История государства и права зарубежных стран: учебник для ВУЗов: в 2 ч. Ч.1. / под общ.ред. О.А. Жидкова и Н.А. Крашенинниковой. - 2-е изд. - М.: Норма, 2004. – 624 с.
20. Қурбонов А.Ш. Фалсафай аҳди бостон. Барои донишҷӯёни мактабҳои олӣ, аспирантон ва унвонҷӯён. – Душанбе, 2013.
21. Муллоҷонов С., Муллоҷонов А. Таърихи ҳалқи тоҷик. – Душанбе, 2011. – 582 с.
22. Периханян А.Г. Общество и право Ирана в Парфянский и Сасанидский периоды. – М.: Наука, 1983. – 382 с.
23. Пирнийа Х. Таърихи Ирони Бостон. Т.1. – Техрон, 1362 х/1984.
24. Права человека: История, теория практика // Под ред., д.ю.н. Диноршоева А.М. и д.ю.н. Азизова У.А. – Душанбе, 2016. – 584 с.
25. Раҳмонов Э.Ш. Родина Заратуштра и явление пророка // Зороастранизм и его значение в развитии цивилизации народов Ближнего и Среднего Востока. – Душанбе, 2003.
26. Саъдизода Ҷ., Сафарзода Н.Ф. Ҳуқуқи инсон: аз Зардушт то Қуруш. – Душанбе: Баҳмандарӯд, 2016. – 164 с.
27. Сафарзода Н.Ф. Нигоҳе ба сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон: аз аҳди бостон то соҳибихтиёрӣ // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. 2018, №3 (11) – С. 21-25.
28. Струве В.В. Этюды по истории Северного Причерноморья, Кавказа и Средней Азии. Л., 1968. – 356 с.
29. Таърихи фалсафа. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни таҳсилоти муассисаҳои олии касбӣ. Ҳайати муаллифон. – Душанбе: Собириён, 2011. – 528 с.
30. Уголовное право: Часть Общая. Часть Особенная. – М., 1999. – 784 с.

31. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 1. (А - Н). Зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М.Х. Султон. – Душанбе, 2008. – 950 с.
32. Ҳаликов А.Г. Правовая система зороастризма (древнее право) / А.Г. Ҳаликов. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2005. – 488 с.
33. Ҳолиқов А.Ф. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – 380 с.
34. Ҳошим Розӣ. Авесто. – Техрон, 1999.
35. Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права / З.М. Черниловский. - М., 1983. – 653 с.
36. Ҷамшедов П. Аз Пешдодиён то Сомониён. – Душанбе, 1999.
37. Шокиров Т.С. Истилоҳоти ҳуқуқшиносии тоисломӣ дар забони тоҷикӣ / Шокиров Т.С. – Ҳуҷанд: Ҳурӯс, 2008. – 118 с.
38. Юнусзода З.Ю. Особенности, присущие фантазийной книге путешествия аджзи // Академи. 2020, №6 (57). – 113 с.

МУОМИЛОТИ ФАЙРИҚОНУНИИ МАВОДИ МУХАДДИР ВА ҲАМБАСТАГИИ ОН БО ТЕРРОРИЗМИ БАЙНАЛМИЛАЙ

Азиззода У.А.,

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессори кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Тел.: (+992) 907811285

E-mail: ubaydullo_azizov@mail.ru

Езиидар М.А.,

докторанти доктор фалсафа Phd, доктор аз рӯйи ихтисоси ҳуқуқшиносии назди кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Фишурда: Дар мақолаи мазкур муаллифон кӯшидаанд, то масъалаҳои асосҳои таърихӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ-ҳуқуқии мубориза бо маводи мухаддир ва ҳамбастагии онро бо терроризм тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Исломии Афғонистон ва дар ин замана ташаккул ва инкишофи таърихии ҳамкории давлатҳоро дар самти мубориза бо ҷиноятҳои мудҳиши ҷомеаи имрӯзай ҷаҳон, ба монанди терроризм ва экстремизм баррасӣ намоянд. Ҳамзамон гурӯҳи меъёрҳо ва санадҳои ҳуқуқи байналмилаие, ки муносибатҳои ҳамкории давлатҳо ва созмонҳои байналмилаиро дар ин самт танзим менамоянд ва дар қонунгузории Ҷумҳурии Исломии Афғонистон инъикоси расмии худро дарёфтаанд, мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудаанд. Бо назардошти гуфтаҳои боло талабот ва уҳдадориҳои давлатҳо ва созмонҳои байнидавлатӣ, ки дар натиҷаи ҳамкорӣ ба зими субъектони ҳамкорӣ дар ин самт voguzor гардидаанд, бо назардошти ҳолати воқеии инкишофи ҳамкориҳо ва сатҳи содиршавии амалҳои ҷинояткоронаи муомилоти маводи мухаддир, амалҳои террористӣ, ифратгарӣ ва амалҳои ба онҳо алоқаманд, вазъи инкишофи иқтисодиву иҷтимоӣ ва ҳолатҳои танзими ҳуқуқӣ, такмили қонунгузорӣ баҳри самаранокии мубориза бар зидди муомилоти файриқонуни маводи нашъадор, мубориза бо амалҳои террористӣ ва дигар ҷанбаҳои таъмини суботи ҷомеаи Афғонистон аз ҷониби муаллиfon таҳқик гардидааст.

Калидвожаҳо: Маводи мухаддир, муқобилият бо терроризм, қурбониёни ҷиноят, пешгирии ҷинояткорӣ, ҳамкории давлатҳо, терроризми байналмилаӣ, санадҳои байналмилаӣ-ҳуқуқӣ, ҳуқуқи инсон, ҷиноятҳои байналмилаӣ.

НЕЗАКОННЫЙ ОБОРОТ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ И ЕЕ СВЯЗ С МЕЖДУНАРОДЫМ ТЕРРОРИЗМОМ

Азиззода У.А.,

доктор юридических наук, профессор кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета,
Тел.: (+992) 907811285
E-mail: ubaydullo_azizov@mail.ru

Езиляр М.А.,

докторант доктора философии Phd, доктор по специальности кафедры теории и истории государства и права юридического факультета Таджикского национального университета

Аннотация: В данной статье авторы исследовали основные вопросы, связанные с исторической, социальной и политico-правовой основой борьбы с незаконным оборотом наркотических средств и ее связь с международным терроризмом согласно законодательству Исламской Республики Афганистан. Также на этом же основании авторами были исследованы становление и развитие сотрудничества государств в борьбе с международным терроризмом и экстремизмом. Также подверглись исследованию группа международных норм и правовых актов, регулирующие отношения государств и международных организаций в этом направлении, которые нашли свое отражение в национальном законодательстве Исламской Республики Афганистан. На основе вышеизложенного были подвергнуты исследованию требования и обязательства государств и международных организаций, которые были возложены на государства как субъекты сотрудничества в борьбе с вышеназванными угрозами, с учетом реального условия развития обстоятельств и сотрудничества, уровень и степень совершения преступлений, связанных с оборотом наркотических средств, террористических актов, актов экстремизма и связанные с ними преступных деяний, также социально-экономическое обстоятельство и проблемы совершенствования законодательства страны в области и другие стороны обеспечения мира и спокойствия в Афганистане стали предметом данного исследования.

Ключевые слова: Наркотические средства, противодействие терроризму, жертвы преступлений, предотвращение преступлений, сотрудничество государств, международный терроризм, международно-правовые акты, права человека, международные преступления.

ILLICIT TRAFFICKING OF NARCOTIC DRUGS AND ITS CONNECTION WITH INTERNATIONAL TERRORISM

Azizzoda U.A.,

doctor of law, professor of the department of human rights and comparative law of the law faculty of the Tajik national university,

Phone: (+992) 907811285

E-mail: ubaydullo_azizov@mail.ru

Ezidyar M.A.,

doctoral student of the PhD, doctor in the specialty business department of the theory and history of the state and law of the law faculty of the Tajik national university

The summary: In this article, the authors investigated the main issues related to the historical, social and political and legal framework to combat drug trafficking and its connection with international terrorism in accordance with the legislation of the Islamic Republic of Afghanistan. Also, on the same basis, the authors examined the formation and development of cooperation between states in the fight against international terrorism and extremism. A group of international standards and legal acts, regulating the relations between states and international organizations in this direction, which were reflected in the National Law of the Islamic Republic of Afghanistan, were studied. Based on the above, the requirements and obligations of states and international organizations were subject to research, which were entrusted to states as subjects of cooperation in the fight against threats, taking into account the real conditions for the development of the circumstances and cooperation, the level and degree of crimes related to the circulation of narcotic drugs, terrorist Acts, acts of extremism and related criminal acts, also the socio-economic circumstance and the problems of improving the country's legislation in the field and other parties to ensure peace and peace of mind in Afghanistan became the subject of this study.

Key words:: Narcotic drugs, countering terrorism, victims of crime, preventing crime, cooperation of states, international terrorism, international legal acts, human rights, international crimes.

Дар баробари проблемаҳои мураккаб ва ҳалталаби замони муосир, ба монанди муқобилият бо терроризму экстремизм, фурӯши силоҳ, хариду фурӯши одам, ҷиноятҳои киберӣ ва ғ. гардиши гайриқонуни маводи мухаддир низ аз ҷумлаи мушкилоте мебошад, ки ҷомеаи ҷаҳониро саҳт ба ташвиш овардааст. Дар ин ҳусус пайваста конфронсу ҳамоишҳо барпо

гардида, аз натиҷаи онҳо даҳҳо санадҳои байнидавлатиу байналмилалӣ таҳия ва қабул мегарданд, ки баҳри самаранокии муқовимат бо ин зуҳуроти номатлуби оламгир равона гардидаанд. Давлатҳои аъзои созмонҳои минтақавию ҷаҳонӣ дар доираи санадҳои қабулнамудаи худ ва қишварҳои алоҳида дар асоси қонунгузории миллию шартномаҳои ҳамкории байнидавлатӣ ҳама иқтидору воситаро барои мубориза бо ин ҳатарҳои ҷаҳонӣ сафарбар менамоянд.

Дар самти муқовимат бо гардиши ғайриқонуни маводи мухаддир Ҳукумати Ҷумҳурии исломии Афғонистон низ амалҳои зиёдеро анҷом дода истодааст. Вале ҳолати ба ҳамагон маълуми ин қишвар имконияти пурра сади роҳи муомилоти ғайриқонуни маводи мухаддирро гирифта наметавонад. Муомилоти маводи нашъадори истеҳсоли Афғонистон бо гузоштани садди устувор аз ҷониби давлати Афғонистон ва давлатҳои ҳамҷавор то андозае пеши роҳи паҳншавии ҳудуди ҷуғрофии муомилоти онро гирад ҳам, вале барои пурра қатъ намудани истеҳсол ва содироти он ба қишварҳои дигар мушкилоти хеле зиёд дар роҳ аст. Аз ҷониби дигар муомилоти ғайриқонуни маводи мухаддир манбаи боэътиҳод ва дороии ҳазинаи ғурӯҳҳо ва созмонҳои террористиу ҷиноятпешаро ташкил медиҳад, ки боиси коркарди роҳҳо ва усулҳои нави муомилоти он дар ҷаҳон гардидааст.

Афзоиши тавлиди маводи мухаддир ва тиҷорати он дар Афғонистон пас аз сарнагуни ҳукумати Талибон бо зуҳури дубораи онҳо дар майдони ҷанг ба унвони як ғурӯҳи даҳшатафкан ва густариши минбаъдаи он иртибот дорад. Ба ҳамон ҳадде, ки Талибон пас аз фурӯпошии ҳукуматашон дар соли 2001 ва шикасти қудрати низомиашон дубора сар бароварданд ва ба неруи низомиву амалиёти ҷангӣ ва террористии худ афзуданд, ба ҳамон ҳад қиши тарёку тавлиди маводи мухаддир дар Афғонистон афзоиш ва густариш ёфт.

Аз ҷониби дигар, ба афзоиши истеҳсол ва рушди пайвастаи маводи мухаддир ғурӯҳҳои дигари манфиатҳоҳ, ба монанди мафияи байналмилалии қочоқи маводи мухаддир ва созмонҳои дигари ҷиноятпеша мусоидат менамоянд. Дар ҳамтанидагӣ ва ҳамкории густурда миёни мафияи маводи мухаддир ва терроризм дар Афғонистон нерӯгирии босурати талибон ба вуҷуд омад, ки маводи мухаддир ба яке аз манобеи бисёр муҳимми тамвили терроризм ва ғурӯҳҳои террористӣ ба монанди Талибон гардид. Бинобар ин, давлати Афғонистон мубориза бо маводи мухаддирро дар ҷанбаи муқовимат бо терроризм мавриди таваҷҷӯҳ қарор дод ва чигунагии ин мубориза дар қавонини Афғонистон дар асос ва ҳамbastagӣ бо санадҳои меъерию ҳуқуқии байналмилалӣ танзим ёфт.

Дарвоҷеъ, истифода аз маводи равонгардон ва қочоқи маводи мухаддир бо ҳадафи таъмини молии фаъолиятҳо равияи маъмули мавриди истифодаи ғурӯҳҳои террористӣ ба шумор меравад. Ба ҳамин ҷиҳат низ мубориза бо қочоқи маводи мухаддир аз аввал аҳаммияти ҷандгонаро бархурдор буда, имрӯза Осиёи Марказӣ ба минтақаи қалидӣ барои

муборизаи байналмилалӣ алайҳи қочоқи маводи мухаддир ва пайванди печидаи он бо терроризм, хушунат ва дигар ҷароими созмонёфта, аз ҷумла пулшӯй ва қочоқи силоҳ табдил шудааст. Аз ин рӯ, ғалаба бар муомилоти ғайриқонуни маводи мухаддир ниёзманди азми ҷиддии давлатҳои минтақа ва ҳамкории чомеаи байналмилалист.

Он гуна ки аз тавзехоти фавқ бармеояд, мушкилоте, ки маводи мухаддир барои минтақаи Осиёи Марказӣ ба дунбол дорад, фаровон ва печида аст. Тибқи ривояти расмие, ки аз сӯи ҳама сохторҳои минтақавӣ ва байналмилалии даргир дар амри мубориза бо маводи мухаддир низ бозтоб ёфтааст, терроризм ва маводи мухаддир зотан ба ҳам алоқаманд ҳастанд. Бо ин ҳама пайванди миёни терроризм ва маводи мухаддир дар минтақа асосан ба фаҳми бисёр содаангоронае аз вазъияти Афғонистон мубтанист, ки ба мӯчиби он қочоқи маводи мухаддир танҳо роҳи таъмини молӣ, фаъолиятҳо ва иқдомоти Толибон ва ҳампаймонони онҳо дар назар гирифта мешавад. Ба ҳамин тартиб, хушунати ношӣ аз қочоқи маводи мухаддир ба таври умда дар сояи пайванди миёни ин падида бо терроризм дарк мешавад.

Вучуди пайванд миёни терроризм ва қочоқи маводи мухаддир дар пажӯҳишҳои илмӣ ва дунёи сиёsat ба расмият шинохта шудааст. Агарчи фасли муштараки ин ду падида метавонад суратҳои гуногуне ба ҳуд бигирад, аммо дар минтақа бештар дар ду ҳолати хос қобили мушоҳида аст. Дар ҳолати нахуст бондҳои қочоқи маводи мухаддир барои ҳамвор соҳтани масири ҳуд ва ё интиқомгириӣ ба ҳамалоти мусаллаҳона алайҳи ниҳодҳо ва маъмурони давлатӣ мубодират меварзанд ва дар ҳолати дуюм гурӯҳҳои террористӣ барои таъмини молии фаъолияташон дар ростои аҳдофи сиёсӣ ба қочоқ ва тиҷорати ғайриқонуни маводи мухаддир рӯй меоваранд.

Теъдоди ташкилоти ҷиноии фаъол дар арсаи тиҷорати ғайриқонуни маводи мухаддир боис шудааст, то минтақаи Осиёи Марказӣ дар гуфтумони сиёсии пайванди терроризм – қочоқи маводи мухаддир башиддат барҷаста шавад. Антонио Марио Коста – мудири иҷроии вақти дафтари муқобила бо маводи мухаддир ва ҷурми Созмони Милали Муттаҳид низ дар муқаддимаи гузориши соли 2009 ин дафтар таъқид карда буд, ки маводи мухаддир дар Осиёи Марказӣ аз як сӯ ошӯб барпо мекунад ва аз сӯи дигар гурӯҳҳои террористӣ ва ифратӣ аз авоиди моддии қочоқи он суд мебаранд ва пурзӯр мешаванд. Бо ин ҳама, истифода аз вожаи “наркотерроризм” дар Афғонистон ба таври умда барои ишора ба гурӯҳҳои ифратӣ, ки фаъолияти террористии ҳудро аз тариқи қочоқи маводи мухаддир таъмини молӣ мекунанд, ба кор меравад.

Махсусан дар Афғонистон муомилоти маводи мухаддир бо терроризм робитаи мустақим ва мутақобили ҳудро то қунун нигоҳ дошта, онро такмил медиҳад. Кишти навад дарсади тарёки ҷаҳон дар манотики таҳти тасарруфи Толибон дар вилояти Ҳилманд баёнгари ин робита ва таъсир

аст. Ҳарчанд рушду густариши тавлиди маводи мухаддир дар Афғонистон аз нимаи дуюми солҳои 80-уми асри XX оғоз гардида бошад ҳам, аммо пас аз васеъ гардидани ҳокимияти Талибон дар охири садаи бистуми мелодӣ тавлиди маводи мухаддир ва муомилоти он чандин маротиба афзоиш ёфт. Мутобиқи гузориши Созмони Милали Муттаҳид, тавлиди маводи мухаддир пеш аз соли 2001 дар Афғонистон 185 тона буд, аммо то поёни иморати Талибон дар ин сол тавлиди он ба 3400 тонна боло рафт, ки аз афзоиши босуръати истехсол ва муомилоти он дарак медиҳад. Ин миқдор дар соли 2007 ба 5900, дар соли 2016 ба 8 ҳазор, дар соли 2017 ва 2018 ба 9 ҳазор тонна расид. Дар ин солҳо заминҳои зери кишти тарёк аз дусад ҳазор гектар ба сесад ҳазор гектар афзоиш ёфт⁹⁸.

Бо баланд рафтани ҳачми истехсоли маводи мухаддир чандин омилҳо таъсир мерасонанд: баландравии пайвастаи он дар бозори сиёҳи ҷаҳонӣ, сатҳи даромаднокии он аз истифодаи на он қадар калони қитъаи замин, истифодаи ками маблағ барои киштукори растаниҳои нашъадор, шароити мусоиди боду ҳавои минтақа ва аз ҳама муҳим, ки ҷомеаи ҷаҳониро ба ташвиш овардааст, ин мавҷудияти беҳокимиятӣ дар минтақаҳои васеи Афғонистон аст. Масалан, дар соли 2014 даромади умумии муомилоти ғайриқонуни маводи мухаддир дар Афғонистон таҳминан ба 20 млрд долари ИМА баробар шуда буд⁹⁹.

Дар роҳи қочоқи маводи нашъадори истехсоли Афғонистон аз ҷониби ҳамсояҳои наздик, маҳсусан Ҷумҳурии Тоҷикистон садди устувор гузашта, ҷиҳати коҳиҷӯӣ додан ва нест кардани воридоти он ба кишвар ва аз он ба дигар давлатҳо тадбирҳои воқеӣ андешида шуда истодаанд.

Дар ин замина татбиқи стратегияи миллий ва барномаҳои давлатӣ¹⁰⁰ коркард ва роҳандозӣ гардидаанд, ки дар самти мубориза бо ин зуҳуроти оламгир роҳҳои муборизаро пешбинӣ менамояд. Исботи пурзӯр гардидани сарҳади давлатӣ ва муборизаи беамон ба муомилоти ғайриқонуни маводи нашъадор, коҳиҷӯӣ ёфтани муомилоти он тавассути сарҳадоти Тоҷикистон то ба 90%, мусодираи аксарияти маводи мухаддир дар сарҳад ё дар минтақаҳои наздисарҳадӣ, 2,5 баробар коҳиҷӯӣ ёфтани дастгиршавии шаҳрвандони Тоҷикистон дар хориҷа ва 8 маротиба кам гардидани ҳачми мусодираи маводи нашъаовар, коҳиҷӯёбии сатҳи нашъамандӣ дар кишвар ва ошкор намудани 32 ғурӯҳи муташаккили ҷиноятии фаромилӣ дар солҳои 2017-2018 ва ғ. шаҳодати пурзӯр гардидани мубориза бар зидди муомилоти маводи нашъаовар мебошад¹⁰¹.

Вале новобаста аз пурзӯр гардидани мубориза парвариш ва истехсоли маводи мухаддир қарib дар тамоми ҳудуди давлати Афғонистон ба қайд гирифта шудааст. Аз 19 вилояти Афғонистон дар 10 вилояти он киштукор

⁹⁸ Афзоиши тавлиди маводи мухаддир дар Афғонистон, БиБиСи: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-41994135>

⁹⁹ Ҳамон ҷо.

¹⁰⁰ Барномаи соҳавӣ оид ба амалигардонии стратегияи миллии мубориза бар зидди гардиши ғайриқонуни маводи мухаддир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 апрели соли 2017, № 211.

¹⁰¹ Садои мардум. № 84(4190) аз 11.07.2020.

ва парваришу истехсоли маводи мухаддир хусусияти марказонидашударо доро мебошанд ва қариб 70 % миқдори умумии маводи мухаддир дар ҳудуди ин вилоятҳо тавлид мешавад. Ин вилоятҳо дар минтақаи ҷануби Афғонистон ҷойгиранд (вилоятҳои Ҳилманд, Қандахор, Уruzгон, Зобул, Дай Кудӣ ва ғ.).

Дар ҳудуди минтақаи гарбии давлати Афғонистон низ вазъияти мубориза алайҳи истехсол ва муомилоти маводи мухаддир ҷандон хуб нест. Бо назардошти вазъи ноороми минтақа парвариши маводи мухаддир сол то сол инкишоф меёбад. Масалан, тибқи маълумоти дар ҳамкорӣ бо вазорати мубориза бо маводи мухаддири Ҷумҳурии Исломии Афғонистон омоданамудаи Раёсати СММ соли 2014 дар минтақаи гарбии он парвариши кукнор 8 % афзоиш ёфтааст.¹⁰²

Ҷумҳурии Исломии Афғонистон барои муқобилияти устувор нишон додан бо ин зуҳуроти номатлубе, ки тамоми ҷомеаи ҷаҳониро ба ташвиш овардааст, ҷораҳои зиёти ташкилию ҳуқуқӣ андешидаро истодааст. Аз як тараф, низоми ҳуқуқию қонунгузории миллии хешро пайваста такмилу мувофиқ ба талаботи муборизаю бозистӣ ба шароити зудинкишофёбандаи муомилоти ғайриқонуни маводи мухаддир ва дигар ҷиноятҳои дигари фаромилӣ намуда истодааст ва аз ҷониби дигар, ҳамкориро дар самти мубориза бо муомилоти ғайриқонуни маводи мухаддир бо давлатҳо ва созмону ташкилотҳои пайваста густариш медиҳад. Бо мақсади мубориза бо муомилоти ғайриқонуни маводи мухаддир даҳҳо санадҳои меъёри- ҳуқуқӣ қабул гардидаанд ва яке аз қонунҳое, ки фарогири қариб тамоми самтҳои мубориза бо ин зуҳуроти номатлуб мебошад ва асоси фаъолияти мақомоти давлатиро дар самти мубориза ва назорати муомилоти маводи мухаддир танзим менамояд, ин «Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи мухаддир ва контроли он»¹⁰³ аст. Санади мазкури ҳуқуқӣ 24 ноябриси 2009 аз сӯи Шӯрои миллии Афғонистон ба тасвиб расидааст. Ин қонун аз панҷ фасл ва 67 модда иборат буда, тамоми ҷанбаҳои мубориза алайҳи маводи мухаддирро дарбар мегирад. «Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи мухаддир ва контроли он» ҳамчун «Қонуни Ҷумҳурии Исломии Афғонистон оид ба ҷилавгирӣ аз тамвил (сармоягузорӣ)-и терроризм аз 25 июни соли 2014, (4 саратон 1393)»¹⁰⁴ бар асоси моддаи ҳафтуми Қонуни асосии Ҷумҳурии Исломии Афғонистон¹⁰⁵ бино ёфтааст. Дар он гуфта мешавад: «Давлат аз заръ (кишт)-у қочоқи маводи мухаддир ва тавлиду истеъмоли маскирот ҷилавгирӣ мекунад»¹⁰⁶.

¹⁰² Афзоиши тавлиди маводи мухаддир дар Афғонистон, БиБиСи: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-41994135>

¹⁰³ Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи мухаддир ва контроли он аз 3-юми қавси 1388 (24 ноябриси 2009). Вазорати адлияи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, ҷаридаи расмӣ, мудири масъул: Қонунмал Муҳаммадраҳим Дақик, шумораи фавқулодда, рақами мусалсал 1146, соли чоп: 17 сунбулаи 1393 ҳуршедӣ, сафаҳоти 1 ва 2.

¹⁰⁴ Қонуни Ҷумҳурии Исломии Афғонистон оид ба ҷилавгирӣ аз тамвил (сармоягузорӣ) - и терроризм аз 25 июни соли 2014, (4 саратон 1393).

¹⁰⁵ Қонуни асосии Ҷумҳурии Исломии Афғонистон аз 4 январи соли 2004. (соли 1382 ҳуршедӣ).

¹⁰⁶ Қонуни асосии Ҷумҳурии Исломии Афғонистон аз 4 январи соли 2004. (соли 1382 ҳуршедӣ).

Чун содиршавии кирдори танзимкунандай қонуни мазкур хеле фарроҳ ва дарбаргирандаи қариб тамоми ҳудуди давлат ва доираи бошандагони он аст, вазифаҳои он низ хеле густурда нишон дода шудааст.

Аввалан, қонун истеҳсол ва коркарди тамоми намуди маводи нашъаовареро, ки сарчашмаи набототӣ ё табиии истеҳсол доранд, манъ менамояд. Ин намуди мавод заръи ҳашҳош, банг, кокоин ва соири набототи маҳсули маводи муҳаддирро дарбар мегирад.

Баъдан қонуни мазкур вазифаи пешгирисози кирдореро муқаррар намудааст, ки аз тавлид, таҳия, ҷараёни омодакунӣ, ҳарид, фурӯш, нигаҳдошт, тавзеъ, ҳақситонӣ, воридот, содирот, ҳамлу нақл, интиқол, истеъмол, нигаҳдошти маскироту маводи муҳаддир ё маводи муҳталкунандай равон иборат мебошанд.

Доираи вазифаҳои қонуни мазкур ба танзим ва назорати маводи муҳаддир, доруҳои равонӣ ва маводи кимиёвии аввалияву таҷҳизоти мавриди истеъмол дар тавлид ва ҷараёни истеҳсоли маводи муҳаддир ва адвияи равонӣ ба манзури ҷилавгирӣ аз истеъмоли ғайриқонуни онҳо иборат мебошад. Назорати истифодаи маводи муҳаддир бо мақсадҳои тиббӣ, илмӣ, таҳқиқотӣ, саноатӣ ва дигар ҳолатҳои дар қонун иҷозатдодашуда низ ба доираи танзими меъёрҳои қонуни мазкур ворид мешаванд.

Ҳамзамон қонун мучозоти шаҳсони содиркунандай кирдорҳои дар боло зикршуда, яъне муомилоти ғайриқонуни маводи муҳаддирро муқаррар намудааст. Вазифаи дигари қонуни мазкур ба таъмини ҳамоҳангозии фаъолияти миёни идороти давлатӣ ва ғайридавлатӣ дар самти мубориза алайҳи истеҳсолу муомилоти маводи муҳаддир ва назорату арзёбӣ аз татбиқи стратегияи миллии контролии маводи муҳаддир равона гардидааст.

Дар ин замана ҳамоҳангозии мақомоту идораҳои давлатию ғайридавлатӣ ба ташвиқи фаъолияту меҳнати софдилонаи дехқонон ба заминистифодабарии мақсаднок, кишту кори зироати маҳсулоти дар муомилот иҷозатдодашудаю фоидаовар бар ивази маводи муҳаддир равона шудааст.

Заминаи қонунгузории зиддимуходиротии Афғонистон ба ҷалби ҳамкорӣ ва мусоидати созмонҳои ғайрихукуматии дохиливу хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ дар амри мубориза алайҳи маскироту маводи муҳаддир, адвияи равонӣ, маводи кимиёни нашаъаовар ва таҷҳизоту технологияи истеҳсол дар тавлиду ҷараёни коркарди он фаъолияти пешгирикунандаро амалӣ намуда истодааст.¹⁰⁷

Дар “Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи муҳаддир ва контроли он” ташкилоти муайяне барои мубориза алайҳи маводи муҳаддир муаррифӣ мешавад, ки роҳбарии онро Комиссияи олии мубориза алайҳи маскироту маводи муҳаддир бар дӯш дорад. Вазоифи комиссияи

¹⁰⁷ Ҷаридай расмӣ, рақами мусалсал 1025, вазорати адлияи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, таърихи нашр - 24 ҷавози соли 1389 ҳуршедӣ. - С. 10.

мазкур дар моддаи ҳаштуми қонун муфассал тавзех дода шудааст. Он аз амалӣ намудани стратегияи миллии назорати маводи мухаддир ва таҷдиди назар бар он, дидани табирҳои лозима ҷиҳати коҳиши тақозои маскироту маводи мухаддир, ҳамоҳангии фаъолиятҳои ҷилавгирӣ аз киштукори маводи мухаддир ва маҳви муомилоти он, ичрои барномаҳои таблиғотӣ дар амри мубориза алайҳи маводи маскироту маводи мухаддир, фароҳам намудани заминai тадовии мӯътодини маводи мухаддир, татбиқи барномаи бадили майшату таъмини муассирияти он ва фароҳам намудани заминai иштироки фаъоли мардум, таъйин ва тавзифи қумитаҳои фаръӣ ба манзури татбиқи беҳтари аҳқоми ин қонуни дар замони зарурат, пешниҳоди тағиӣи рӯи иловаҳо ба ин қонун ва ироаи гузориши ичрооти марбут ба шӯрои вазирон дар ин самт иборат мебошад¹⁰⁸.

Вазифаҳои комиссияҳои вилоятӣ ва вулусволии мубориза алайҳи маводи мухаддир низ дар қонунгузории Афғонистон тавзех шудаанд¹⁰⁹. Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи мухаддир дарбаргирандаи масъалаҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ ва намудҳою шаклҳои амалисозии он мебошад. Дар он мақомоту шахсони мансабдори давлатие, ки дар ин бахш ваколатҳои муайян доранд, пешбинӣ гардидаанд. Мувофиқи нишондодҳои қонуни мазкур мақомоти аввалини ваколатдор дар пайгирий ва гирифтории мучримини маводи мухаддир маскирот, пулиси мубориза алайҳи маводи мухаддир аст, ки қонун тартиби ташкили фаъолият, вазифаю функсия ва салоҳиятҳои онро баён доштааст.

Чунончи, вазифаҳои пулиси мазкурро мувофиқи меъёрҳои ин қонун, пеш аз ҳама, мубориза алайҳи маводи мухаддир, таъқибу гирифтории мучримини маводи мухаддир ва аз миён бурдани кишту тавлиди он дар ҳудуди Афғонистон ташкил менамояд. Масалан, дар моддаи чаҳордаҳуми қонун ваколат ва вазифаҳои мақомот ва шахсони мансабдори дигари давлатӣ муқаррар гардидаанд. Ба ин гурӯҳ пулиси сарҳадӣ ва соири пулиси миллӣ, вазифадорони амнияти миллӣ, кормандони мақомоти гумрук ва урдуи миллиро низ ворид намуданд.

Самти дигари танзими ин муносибатҳо аз ҷониби қонуни баррасишаванда тафтиш, забт ва равишҳои қашфи маводи мухаддир маскирот мебошад, ки онро ба пуррагӣ ва муфассал пешбинӣ намудааст. Дар ин замина масъалаи муҳим ва асосӣ дар самти мубориза алайҳи қочоқи маводи мухаддир ин масъалаи дуруст ва самаранок пешбинӣ ва татбиқи мучозот ба муртакибини тавлиду қочоқи маводи мухаддир мебошад.

Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи мухаддир ҷароим ва мучозоти муртакибинро таъриф ва муайян карда, аввалан мучозотро барои

¹⁰⁸ Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи мухаддир ва контроли он аз 3-юми қавси 1388 (24 ноябри соли 2009).

¹⁰⁹ Ҷаридаи расмӣ, рақами мусалсал 1025, Вазорати адлияи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, таърихи нашр - 24 ҷавози соли 1389 хуршедӣ. - С. 10.

кишткунандагони растаниҳои таркибан маводи мухаддирдошта таъйин карда аст. Дараҷаи мӯҷозот аз ҳудуди кишт, миқдор ва намуди растани таркибан маводи мухаддирдошта вобастагӣ дорад. Ҷунончи, қонун пешбинӣ менамояд, ки агар шаҳс ило (камтар аз) як ҷарӣ (0.2 гектар) заминро ҳашҳош ё кӯкнор кошта бошад, ба се моҳ маҳқум мегардад. Дар ҳолати ба тадриҷ васеъ гардидан ҳудуди кишти маводи мухаддир ва намудҳои растани таркибан маводи саҳт дошта он метавонад то 10 сол ба ҷазои маҳрумӣ аз озодӣ маҳқум гардад¹¹⁰.

Нисбати қочоқи маводи саҳттаъсири мухаддир қонунгузории Афғонистон, маҳсусан “Ҷонуни мубориза алайҳи маскироту маводи мухаддир” мӯҷозоти сангингтарро пешбинӣ намудааст. Ҷунончи, барои маводи ҳирӯин, морфин ва кокаин бо назардошти миқдори маводи мухаддир аз шаш моҳ то бист соли зинҷониро пешбинӣ намудааст.

Дараҷа ва намуди ҷазои татбиқшаванд нисбати шаҳсоне, ки ба ҷинояти муомилоти маводи мухаддир муттаҳам мегардад, вобаста ба намуд ва миқдори маводи ба муомилот воридкардаашон ва доираи субъектони кирдори музкур муқаррар ҳарда мешаванд. Ҷазо барои дар шакли гурӯҳӣ содир намудани кирдорҳои дар боло зикршуда ва ё истифодаи силоҳ нисбатан сангингтар мегардад. Маҳсусияти дигари қонунгузории Ҷумҳурии Исломии Афғонистон дар он аст, ки он барои истеъмоли маводи мухаддир низ ҷавобгарии ҷиноятиро пешбинӣ намудааст¹¹¹.

Инчунин дар мубориза ба муқобили истеҳсол ва муомилоти гайриқонунии маводи мухаддир дар Афғонистон доираи зиёди мақомотҳои давлатӣ сафарбар гардидаанд. Масалан, мақомоти давлатие, ки дар ин самт мавқеи маҳсусро соҳиб аст, Вазорати умури хориҷа мебошад. Ба ниҳоди мазкур дар ин самт ваколатҳои васеъ дода шудааст. Ҷунончи, ҷалби таваҷҷӯҳи созмонҳои байналмилалӣ ва созмонҳои ғайрихукуматии доҳиливу хориҷӣ ҷиҳати мусоидат ба таҷхизонидану нигоҳдории шифохонаҳо ва марказҳои бозтавонӣ барои мубталоёни нашъамандӣ, ҷамъоварии гузоришҳо ва нашри маводи маълумотӣ марбут ба мубориза алайҳи маводи мухаддир аз созмонҳои минтақавию байналмилалӣ, тарҷума ва тавзеи он, фароҳам намудани замина барои имзои мувофиқатномаҳои ҳамкорӣ бо давлатҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ дар мавриди қашф, таҳқиқ, муҳокима ва истирдоди мазнунини ҷароими қочоқи маводи мухаддир тибқи нишондодҳои қонун, фароҳам овардани замина барои имзои мувофиқатномаи ҳамкорӣ бо давлатҳои хориҷӣ ва дигар созмонҳои байналмилалӣ дар мавриди мусоидатҳои техникий ва молӣ ба мақсади ҷилавгирий аз парвариш, коркард ва қочоқи маскироту маводи мухаддир дар кишвар, ироаи ҳисботи солонаи мубориза алайҳи маводи мухаддир ба сармуншии Созмони Милали Муттаҳид дар бораи татбиқи муоҳидоти байналмилалӣ, табодули маълумот ва ба роҳ мондани ҳамкорӣ бо давлатҳои хориҷӣ ва созмону ташкилотҳои байналмилалӣ, кишварҳои ҳамсоя, минтақа ва кишварҳои дигари

¹¹⁰ Ҷаридай расмӣ, рақами мусалсал 1025, вазорати адлияи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, таърихи нашр - 24 ҷавози соли 1389 ҳуршедӣ. - С. 10; Ҷонуни мубориза алайҳи маскироту маводи мухаддир ва контроли он аз 3-юми қавси 1388 (24 ноябрини 2009).

¹¹¹ Ҷонуни мубориза алайҳи маскироту маводи мухаддир ва контроли он аз 3-юми қавси 1388 (24 ноябрини 2009).

чаҳон, мақомот ва муассисоти давлатҳои чаҳон дар самти мубориза алайҳи муомилоти маводи мухаддир ба зими ин мақомоти давлатӣ voguzor гардидааст¹¹².

Афғонистон тайи миллиардҳо долларро дар роҳи мубориза бо маводи мухаддир ва терроризм масраф кардааст, ки бо таассуф натиҷаҳои он дилҳоҳ ва мусбат нестанд. Ҳатто дар бархе ҳолатҳо натиҷа барьакс буда, терроризму маводи мухаддир густариш доштааст. Илова бар ин, тиҷорат ва равнақи маводи мухаддир боис шудааст, ки бисёре аз ҷавонони кишвар мубталои нашъамандӣ шуда, боиси даст задани онҳо ба ҷиноятҳои дигар, ба монанди, дуздӣ, роҳзанӣ ва фирефтаи гурӯҳҳои ҷиноятпеша шуданашон гардидааст.

Ҳамин тариқ терроризм, истеҳсолу муомилоти маводи мухаддир ва пулшӯй масоили бисёр мӯҳим дар масири субот, амният, қонуният ва адолат дар Афғонистон дониста шуда, дар мубориза бо ин зуҳуроти хатарноки ҳусусияти байнамилалигирифта дар кишвар қонунгузории мушаххас коркард ва қабул карда шудааст.

Адабиёт:

1. Афзоиши тавлиди маводи мухаддир дар Афғонистон, БиБиСи: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-41994135>
 2. Барномаи соҳавӣ оид ба амалигардонии стратегияи миллии мубориза бар зидди гардиши ғайриқонуни маводи мухаддир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 апрели соли 2017, № 211.
 3. Вазорати адлияи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, ҷаридаи расмӣ, мудири масъул: Қонунмал Муҳаммадраҳим Дақиқ, шумораи фавқулодда, рақами мусалсал 1146, соли чоп: 17 сунбулаи 1393 хуршедӣ, С. 1-2.
 4. Қонуни асосии Ҷумҳурии исломии Афғонистон аз 4 январи соли 2004. (соли 1382 хуршедӣ).
 5. Қонуни Ҷумҳурии Исломии Афғонистон оид ба ҷилавгирӣ аз тамвил (сармоягузорӣ) - и терроризм аз 25 июни соли 2014, (4 саратон 1393).
 6. Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи мухаддир ва контроли он аз 3-юми қавси 1388 (24 ноябри соли 2009). Вазорати адлияи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, ҷаридаи расмӣ, мудири масъул: Қонунмал Муҳаммадраҳим Дақиқ, шумораи фавқулодда, рақами мусалсал 1146, соли чоп: 17 сунбулаи 1393 хуршедӣ, сафаҳоти 1 ва 2.
 7. Ҷаридаи расмӣ, рақами мусалсал 1025, вазорати адлияи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, таърихи нашр - 24 ҷавози соли 1389 хуршедӣ.-С.10.
- Садои мардум. № 84(4190) аз 11.07.2020.

¹¹² Афзоиши тавлиди маводи мухаддир дар Афғонистон, БиБиСи: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-41994135>. ; Вазорати адлияи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, ҷаридаи расмӣ, мудири масъул: Қонунмал Муҳаммадраҳим Дақиқ, шумораи фавқулодда, рақами мусалсал 1146, соли чоп: 17 сунбулаи 1393 хуршедӣ, сафаҳоти 1 ва 2.

**ТАҲСИЛОТИ ҲУҚУҚИИ КАСБӢ ЗАМИНАИ ТАШАККУЛ ВА
ТАКМИЛИ ШУУРИ ҲУҚУҚИИ КАСБӢ ВА ФАРҲАНГИ ҲУҚУҶИИ
КАСБИИ КОРМАНДОНИ МАҶОМОТИ КОРҲОИ ДОХИЛӢ**

Раҷабзода Равшан Муҳитдин,
 муовини раиси Кумитаи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба қонунгузорӣ ва ҳуқуқи инсон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Тел.: (+992) 918611853
E-mail: rrm_67@mail.ru

Мушовири илмӣ: Шарофзода Р., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда: Дар мақолаи мазкур таҳсилоти ҳуқуқӣ дар робита бо шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ чун самти фаъолияти илмӣ таҳқиқ карда мешавад. Инчунин таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ ҳамчун заминаи ташаккули шуур ва фарҳанги ҳуқуқӣ омӯхта шуда, дар ҷараёни он ҳамаи унсурҳои таркибии шуур ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ ташаккул мейбанд.

Илова бар ин дар мақолаи мазкур ҳадафҳо, вазифаҳо, мазмун, шаклҳои таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ, нақши он дар ташаккули шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони маҷомоти корҳои дохилий таҳқиқ карда мешаванд.

Калидвожаҳо: Таҳсилоти ҳуқуқӣ, шуури ҳуқуқӣ, фарҳанги ҳуқуқӣ, низоми ҳуқуқӣ, низоми қонунгузорӣ, татбиқи ҳуқуқӣ, тафсири ҳуқуқӣ, қонуният, тартиботи ҳуқуқӣ, мағҳумҳои ҳуқуқӣ, ислоҳоти ҳуқуқӣ, категорияҳои ҳуқуқӣ, принсипҳои ҳуқуқӣ, давлати ҳуқуқбунёд, ҷомеаи шаҳрвандӣ.

**ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ПРАВОВОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ОСНОВА
ФОРМИРОВАНИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПРАВОСОЗНАНИЯ И
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**

Раджабзода Равшан Муҳитдин,
 заместитель председателя Комитета Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан по законодательству и правам человека, кандидат юридических наук, доцент
Тел.: (+992) 918611853
E-mail: rrm_67@mail.ru

Научный консультант: Шарофзода Р., доктор юридических наук, профессор

Аннотация: В данной статье исследуется связь юридического образования с правосознанием и правовой культурой как область научной деятельности. Кроме того, профессиональное правовое образование изучается как основа формирования правосознания и правовой культуры, в процессе которого формируются все внутренние элементы правосознания и правовой культуры.

Кроме того, в данной статье исследуются цели, задачи, содержание, формы профессионального юридического образования, его роль в формировании профессионального правосознания и правовой культуры сотрудников органов внутренних дел.

Ключевые слова: Правовое образование, правосознание, правовая культура, правовая система, система законодательства, правоприменение, толкование права, законность, правопорядок, правовые понятия, правовая реформа, правовая категория, правовые принципы, правовое государство, гражданское общество.

PROFESSIONAL EDUCATION LACK OF THE FORMATION AND IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL LEGAL CONSCIOUSNESS AND PROFESSIONAL CULTURE OF INTERNAL EMPLOYEES

Rajabzoda Ravshan Mukhiddin,
deputy Chairman of the Majlisi Namoyandagon Committee of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan on legislation and human rights, candidate of legal sciences, associate professor
Phone: (+992) 918611853
E-mail: rrm_67@mail.ru

Scientific adviser: Sharofzoda R., Doctor of Law, Professor

Annotation: This article is based on legal consciousness and legal culture as the area of scientific activity. Legal professional education is studied as a basis of formation of legal consciousness and legal culture in the course of which all the component elements of legal consciousness and professional legal culture are formed as well.

In addition, objects, tasks, content, forms of professional legal education, its role in formation of legal professional consciousness and legal culture are investigated.

Keywords: Legal culture, legal consciousness, legal culture, legal system, legislative system, law enforcement, law interpretation, legality, law and order,

law definitions, judicial reform, legal category, legal principles, law-based state, civil society.

Самаранокии низоми ҳуқуқӣ, қонунгузорӣ, фаъолияти ҳуқуқэчодкунӣ, татбиқ ва тафсири ҳуқуқ, таҳқими қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ аз фаъолияти ҳуқуқшиносони касбӣ, дониши ҳуқуқӣ, шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ, маҳорати касбии онҳо вобастагӣ дорад. Ислоҳоти ҳуқуқӣ, аз ҷумла ислоҳоти низоми ҳифзи ҳуқуқӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аз сатҳи шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии ҳуқуқшиносони амалӣ вобаста аст.

Сатҳи коғӣ ва зарурии шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар ҷараёни таълими касбии ҳуқуқӣ ташаккул мейбад. Дар ҳамин давра унсурҳои заминавӣ, муайянкунанда, бунёдии фарҳанги ҳуқуқии касбӣ (дониши ҳуқуқӣ, мағҳумҳои ҳуқуқӣ, категорияҳои ҳуқуқӣ, принсипҳои ҳуқуқ ва дигар) ташаккул мейбанд. Сифати таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ кафолати сатҳи баланди шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ маҳсуб мешавад.

Дар адабиёти илмӣ таҳсилоти ҳуқуқӣ дар робита бо шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ, ҷун самти фаъолияти илмӣ таҳқиқ карда мешавад¹¹³. Ин бесабаб нест. Таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ заминаи ташаккули шуур ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ мебошад. Дар ҷараёни таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ ҳамаи унсурҳои таркибии шуур ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ ташаккул мейбанд. Таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ бо илми ҳуқуқшиносӣ робита дорад. Натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ дар раванди таълими ҳуқуқшиносон истифода мешаванд.

Фарҳанги ҳуқуқӣ унсури таркибии таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ мебошад. Муҳаққиқон мағҳуми фарҳангро бо маҷмӯи арзишҳои моддӣ ва маънавӣ, қашфиёти илмӣ, дастовардҳои фарҳангии тамаддуни инсонӣ, сатҳи рушди

¹¹³ Ниг.: Васильев А.М. Правовые категории / А.М. Васильев. – М., 1976; Русинов Р.К. Правосознание и правовая культура // Теория государства и права / Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова / Р.К. Русинов, А.П. Семитко. – М., 1997. – С. 331-333; Сырых В.М. Теория государства и права / В.М. Сырых. – М.: Былина, 1998. – С. 126. Аз ҷумлаи олимони ватаний мӯфассал ниг.: Насурдинов Э.С. Правовая культура: монография / Э.С. Насурдинов; отв. Ред. Ф.Т. Тахиров. – М. : Норма, 2014. – 352 с.; Насридинзода Э.С. Фарҳанги ҳуқуқӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2016; Сотиволдиев Р.Ш. Формирование профессионального правосознания сотрудников правоохранительных органов // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. Душанбе, 2020. № 2 (44). С. 70-80; Раҳмон Д.С. Ҳуқуқи инсон дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тақвиятёбии тафовутҳои фарҳангӣ-тамаддуни: масъалаҳои назарӣ, усулиӣ ва амалӣ-ҳуқуқӣ. Дисс. Барои дарёftи дараҷаи илмии доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ: 12.00.01. – Душанбе, 2019. – 479 с.; Саъдизода Ҷ. Ташаккулебии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон: диссертатсия барои дарёftи дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ: 12.00.01 / Саъдизода Ҷаҳонгир. – Душанбе, 2017. – 241 с.; Саъдизода Дж. Культура прав человека как средство обеспечения прав и свобод человека и гражданина в правовом государстве // Проблемы соотношения международного и национального права. Материалы международной научно-практической конференции 24–25 марта 2014 года / Под общей ред. Е.М. Павленко, А.М. Диноршоева. – Москва-Душанбе, 2014 – С. 264-272; Саъдизода Дж. Культура прав человека как составная часть правовой культуры // Закон и право №10. – Москва: Издательства «ЮНИТИ-ДАНА», 2014. – С. 63-67; Раҳмон Д.С., Саъдизода Дж., Сафарзода Н.Ф. Права человека: от культурного различия к диалогу цивилизаций: монография / Д.С. Раҳмон, Дж. Саъдизода, Н.Ф. Сафарзода. – Душанбе, 2018. – 176 с.

қобилияти эчодии инсон алоқаманд мекунанд¹¹⁴. Фарҳанги хуқуқӣ чун ҷузъи таркибии фарҳанги ҷамъиятӣ бо арзишҳои моддӣ ва маънавии фарҳанг, шаклҳои шуури ҷамъиятӣ (фалсафа, илм, шуури сиёсӣ ва дигар) робита дорад. Айни замон фарҳанги хуқуқӣ дар ҷараёни таҳсилоти касбии хуқуқӣ ташаккул ёфта, тавассути функцияҳои маърифатӣ, тарбиявӣ, аксиологӣ, танзимӣ ва дигар ба шуур ва амали хуқуқшиносон таъсири ҳалқунанда мерасонад.

Фарҳанги ҷомеа, фарҳанги башар, фарҳанги ҳалқҳо ва миллатҳои гуногун барои ташаккули шуури ҷамъиятӣ шароит фароҳам меоваранд, дар ташаккули шаҳсияти инсон нақши ҳалқунанда мебозад. Ин ё он низоми таҳсилот, аз он ҷумла таҳсилоти хуқуқии касбӣ дар муҳити фарҳанги ҷомеа инкишоф меёбад. Ҷаҳонбинии инсон аз маҷмӯи донишҳои гуногунсоҳа иборат буда, дар ҷараёни дарки олам ташаккул меёбад. Айни замон шуур ва фарҳанги хуқуқии хуқуқшиносони касбӣ донишҳои умуминазариявӣ ва маҳсуси хуқуқиро фаро мегирад. Таҳсилоти хуқуқии касбӣ бо мақсади ташаккули шуур ва фарҳанги хуқуқии касбӣ дар робита бо фарҳанги ҷомеа, маҷмӯи арзишҳои моддӣ ва маънавии фарҳангӣ ба роҳ монда мешавад. Аз ин нуқтаи назар, таҳсилоти хуқуқии касбӣ барои ташаккули шаҳсияти хуқуқшинос, дарки олам, аз он ҷумла воқеяти давлатӣ ва хуқуқӣ нақши муҳим дорад.

Робитаи таҳсилоти хуқуқии касбӣ ва фарҳанги хуқуқӣ бо он муайян мегардад, ки шуури хуқуқӣ үнсури таркибии фарҳанги хуқуқӣ мебошад. Ин ақидаро бештари олимон баён мекунанд¹¹⁵.

Таҳсилоти хуқуқӣ ва фарҳанги хуқуқӣ робитаи устувор ва тарафайн доранд. Аз як тараф фарҳанги хуқуқӣ аз маҷмӯи донишҳои хуқуқӣ, ки дар раванди таҳсилоти хуқуқӣ ба даст меоянд, иборат аст. Аз тарафи дигар сатҳи баланди донишҳои хуқуқӣ заминаи сатҳи баланди фарҳанги хуқуқӣ мебошанд. Аксарияти олимон, аз ҷумла Р.А. Ромашов, Е.Г. Шукшин, В.П. Батайкин ва дигарон бар ақидаанд, ки ташаккули фарҳанги хуқуқӣ аз таҳсилоти хуқуқӣ вобастагӣ дорад¹¹⁶.

¹¹⁴ Бушуев А.М. Философия / А.М. Бушуев. – М., 2005. – С.417, 419-420, 422; Трубецкой Н. Европа и человечество / Н. Трубецкой. – М., 2007. – С.120; Чесноков И.Д. Исторический материализм / И.Д. Чесноков – М., 1965. – С. 389.

¹¹⁵ Ниг.: Медведев В.А. Правовая культура российского общества: особенности и тенденции развития. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В.А. Медведев. – Чебоксары, 2004. – 30 с.; Мансурзода А.М. Илми хуқуқшиносӣ дар Тоҷикистон: инкишоф ва дурнамои он / А.М. Мансурзода. Маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи: «Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва низоми хуқуқии миллӣ: заминаҳои рушд ва дурнамои илмии хуқуқшиносӣ», баҳшида ба 25-солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 70-солгагии факултети хуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон // зери таҳрири н.и.ҳ., дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе, 2019. – С. 24-29; Раҳимзода Р.Х., Зоир Дж.М., Шарифзода Ф.Р. О вкладе выдающихся российских юристов Виктора Петровича Сальникова и Сергея Ивановича Захарцева в оперативно-розыскную науку / Р.Х. Раҳимзода, Дж.М. Зоир, Ф.Р. Шарифзода // Осори Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон (Труды Академии МВД Республики Таджикистан). – Душанбе: Матбааи РТМТ ва Н-и ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020. № 2(46). – С. 6-15; Сальников В.П. Правовая культура. В кн.: Теория государства и права. Курс лекций / Под. ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько / В.П. Сальников. – М., Юрист, 1997. – С. 575, 577.

¹¹⁶ Ниг.: Батайкин В.П. Правовая культура в условиях социальной модернизации России (социально-философский анализ): Автореф. дис... канд. философ. наук. – М., 2006. – С. 15; Раҳмаджонзода Р.Р. Феномен юридического факультета Таджикского национального университета / Р.Р. Раҳмаджонзода. Материалы Международной научно-теоретической конференции на тему «Конституция Республики

Шуури ҳуқуқӣ дар ҹараёни таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ ташаккул меёбад. Шуури ҳуқуқӣ бо донишҳои ҳуқуқӣ робита дорад. Донишҳои ҳуқуқӣ унсури заминавии шуури ҳуқуқӣ буда, тавассути онҳо шахс мағхумҳои ҳуқуқиро дарк мекунад, онҳоро дар ҳолатҳои гуногуни ҳаётӣ истифода мебарад, парвандажои ҳуқуқиро баррасӣ мекунад. Барои ҳамин, олимон бар ақидаанд, ки шуури ҳуқуқӣ чун маҷмӯи донишҳои ҳуқуқӣ дар раванди таҳсилоти ҳуқуқӣ ташаккул меёбад. Чунончи, Н.Я. Соколов таъкид мекунад, ки низоми муташаккилонаи донишҳои ҳуқуқӣ, дарки меъёрҳои ҳуқуқӣ, роҳҳои таъсиррасонии онҳо ба муносибатҳои ҷамъиятӣ ҳусусиятҳои асосии шуури ҳуқуқии касбӣ маҳсуб мешаванд¹¹⁷.

Ҳамин тарик, таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ заминаи ташаккули шуури ҳуқуқии касбӣ чун унсури фарҳанги ҳуқуқии касбӣ мебошад. Дар ҹараёни таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ донишҳои аввалиндарача, бунёдии ҳуқуқӣ ба даст омада, сипас, дар рафти такмили ихтисос, бозомӯзӣ донишҳои ҳуқуқӣ дар робита бо фаъолияти ҳуқуқии касбӣ ва таҷрибаи амалӣ такмил дода мешаванд. Таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ танҳо бо таҳсил дар муассисаҳои касбии таҳсилотӣ маҳдуд нашуда, дар ҹараёни фаъолияти касбии ҳуқуқшиносони амалӣ идома меёбад.

Нақши ҳалкунандай таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ дар ташаккули фарҳанги ҳуқуқӣ бо омилҳои зерин событ мегардад:

1. Таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ заминаи ташаккули шуури ҳуқуқии касбӣ чун унсури таркибии фарҳанги ҳуқуқии касбӣ мебошад. Фарҳанги ҳуқуқии касбӣ дар заминаи донишҳои касбии ҳуқуқӣ, мағхумҳои ҳуқуқӣ, принципҳои дарки воқеияти давлатӣ ва ҳуқуқӣ ташаккул меёбад.

2. Таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ тавассути барномаи маҳсуси таълимии касбӣ, омӯзиши фанҳои маҳсуси таълимӣ, дар заминаи стандартҳои маҳсуси таҳсилоти касбӣ, ки барои ҳуқуқшиносон пешбинӣ мешаванд, ба роҳ монда шуда, дар ташаккули шуури ҳуқуқии касбӣ саҳми ҳалкунанда дорад.

3. Донишҳои касбии ҳуқуқӣ, ки дар ҹараёни таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ ба даст меоянд, дар фаъолияти минбаъдаи касбии ҳуқуқӣ истифода мешаванд. Таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ ба ташаккули истеъод, қобилият, малакаи истифодай донишҳои ҳуқуқии касбӣ дар фаъолияти амалӣ равона мешавад. Амалияи ҳуқуқӣ (прокурорӣ, тафтишотӣ, оперативӣ-чустучӯй, нотариалий, адвокатӣ ва дигар) унсури таркибии фарҳанги ҳуқуқии касбӣ мебошад.

4. Дар ҹараёни таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ донишҳои ҳуқуқии назариявӣ-таърихӣ, соҳавӣ, маҳсуси амалӣ омӯхта мешаванд. Донишҳои ҳуқуқии назариявӣ-таърихӣ, ки иттилоои мукаммалро оид ба мағхум ва унсурҳои фарҳанги ҳуқуқӣ, фарҳанги таърихӣ, мероси ҳуқуқии таърихӣ, анъанаҳои

Таджикистан и национальная правовая система: предпосылки развития и перспективы юридической науки», посвященную 25-летию Конституции РТ и 70-летию образования юридического факультета Таджикского национального университета // под ред. к.ю.н., доцента Раҳмон Д.С. – Душанбе, 2019. – С.21-24; Ромашов Р.А., Шукшин Е.Г. Правовая культура и правовой нигилизм в молодёжной среде // История государства и права, 2006. – № 2. – С. 46-48.

¹¹⁷ Ниг.: Соколов Н.Я. Профессиональное сознание юристов / Н.Я. Соколов. – М., 1987. – С. 111-114.

ҳуқуқӣ, анъанаҳои давлатдории миллӣ, анъанаҳои идоракунии давлатӣ, таърихи инкишофи фарҳанг ва тамаддуни ҳалқҳои гуногун ва тоҷикон дар бар мегиранд, дар ташаккули фарҳанги ҳуқуқии миллӣ нақши ҳалкунанда доранд.

Аз ин нуқтаи назар дар мақолаи мазкур ҳадафҳо, вазифаҳо, мазмун, шаклҳои таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ, нақши он дар ташаккули шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилий таҳқиқ карда мешавад.

Дар адабиёти илмӣ ба ҳадафҳо, вазифаҳо, мазмун ва хусусиятҳои таҳсилоти касбии кормандони мақомоти корҳои дохилий таваҷҷӯҳ зоҳир мешавад.

Тайёрии касбии мутахассисон барои мақомоти корҳои дохилий тавассути низоми муташаккилона ва мустақили таҳсилоти маҳсуси касбӣ ба роҳ монда мешавад. Таҳсилоти маҳсуси касбии мутахассисони касбӣ барои мақомоти корҳои дохилий ҷузъи низоми таҳсилоти касбӣ буда, барои ҳалли вазифаҳои умумии соҳаи таҳсилот, аз ҷумла сиёсати давлатии таҳсилот равона карда мешавад. Таҳсилоти касбӣ вазифаҳои гуногунро иҷро мекунад. Яке аз вазифаҳои низоми таҳсилоти касбӣ, ки барои тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилий, пеш аз ҳама, ташаккули фарҳанги ҳуқуқии касбии онҳо аҳамият дорад, тайёрии фарҳангӣ-гуманитарӣ маҳсуб мешавад. Ба андешаи олимон вазифаи мазкур барои дарки фарҳанги башар, аз ҳуд намудани арзишҳои фарҳангӣ ва касбӣ, инкишофи сифатҳои маънавии шаҳс мусоидат мекунад¹¹⁸.

Дар адабиёти илмӣ ақидаи робитаи устувори байни таҳсилоти касбии ҳуқуқшиносон ва фарҳанги ҳуқуқӣ ҷонидорони зиёд дорад. Чунончи, ба ақидаи Б.Н. Топорнин таҳсилоти ҳуқуқӣ бояд дар фазои фарҳанги башар, дар иртибот бо робитаи фарҳанг ва таҳсилоти ҳуқуқӣ ба роҳ монда шавад¹¹⁹.

Ба ақидаи Е.Н. Соколова ташаккули фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилий дар робита бо таҳсилоти касбии гуманитарӣ, аз ҷумла ташаккули шаҳсияти корманди мақомоти корҳои дохилий, сифатҳои ахлоқӣ, маънавиёт, фарҳанги онҳо сурат мегирад¹²⁰.

¹¹⁸ Ниг.: Сластёгин В.А. Введение в педагогическую аксиологию [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластёгин Г.И. Чижакова. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – С.87, 137-138. 192 с.

¹¹⁹ Ниг.: Топорнин Б.П. Высшее юридическое образование в России: проблемы развития [Текст] / Б.Н. Топорнин. – М.: РАН, 1996. – 86 с. – С.13. С.13-26; Розикзода А.Ш. Илм чанд паҳлуи як проблема. «Ҷумхурият». Нашрияи расмии Ҷумхурии Тоҷикистон. Аз 13.04.2020., №72; Раҳмаджонзода Р.Р. (Юлдошев, Р.Р.). История и современность юридической науки Таджикистан // Актуальные вопросы современной науки: Мат-лы международ. науч.-практ. онлайн-конф. / Отв. ред. кандидат юридических наук доцент 411 А.Д. Дарменов. – Караганда: Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б.Бейсенова, 2020. – С. 46-48; Азимова У.А. Историко-правовой анализ возникновения образования в структуре органов внутренних дел Таджикистана (Таҳлили таъриҳӣ-ҳуқуқии ташкилӯбии таҳсилот дар соҳтори мақомоти корҳои дохилии Тоҷикистон) / У.А. Азимова // Паёми Дошишгоҳи омӯзгорӣ. – 2019. – № 3 (80). – С. 269-274. – (0,52 ҷ. ҷ.).

¹²⁰ Ниг.: Соколова Е.Н. Педагогическая система морально-психологической подготовки личного состава органов внутренних дел: сущность и перспективы [Текст]: монография / Е.Н. Соколова; Сибирский юридический институт МВД России. – Красноярск, 2004. – С. 63. 156 с.

Нақши таҳсилоти хуқуқии касбӣ дар ташаккули фарҳанги хуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар асарҳои олимони дигар низ исбот карда мешавад. Аз чумла. А.Ф. Караваев қайд мекунад, ки таҳсилоти хуқуқии касбӣ бо мақсади ташаккули шахсияти корманди мақомоти корҳои дохилӣ дар ҷараёни парваридани низоми арзишҳои касбӣ ва ташаккули фарҳанги хуқуқии касбӣ ба роҳ монда мешавад¹²¹.

Таҳсилоти касбии хуқуқии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ вазифаҳои худро дорад. Ҷунончи, тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ бо мақсади ташаккули донишҳои устувори хуқуқӣ, эътиқод ба қонунҳо ва санадҳои дигари меъёрии хуқуқӣ, ба нақши меъёрҳои хуқуқӣ дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ, таъмини қонуният ва тартиботи хуқуқӣ ба роҳ монда мешавад. Кормандони мақомоти дохилӣ дар тафовут аз шаҳрвандон бояд донишҳои хуқуқии устувор дошта бошанд. Дар адабиёти илмӣ ин сатҳи баланди шуури ҳуқуқиро тафаккури хуқуқӣ меноманд. Ба ақидаи олимон тафаккури хуқуқии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ, ки дар раванди таълим ташаккул мейбад, барои татбиқи донишҳо ва арзишҳои хуқуқӣ, сарфи назар аз унсурҳои психологиии шуури хуқуқӣ, пеш аз ҳама, эҳсосот, аҳамияти аввалиндарача дорад¹²².

Кормандони мақомоти корҳои дохилӣ гурӯҳи алоҳидай касбиро ташкил медиҳанд. Касбият нишонаи асосии кормандони мазкур буда, дар ҷараёни таҳсилоти маҳсуси касбӣ ташаккул мейбад. Тавре В.В. Лазарев қайд мекунад, асосҳои касбӣ «тайёрии маҳсус, аз худ намудани маҷмӯи донишҳо, такмили ва навғонии мунтазами онҳоро дар робита бо фаъолияти амалии ислоҳпазир талаб мекунад»¹²³.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар раванди тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ яке аз самтҳои афзалиятноки раванди таълим ба шумор меравад. Технологияҳои иттилоотӣ барои паҳн намудан ва дастрасии иттилооти хуқуқӣ (илмӣ, таълимӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва дигар), васеъ намудани ҷаҳонбинии шаҳс, барҳурдорӣ аз рӯйдодҳои ҷаҳон, вазъи кунуни ҳаёти давлативу хуқуқӣ ва ғайра аҳамият доранд. Ба ақидаи олимон системаҳои иттилоотӣ сарҳади ҷуғрофӣ надоранд¹²⁴.

Олимони дигар бар ақидаанд, ки тайёрии касбӣ нишонаи асосии фаъолияти корманди милитсия, омили тафтишоти пешакӣ ва исбот намудани гуноҳи ҷинояткор дар содир намудани ҷиноят¹²⁵ буда, дар

¹²¹ Ниг.: Караваев А.Ф. Психолого-педагогическое обеспечение профессиональной подготовки сотрудников органов внутренних дел: Текст]: монография / А.Ф. Караваев; Омская Академия МВД России. – Омск, 2005. – С. 218-220. 284 с.

¹²² Ниг.: Взаимодействие правового сознания с моралью и нравственностью в обществе переходного периода. – Алматы, 1995. – С.206

¹²³ Ниг.: Лазарев В.В. Теоретические вопросы взаимосвязи профессиональных и общественных начал в деятельности органов внутренних дел // Профессиональные и общественные начала в деятельности органов внутренних дел: история и современность: Труды Академии. – М.: Академия МВД СССР, 1990. – С.10.

¹²⁴ Ниг.: Миронова И. Роль и место негосударственных компаний в системе распространения правовой информации // Государственная информация и демократизация общества. Материалы Международной конференции (15-16.05.2000). - СПб, 2001. – С.64-69.

¹²⁵ Ниг.: Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: «Знание», 1996. – С.63-64; Федосеев Ю.Г. Формула профессионализма // Милиция. 2001, – № 6. – С.25.

чараёни фаъолияти касбӣ пурра ташаккул меёбад¹²⁶. Тибқи ақидаи дигар касбият дар натиҷаи ташаккули фарҳанги ҳуқуқии касбӣ, ки аз унсурҳои касбӣ-ҳуқуқӣ ва касбӣ-ахлоқӣ иборат аст, таъмин мегардад¹²⁷.

Таҳсилоти ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ ҷузъи системаи таҳсилоти касбӣ буда, ҳусусияти педагогӣ дорад. Таълим дар муассисаҳои таълими Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо иштироки омӯзгорон, тавассути шаклу усуљҳои педагогӣ сурат мегирад. Айни замон таҳсил дар ин муассисаҳои таълимиӣ бо мақсади ташаккули маҳорати касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ ба роҳ монда мешавад. Ба ақидаи И.Ф. Колонтаевская тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ ҳусусияти касбӣ-педагогӣ ва амалӣ дошта, дар раванди таҳсил дар муассисаҳои таълимиӣ ва дар ҷараёни фаъолияти амалӣ бо мақсади такмили маҳорати касбӣ ба роҳ монда мешавад¹²⁸.

Айни замон тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ ҳусусиятҳои худро дошта, дар муассисаҳои таълимиӣ якҷоя бо фанҳои ҷамъиятиӣ ва умумии ҳуқуқшиносӣ инчуунин фанҳои маҳсус бо мақсади тайёрии равонӣ, техникӣ, иқтисодӣ, ҷангӣ ва дигар омӯхта мешаванд. Аз ин нуқтаи назар, олимон бар ақидаанд, ки дар муассисаҳои таҳсилотии маҳсус таълими гуногунсоҳаи ҳуқуқӣ, педагогӣ, равонӣ, иқтисодӣ, техникӣ ба роҳ монда мешавад¹²⁹.

Ҳусусияти тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилиро олимон дар он мебинанд, ки дар муассисаҳои таълими маҳсуси идоравӣ курсантон дониши назариявии касбӣ, маҳорати касбӣ, тайёрии ҷисмонӣ, қобилияти идоракуни воситаҳои нақлиётро ба даст меоранд. Дар ИМА ва Англия қобилияти кор бо компьютер дар баробари идоракуни воситаҳои нақлиёт ва дигар маҳорати касбӣ аз ҷумлаи талаботи ҳатмӣ барои кор дар политсия маҳсуб мешавад¹³⁰. Ба андешаи муҳаққиқи амрикӣ А. Волмер корманди хуби политсия бояд илмҳои физика, биология ва ҷомешиносиро аз ҳуд намояд¹³¹.

Муассисаҳои таҳсилотии маҳсус, ки дар онҳо тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ ба роҳ монда мешавад, низоми муташаккилонаро ташкил медиҳанд. Ин таълимгоҳҳо аз тарафи Вазорати

¹²⁶ Ниг.: Капитонов С.А. Основы управления внутренними делами: Учебное пособие / Под ред. д.ю.н. В.И. Селиверстова. – М.: Юриспруденция, 2001. – С. 37; Роща А.Н. Профессиональная ориентация и профессиональный отбор в органах внутренних дел: Учебное пособие. – М.: Академия МВД СССР, 1989. – С. 51.

¹²⁷ Ниг.: Гранат Н.Л. Профессионализм как принцип организации и деятельности органов внутренних дел // Профессиональные и общественные начала в деятельности органов внутренних дел: история и современность: Труды Академии. – М.: Академия МВД СССР, 1990. – С.46.

¹²⁸ Ниг.: Колонтаевская И.Ф. Профессиональное образование кадров полиции за рубежом (педагогический аспект): Монография. – М.: Академия управления МВД России, 2000. – С.33.

¹²⁹ Ниг.: Горлинский И.В. Педагогическая система непрерывного профессионального образования в учебных заведениях МВД России и пути ее развития: Монография. – М., 1999. – С.33.

¹³⁰ Ниг.: Капитонов С.А. Основы управления внутренними делами... – С.143-147; Щелкунова М.В. Отбор персонала в полицию зарубежных стран: Учебное пособие. – М.: Академия управления МВД России, 2003. – С.18-29.

¹³¹ Ниг.: Губанов А.В. Полиция зарубежных стран. Организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности. – М.: МАЭП, 1999. – С.164.

корҳои дохилӣ идора карда мешаванд. Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон муассиси муассисаҳо ва марказҳои таълимӣ буда, субъекти асосии идоракунии низоми муташаккилонаи тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ мебошад.

Низоми тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ хусусиятҳои зерин дорад:

- аз муассисаҳои таҳсилотии маҳсуси идоравӣ иборат аст;
- идоракунии ин муассисаҳои таълимӣ аз тарафи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда мешавад;
- мустақил буда, бо дарназардошти ҳадафҳо, вазифаҳо ва хусусиятҳои таълими касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ инкишоф меёбад;
- низоми муташаккил буда, дар заминаи асосҳои хуқуқӣ, ташкилӣ (молиявӣ, моддӣ-техникӣ, иҷтимоӣ ва дигар), методӣ, иттилоотӣ амал мекунад;
- хусусияти мартаботӣ дошта, дар заминаи идоракунии мартаботии зерин амал мекунад: роҳбарӣ ва идоракунии умумии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон; роҳбарӣ ва идоракунии роҳбарияти муассисаҳои таълимӣ ва идоракунии курсантон ва шунавандагон.

Тавре маълум мешавад, тайёрии касбии мутахассисон барои мақомоти корҳои дохилӣ низоми алоҳидай мустақилро ташкил дода, аз тайёрии касбии хуқуқшиносон дар муассисаҳои таҳсилотии хуқуқии дигар фарқ мекунад. Хусусиятҳои тайёрии касбии мутахассисон барои мақомоти корҳои дохилӣ, аз ҷумла дар заминаи низоми муташаккил, муҳтор, мустақили таҳсилоти маҳсуси касбӣ дар асарҳои олимон ба таври васеъ таҳқиқ карда мешавад¹³².

Таҳсилоти хуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади тайёрии касбии мутахассисон барои мақомоти корҳои дохилӣ, бозомӯзӣ, такмили ихтисоси кормандони мақомоти корҳои дохилӣ, ташаккули маҳорати касбӣ, сифатҳои ахлоқӣ, шуури хуқуқии касбӣ ва фарҳанги хуқуқии касбии онҳо ба роҳ монда мешавад.

Дар хуччатҳои стратегӣ ва барномавӣ, дар санадҳои меъёрии хуқуқӣ, аз ҷумла фармоишҳои Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷараёни таълим дар муассисаҳои таҳсилотии Вазорати корҳои дохилӣ дақиқ танзим карда мешавад.

Тибқи Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 марта соли 2013 тасдиқ шудааст, номзадҳои милитсия ҳангоми дохил шудан ба кор дар ҳама гуна сатҳ, бояд дар асоси сифатҳои шаҳсӣ ва

¹³² Ниг.: Кудрявцев А.В. О перспективах развития дополнительного профессионального образования в системе МВД России // Материалы Всерос. учеб.-метод. сбора руководящего состава образовательных учреждений системы дополнительного профессионального образования МВД России, ведущих учебных центров МВД, ГУВД, УВД субъектов Российской Федерации, УВДТ в рамках поэтапного перехода на современные инновационные образовательные технологии (1-2 ноября 2005 г.) / Под общ. ред. А.В. Кудрявцева, Ю.Н. Демидова. – Домодедово: ВИПК МВД России, 2005. – С.5; Макарова И.К. Управление персоналом: Учебник. – М.: Юриспруденция, 2002. – С.70; Парсонс Т. Система современных обществ. – М.: Аспект-Пресс, 1998. – С.67.

тачрибаашон тибқи ҳадафҳои қонунии хизмат дар милитсия ба кор қабул карда шаванд. Барои пурратар омӯхтани мувофиқати номзад барои хизмат дар милитсия ӯ дар муҳлати аз 3 то 6 моҳ коромӯзӣ менамояд, ки дар рафти он аз курсҳои ибтидоии таълими касбӣ, мутобиқшавӣ ба хизмат дар вазифаи ҳозира, имтиҳон месупорад ва аз рӯи натиҷаҳои коромӯзӣ барои адои хизмат вобаста ба вазифаи даҳлдор аз аттестатсия гузаронида мешавад¹³³.

Тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои доҳилӣ тибқи арзишҳои умумии ҳуқуқ, ки унсури фарҳангӣ-маънавии давлати ҳуқуқбунёди демократӣ мебошанд, сурат мегирад. Тавре дар Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зикр мешавад, тайёрқунии касбӣ барои кормандони милитсия бояд ба арзишҳои бунёдии демократия, волоияти қонун, ҳимояи ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрванд асос ёбад, кормандони милитсия бояд бо арзишҳо ва принципҳои асосии давлати демократӣ ҳамраъӣ бошанд.

Дар Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон афзалиятҳои зерини таълим муайян карда мешаванд:

- мусоидат намудан ба парваридани арзишҳои демократӣ дар милитсия;
- то ҳадди аксар ошкоро будани тайёрии умумии кормандони милитсия, ба истиснои низоме, ки нигоҳ доштани маҳфиятро талаб мекунад;
- таълими ҳайати кормандони милитсия дар муҳити ҳар чӣ бештар ба воқеяни иҷтимоӣ наздик бо мақсади робитаи наздик бо ҷомеа.

Тибқи Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Вазорати корҳои доҳилии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои мусоидат намудан дар омодасозии кормандони милитсия дар шароитҳои воқеӣ изҳори ҳоҳиш намуда, бо ин васила ошкоро будани милитсияи Тоҷикистонро дар назди ҷомеа дастгирӣ менамояд. Бо ин мақсад пешниҳод намудани баҳодиҳии ҷараёни инкишофи тартиботи ҳуқуқӣ дар ҷомеаи сермиллат ба воситаи айнан такрор кардани сенарияҳо ва ҳодисаҳои воқеӣ дар назар дошта мешавад.

Бо мақсади такмили таълим дар Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тадбирҳои зерин пешбинӣ мешаванд:

- таҳияи дастур оид ба интихоби номзадҳо барои таҳсил ва кор барои сардорони воҳидҳои соҳтории милитсия;
- инъикоси ҳамаи талаботи зарурӣ нисбат ба номзадҳо пешниҳодшаванда дар дастурҳои зикршуда;
- коромӯзии хатмкунандагони муассисаҳои таълимии системаи Вазорати корҳои доҳилӣ дар курси ниҳоӣ аз рӯи ихтисос дар мақомот ё воҳиди милитсияе, ки ӯро ба таҳсил фиристодааст;

¹³³ Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 марта соли 2013 тасдиқ шудааст: [манбаи электронӣ]: речаяи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj/base/> (санаи муроҷиат 15.02.2021).

– аттестатсияи хатмунандагони муассисаҳои таълимии системаи Вазорати корҳои дохилӣ барои ишғоли вазифа аз рӯи касб аз тарафи роҳбари мақомот ё воҳиди милитсия.

Такмили таълимии кормандони милитсия ҷузъи пешравӣ дар хизмат мебошад. Аз ин хотир, дар Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид мешавад, ки самаранокии хизмати давлатӣ дар мақомоти корҳои дохилӣ аз ҷорӣ намудани низоми пешрафтаи идоракуни пешравӣ, пешравии корманди мақомоти корҳои дохилӣ дар зинаҳои хизматӣ вобастагӣ дорад. Бо мақсадроҳандозии тадбирҳои маҳсус, аз ҷумла дар самти такмили таҳассус, кор бо захира ва дигар пешбинӣ мешаванд. Тадбирҳои мазкур робитаи мутақобилаи ҳамаи давраҳои пешрафти мартабавиро бояд таъмин намоянд. Илова бар ин, давраҳои зерини пешрафти мартабавӣ пешбинӣ мешаванд: чудо карда гирифтан, таъинот ба вазифаи аввали роҳбарикунанда; дастирии комёбихои хизматӣ ва пешравии оянда дар хизмат.

Ҳадаф, вазифаҳо, афзалиятҳои таълим дар муассисаҳои таълимии Вазорати корҳои дохилӣ, ки дар Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешаванд, бешубҳа, барои такмили раванди таълимии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ бо дарназардошти эъмори давлати ҳуқуқбунёди демократӣ, дар шуур ва фарҳанги кормандони мазкур ташаккул додани арзишҳои пазируфташудаи ҳуқуқӣ, таъмини робитаи мақомоти корҳои дохилӣ бо ҷомеа аҳамияти аввалиндарача доранд.

Дар Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия барои солҳои 2014-2020, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2014, №296 тасдиқ шудааст¹³⁴, мақсад ва вазифаҳои зерин дар соҳаи таълим пешбинӣ мешаванд: баланд бардоштани сатҳи маълумотнокӣ ва қасбияти ҳайати шаҳсӣ тавассути ҷорӣ намудани низоми пешрафтаи таҳсил, омода ва такмили ихтисоси кормандон.

Тавре мушоҳида мешавад, дар Барномаи ислоҳоти (rushdi) милитсия чор вазифаи асосӣ зикр мешавад:

- 1) баланд бардоштани сатҳи маълумотнокии кормандони милитсия;
- 2) такмили сатҳи қасбияти ҳайати шаҳсии мақомоти милитсия;
- 3) ҷорӣ намудани низоми пешрафтаи таҳсил;
- 4) ҷорӣ намудани низоми таълимии такмили ихтисоси кормандон.

Дар Барномаи ислоҳоти (rushdi) милитсия тадбирҳои муассир бо мақсади такмили низоми таҳсил дар муассисаҳои таҳсилотии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бардоштани маҳорату малакаи қасбии ҳайати шаҳсии мақомоти корҳои дохилӣ пешбинӣ мешаванд. Аз ҷумла тадбирҳо дар самти ҷорӣ намудани низоми пешрафтаи таълим, тайёркунӣ ва азnavtayёркуни кормандон пешбинӣ мешаванд.

¹³⁴ Барномаи ислоҳоти (rushdi) милитсия барои солҳои 2014-2020. Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2014, №296 тасдиқ шудааст: [манбаи электронӣ]: речай дастрасӣ: <http://www.adlia.tj/base/> (санаи муроҷиат 18.02.2021).

Дар мақомоти корҳои дохилӣ на танҳо хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилотии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки дигар муассисаҳои таҳсилотии чумхурӣ ва хориҷӣ фаъолият доранд. Якҷоя бо ҳуқуқшиносони касбӣ инчунин мутахассисони дигар, аз қабили иқтисодчиён, духтурон, муҳандисон ва дигарон кору фаъолият меқунанд. Дар ҷараёни таъмини сифати таълим ва такмили он ҳолати зикршуда ба инобат гирифта мешавад. Тибқи Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия мақомоти корҳои дохилӣ асосан бо мутахассисоне таъмин карда мешавад, ки муассисаҳои таҳсилотии Вазорати корҳои дохилӣ ва дигар муассисаҳои ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлатҳои хориҷа, инчунин мутахассисони касбие, ки дигар муассисаҳои оли (мисол, муҳандис, иқтисодчӣ, духтур, барномасоз ва ғайра)-ро хатм намудаанд.

Ба довталабон ва хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилотии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон талаботи ҷиддӣ муқаррар карда мешавад. Тибқи Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия тартиби қабули имтиҳон дар Академияи Вазорати корҳои дохилӣ аз тарафи ҳайати комиссияи босалоҳияти мустақил, бо ҷалби намояндагони Шӯрои ҷамъиятии гуруҳи идораи ислоҳоти милитсия муайян карда мешавад. Талабот ба довталабон ва раванди таълим, аз ҷумла ба дарсхои амали ва таҷрибаомӯзӣ дар барномаҳои таълимӣ, низомномаҳо ва дигар санадҳои меъёри ҳуқуқӣ, ки самти фаъолияти ин муассисаҳои таълимиро ба танзим медароранд, пешбинӣ карда мешаванд.

Барои расидан ба ин ҳадафҳо муассисаҳои таълими Вазорати корҳои дохилӣ бо биноҳои хизматӣ ва шароитҳои зарурии корӣ, истироҳатӣ ва таҳсил таъмин карда мешаванд. Илова бар ин, соҳтмони бинои нави Академияи Вазорати корҳои дохилӣ ва Маркази таълими Вазорати корҳои дохилӣ, ки ба талаботи замони мусир ҷавобгӯ мебошад, ба итном расидааст.

Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи Низомномаи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2006 №592 тасдиқ шудааст, таъминоти кадрии соҳтори Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, омодасозӣ, бозомӯзӣ, такмили ихтисос ва коромӯзии кадрҳоро ташкил менамояд¹³⁵.

Дар Низомномаи адой хизмат аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 апрели соли 2005, №137 тасдиқ шудааст¹³⁶, ҳуқуқҳои корманди мақомоти дохилӣ дар соҳаи таҳсил, тайёрии ибтидойӣ, бозомӯзӣ ва такмили ихтисос кафолат дода мешаванд.

¹³⁵ Низомномаи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2006 №592 тасдиқ шудааст (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.05.2008, №283, аз 29.04.2009, №274, аз 30.12.2011, №673, аз 30.12.2015, №819): манбаи электронӣ]: речай дастрасӣ: <http://www.adlia.tj/base/> (санаи муроҷиат 15.02.2021).

¹³⁶ Низомномаи адой хизмат аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 апрели соли 2005, №137 тасдиқ шудааст: [манбаи электронӣ]: речай дастрасӣ: <https://mvd.tj/index.php/ru/> (санаи муроҷиат 19.02.2021).

Тибқи Низомномаи адои хизмат аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандай мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон корманди мақомоти корҳои дохилӣ, аз ҷумла ҳуқуқ дорад:

- бо дарназардошти натиҷаҳои фаъолияти хизматӣ ва дараҷаи ихтисос ба вазифаи баландтар таъин шавад;

- бо тайёрии ибтидой, бозомӯзӣ ва такмили ихтисос фаро гирифта шавад.

Тибқи банди 8) Низомномаи адои хизмат аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандай мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади таъмин намудани мақомоти корҳои дохилӣ бо мутахассисони баландиҳтисос Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилиро анҷом медиҳад, ки дар ҳуд таълими ибтидоии маҳсус, тайёрии маҳсуси ҷангию ҷисмонӣ, тафтиши мунтазами корманд барои коршоямӣ ба амалиёт дар шароити вобаста бо истифодаи қувваи ҷисмонӣ, воситаҳои маҳсус, яроқи оташфишон, тайёр намудани мутахассисон дар муассисаҳои таълимӣ, такмили ихтисос ва дониши кормандонро дар бар мегирад.

Тавре мушоҳида мешавад, тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ ҳусусиятҳои ҳудро дорад. Тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ зинаҳои зерини таҳсилро фаро мегирад: таълими ибтидоии маҳсус; тайёр намудани мутахассисон дар муассисаҳои таълимӣ; такмили ихтисос. Илова бар ин, тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ тайёрии маҳсуси ҷангию ҷисмонӣ, тафтиши мунтазами корманд барои коршоямӣ ба амалиёт дар шароити вобаста бо истифодаи қувваи ҷисмонӣ, воситаҳои маҳсус, яроқи оташфишонро дар бар мегирад.

Мутахассисони касбӣ барои мақомоти корҳои дохилӣ дар муассисаҳои таҳсилотии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон тайёр карда мешаванд. Ин муассисаҳои таҳсилотӣ бо тартиби маҳсус таъсис дода мешаванд. Тибқи Низомномаи адои хизмат аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандай мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон мутахассисони касбиро барои мақомоти корҳои дохилӣ муассисаҳои таълимии омӯзиши касбии соҳтори Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки мувоғиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис, таҷдид ва барҳам дода мешаванд, тайёр менамоянд.

Муассисаҳои таҳсилотии соҳтори Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон вазъи маҳсуси ҳуқуқӣ доранд. Тибқи Низомномаи адои хизмат аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандай мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон низомномаи (оинномаи) муассисаи таълимии омӯзиши касбии соҳтори Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва барномаҳои таълимӣ бо тартиби муқарраршуда тасдиқ карда мешаванд. Тарзи ташкил ва тартиби тайёрии касбиро Вазири корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд.

Аттестатсияи шунавандагон (адъюнктон) ва курсантҳои муассисаи таълимӣ, кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар ҳамаи зинаҳои пешравии хизматӣ гузаронида мешавад. Тибқи Низомномаи адои хизмат

аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандай мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон шунавандагон (адъюнктон) ва курсантҳои муассисаи таълимии мақомоти корҳои дохилӣ, аз ҷумлаи ҳайати қаторӣ ё роҳбарикунанда баъди ба охир расонидани таҳсил дар муассисаҳои таҳсилотӣ (адъонктураҳо) аттестатсия карда мешаванд. Кормандони мақомоти корҳои дохилӣ инчунин ҳангоми пешниҳод шудан ба мансаби болоӣ, гузаронидан ба вазифаи поёнӣ ва аз кор дар мақомоти корҳои дохилӣ озод карда шудан ба истиснои озод намудан аз кор вобаста ба синну сол, собиқаи меҳнатӣ ва вазъи саломатӣ, аз аттестатсия гузаронида мешаванд.

Раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилотии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда мешавад. Дар ҷараёни таҳсил «Консепсияи рушди таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 ноябр соли 2006 №484), Барномаи давлатии рушди таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 ноября соли 2007 №529), Низомномаи мутахассис (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2007 №650), Консепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2002 №200), Низомномаи намунавии муассисаҳои маълумоти олии Тоҷикистон (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 февраляи соли 1996 №7) ба асос гирифта мешаванд.

Ҳамин тавр дар заминаи таҳқиқоти гузаронидашуда хulosai зерини умумиро қайд намудан лозим аст, ки таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ заминаи ташаккули шуури ҳуқуқии касбӣ чун унсури фарҳанги ҳуқуқии касбӣ буд, дар ҷараёни таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ донишҳои аввалиндарача, бунёдии ҳуқуқӣ ба даст омада, сипас, дар рафти такмили ихтисос, бозомӯзӣ донишҳои ҳуқуқӣ дар робита бо фаъолияти ҳуқуқии касбӣ ва таҷрибаи амалӣ такмил дода мешаванд.

Аз ин нуқтаи назар, тайёр намудани кадрҳо дар низоми ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иҷрои вазифаҳои зерин равона мешавад:

- тарбияи ватандӯстонаи кормандони мақомоти корҳои дохилӣ ширкати онҳо дар бунёди давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва иҷтимоӣ, ки ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро эҳтироми гузашта, соҳиби одоби баланд бошад;
 - инкишофи ҳаматарафаи курсантон ва шунавандагон, ташаккули малакаи худомӯзӣ ва худфаъолияти шаҳс;
 - ташаккули, ҷаҳонфаҳмӣ ва ҷаҳонбинии илмии курсантон ва шунавандагон, инкишофи фарҳанги таҳаммулпазирӣ бо дигар ҳалқҳо;
 - таҷдиди бонизоми паҳлуҳои маориф, инъикоскунандай тағйирот дар доираи фарҳанг, иқтисодиёт, илм, техника ва технология;
 - мудом будани маълумот (таҳсилоти олии касбии баъди мактаби олиӣ);
 - ҳамоҳанг намудани фаъолияти муассисаҳои гуногуни таълимӣ:
- Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маркази таълимии ВКД

Чумхурии Тоҷикистон, Маркази таълимии Раёсати оташнишонии ВКД Чумхурии Тоҷикистон, Маркази таълимии Раёсати Қӯшунҳои дохилии ВКД Чумхурии Тоҷикистон, Коллеҷи милитсияи ВКД Чумхурии Тоҷикистон, Коллеҷи оташнишонии ВКД Чумхурии Тоҷикистон, Курсҳои Олии Академӣ ва Такмили ихтисоси кормандони МҚД (дар такягоҳи Академияи ВКД Чумхурии Тоҷикистон);

- таъмини таҳсил ва бозомӯзӣ дар кишварҳои ИДМ ва хориҷи кишвар;
- инкишофи ањанаҳои МҚД дар таълим ва тайёр намудани кадрҳо, ҷалб ба корҳои илмӣ-тадқиқотӣ;
- тайёр намудани мутахассисони баландихтисос барои самтҳои фаъолияти МҚД.

Адабиёт:

1. Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия барои солҳои 2014-2020. Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2014, №296 тасдиқ шудааст: [манбаи электронӣ]: речай дастрасӣ: <http://www.adlia.tj/base/> (санай муроҷиат 18.02.2021).
2. Батайкин В.П. Правовая культура в условиях социальной модернизации России (социально-философский анализ): Автореф. дис... канд. философ. наук. – М., 2006.
3. Бушуев А.М. Философия / А.М. Бушуев. – М., 2005.
4. Васильев А.М. Правовые категории / А.М. Васильев. – М., 1976.
5. Взаимодействие правового сознания с моралью и нравственностью в обществе переходного периода. – Алматы, 1995.
6. Горлинский И.В. Педагогическая система непрерывного профессионального образования в учебных заведениях МВД России и пути ее развития: Монография. – М., 1999.
7. Гранат Н.Л. Профессионализм как принцип организации и деятельности органов внутренних дел // Профессиональные и общественные начала в деятельности органов внутренних дел: история и современность: Труды Академии. – М.: Академия МВД СССР, 1990.
8. Губанов А.В. Полиция зарубежных стран. Организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности. – М.: МАЭП, 1999.
9. Капитонов С.А. Основы управления внутренними делами...
10. Капитонов С.А. Основы управления внутренними делами: Учебное пособие. / Под ред. д.ю.н. В.И. Селиверстова. – М.: Юриспруденция, 2001.
11. Караваев А.Ф. Психолого-педагогическое обеспечение профессиональной подготовки сотрудников органов внутренних дел: Текст]: монография / А.Ф. Караваев; Омская Академия МВД России. – Омск, 2005. – 284 с.
12. Колонтаевская И.Ф. Профессиональное образование кадров полиции за рубежом (педагогический аспект): Монография. – М.: Академия управления МВД России, 2000.
13. Кудрявцев А.В. О перспективах развития дополнительного профессионального образования в системе МВД России // Материалы

Всерос. учеб. – метод, сбора руководящего состава образовательных учреждений системы дополнительного профессионального образования МВД России, ведущих учебных центров МВД, ГУВД, УВД субъектов Российской Федерации, УВДТ в рамках поэтапного перехода на современные инновационные образовательные технологии (1-2 ноября 2005 г.) / Под общ. ред. А.В. Кудрявцева, Ю.Н. Демидова. – Домодедово: ВИПК МВД России, 2005.

14. Лазарев В.В. Теоретические вопросы взаимосвязи профессиональных и общественных начал в деятельности органов внутренних дел // Профессиональные и общественные начала в деятельности органов внутренних дел: история и современность: Труды Академии. – М.: Академия МВД СССР, 1990.

15. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: «Знание», 1996.

16. Медведев В.А. Правовая культура российского общества: особенности и тенденции развития. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В.А. Медведев. – Чебоксары, 2004. – 30 с.

17. Миронова И. Роль и место негосударственных компаний в системе распространения правовой информации // Государственная информация и демократизация общества. Материалы Международной конференции (15-16.05.2000). – СПб, 2001.

18. Насриддинзода Э.С. Фарҳанги ҳуқуқӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2016.

19. Насурдинов Э.С. Правовая культура: монография / Э.С. Насурдинов; отв. Ред. Ф.Т. Тахиров. – М.: Норма, 2014. – 352 с.

20. Низомномаи адои хизмат аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандай мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 апрели соли 2005, №137 тасдиқ шудааст: [манбаи электронӣ]: речай дастрасӣ: <https://mvd.tj/index.php/ru/> (санай муроҷиат 19.02.2021).

21. Низомномаи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабря соли 2006 №592 тасдиқ шудааст (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.05.2008, №283, аз 29.04.2009, №274, аз 30.12.2011, №673, аз 30.12.2015, №819): манбаи электронӣ]: речай дастрасӣ: <http://www.adlia.tj/base/> (санай муроҷиат 15.02.2021).

22. Раҳмон Д.С., Саъдизода Дж., Сафарзода Н.Ф. Права человека: от культурного различия к диалогу цивилизаций: монография / Д.С. Раҳмон, Дж. Саъдизода, Н.Ф. Сафарзода. – Душанбе, 2018. – 176 с.

23. Раҳмон Д.С. Ҳуқуқи инсон дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тақвиятёбии тафовутҳои фарҳангӣ-тамаддуни: масъалаҳои назарӣ, усулий ва амалӣ-ҳуқуқӣ. Дисс. Барои дарёftи дараҷаи илмии доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ: 12.00.01. – Душанбе, 2019. – 479 с.

24. Саъдизода Дж. Культура прав человека как составная часть правовой культуры // Закон и право №10. – Москва: Издательства «ЮНИТИ-ДАНА», 2014. – С. 63-67.

25. Саъдизода Дж. Культура прав человека как средство обеспечения прав и свобод человека и гражданина в правовом государстве // Проблемы соотношения международного и национального права. Материалы международной научно-практической конференции 24–25 марта 2014 года / Под общей ред. Е.М. Павленко, А.М. Диноршоева. – Москва–Душанбе, 2014 – С. 264-272.
26. Саъдизода Ҷ. Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон: диссертация барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ: 12.00.01 / Саъдизода Ҷаҳонғир. – Душанбе, 2017. – 241 с.
27. Сластёин В.А. Введение в педагогическую аксиологию [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластёин Г.И. Чижакова. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
28. Соколов Н.Я. Профессиональное сознание юристов / Н.Я. Соколов. – М., 1987.
29. Соколова Е.Н. Педагогическая система морально-психологической подготовки личного состава органов внутренних дел: сущность и перспективы [Текст]: монография / Е.Н. Соколова; Сибирский юридический институт МВД России. – Красноярск, 2004. – 156 с.
30. Сотиволдиев Р.Ш. Формирование профессионального правосознания сотрудников правоохранительных органов // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. Душанбе, 2020. № 2 (44). С. 70-80.
31. Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 марта соли 2013 тасдиқ шудааст: [манбаи электронӣ]: речай дастрасӣ: <http://www.adlia.tj/base/> (санай муроҷиат 15.02.2021).
32. Топорнин Б.П. Высшее юридическое образование в России: проблемы развития [Текст] / Б.Н. Топорнин. – М.: РАН, 1996. – 86 с.

**К ВОПРОСУ О МЕСТЕ КАТЕГОРИИ ТАМОЖЕННОГО ДЕЛА В
ТАМОЖЕННОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН**

Саидов X.X.,

доцент кафедры международного права
юридического факультета Таджикского
национального университета, к.ю.н.

Тел.: (+992) 944500001

Аннотация: В данной статье на основе изучение таможенного законодательство РТ раскрывает такие элементы категории таможенного дела как таможенный контроль, таможенные операции, таможенная процедура, таможенный тариф и таможенная статистика. В результате проведенного анализа автор приходит к выводу, что таможенное дело рассматривается как инструмент таможенного регулирования.

Ключевые слова: Таможенное дело, таможенное законодательство, таможенное регулирование, таможенная граница, товары и транспортные средства.

**ДОИР БА МАСъАЛАИ ҶОЙГОҲИ ФАҶОЛИЯТИ ГУМРУКӢ ДАР
ҚОНУНГУЗОРИИ ГУМРУКИИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН**

Саидов X.X.,

дотсенти кафедраи ҳуқуқи
байналмилалии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, н.и.ҳ.

Тел.: (+992) 944500001

Фишурда: Дар мақолаи мазкур дар асоси омӯзиши қонунгузории гумрукии ҶТ чунин унсурҳои фаҷолияти гумrukӣ ба монанди назорати гумrukӣ, амалиёти гумrukӣ, тарифи гумrukӣ ва омори гумrukӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Дар ин асно муаллиф дар асоси таҳлилу баррасӣ ба хulosae меояд, ки категорияи фаҷолияти гумrukӣ ҳамчун воситаи танзими гумrukӣ фаҳмида мешавад.

Калидвоҷаҳо: Фаҷолияти гумrukӣ; қонунгузории гумrukӣ, танзими гумrukӣ, сарҳади гумrukӣ, молу воситаҳои нақлиёт.

ON QUESTION OF THE POSITION OF THE CATEGORY OF CUSTOMS IN THE CUSTOMS LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Saidov H.Kh.,

c.s.l., docent department of International Law, Tajik National University

Phone: (+992) 944500001

Annotation: In this article, based on the study of the customs legislation of the Republic of Tajikistan, it reveals such elements of the category of customs as customs control, customs operations, customs procedure, customs tariff and customs statistics. As a result of the analysis, the author comes to the conclusion that the customs business is considered as an instrument of customs regulation.

Keywords: Customs, customs legislation, customs regulation, customs border, goods and vehicles.

Зачастую знакомство с таможенными вопросами происходит, как правило, в случаях ввоза товаров на таможенную территорию Республики Таджикистан или вывоза за ее пределы. При этом, с требованиями таможенного законодательства можно столкнуться и не участвуя в перевозке товаров через границу Республики Таджикистан. Например, лицо, осуществляющее предпринимательскую деятельность, приобретая товар иностранного производства, может не задумываться о законности его ввоза в страну. Но если окажется впоследствии, что такой товар был ввезен с нарушением таможенных правил, т.е. без уплаты таможенных пошлин, в результате владельцу придется обратиться к таможенному законодательству, чтобы сохранить за собой право собственности за данную покупку. В то же время проблемы с уплатой таможенных пошлин могут возникнуть и в случае обнаружения таможенными органами фактов несоблюдения лицами запретов и ограничений в отношении товаров, ранее ввезенных в Республики Таджикистан с предоставлением льгот по таможенным платежам. Поэтому к изучению таможенного права рекомендуется со знакомства с организационными основами таможенного регулирования и таможенного дела в Республике Таджикистан.

Термины «таможня» или «таможенный» происходят от слова «тамга». Данное слово уходит своим историческими корнями в родовое общество монголов, где во времена правления Тимура и тимуридов у торговцев взимался налог под названием тамга (клеймо), а также таможенные пошлины на ввозимые товары. Иначе говоря, получения ханских ярлыков сопровождалось сбором, который стал впоследствии называется у русских тамгой и являлся, в сущности, пошлиной, налогом, вжимавшимися при торговле на рынках и ярмарках¹³⁷.

¹³⁷ См.: Российское таможенное право. Отв. ред. Б.Н.Габричидзе. –М., ИНФРА. М-НОРМА, 1997. – С. 4

От слова «тамга» в дальнейшем образовался глагол «тамжить», т.е. облагать товар пошлиной, а место, где товар тамжили, стало называться таможней. В этом смысле процедура проверки товаров и взимания с них пошлины получила название – «таможение», а уполномоченные на ее осуществления лица – «таможенники». С тех пор, конечно, содержание данного понятия существенно видоизменилось.

В настоящее время содержание таможенное дело охватывает сложный комплекс отношений, непосредственно связанных с внешней и внутренней политикой и деятельностью государства. Исходя из этого, в рамках государственной политики государственная таможенная деятельность по характеру и целям имеет многоцелевой характер, служить удовлетворению разнообразных интересов и потребностей.

Суть в том, что проведение соответствующих проверок товаров и транспортных средств, перемещаемых через таможенную границу, деятельность государственных органов по взиманию платежей, а также действия лиц, перемещаемых товары, подчинены определенным таможенным правилам - правилам перемещения товаров и транспортных средств через таможенную границу Республики Таджикистан.

Таможенный Кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2004 г. раскрывает два ключевых понятия таможенного права – «таможенное регулирование» и «таможенное дело». Так, согласно ч.1 ст.1 ТК РТ таможенное регулирование заключается в установлении порядка и правил, при соблюдении которых лица реализуют право на перемещение товаров и транспортных средств через таможенную границу Республики Таджикистан¹³⁸. Это означает, что посредством категории таможенного регулирования (с помощью норм права) государство регламентирует перемещения товаров и транспортных средств через таможенную границу Республики Таджикистан.

Следует отметить, что соблюдения данного порядка и правил (далее таможенные правила) ввоза или вывоза товаров обеспечивает лицам возможность реализации своих прав на перемещения товаров и транспортных средств через таможенную границу Республики Таджикистан.

В настоящее время нормативно-правовую базу таможенного регулирования составляют таможенное законодательство Республики Таджикистан, которое состоит из Таможенного Кодекса РТ и принятых в соответствии с ним иных законов РТ (например, Закон РТ «О внешнеторговой деятельности» от 3 июля 2012 года), нормативных правовых актов, а также международных правовых актов, признанных Таджикистаном (ст.3 ТК РТ). Таможенное законодательство Республики Таджикистан регулирует отношения в области таможенного дела, в том числе отношения по установлению порядка перемещения товаров и транспортных средств через таможенную границу, отношения,

¹³⁸ Таможенный кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2004 г. // [Электрон. ресурс]. Режим доступа: www.mmk.tj. (Дата обращения: 20.02.2021 г.).

возникающие в процессе таможенного оформления и таможенною контроля, обжалования актов, действий (бездействия) таможенных органов и их должностных лиц, а также отношения по установлению и применению таможенных режимов, установлению, введению, изменению и взиманию таможенных платежей. Совокупность этих норм составляет содержание таможенного законодательства.

Сегодня международная торговля предполагает перемещение товаров и транспортных средств через границу из одной страны в другую. В связи с этим, для таможенного регулирования этого торгово-экономического товарооборота существуют органы государственного управления внешнеэкономической деятельностью, в системе которых особую роль играет служба, занимающаяся таможенным делом. Как видно, таможенное дело неразрывно связано с областью внешней торговли и обслуживает ее участников. В связи, с чем возникает необходимость определить понятие таможенное дело¹³⁹.

В переходный к рыночным отношениям период таможенное дело представляет собой динамично развивающуюся область знаний, в основе которой сложный, органически единый институт, являющийся частью системы исполнительной власти. Поэтому осуществление внешнеэкономической деятельности невозможно вне применения основ таможенного дела, так как перемещение через таможенную границу различных грузов всегда означает взаимодействие с таможенной системой. На мировом уровне таможенное дело выступает в качестве одного из важнейших звеньев внешней торговли.

Согласно ч. 2 ст.1 Таможенного кодекса Республики Таджикистан под таможенным делом понимается совокупность методов и средств обеспечения соблюдения мер таможенно-тарифного регулирования, запретов и ограничений, установленных в соответствии с законодательством Республики Таджикистан в области государственного регулирования внешнеэкономической деятельности, связанных с перемещением товаров и транспортных средств через таможенную границу¹⁴⁰. Как видим, для основополагающей категории таможенного права такое определение, как нам представляется, выглядит тяжеловесно и трудно производимо. Однако, из смысла дефиниции, содержащейся в п.2 ст.1 ТК РТ, можно сделать вывод о том, что таможенное дело представляет инструментарий таможенного регулирования. Иными словами, если таможенное регулирование – это деятельность по установлению таможенных правил, то таможенное дело – это деятельность по обеспечению соблюдения данных правил.

Далее следует указать, что при перемещении товаров и транспортных средств таможенную границу должны соблюдаться меры таможенно-

¹³⁹ Сайдов Х.Х. Соибов З.М. Таможенное законодательство и правовое обеспечение деятельности таможенных органов в Республике Таджикистан: история, теория и практика. / под ред. д.ю.н. Маджидзода Дж.З. и д.ю.н. Диноршоев А.М. – Душанбе, 2020. – 136 с.

¹⁴⁰ Таможенный кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2004 г. // [Электрон. ресурс]. Режим доступа: www.mmk.tj. (Дата обращения: 20.02.2021 г.).

тарифного регулирования, а также запреты и ограничения, установленные законодательством. В таможенном праве под таможенно-тарифном регулированием имеются в виду такие меры государственного воздействия на внешнеэкономические связи страны, которым основаны на использовании ценового фактора влияния на внешнеторговый оборот. Таможенно-тарифное регулирование относится к экономико-финансовому блоку таможенного дела которая включает в себя множество элементов. Например, порядок определения таможенной стоимости товара. Взятые в отдельности, они могут рассматриваться как административные меры регулирования внешнеэкономической деятельности¹⁴¹.

Разумеется, любые таможенные операции по ввозу и вывозу товаров не проходят для государства бесследно. Они могут как нанести вред отечественной экономике, так и способствовать развитию внутреннего (собственного) производства. Однако для того, чтобы удержать эти процессы в определённых рамках, все страны мира прибегают к использованию барьеров на торговых путях путём применения мерами тарифного и нетарифного регулирования. Следует заметить, что как показывает практика чаще всего такие препятствия (как например, путём увеличения ставок ввозных таможенных пошлин) применяются при ввозе товаров на территорию государства, так как экспорт наиболее выгоден как производителю, так и экономике в целом. Изложенное показывает, что таможенно-тарифное регулирование выступает в качестве одного из таких барьеров и основано, в первую очередь, на взимании таможенных платежей.

Наряду с этим, запреты и ограничения являются также определенным препятствием на торговых путях. Но это препятствие вынужденное, так как основано в ряде интересов государства, общества и его граждан. Об этом свидетельствует ст. 12 ТК РТ, которая предусматривает соблюдение запретов и ограничений при перемещении товаров через таможенную границу, при соблюдении требований и условий, установленных нормативными правовыми актами РТ и международно-правовыми актами, признанными РТ. Так, например, при ввозе товара в страну субъект ВЭД получает на него сертификат, который означает, что данный товар безопасен и может быть использован без нанесения вреда или ущерба. Сегодня, таможенное законодательство различных стран мира устанавливают перечень товаров, запрещенных к перемещению через границу (оружия, наркотики и т.д.).

Вышеизложенное свидетельствует о том, что меры таможенно-тарифного регулирования, а также запреты и ограничения есть те барьеры, препятствия, через которые необходимо пройти для осуществления действий по ввозу и вывозу товаров и транспортных средств.

Исходя из содержания ТК РТ, к элементам таможенного дела относятся:

¹⁴¹ См.: подробнее см.: Габричидзе Б.Н., Шахмаматьев А.А. Таможенно-тарифное регулирования внешнеэкономической деятельности в РФ (правовые аспекты) // Государство и права. 1994. №1. – С.44-45

1. таможенные операции, представляющие собой отдельные действия в отношении товаров и транспортных средств, совершаемые специально уполномоченными на то должностными лицами таможенных органов при их оформлении. Они применяются независимо от стран происхождения, отправления и назначения товаров;

2. таможенные процедуры, которые являются совокупностью положений, предусматривающих порядок совершения операции и определяющих статус товаров и транспортных средств для таможенных целей. Таможенные процедуры часто называют таможенными формальностями, их исполнение обычно происходит в процессе таможенного оформление товаров, перемещаемых через границу;

3. таможенный тариф, которые является инструментом торговой политики и государственного регулирования внутреннего рынка товаров при его взаимосвязи с мировым рынком. Как было указано выше, таможенный тариф относится к экономико-финансовому блоку таможенного дела. Как элемент таможенного дела, он помогает определить объём таможенных платежей, подлежащих уплате участниками внешнеэкономической деятельности;

4. таможенный контроль, представляющие собой совокупность мер, осуществляемых таможенными органами в целях обеспечения соблюдения таможенного законодательства Республики Таджикистан. Кроме того, следует иметь ввиду, что таможенные органы в пределах своих полномочий также обеспечивают контроль за соблюдением валютного законодательства при перемещении товаров и транспортных средств через таможенную границу;

5. таможенная статистика, применяемую в целях контроля за поступлением в бюджет таможенных платежей, установление объема внешторгового оборота, анализ состояния, динамики и тенденций развития внешней торговли Республики Таджикистан, ее торгового и платежного балансов и экономики в целом. То есть, с целью изучения состояния экспорта и импорта товаров, а также всех связанных с ними операций в их количественном и стоимостном выражении, а также в стратегии географической направленности экспорта и импорта. Сбор и обработка информации в области таможенного дела дают возможность выявить закономерности развития внешнеэкономических отношений; факторы, влияющие на их динамику; провести анализ различных сторон международной торговли; спрогнозировать дальнейшие взаимосвязи субъектов таможенного дела.

Следует отметить, что наряду с этим отдельные авторы¹⁴² к элементам таможенного дела относят также: распоряжение товарами и транспортными средствами (обращенными в собственности государства); регулирование деятельности таможенных органов; обжалование актов,

¹⁴² См.: Наздрachev A.F. Административная организация таможенного дела. – М.: «МЦФЭР», 2005. – С.14-15.

действий и бездействий таможенных органов, а также контроль за их деятельностью.

Однако при этом следует иметь в виду, что приведенная система отражает структуру таможенного дела на текущий период внешнеторговой деятельности. Так как новые задачи таможенной политики могут потребовать изменения и дополнения средств ее осуществления, что которое должны получить отражение и в содержании понятия «таможенное дело».

При этом следует заметить, что на основе норм таможенного права, вышеназванные элементы таможенного дела воплощаются в жизнь. Это говорит о том, что именно таможенное право обеспечивает органическую взаимосвязь всех элементов, составляющих таможенного дела.

Литература:

1. Габричидзе Б.Н., Шахмаматьев А.А. Таможенно-тарифное регулирования внешнеэкономической деятельности в РФ (правовые аспекты) // Государство и права. 1994. №1. – С.44-45
2. Наздречев А.Ф. Административная организация таможенного дела. – М.: «МЦФЭР», 2005. – С.14-15.
3. Российское таможенное право. Отв. ред. Б.Н. Габричидзе. –М., ИНФРА. М-НОРМА, 1997. – С. 4
4. Сайдов Х.Х., Соибов З.М. Таможенное законодательство и правовое обеспечение деятельности таможенных органов в Республике Таджикистан: история, теория и практика. / под ред. д.ю.н. Маджидзода Дж.З. и д.ю.н. Диноршоев А.М. – Душанбе, 2020. – 136с.
5. Таможенный кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2004 г. // [Электрон. ресурс]. Режим доступа: www.mmk.tj. (Дата обращения: 20.02.2021 г.).

ПАЁМИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН ВА АҲАМИЯТИ ҲУҚУҚИИ ОН

Сайнозимзода Ф.С.,
 унвончӯи кафедраи ҳуқуқи инсон ва
 ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети
 ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
 Тоҷикистон
Тел.: (+992) 918676096
E-mail: mr.holov@inbox.ru

Роҳбари илмӣ: Насридинзода Э.С., узви вобастаи Академияи
 миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Муқарриз: Саъдизода Ҷ., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Фишурда: Дар мақолаи мазкур Паёми Президенти Ҷумҳурии
 Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ»
 ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун санади конститутсионӣ-
 ҳуқуқӣ, ки дар ҳаёти давлатӣ ва ҳуқуқии мамлакат ҷойи намоёнро ишғол
 менамояд, мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Муаллиф як қатор
 ҳусусиятҳои Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои
 асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ»-ро таҳлил карда, зикр менамояд,
 ки Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон санади конститутсионӣ-
 ҳуқуқиест, ки дар асос ва барои иҷрои таъаботи он санадҳои қонунгузорӣ ва
 дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул, инчунин ба қонунгузории
 амалкунандай Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйири иловаҳои зарурӣ ворид карда
 мешаванд.

Калидвожаҳо: Президент, Паёми Президент, Конститутсия, Маҷлиси
 Оли (Парламент), қонун, стратегия, барнома.

ПОСЛАНИЕ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН И ЕГО ПРАВОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Сайнозимзода Ф.С.,
 соискатель кафедры прав человека и
 сравнительного правоведения
 юридического факультета Таджикского
 национального университета
Тел.: (+992) 918676096
E-mail: mr.holov@inbox.ru

Научный руководитель: Насридинзода Э.С., член-корреспондент
 национальной Академии наук Таджикистана, доктор юридических наук,
 профессор

Рецензент: Саъдизода Дж., кандидат юридических наук, доцент

Аннотация: В данной статье Послание Президента Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» Маджлиси Оли (Парламент) Республики Таджикистан исследуется как конституционно-правовой акт, который в государственный и правовой жизни республики занимает особое место. Автор анализировал ряд особенностей Послание Президента Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» и отмечает что Послание Президента Республики Таджикистан является конституционно-правовым актом на основе и во исполнении требований которого принимаются законодательные акты и другие нормативные правовые акты, а также вносятся необходимые изменения и дополнения к действующему законодательство Республики Таджикистан.

Ключевые слова: Президент, Послание Президента, Конституция, Маджлиси Оли (Парламент), закон, стратегия, программа.

ADDRESS OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND LEGAL MEANING

Sainozimzoda F.S.,
Researcher of the Department of Human
Rights and Comparative Law of the Law
Faculty of the Tajik National University
Phone: (+992) 918676096
E-mail: mr.holov@inbox.ru

Research supervisor: Nasriddinzoda E.S., corresponding Member of the national Academy of Sciences of Tajikistan, doctor of legal Sciences, professor

Reviewer: Sadizoda J., Candidate of law, dosent

Annotation: In this article, the Address of the President of the Republic of Tajikistan "On the main directions of the internal and foreign policy of the Republic" to the Majlisi Oli (Parliament) Republic of Tajikistan, is explored as a constitutional legal act that takes a special place in the state and legal life of the republic. The author analyzed a number of features of the Address of the President of the Republic of Tajikistan "On the main directions of domestic and foreign policy of the republic" and notes that the Address of the President of the Republic of Tajikistan is a constitutional legal act on the basis of and in compliance with the requirements of which legislative acts and other normative legal acts are adopted, and the necessary changes and additions to the current legislation of the Republic of Tajikistan.

Keywords: President, Address of President, Constitution, Majlisi Oli (Parliament), law, strategy, program.

Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии чумхӯрӣ», ки дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ироа мегардад, ҳамчун ҳуҷҷати расмӣ дар рушди соҳаҳои муҳталифи ҳаёти қишвар ҷойгоҳи хоссаро қасб намудааст.

Қобили зикр аст, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон эътибори олии ҳуқуқӣ дошта, меъёрҳои он мустақиман амал мекунанд. Яке аз меъёрҳои муҳимми Конститутсия Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии чумхӯрӣ» мебошад, ки имрӯз он дар байни санадҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва рушди ҳама бахшҳои мамлакат мавқеи хосаро қасб намудааст.

Конститутсияи мамлакат шакли идораи Ҷумҳурии Тоҷикистонро президентӣ эътироф карда, дар боби ҷаҳорум вазъи ҳуқуқии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро батанзим даровард. Инчунин, дар қисми сеоми моддаи 55 муқаррар намуд, ки «Дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон Президент савғанд ёд мекунад ва бо Паёми ҳуд дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии чумхӯрӣ баромад менамояд»¹⁴³.

Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии чумхӯрӣ» ҷиҳати фароҳам овардани шароити зиндагии арзанда ба аҳолии қишвар, таъмини адолати иҷтимоӣ, эътироф, риоя ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таъмини тартиботи ҳуқуқӣ, риояи қонунгузорӣ ва дар маҷмӯъ барои рушди қишвар дастуру супоришҳои мушаҳҳасу зарурӣ дода мешавад. Ҷунин дастуру супоришҳо ва талаботи Паёми Президент бояд, ки аз ҷониби субъектони ваколатдор сари вақт ва бо сифати баланд иҷро гарданд. Зоро амалӣ гаштани онҳо боиси афзудан ва боло рафтани шароити иҷтимоӣ ва иқтисодии ҳар як шаҳс, дар маҷмӯъ ҳалқи Тоҷикистон, мегардад.

Аз ин лиҳоз, имрӯз нақшу мавқеъ ва аҳамияту эътибори Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии чумхӯрӣ» боло меравад ва намояндагони тамоми қиширҳои ҷомеа баргузории онро бесаброни интизорӣ мекашанд, тавассути воситаҳои ахбори омма матолиби онро бо таваҷҷуҳи хоса тамошо ва мутолеа мекунанд, мазмуну мундариҷаашро бо самимият меомӯзанд ва дар амалисозии муқаррароти он фаъолона иштирок менамоянд.

Аҳамияти ин падидай сиёсӣ-ҳуқуқӣ дар он ифода мейбад, ки ҳарчанд мутобиқан ба муқаррароти конститутсионӣ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шуда бошад ҳам, масъалаҳои зимни он ишорагашта, тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро фаро гирифта, мувофиқан доираи субъектони масъули иҷрои ин вазифаҳо ба аъзои Маҷлиси миллӣ ва вакilonи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳдуд намегардад. Ҳамаи мақомоти давлатӣ, шаҳсони мансабдор, ҳодимони илмию сиёсӣ, дар умум намояндагони тамоми қиширу соҳаҳо дар иҷрои дастур ва ҳидоятҳое, ки зимни ироаи Паём садо медиҳанд, камари ҳиммат

¹⁴³ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Нашриёти Ганҷ, 2016.

баста, тамоми иқтидори хешро дар ин самт масраф месозанд ва маҷрои ташкили корро тарзе ба роҳ мемонанд, ки вазифаи дар назди онҳо гузошташуда то Паёми навбатӣ комилан ичро шавад¹⁴⁴.

Олимону муҳаққиқони соҳаи ҳуқуқи ватаний ва хориҷӣ Паёми Президент ба мақоми олии қонунбарорро ҳамчун ҳучҷати расмӣ, санади ҳатмӣ-ҳуқуқӣ, санади хусусияти умумиҳатмӣ, сарчашмаи ҳуқуқ, санади ҳуқуқӣ ва ҳатто чун қонун арзёбӣ намуда, дар иртибот ба он, мақолаву асарҳои зиёди илмиву оммавӣ ба табъ расонида, аҳамияти ҳуқуқӣ ва хусусияти меъёрии онро илман ва амалан асоснок кардаанд. Онҳо пешниҳод ва андешаҳои судманду зарурии муҳталифро вобаста ба расман қувваи ҳуқуқӣ додан ба Паёми Президент ва эътироф намудани он ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқ ва санади ҳуқуқӣ манзур менамоянд.

Ф.Т. Тоҳиров зикр менамояд, ки Паёми Президент ба Маҷлиси Олий хусусияти ҳатмӣ-ҳуқуқӣ дорад ва менигорад, ки «барои вайрон кардан, саривакт ё сифатнок ичро накардани дастурҳои Паём аз ҷониби субъектони дар Паём қайдшуда онҳо бояд ҷиддӣ пурсида шаванд ва ин барои устувор кардани нақш ва эътибори Паёми ҳарсола ҳамчун институти нав дар ҳаёти давлатӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамояд. Амалӣ намудани он дастуру супоришиҳое, ки аз Паём бармеоянд, қадам ба қадам Тоҷикистонро ба зинаҳои нави рушди сиёсиву ҳуқуқӣ, иҷтимоиву иқтисодӣ ва маънавию фарҳангӣ мерасонад»¹⁴⁵

Ба андешаи А.М. Диноршоев «Паёми Президент ин санади конституциониест, ки мавқеи Президентро оид ба масъалаҳои асосии сиёсати давлатии кишвар, фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, рушди соҳаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва маънавии кишвар дар ояндаи кутоҳтарин ва миёнамуҳлат ифода мекунад ва барои мақомоти ҳокимиюти давлатӣ хусусияти ҳатмӣ дорад»¹⁴⁶.

И.И. Камолов дар таҳқиқоти илмиаш санадҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, баҳусус Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олиро таҳлил намуда, қайд мекунад, ки Паёми Президент «...хусусияти меъёрий ва барои мақомоти давлатӣ, шаҳрвандон ва ташкилотҳои онҳо эътибори умумиҳатмӣ дорад»¹⁴⁷.

М.С. Сулаймонов дар мақолааш зери номи «Санадҳои Президент ва таснифандии онҳо» санадҳои Президент, аз қабили амр, фармон ва Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро мавриди таҳлил қарор дода зикр менамояд, ки «Яке аз санадҳои муҳимми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Паёми ҳарсолаи Президент ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Паёми ҳарсолаи Президент санади расмӣ барои амалисозии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар ва вобаста ба иҷроиши фунсияҳои

¹⁴⁴ Раҳмон Д.С. Паём – роҳнамо ба сӯйи фардои неку дурахшон // Минбари ҳуқуқшинос аз 29 декабря соли 2016. – (№20-21).

¹⁴⁵ Тоҳиров Ф.Т. Политико-правовое значение Послания Президента // Народная газета от 20 июля 2005 г. – (№29).

¹⁴⁶ Диноршоев А.М. Правовая природа Послания Президент Республики Таджикистан // Государствоведение и права человека. № 1, 2016. – С. 58.

¹⁴⁷ Камолов И.И. Система нормативных правовых актов Республики Таджикистан: проблемы теории и практики: монография. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 27.

дохиливу хориции Президенти кишвар, инчунин баҳри амалинамои функсияҳои доимиву муваққатӣ ва дастаҷамъиву яккасардории Президент мебошад»¹⁴⁸. Ба ӯ хулоса менамояд, ки санадҳои Президент дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳусусияти умумиҳатмӣ дошта, онҳо бевосита амал менамоянд ва дар низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мавқеи хосаро ишғол менамоянд¹⁴⁹.

М.А. Краснов Паёми Президент ба парламентро аз рӯйи қувваи ҳуқуқиаш ба қонун баробар медонад. Тавре ӯ зикр менамояд: «Паём санади расмиест, ки аз рӯйи қуввааш ба қонун баробар аст»¹⁵⁰. Дар даҳсолаҳои аввали пайдоишаш Паёми Президентони ИМА шакли лоиҳа ва моҳияти қонунҳоеро дар ҳуд доштанд, ки барои баррасӣ ва қабул ба Конгресс фиристода мешуданд¹⁵¹.

Баъзе олимон Паёми Президентро ҳатто аз қонун ва қонуни конститутсионӣ боло мегузоранд. Аз ҷумла, Э.Г. Кочетов қайд мекунад, ки «Паёми Президент санади конститутсиониест, ки эътибори олии ҳуқуқӣ дорад ва аҳамияти он аз қонун боло меистад»¹⁵². Дар навбати ҳуд О.Т. Сериков иброз менамояд, ки ба Паёми Президент ба парламент танҳо Конститутсия баробар шуда метавонад¹⁵³. Ҳамчунин, ӯ пешниҳод мекунад, ки «Нуфузи Сарвари давлат ва таъсири бузурги ӯ дар рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ дар кишвар имкон медиҳад, ки дар оянда ба қонунгузории амалкунанда тағиирот ворид карда шавад ва Паёми Президент расман сарчашмаи ҳуқуқ эътироф гардад. Барои ин танҳо лозим аст, ки Паёми Президент расман муқаррар ва ба таври аниқ умумиҳатмӣ будани он ифода карда шавад. Дигар нишонаҳои меъёрҳои ҳуқуқиро Паёми Президент аллакай доро мебошад»¹⁵⁴. Дар робита бо ин, Г.А. Грищенко низ мувофиқи мақсад мешуморад, ки оид ба Паёми Президент қонуни маҳсус қабул ва вазъи ҳуқуқии он муқаррар карда шавад¹⁵⁵.

А.Г. Тиковенко зикр менамояд, ки «Дар баробари низоми сарчашмаҳои ҳуқуқии расмие, ки дар Қонун дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муқаррар гардидаанд, инчунин сарчашмаҳои хоснабудаи ҳуқуқие мавҷуданд, ки дар

¹⁴⁸ Сулеймонов М.С. Санадҳои Президент ва таснифбандии онҳо // Минбари ҳуқуқшинос аз 24 ноябри соли 2017. – №16-18.

¹⁴⁹ Ниг.: Ҳамон ҷо.

¹⁵⁰ Краснов М.А. Закон силен, когда сильна власть. // Российская газета от 18 марта 1997 г.

¹⁵¹ Сайдов Ш. Паём: таърихи пайдоиш ва аҳамияти сиёсии он // Паёми ормонҳои миллат / Маводи Конфронси илмӣ-назариявии вилоятӣ таҳти унвони «Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва рушди Тоҷикистони соҳибистиклол». – Ҳуҷанд: Нури маърифат, 2016. – С. 182.

¹⁵² Кочетов Э.Г. Послание Президента как атрибут государственной власти. «Независимая газета», М., 1997. 13 февр.

¹⁵³ Сериков О.Т. Роль Конституции Республики Казахстан и Ежегодных Посланий главы государства народу страны в правовом регулировании экологических отношений. Эл. адрес: <https://cyberleninka.ru/article/v/rol-konstitutsii-respublik-i-kazahstan-i-ezhegodnyh-poslaniy-glavy-gosudarstva-narodu-strany-v-pravovom-regulirovaniyu-ekologicheskikh>. (Санаи истифодабарӣ 6.04.2021 с.).

¹⁵⁴ Ҳамон ҷо.

¹⁵⁵ Грищенко Г.А. Институт посланий Президента Российской Федерации в механизме легитимации государственной власти. Российский юридический журнал. 2011. №6.

назарияи умумии хуқуқ коркард нашудаанд ва мавзӯи таҳлили илмī қарор нағирифтаанд. Ба ин намуд Паёми Президент дохил мешавад»¹⁵⁶.

Қобили зикр аст, ки дар давлати Белорус Президенти Ҷумхурии Белорус бо Паём ба халқи Ҷумхурии Белорус ва Парламент дар бораи вазъи кишвар ва самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ муроҷиат менамояд. Бояд ёдовар шуд, ки дар ин кишвар Қонун «Дар бораи тасдики Самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумхурии Белорус»¹⁵⁷ аз соли 2005 амал менамояд ва ба он 2 маротиба солҳои 2013 ва 2015 тағириру иловаҳои даҳлдор ворид карда шудааст.

Боиси қайд аст, ки дар баробари Конститутсияи Ҷумхурии Тоҷикистон, инчунин дар қонунгузории Ҷумхурии Тоҷикистон муқаррарот оид ба Паёми Президенти Ҷумхурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии чумхурӣ» ба Маҷлиси Олии Ҷумхурии Тоҷикистон мавҷуд аст. Аз ҷумла дар қисми 3 моддаи 36 Қонуни Ҷумхурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумхурии Тоҷикистон» муқаррар гардидааст, ки «Афзалиятҳо ва самтҳои нави сиёсати давлатӣ дар давраи банақшагирии буҷетӣ дар асоси Паёми Президенти Ҷумхурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумхурии Тоҷикистон, ҳуҷҷатҳои барномавии стратегии қабулгардидаи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумхурии Тоҷикистон ё тасдиқнамудаи Ҳукумати Ҷумхурии Тоҷикистон муайян карда мешаванд»¹⁵⁸.

Ҳамчунин дар Стратегияи миллии рушди Ҷумхурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, ки бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумхурии Тоҷикистон аз 1-уми декабри соли 2016 таҳти №636 ва Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумхурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020, ки бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумхурии Тоҷикистон аз 28-уми декабри соли 2016 таҳти №678 тасдиқ шудаанд, дар муқаддимаи онҳо зикр гардидаанд, ки стратегия ва барномаи мазкур дар асоси Паёми Президенти Ҷумхурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумхурии Тоҷикистон таҳия шудаанд. Инчунин дар дигар санадҳои меъёрии хуқуқии Ҷумхурии Тоҷикистон низ оид ба Паёми Президенти Ҷумхурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии мамлакат муқаррароти даҳлдор ҷой дода шудаанд.

Паёми Президенти Ҷумхурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии чумхурӣ» ҳарчанд расман санади меъёрии хуқуқӣ намебошад ва дар Қонуни Ҷумхурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии хуқуқӣ» оид ба он муқаррароти даҳлдор мавҷуд нест, аммо Паёми Президент санади хуқуқест, ки дорои чунин хусусиятҳо мебошад:

¹⁵⁶ Тиковенко А. Г. Нетипичные источники права в правовой системе Белорусси. Эл. адрес.: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/33362/1/8%20%D0%A2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>. (Санаи истифодабарӣ 6.04.2021 с.).

¹⁵⁷ Закон Республики Белорус «Об утверждении Основных направлений внутренней и внешней политики Республики Белорус» от 14 ноября 2005 год, №60-3 (В редакции Законов Республики Беларусь от 12.12.2013 г. №83-З, 04.06.2015 г. №275-З). Эл. адрес.: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=64835. (Санаи истифодабарӣ 6.04.2021 с.).

¹⁵⁸ Қонуни Ҷумхурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумхурии Тоҷикистон» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумхурии Тоҷикистон, с. 2011, №6, мод. 436; с. 2013, №3, мод. 189; №11, мод. 784; с. 2016, №5, мод.367; с. 2018, №5, мод. 286.

- Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» танҳо дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ироа карда мешавад ва он мавриди баррасӣ қарор дода намешавад;

- Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумӯрӣ» дар Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ ва муҳокима карда намешавад ва зимни ироаи Паём ҳеч кас ҳуқуқи эрод гирифтани ба он ва савол додан ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро надорад;

- Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумӯрӣ» дар рӯзи муқарраргардида ироа ва ҳамон рӯз дар воситаҳои аҳбори омма расман интишор карда мешавад ва масъулин аз ҳамон рӯз баҳри амалий ва иҷро намудани талаботи Паёми Президент камари ҳиммат мебанданд;

- Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон санади конститутсионист, зоро дар қисми сеюми моддаи 55 Конститутсиияи Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба он меъёр муқаррар гардидааст;

- яке аз ҳусусиятҳои муҳимми Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумӯрӣ» дар он аст, ки дар асос ва барои иҷрои талаботи Паёми Президент қонунҳои конститутсионӣ, кодексҳо, қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул ва ба қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон тафйиру иловаҳо ворид карда мешаванд.

Б.С. Гадоев қайд менамояд, ки Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон санади конститутсионӣ-ҳуқуқӣ мебошад ва пешниҳод мекунад, ки «зарур аст дар сатҳи қонунгузорӣ масъалаи ҳатмияти ҳуқуқии дастур, супориш ва вазифаҳо баррасӣ карда, механизми иҷрои дастурҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда, инчунин ҷавобгарӣ нисбат ба мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор барои иҷро накардан ва ё беэътиноӣ зоҳир намудан ба иҷрои вазифаҳои муайянгардида, муқаррар карда шавад»¹⁵⁹. К.Т. Мухторов бо мақсади рушди муносибатҳои институти муроҷиати Президенти давлат ба парламент, танзими муносибатҳо оид ба вазъи ҳуқуқии он чунин пешниҳод менамояд:

Якум, мағҳуми Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлат ва самтҳои асосии сиёсати давлатӣ дар қонунгузорӣ муқаррар карда шаванд.

Дуюм, салоҳияти Президент ва Маҷлиси Олий оид ба муқаррар кардани самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлат мушахҳас карда шаванд.

¹⁵⁹ Гадоев Б.С. Политико-правовое значение Послания Президента Республики Таджикистан в жизни общества // Известия Института философии, политологии и права им. А. Баховаддина Академии наук Республики Таджикистан. № 1, 2015. – С. 93.

Сеюм, дар сатҳи қонунгузорӣ масъалаи ҳатмӣ будани риоя ва ичрои муқаррароти Паём, механизмҳои амалисозӣ ва оқибатҳои ҳуқуқӣ – ҷавобгарӣ барои ичро накардани он коркард ва қабул карда шаванд¹⁶⁰.

Дар тақвияти андешаву пешниҳодоти Б.С. Гадоев ва К.Т. Мухторов қайд кардан ба маврид аст, ки амалӣ ва ичро намудани дастуру супоришҳо ва талаботе, ки аз Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» бармеоянд, ба тамоми мақомоти давлатӣ, мақомоти ҳудидорақуни шаҳрак ва дехот, шахсони мансабдор, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҳатмӣ мебошад. Ҷунки тамоми дастуру супоришҳо ва талаботе, ки аз Паёми Президенти мамлакат ба Парламенти кишвар бармеоянд, баҳри рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ, соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ, фарҳангӣ ва дигарҳо равона мегарданд. Аз ин лиҳоз, ҳоло вақти он расидааст, ки оид ба Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ҳамчун падидаи муҳимми давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд қонуни маҳсус қабул ва ё ба қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйири иловаҳои даҳлдор ворид ва ба Паёми Президент расман қувваи ҳуқуқӣ дода шавад. Амалӣ намудани чунин тадбир боиси афзудани мақому манзалат ва нуфузу эътибори Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» гардида, баҳри таҳқими ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таъмини адолати иҷтимоӣ, рушди қонунгузорӣ, соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва дар маҷмӯъ рушди Тоҷикистони соҳибиستиклол мусоидат менамояд.

Хулоса, Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» санади конститутсионӣ-ҳуқуқиест, ки дар асос ва барои ичрои талаботи он санадҳои қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул, инчунин ба қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйири иловаҳои зарурӣ ворид карда мешаванд.

Адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 128 с.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 28 июни соли 2011 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2011, №6, мод. 436; с. 2013, №3, мод. 189; №11, мод. 784; с. 2016, №5, мод. 367; с. 2018, №5, мод. 286.
3. Закон Республики Белорус «Об утверждении Основных направлений внутренней и внешней политики Республики Белорус» от 14 ноября 2005 год, №60-З (В редакции Законов Республики Беларусь от 12.12.2013 г. №83-З, 04.06.2015 г. №275-З). Эл. адрес.: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=64835. (Санаи истифодабарӣ 6.04.2021 с.)

¹⁶⁰ Мухторов К.Т. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олий: ҳусусиятҳои сиёсӣ барномавии он // Паёми Донишкада / Махзани илмӣ. (Маводи Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Паёми Пешвои миллат – оинаи рушди сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва маданияи Тоҷикистон» 19 марта соли 2019 дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент). № 1/1, 2019. – С. 490.

4. Гадоев Б.С. Политико-правовое значение Послания Президента Республики Таджикистан в жизни общества // Известия Института философии, политологии и права им. А. Баховаддина Академии наук Республики Таджикистан. № 1, 2015. – С. 89-94.
5. Грищенко Г.А. Институт посланий Президента Российской Федерации в механизме легитимации государственной власти. Российский юридический журнал. 2011. №6.
6. Диноршоев А.М. Правовая природа Послания Президента Республики Таджикистан // Государствоведение и права человека. № 1, 2016. – С. 55-60.
7. Камолов И.И. Система нормативных правовых актов Республики Таджикистан: проблемы теории и практики: монография. Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 240 с.
8. Краснов М.А. Закон силен, когда сильна власть. «Российская газета». - 1997. 18 марта
9. Кочетов Э.Г. Послание Президента как атрибут государственной власти. «Независимая газета», М., 1997. 13 февр.
10. Мухторов К.Т. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ: хусусиятҳои сиёсӣ барномавии он // Паёми Донишкада / Махзани илмӣ. (Маводи Конфронсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Паёми Пешвои миллат – оинаи рушди сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва мадании Тоҷикистон» 19 марта соли 2019 дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент). № 1/1, 2019. – С. 484-491.
11. Раҳмон Д.С. Паём – роҳнамо ба сӯйи фардои неку дурахшон, Минбари ҳуқуқшинос, 2016., (№20-21) 29 дека.
12. Саидов Ш. Паём: таърихи пайдоиш ва аҳамияти сиёсии он// Паёми ормонҳои миллат/ Маводи Конфронси илмӣ-назариявии вилоятӣ таҳти унвони «Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва рушди Тоҷикистони соҳибистиқлол». – Хуҷанд: Нури маърифат, 2016. – С. 181-188.
13. Сулаймонов М.С. Санадҳои Президент ва таснифбандии онҳо. Рӯзномаи «Минбари ҳуқуқшинос». №16-18. 24. 11. 2017.
14. Сериков О.Т. Роль Конституции Республики Казахстан и Ежегодных Посланий главы государства народу страны в правовом регулировании экологических отношений. Эл. адрес: <https://cyberleninka.ru/article/v/rol-konstitutsii-respublik-i-kazakhstan-i-ezhegodnyh-poslaniy-glavy-gosudarstva-narodu-strany-v-pravovom-regulirovaniy-ekologicheskikh>. (Санаи истифодабарӣ 6.04.2021 с.).
15. Тиковенко А.Г. Нетипичные источники права в правовой системе Белорусси. Эл. адрес.: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/33362/1/8%20%D0%A2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>. (Санаи истифодабарӣ 6.04.2021 с.).
16. Тохиров Ф.Т. Политико-правовое значение Послания Президента. «Народная газета». 2005. (№29), 20 июл.

**ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНИ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРИ; ҲУҚУҚИ
ОИЛАВИ; ҲУҚУҚИ БАЙНАМИЛАЛИИ ХУСУСИЙ (ИХТИСОС:
12.00.03) –**

**ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО;
СЕМЕЙНОЕ ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.03)**

**МАФҲУМ, ХУСУСИЯТ ВА ТАБИАТИ ҲУҚУҚИИ
ЭКСПЕРТИЗАИ ТАҲЛИЛИ ТАЪСИРИ ТАНЗИМКУНИЙ ҲАМЧУН
МЕХАНИЗМИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРОН**

Соҳибзода М.М.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Тел.: (+992) 904415050
E-mail: sohibov_m.1990@mail.ru

Зариф У.М.,
сардори бахши таҳлили таъсири
танзимкуни Маркази миллии
қонунгузории назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон
Тел.: (+992) 935851415
E-mail: umed.us@mail.ru

Муқарриз: Шарифзода Ф.Ш., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ.

Фишурда: Дар мақолаи мазкур муаллифон институти экспертизаи таҳлили таъсири танзимкуниро мавриди таҳлил қарор додаанд. Албатта институти мазкур нисбатан падидай нав маҳсуб ёфта, дар қонунгузории кишвар эътироф карда шудааст. Бо эътироф намудани ин падида ҳамчун падидай мустақил як қатор навгониҳо ва мушкилотҳо дар илм ва қонунгузории фаъолияти соҳибкорӣ ба вучуд омад. Аз ин лиҳоз то ба андозае кӯшиш намудем, атрофи ин институт мафҳум, хусусият ва табиати ҳуқуқии экспертизаи таҳлили таъсири танзимкуниро ҳамчун механизми ҳифзи ҳуқуқи соҳибкорон мавриди таҳлил қарор диҳем.

Калидвожаҳо: Мафҳум; хусусият; табиати ҳуқуқӣ; таҳлил; танзимкуни; таъсир; арзиёбӣ; экспертиза; механизми ҳифзи ҳуқуқи соҳибкорон.

**ПОНЯТИЕ, ХАРАКТЕРИСТИКА И ПРАВОВАЯ
ХАРАКТЕРИСТИКА ЭКЗАМЕНАЦИОННОГО АНАЛИЗА
РЕГУЛИРУЮЩИХ ДЕЙСТВИЙ КАК МЕХАНИЗМА ЗАЩИТЫ ПРАВ
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ**

Соҳибзода М.М.,
кандидат юридических наук

Тел.: (+992) 904415050

E-mail: sohibov_m.1990@mail.ru

Зариф У.М.,

начальник отдела анализа
регулирующего воздействия
Национальный центр законодательства
при Президенте Республики
Таджикистан

Тел.: (+992) 935851415

E-mail: umed.us@mail.ru

Рецензент: Шарифзода Ф.Ш., кандидат юридических наук.

Аннотация: В статье автор анализирует институт экспертизы анализа регулирующего воздействия. Конечно, это учреждение - явление относительно новое и признано в законодательстве страны. Признание этого явления как самостоятельного явления привело к ряду нововведений и проблем в науке и законодательстве о бизнесе. Поэтому в определенной степени мы попытались проанализировать понятие, характер и правовую природу экспертизы анализа регулирующего воздействия как механизма защиты прав предпринимателей вокруг данного института.

Ключевые слова: Этап; анализ; регулирование; воздействие; публичное обсуждение; экспертиза; развитие; сравнение; модель; Организации экономического сотрудничества и развития.

CONCEPT, CHARACTERISTIC AND LEGAL CHARACTERISTIC OF EXAMINATION ANALYSIS OF REGULATORY ACTIONS AS A MECHANISM FOR PROTECTING THE RIGHTS OF ENTREPRENEURS

Sohibzoda M.M.,

candidate of legal sciences

Phone: (+992) 904415050

E-mail: sohibov_m.1990@mail.ru

Zarif U.M.,

head of Regulatory Impact Analysis Department National Center of Legislation under the President of the Republic of Tajikistan

Phone: (+992) 935851415

E-mail: umed.us@mail.ru

Reviewer: Sharifzoda F.Sh., candidate of law.

Annotation: In the article, the author analyzes the institution of expertise of the analysis of regulatory impact. Of course, this institution is a relatively new phenomenon and is recognized in the country's legislation. The recognition of this phenomenon as an independent phenomenon has led to a number of innovations and problems in science and business legislation. Therefore, to a certain extent, we tried to analyze the concept, nature and legal nature of the examination of the analysis of the regulatory impact as a mechanism for protecting the rights of entrepreneurs around this institution.

Key words: Stage; analysis; regulation; impact; public consultation; examination; development; comparison; model; Organisation for Economic Cooperation and Development.

Дар ҳоли ҳозир танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ тавассути санадҳои меъёрии хуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушд намуда истодааст. Яке аз роҳҳои муҳими танзими давлатӣ ҷустуҷӯи роҳи самарабахш ва оқилонаи танзими муносибатҳо аз ҷониби давлат тавассути санадҳои меъёрии хуқуқӣ мебошад. Накши муҳимро дар ин раванд амалишавии падидай таҳлили таъсири танзимкуни дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фарогир мебошад.

Ҳарчанд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин падидай аз соли 2015 баъди қабули Консепсияи низоми таҳлили таъсири танзимкуни, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 ноябри соли 2015, №673¹⁶¹ тасдиқ шудааст, рӯйи кор омада бошад, лекин айниҳол ҳамчун падидай муҳим бо мақсади роҳ ёфтани соҳибкорон ҳангоми баррасӣ ва қабули лоиҳаҳое, ки ба фаъолияти соҳибкорӣ таъсири имконпазир мерасонад, амалӣ мегардад (моддаи 37 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии хуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017, №1414¹⁶²). Мақсади асосии он ҳифзи хуқуқҳои соҳибкорон ҳангоми таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии хуқуқӣ, пешгирии монеаҳои маъмурӣ дар ҷодаи фаъолияти соҳибкорӣ, уҳдадориву маҳдудиятҳо ва ошкор намудан ҳарочотҳои беасосо дар соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ ва ҳарочоти буҷети давлатӣ мебошад.

Барои пурратар ва фаҳмотар будани падидай таҳлили таъсири танзимкуни бояд мағҳум ва хусусиятҳои хоси онро таҳлил намоем. Дар дигар кишварҳо ин падидай бо мағҳумҳои гуногун пешниҳод шудааст, аз он ҷумла, дар Федератсияи Россия¹⁶³ ба мағҳуми «арзёбии таъсири танзимкуни», дар Ҷумҳурии Қазоқистон бо мағҳуми «таҳлили таъсири танзимкуни» ва дар Ҷумҳурии Беларус бо мағҳуми «арзёбии таъсири танзимкуни» муқаррар шудааст¹⁶⁴.

Мақсад аз муайян намудани мағҳуми таҳлили таъсири танзимкуни ин муайян намудани муҳтавои он, объект, субъект ва мазмуни таҳлили

¹⁶¹ Консепсияи низоми таҳлили таъсири танзимкуни, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 ноябри соли 2015, №673 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-хуқуқии ҔТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 13.02.2021).

¹⁶² Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2017. – №5, қ. 1. – Мод. 271.

¹⁶³ Манбаи дастрасӣ: <https://regulation.gov.ru>. (санаи муроҷиат: 16.02.2021).

¹⁶⁴ Стратегия развития экономики Беларуси: вызовы, инструменты реализации и перспективы: сборник научных статей. В 2 т. Т. 2 / Национальная академия наук Беларуси, Институт экономики НАН Беларуси; ред.кол.: В.И. Бельский [и др.]. – Минск: Право и экономика, 2019. – 438 с.

таъсири танзимкунӣ мебошад. Азбаски ба таври гуногун шаҳр дода шудааст, мо онро ҳамчун ба мафхуми таҳлили таъсири танзимкунӣ дида мебароем.

Агар ба таърихи таҳлили таъсири танзимкунӣ назар афканем, солҳои 80-90 асри XX дар давлатҳои хориҷа ба миён омада, номи он бо “Regulatory Impact Assessment” муаррифи шудааст. Агар ба мафхуми эътимологији дурусти ин се мафхум «Regulatory», «Impact», ва «Assessment»¹⁶⁵ бо забони англисӣ назар афканем, он чунин маъноро ифода менамояд: «танзимкунӣ», «таъсир» ва «арзёбӣ ё баҳодиҳӣ». Мақсад аз ин мафхумҳо танзимкунии давлатӣ ва муайян намудани оқибатҳои таъсири он ва арзёбӣ намудан ё баҳодиҳии оқибатҳои қабули лоиҳаҳои санадҳои меъёрии хуқуқӣ мебошад. Дар ин ҷо на танҳо танзимкунии давлатӣ, инчунин ба инобат гирифтани афкори ҷамъиятӣ, аз ҷумла, андешаҳои доираи соҳибкорон ба ҳисоб меравад. Диғар ин, ки аз ҷониби таҳиякунанда ба инобат гирифтани афкори ҷонибҳои манфиатдор доир ба танзимкунии давлатӣ лоиҳаҳои санадҳои меъёрии хуқуқӣ мебошад.

То ҳол мафхуми ягонаи умумӣ оид ба таҳлили таъсири танзимкунӣ мавҷуд нест, лекин онро ба мафхумҳои гуногун дар давлатҳои хориҷа шарҳ додаанд. Дар умум 3 намуди таъсиррасонии танзимкунии давлатӣ мавҷуд мебошад¹⁶⁶:

- таҳлили таъсиррасонии мавҷуда;
- таҳлили мутобиқати гузаронидани асосҳои воқеӣ (қоидавайронкуниҳо);
- таҳлили таъсири танзимкунии лоиҳаҳои санадҳои меъёрии хуқуқӣ.

Таҳлили таъсири танзимкунии лоиҳаҳои санадҳои меъёрии хуқуқӣ ҳамчун усули таҷрибавӣ (пилотӣ) барои истифода амалӣ карда мешавад ва баъдан барои танзими муносабатҳои ҷамъиятӣ, бо ба инобат гирифтани манфиатҳои соҳибкорӣ дар оянда нақши муҳимро мебошад.

Агар ба мақсади пайдоиши таҳлили таъсири танзимкунӣ дар диғар давлатҳо назар афканем, бо мақсади ҳифзи хуқуқи соҳибкорон ва дастгирии фаъолияти тиҷоратӣ равона гардидааст. Барои мисол, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико дар аввал таҳлили таъсири танзимкунӣ ҳамчун механизми кафолатдиҳандай муқобили ҳароҷотҳои беасос амал намуда, барои дар сатҳи қонунгузорӣ мустаҳакам намудани он таъсис ёфта буд¹⁶⁷.

Агар ба таҳлили амиқи мақсади таъсисёбии таҳлили таъсири танзимкунӣ назар афканем, мақсад аз он на ин, ки кам намудани идоракуни дараватӣ тавассути санадҳои меъёрии хуқуқӣ, балки тавассути таҳлили таъсири танзимкунӣ дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ, рушди

¹⁶⁵ Оценка регулирующего воздействия: обоснование внедрения, понятие, сущность // Муниципальная Академия. ФГОБУ ВО «Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации». №1. 2018. – С 120-126. Манбаи дасрасӣ: <https://www.elibrary.ru/item.as> (санаси муроҷиат: 3.03.2021).

¹⁶⁶ Павлов Д.А. Методика оценки экономических последствий государственного регулирования // Государственное управление. Электронный вестник. – 2016. – №58. [Электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-otsenki-ekonomicheskikh-posledstviygosudarstvennogo-regulirovaniya> (дата обращения: 22.02.2018).

¹⁶⁷ Иванова М.В. Модели и методы оценки регулирующего воздействия в государственном управлении России и зарубежных стран. – СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2018. – С. 9.

бемайлони он дар чомеа, ташкили савдои озод ва шаффоф, аз байн бурдани монеаҳое, ки садди фаъолияти соҳибкорӣ мегардад ва кам намудани харочотҳои фаъолияти соҳибкорӣ мебошад.

Барои танзимкуни давлатӣ, ин аз як ҷиҳат танзими оқилона ва самаранокро ба роҳ монда, ҷиҳати дуруст ва воқеӣ, инчунин объективона баҳо додани мушкилот дар чомеа ва ҷустуҷӯи роҳҳои дурусти танзимкуни давлатӣ бе харочоти зиёдати аз бучети давлатӣ дар назар дошта шудааст. Бо дарназардошти ин ҳусусиятҳои умумии таҳлили таъсири танзимкуни инҳо ба ҳисоб мераванд:

- амалишавии принсипи демократӣ ҳангоми таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;
- ба назар гирифтани афкори чомеа¹⁶⁸;
- ошкорбаёни ҳангоми баррасии лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;
- бо технологияҳои муосир ва пешрафта гузаронидани машваратҳои оммавӣ;
- танзимкуни оқилона, самарарабахш ва мақсаднокӣ давлатӣ;
- рушди тиҷорат ва дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ.

Ҳадаф аз ҳусусиятҳои умумии таҳлили таъсири танзимкуни муайян намудани муҳтавои он бо дарназардошти мақсади амалинамоӣ мебошад. Ба таври демократи таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо ба инобат гирифтани иштироки бевоситаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҳангоми баррасии онҳо мебошад. Яке аз ҳусусияти муҳими гузаронидани таҳлили таъсири танзимкуни дар раванди таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба инобат гирифтани афкори соҳибкорон нисбати танзими муносибатҳое, ки ба фаъолияти онҳо таъсир мерасонад.

Ба назар гирифтани афкори ҷамъияти ҳусусияти ба ҳуд ҳосро доро мебошад, ки бо дарназардошти он лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ такмил ёфта пурра мегардад. Дар раванди гузаронидани таҳлили таъсири танзимкуни ҳолатҳои ғайричашмдоште, ошкор мегарданд, ки метавонад ба фаъолияти соҳибкорӣ ва низоми бучети давлатӣ таъсир расонад. Ин ҳолатҳо аз ҷониби таҳиякунанда ошкор карда шуда, барои баррасӣ пешниҳод карда мешавад.

Тавассути технологияи муосир гузаронидани таҳлили таъсири танзимкуни аз як ҷиҳат шарти асосии амалишавии таҳлили таъсири танзимкуни бошад, аз ҷиҳати дигар ба ҳар як шаҳс имконият медиҳад, ки новобаста аз мавқеи ҷойгиршавӣ дар ин раванд иштирок намоянд ва фикру мулоҳизаҳои ҳудро иброз доранд.

Ҳамаи ин шароитҳо имконият медиҳад, ки танзимкуни давлатӣ шаффоф, одилона, ва саҳҳ ба роҳ монда шуда, танзими оқилонаи муносибатҳои ҷамъиятий бо дарназардошти манфиатҳои чомеаи шаҳрвандӣ ба роҳ монда шавад. Ҳалли дурусти мушкилоти муқаррашуда аз кафолати бартараф шудани монеаҳои маъмурий дар самти фаъолияти

¹⁶⁸ Сайдзода И.Х. Право граждан на обращение и его реализация в РТ. – Душанбе: Имириад-Груи, 2016. – С. 116.

соҳибкорй ва кам гардидани харочотҳо аз ҳисоби соҳибкорон ва низоми буҷети давлатӣ мегардад.

Таҳлили таъсири танзимкуни имконият медиҳад, ки дар асоси афкори чомеа лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ такмил дода шаванд ва иштироки озоди субъектҳои соҳибкорй дар раванди таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бевосита амалӣ гардонида шавад.

Аз хусусиятҳое, ки Ю.Г. Арзамасов қайд кардаанд, таҳлили таъсири танзимкуни ин низоми муҳимест, ки дар худ мониторинг, ҳамгирии мутақобилаи давлат бо ҷамеаи шаҳрвандӣ ва шароит барои такмили санадҳоро муҳайё менамояд¹⁶⁹.

Мувофиқи таҳлилҳо мақсади таъсиси ёфтани таҳлили таъсири танзимкуни дар Федератсияи Россия, ин муайян ва баҳогузорӣ намудани оқибатҳои иқтисодию иҷтимоӣ ва пешгирии харочоти беасоси лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад.

Дар Федератсияи Россия ҳарчанд, таҳлили таъсири танзимкуни тамоми лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз таҳлили таъсири танзимкуни гузаронида мешаванд, ки бо ҳамин мақсад танҳо таъсиррасони ба фаъолияти соҳибкории он муайян карда мешавад.

Дар Ҷумҳурии Қазоқистон бошад, бо мақсади рушди фаъолияти соҳибкорӣ ва дастгирии озоди фаъолияти тиҷоратӣ аз ҷониби давлат мебошад. Дар баробари ин, дар Ҷумҳурии Қазоқистон доираи муайяни лоиҳаи санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз таҳлили таъсири танзимкуни гузаронида мешаванд, муайян мушаххас шудааст¹⁷⁰.

Агар дар сатҳи байналмилалӣ назар афканем, аз ҳама беҳтар тавсияҳои нишондодҳои танзимкунии Бонки Байналмилалӣ дар сатҳи баланд қарор дорад. Ин нишондодҳо маҷмӯи механизмҳоеро дар бар мегирад, ки тавсияҳои танзимкунии давлатиро барои рушди фаъолияти тиҷоратии давлат шароит муҳаё месозад¹⁷¹. Аз нигоҳи дигар, танзимкунии давлатӣ тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо истифода аз тавсияҳои таъсири танзимкуни Бонки Байналмилалӣ шафофо ба роҳ монда мешавад, ки яке аз хусусияти таҳлили таъсири танзимкуни ба ҳисоб меравад.

Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд мағҳуми «таҳлили таъсири танзимкуни»-ро ҳамчун тартиботи муҳими арзёбӣ ҳамаи оқибатҳои иқтисодӣ ва роҳҳои ҳалли мушкилоти мавҷуда аз қабули қарори асоснок медонад. Баъзе аз хусусиятҳои асосие, ки аз ҷониби ин созмон тавсия шудааст, барои амалинамоии таҳлили таъсири танзимкуни зарурӣ шуморида мешавад:

¹⁶⁹ Арзамасов Ю.Г. Оценка регулирующего воздействия: понятие, функции, проблемы институализации // Право и образование. – 2013. – № 11. – С. 4-17.

¹⁷⁰ Приказ Министерство экономики Республики Казахстан от 21 января 2015 года № 32. «Об утверждении Правил проведения анализа регуляторного воздействия». истифода аз сомона (санай муроҷиат: 11.03.2021) Манбаи дастрасӣ: https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respublikи_kazahstan_premer_ministr_rk/hozyaystvennaya_deyatelnost/id-V1500010312/.

¹⁷¹ Капогузов Е.А. Институциональные аспекты оценки результатов административных реформ // ЭКО. – 2013. – № 11. – С. 181-189.

- амалй намудани таҳлили таъсири танзимкунй то қабули қарори мушахас бо мақсади муайян намудани ҳолатҳои зарурии танзимкунй. Дар ин ҳолат, низоми қабули санадҳои меъёрии хуқуқӣ ҳангоми қабул ва танзимкунии давлатӣ риоя гардад;
- зарур аст, ки таҳлили таъсири танзимкуниро на ҳамчун меъёрии нави танзимкунй, балки амалй намудани танзимкунии мавҷуда мебошад;
- зарур аст, ки машварати оммавӣ бо мақсади қабули санади меъёрии хуқуқӣ гузаронида шавад¹⁷².

Миёни олимон ва муҳаққиқони соҳаи хуқуқ ва иқтисодӣ низ нисбати мағҳуми «таҳлили таъсири танзимкунй» андешаҳои гуногун ҷой дорад. Ба андеша С. Джейкобс «таҳлили таъсири танзимкунй» ин тарзу воситаи қабули қарор, роҳҳои таҳлилии пешниҳодшудаи таъсиррасонӣ барои ҳалии танзимкунии давлатӣ ва уҳдадории таҳиякунанда барои амалй намудани сиёсати давлатӣ дар ҳалли мушкилоти ҷойдошта мебошад¹⁷³.

Мувофиқи он ҳусусиятҳои хоси таҳлили таъсири танзимкуниро ҳамчун механизми ягонаи танзимкунии давлатӣ дар ҳалли мушкилотҳои дар ҷомеа ҷойдошта метавон муайян намуд. Таҳлили таъсири танзимкунй метавонад, ҳамчун таҳлили дуруст ва воқеӣ муносибатҳои ҷамъиятиро дар асоси далелҳои воқеӣ баҳогузори намуда, барои қабули дурусти қарор пешниҳод намояд. Ин ҳолат аз як тараф ҳам ба манфиати давлат ва ҳам ба манфиати доираи ҷонибҳои манфиатдор, аз ҷумла, соҳибкорон мебошад.

Агар таҳлили таъсири танзимкуниро ҳамчун низоми батанзимдарории муносибатҳои ҷамъияти муайян намоем, ин як низоми пешниҳодшудаи таъсиррасонии танзимкунии давлатӣ аз қабули қарорҳои дуруст дар асоси фикру ақиаҳои ҷонибҳои манфиатдор, ки дар ҳуд ҳусусиятҳои хоси таҳлили таъсири танзимкуниро доро мебошад.

Мувофиқи андешаи Л.Р. Добринава О.В. Панина таҳлили таъсири танзимкунй ҳусусияти хоси ҳудро дар аломатҳое, ки аз онҳо бармеояд, муайян намудааст:

- объект;
- субъект;
- технологияи гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунй;
- захираҳои иқтисодию иҷтимоӣ, меҳнатӣ ва дигар имкониятҳои зарурӣ¹⁷⁴.

Ба объекти таҳлили таъсири танзимкунй лоиҳаҳои санадҳои меъёрии хуқуқие, баромад менамояд, ки аз таҳлили таъсири танзимкунй гузаронида мешаванд. Яъне, таҳиякунанда, пеш аз он, ки огоҳиномаро таҳия намояд, бояд мавзӯи асосие, ки ба таҳлили таъсири танзимкунй алоқаман аст, муайян намояд. Бояд ёдовар шуд, на ҳамаи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии

¹⁷² Иванова М.В. Модели и методы оценки регулирующего воздействия в государственном управлении России и зарубежных стран. – СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2018. – 95 с.

¹⁷³ Jacobs, Scott H. An Overview of Regulatory Impact Analysis in OECD countries // Regulatory Impact Analysis: Best Practices in OECD countries. Paris. OECD publications. 1997. – Р. 14. URL: <http://www.oecd.org/gov/regulatorypolicy/35258828.pdf> (retrieved June 22, 2013).

¹⁷⁴ Оценка регулирующего воздействия: обоснование внедрения, понятие, сущность // Муниципальная Академия. ФГОБУ ВО «Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации». – №1. – 2018. – С. 120-126. Манбаи дасрасӣ: <https://www.elibrary.ru/item.as> (санаи муроҷиат: 3.03.2021).

ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз таҳлили таъсири танзимкунӣ гузаронида мешаванд. Танҳо он лоиҳаҳое, ки ба фаъолияти соҳибкорӣ таъсири имконпазир расонанд, аз таҳлили таъсири танзимкунӣ гузаронида мешаванд. Бо дарназардошти ин, объекти таҳлили таъсири танзимкунӣ лоиҳаҳое, ки ба фаъолияти соҳибкорӣ таъсири имконпазир доранд, ба ҳисоб мераванд.

Ба ҳайси субъекти таҳлили таъсири танзимкунӣ 3 гурӯҳ шомил мегарданд:

- таҳиякунандагони лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;
- иштирокчиёни машваратҳои оммавӣ;
- ҷонибҳои манфиатдор.

Субъектони мазкур дар раванди гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ иштирок намуда, ҳар қадоме ба худ ҳусусияти хоси амалӣ намудани ҳаракат ва фаъолиятро дар раванди таҳлили таъсири танзимкунӣ иҷро менамояд.

Ба андешаи В.А. Живулин «таҳлили таъсири танзимкунӣ ин илм дар бораи ақидаҳо ва гирифтани масъулият ба души худ мебошад». Барасмиятдарории санадҳои шахсони мансабдор ақидарони то қабули он оид ба таъсири оқибатҳои қабули қарори асоснок дар назар дошта мешавад¹⁷⁵.

Мувоғиқи андешаи болозикр, пеш аз оне, ки шахсони мансабдор бо мақсади танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ ба қабули санаде имзо менамояд, бояд асоснокии онро бо дарназардошти таъсиррасонии оқибатҳои иқтисодию иҷтимоӣ муайян намояд. Ин таъсиррасони бо дарназардошти афкори ҷамъиятӣ, аз ҷумла, ҷонибҳои манфиатдор такмил додани лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул карда шавад, дар назар дошта шудааст. Минбаъд шахсони мансабдоре, ки мақсади қабули қарорро ҷиҳати танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ қабул менамоянд, бояд аввал оқибатҳои иқтисодию иҷтимоии таъсиррасонии санадро ба доираи соҳибкорон муайян намоянд ва барои қабул ва роҳҳи ҳалли оқилонаи он бе дарназардошти ҳарочоти зиёдатӣ, дода бароянд, баъдан қабул намоянд.

Ҳусусияти хоси таҳлили таъсири танзимкунӣ ба андешаи коршиносӣ рус бо дарназардошти оқибатҳои оқтисодию иҷтимоӣ ва ба инобат гирифтани афкори ҷамъиятӣ ба ҳалли дурусти мушкилоти ҷойдошта дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ оварда мерасонад. Дар ин ҳолат, бо ёрии таҳлили таъсири танзимкунӣ метавон ҳуқуқу манфиатҳои субъектони соҳибкориро дар раванди таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳифз кард.

Ба андешаи В.В. Колегов таҳлили таъсири танзимкунӣ дар худ таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба мавзӯи ҷонибҳои манфиатдори субъектони ҳоҷагидор ва шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ таъсиррасон ва бо дарназардошти фикру ақидаҳо қабули қарори асоснок, муайян намудани оқибатҳои иқтисодию иҷтимоӣ ва таваккалии мақсадҳои таъсиррасонии давлатӣ,

¹⁷⁵ Живулин В.А. Об оценке регулирующего воздействия. URL: [http://economy.gov.ru/minec/activity/sections/ ria/info. \(санаси муроҷитат: 16.04.2021\).](http://economy.gov.ru/minec/activity/sections/ ria/info. (санаси муроҷитат: 16.04.2021).)

инчунин дар асоси таҳлилиҳои гузаронидашуда, барасмиятдарории хулоса оид ба мутобиқат намудан ва роҳи пешниҳодшудаи ҳал мебошад¹⁷⁶.

Баrasmиятдарории тартиби гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ ҳамчун хусусияти хос ба ҳисоб меравад. Зеро дар раванди машварати оммавӣ ба инобат гирифтани фикру муолиҳизаҳои субъектҳои хочагидор яке аз хусусияти хоси таҳлили таъсири танзимкунӣ буда, бо ҳамин мақсад, таҳлили таъсири танзимкунӣ имконият медиҳад, ки доираи субъекҳои хочагидор манфиатҳои худро дар лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳифз намуда, ҷиҳати кам намудани уҳдадориҳо, монеаҳои маъмурӣ, ҳарочотҳои беасос ва кам намудани тавакқали фаъолияти соҳибкорӣ дар раванди таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ иштирок намоянд.

Ба андешаи Ю.Г. Арзамасов таҳлили таъсири танзимкунӣ дар асоси усулҳои илмӣ ва асоснок гузаронидани мониторинг бо мақсади муайян намудани оқибатҳои манғӣ (таваккалӣ, ҳарочоти барзиёд) ва мусбии лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин такмили санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо дарназардошти ҳалли дурусти мушкилоти ҷойдошта мебошад¹⁷⁷.

Аз мафҳуми пешниҳодгардида, чунин ба назар мерасад, ки таҳлили таъсири танзимкунӣ бо усулҳои илман асоснок гузаронида мешавад. Мақсад аз амалий намудани он ин муайян намудани оқибатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ лоиҳаи санди меъёрии ҳуқуқӣ буда, ба манфиати давлат ва ҷамеа, аз ҷумла, доираи ҷонибҳои манфиатдор қабул намудани он мебошад.

Аз мафҳуми дар боло оварда шуда, чунин хусусиятҳои таҳлили таъсири танзимкуниро муайян қарда мешавад:

- бо усулҳои илман асоснок гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ;
- бурдани монитиринги лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳангоми машваратҳои оммавӣ;
- муайян намудани оқибатҳои иқтисодӣ (таваккалӣ ва ҳарочотҳои беасос);
- муайян намудани оқибатҳои мусбии ҳалли мушкилот;
- такмил додани лоиҳаи санди меъёрии ҳуқуқӣ бо дарназардошти фикру ақидаҳо;
- пешниҳоди роҳи дурусти ҳалли масъала.

Бо дарназардошти ин хусусиятҳо таҳлили таъсири танзимкунӣ на танҳо бо мақсади муайян намудани ҳарочотҳо ва оқибатҳои мусбӣ ва манфии лоиҳаи санди меъёрии ҳуқуқӣ, балки муайян намудани ҳарочотҳои пинҳоние, ки ҳангоми баррасӣ ва таҳияи лоиҳаи санди меъёрии ҳуқуқӣ ба миён меояд, ошкор менамояд.

Барои муайян намудани ҳарочотҳои пинҳонӣ мутахассиси таҷрибидоре лозим аст, ки ҳар як нуктаи асосии роҳҳои ҳалли мушкилоти пешниҳодшударо омӯхта, таҳлили аниқ барорад.

¹⁷⁶ Колегов В.В. Применение метода оценки регулирующего воздействия в процессах принятия решений на государственном уровне // Экономическая наука современной России. – 2009. – №3 (46). – С. 56-66.

¹⁷⁷ Арзамасов Ю.Г. Оценка регулирующего воздействия: понятие, функции, проблемы институализации // Право и образование. – 2013. – № 11. – С. 4-17.

Дар ҷомеаи муосир бе усулҳои пешрафтаи таҳлилкунӣ муайян намудани арзёбии ин ё он соҳа душвор аст. Аз ин рӯ, мувофиқи андешаи мутахассисони технологияҳои информатсионӣ ва коммуникатсионӣ «барои рушди ҷомеа технологияҳо лозим аст, ки сатҳи нишондодҳои оморӣ ва дигар нишондодҳоро таҳлил намуда, коркарда карда барорад»¹⁷⁸. Дар ин ҷода, рушди соҳаро бе дарназардошти технологияҳои муосир, аз ҷумла, дар муассисаҳо, ташкилотҳо ва гайраҳо амалӣ намудани мониторинг гайриимкон мебошад.

Монитиронги таҳлили таъсири танзимкуни бе дарназардошти технологияҳои муосир ба роҳ монда шуда, дар баробари ин ташкили воҳӯриҳо бо ҷонибҳои манфиатдор ва доираи соҳибкорон ҷиҳати такмили лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо мақсади бартараф намудани монеаҳои маъмурий, ҳароҷотҳои барзиёд нисбати соҳибкорон ва низоми буҷети давлатӣ ба роҳ монда мешавад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мағҳуми таҳлили таъсири танзимкуни аз соли 2017 дар қонун муқаррар шуда, ба маънои зерин шарҳ дода шудааст: «таҳлили таъсири танзимкуни - дар асоси далелҳои воқеӣ муайян намудани оқибатҳои мусбат ва манфии иқтисодию иҷтимоӣ ва бо дарназардошти таъмини риояи ҳуқуқу озодиҳои инсон, манфиатҳои соҳибкорон ва давлат қабул намудани санади меъёрии ҳуқуқӣ мебошад» (моддаи 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017, №1414).

Аз мағҳуми дар боло овардашуда, чунин ҳусусиятҳои хоси таҳлили таъсири танзимкуниро муайян намудан мумкин аст:

- таҳлили таъсири танзимкуни роҳе мебошад, ки танҳо дар асоси далелҳои асоснок амалӣ мешавад. Яъне, бе асосҳои ҳуқуқӣ ва воқеӣ фаъолият намудан он гайриимкон мегардад. Шарти асосии таҳлил низ аз мавҷудияти донишҳои маҳсусест, ки тасдиқи ҳолати воқеии корро муайян менамояд. Мувофиқи андешаи Р.Ш. Сотиволдиев «фактҳои ҳуқуқӣ аз як тараф ҳолатҳои ҳаётӣ буда, аз тарафи дигар меъёрҳои ҳуқуқӣ ба онҳо ишора мегардад»¹⁷⁹. Пас воқеияти ҳол ҳангоми гузаронидани таҳлили таъсири танзимкуни ба инобат гирифта мешавад;

- муайян намудани оқибатҳои мусбӣ ва манфии иқтисодию иҷтимоӣ шарти асосӣ ва ҳусусияти хоси таҳлили таъсири танзимкуни мебошад. Муайян намудани оқибати таъсиррасонии мусбӣ ва манфии лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ аз маҳорати баланди баҳогузории мутахассисон дарак медиҳад. Зоро оқибати мусбӣ ва манфии на танҳо ба давлат, балки ба ҷомеа, гурӯҳои манфиатдор, аз ҷумла, соҳибкорон муайян карда шавад. Бо дарназардошти ин ҳусусият, аҳамияти таҳлили таъсири танзимкуни ба манфиат соҳибкорон таҳия шудани лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои худ дар раванди машваратҳои оммавӣ иштирок намудани онҳо кафолат медиҳад.

¹⁷⁸ Курносов Ю. В. Аналитика как интеллектуальное оружие. – М., 2012. – С. 53.

¹⁷⁹ Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. – Душанбе: Сино, 2018. – С. 630.

Субъектҳои хочагидор ҳангоми гузаронидани машваратҳои маҳз бо дарки оқибатҳои мусбӣ ва манфии лоиҳаҳо минбаъд ҷонибдори ёфтани онро баён менамоянд. Маҳз ҳамин хусусияти хоси таҳлили таъсири танзимкуни аз дигар намуди экспретизаҳо фарқ менамояд, ки дар баробари дигар ҳолатҳои кор оқибатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии ҳолатҳои ба манфиати соҳибкорон ва давлат қабул шудани лоиҳаҳоро муайян менамояд:

- дар раванди гузаронидани таҳлили таъсири танзимкуни ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд риоя мегардад. Яке аз нуқтаҳои хоси он иштироки бевоситаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Риоя гардидани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд аз кафолати амалишавии давлатӣ демократӣ ва ҷомеаи шаҳрванди мебошад;

- дар баробари ин хусусияти дигари таҳлили таъсири танзимкуни ба манфиати соҳибкорон ва давлат қабул гардидани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ кафолат дода шудааст. Маҳз лоиҳаҳое, ки аз таҳлили таъсири танзимкуни гузаронида мешаванд, бо дарназардошти манфиатҳои соҳибкорон қабул мегардад. Дар он соҳибкорон фикру ақидаҳои худро нисбати муқарраротҳои пешниҳодшуда баён намуда, оқибатҳои таъсиррасонии манфии онро бартараф менамоянд. Ин ҳолат боиси он мегардад, ки баъзе монеаҳо, уҳдадориҳо ва маҳдудиятҳои барзиёд нисбати соҳибкорон дар лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ пешгири карда шаванд.

Ҳарчанд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имрӯз экспертизаи таҳлили таъсири танзимкуни фаъолият намуда истода бошад ҳам, лекин иштирок соҳибкорон дар раванди таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ кам ба назар мерасад. Аз мағҳуми дар боло овардашуда, чунин унсурҳои муҳими хусусиятҳои хоси таҳлили таъсири танзимкуниро муайян намудан мумкин аст:

- субъекти таҳлили таъсири танзимкуни;
- объекти таҳлили таъсири танзимкуни;
- мазмуни таҳлили таъсири танзимкуни.

Субъект дар илми ҳуқуқ ин иштирокчии муносибатҳои ҳуқуқӣ мебошад¹⁸⁰. Дар муносибатҳои таҳлили таъсири танзимкуни иштирокчиёни муносибатҳо ба се гурӯҳ ҷудо мешаванд: таҳиякунандагони лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, иштирокчиёни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва мақоми ваколатдор оид ба гузаронидани таҳлили таъсири танзимкуни. Ҳар як иштирокчиён вазифа ва мавқеӣ хоси худро дар раванди гузаронидани таҳлили таъсири танзимкуни иҷро менамоянд.

Таҳиякунандагон лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо ташабbusи узви Маҷлиси миллӣ ва вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ, мақомоти назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии

¹⁸⁰ Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. – Душанбе: Сино, 2018. – С. 620.

Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон, Агентии амнияти ядроӣ ва радиатсионии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ба анҷом расонида мешаванд (моддаи 34 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи саандҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017, №1414).

Дар раванди машваратҳои оммавӣ таҳиякунандагон ҳуқуқ доранд, ки аз лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ даст қашанд ё онро ҷонидорӣ намоянд. Дар баробари ин, ҳуқуқӣ ворид намудани тағйироту иловаҳо ба лоиҳаҳое, ки бо ташаббуси онҳо сурат гирифтааст, доро мебошанд. Иштирокчиёни муносибатҳои таҳлили таъсири танзимкунӣ шахсони воқеиву ҳуқуқӣ ва давлат баромад карда метавонанд.

Субъекти хоси раванди машваратҳои оммавӣ лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ соҳибкорон ба ҳисоб мераванд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз таҳлили таъсири танзимкунӣ гузаронида мешаванд, ки таъсири имконпазир ба фаъолияти соҳибкорӣ дошта бошанд. Аз ин рӯ, иштироки бевоситаи соҳибкорон дар ин раванд бояд таъмин карда шавад.

Мувофиқи маълумотҳои бақайдгирифтаи Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2021 зиёда аз 150 субъектҳои ҳоҷагидор, шахсони воқеиву ҳуқуқӣ ва намояндагони мақомоти давлатӣ дар ин раванд ба қайд гирифта шудаанд.

Иштирокчии дигар муносибатҳои таҳлили таъсири танзимкунӣ мақоми ваколатдор ба ҳисоб меравад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикитон ду мақоми ваколатдор оид ба таҳлили таъсири танзимкунӣ муқаррар шудааст: мақоми ваколатдор оид ба гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ ва мақоми ваколатдор оид ба пешбурди Портали интернетӣ. Мақоми ваколатдор вазифаҳои худро мувофиқи қонунгузорӣ ба роҳ монда, ҳар яке дар алоҳидагӣ амал менамоянд.

Таҷриба нишон медиҳад, ки баъзе камбудиҳое, ки аз ҷониби таҳиякунандагон ҳангоми ҷойгир намудани лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ сурат мегирад, барои бартараф намудани он баъзе нофаҳмиҳоро ба миён меорад. Аз ин рӯ, ҷиҳати бартараф намудани нофаҳмиҳо ва камбудиҳои бамиённомад пешниҳод менамоям, ки таҳлили таъсири танзимкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби як мақоми ваколатдор гузаронида шавад. Зоро, як функсияе, ки аз ҷониби ду мақоми ваколатдор пеш бурда мешавад, натиҷа ва самараи хуб надода, боиси нофаҳмиҳо дар миёни мақомоти давлатӣ мегардад.

Ба сифати объекти муносибатҳои таҳлили таъсири танзимкунӣ лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз ҷониби таҳиякунандагон пешниҳод мегардад. Бояд қайд намуд, ки на ҳами лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба сифати объекти таҳлили таъсири танзимкунӣ баромад менамоянд. Танҳо он лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки ба

муносибатҳои соҳибкорӣ таъсири имконпазир мерасонанд, дохил мегарданд.

Дар Ҷумҳурии Қазоқистон доираи объект ва амалӣ таҳлили таъсири танзимкунӣ муайян муқаррар карда шудааст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, он ба лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки ба муносибатҳои соҳибкорӣ таъсири имконпазир мерасонад, фарогир мебошад (моддаи 37 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи саандҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017, №1414).

Дигар унсури таҳлили таъсири танзимкунӣ мазмуни муносибатҳо мебошад. Иштирокчиёни таҳлили таъсири танзимкунӣ ҳуқуқу уҳдадориҳои хоси худро доранд, ки ин ҳуқуқу уҳдадориҳо мазмуни муносибатҳои таҳлили таъсири танзимкуниро фаро мегирад. Мисол, ҳуқуқи ҷонибдорӣ ё даст кашидан аз лоиҳа, уҳдадории ба инобат гирифтани таклифҳои соҳибкорон, ва ғайра. Умуман, аз таъкидҳои дар боло зикркарда чунин ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки экспертизаи таҳлили таъсири танзимкунӣ дорои унурҳои ба ҳуд хос мебошад, ки дар ҷараёни гузаронидани он вазифаи хоси хурдо амалӣ менамоянд.

Бо дарназардошти таҳлилҳои адабиётҳои илмӣ ва қонунгузорӣ ҳусусиятҳои хоси экспертизаи таҳлили таъсири танзимкунӣ ҷонибдорӣ менамоям:

- таҳлили таъсири танзимкунӣ ин механизм ё тартиботи даҳлдори ҳуқуқиес, ки раванди гузаронидани онро бо мақсади ҳифзи ҳуқуқӣ соҳибкорон ва пешгириӣ аз ҳароҷоти беасоси низомӣ буҷетӣ таъсис ёфтааст. Тартиб ё ба ҳайси механизм фаъолият кардани ба он маъно аст, ки дорои қоидаҳо, меъёрҳо-принципҳо ва амалҳое иборат аст, ки тавассути он таҳлили таъсири танзимкунӣ амалӣ карда мешавад;

- таҳлили таъсири танзимкунӣ бо мақсади ҳифзи ҳуқуқҳои соҳибкорон таъсис дода шудааст. Ҳадафи асосии он ошкор ва пешгирии муқаррароти воридкунандаи уҳдадориҳои барзиёд, монеаҳо ва маҳдудиятҳои барои фаъолияти соҳибкорӣ равона шудааст;

- ҳалли дурусти мушкилот ва баҳогузорӣ намуда ба он. Тавассути усулҳои таҳлилӣ ва ҷамъоварии маълумот таҳлили таъсири танзимкунӣ мушкилоти дар ҷомеа бударо воқеан дуруст баҳогузорӣ намуда, ҷиҳати ҳалли он роҳҳои гуногунро пешниҳод менамояд;

- интихоби роҳи оқилона ва самарабахши танзимкуни муносибатҳои ҷамъиятиро пешниҳод менамояд. Бо ин роҳ ҳангоми муайян намудани мушкилотҳо таҳлили таъсири танзимкунӣ роҳҳои гуногунро барои ҳалли мушкилот пешниҳод менамояд. Таҳиякунанда метавонад тавассути баҳодиҳӣ ба роҳҳои танзимкунӣ роҳи оқилона, устувор, камхароҷот ва самарабахши танзимкуниро интихоб намояд;

- баҳодиҳии оқибатҳои мусбӣ ва манфии танзимкунӣ. Баъди ҷамъоварии нишондодҳо экспертизаи таҳлили таъсири танзимкунӣ оқибати мусбӣ ва манфии роҳи пешниҳодшударо муайян карда мешавад;

- дарҷ намудани оқибати иқтисодӣ ва иҷтимоии лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ. Дар оқибатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ҳам оқибати

иқтисодии ҳолатҳои мусбӣ ва манғии соҳибкорӣ ва ҳам таъсиррасони ба фаъолияти низоми буҷети давлатӣ арзёбӣ мегардад;

- ҳифзи ҳуқуку озодиҳои инсон ва шаҳрвандон ҳангоми гузаронидани таҳлили таъсири танзимкуни. Яке аз хусусияти муҳими таҳлили таъсири танзимкуни мебошад, ки ҳангоми гузаронидан риояи ҳуқуқҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба инобат гирифта шуда, ҳатто бевосита метавонанд, нисбати дилҳоҳ муқаррароти пешниҳодшуда таклифҳои худро манзур намоянд;

- бо дарназардошти ба инобат гирифтани манфиатҳо ва ақидаҳои соҳибкорон гузаронидани таҳлили таъсири танзимкуни. Ин хусусият имконият медиҳад, ки нисбати ҳароҷотҳо ва манфиатҳое, ки дар лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ пешниҳод шудаанд, иброз намоянд ва таҳиякунанда уҳдадор мегардад, ки такмили лоиҳаро мувофиқи таклифҳои соҳибкорон таҳия намояд. Ҳарчанд имрӯзҳо ҳангоми гузаронидани таҳлили таъсири танзимкуни иштироки бевоситай соҳибкорон ба назар намерасад, мақоми ваколатдор кушишҳо ба ҳарҷ дода истодааст, ки иштироки онҳоро дар ин самт ҷоннок намояд. Лекин, аз сабаби то андозае паст будани маърифати ҳуқуқӣ ва нодуруст дарк намудани экспертизаи таҳлили таъсири танзимкуни соҳибкорон ба ин кам аҳамият медиҳанд. Ҷиҳати ҷалби субъектҳои ҳочагидор дар ин раванд, мувофиқи мақсад аст, ки воҳӯриҳо бо соҳибкорон нисбати ҳар як лоиҳае, ки ба субъектҳои ҳуқуқӣ ташаббуси қонунгузорӣ пешниҳод мешаванд, ба роҳ монда шавад;

- хусусияти муҳими таҳлили таъсири танзимкуни аз пешгирии ҳароҷоти барзиёде, ки нисбати соҳибкорон дар лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ пешбинӣ қарда мешавад, иборат аст.

Аз ин хусусиятҳои дар боло овардашуда, бояд қайд кард, ки мағҳуми дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба таҳлили таъсири танзимкуни ба такмил ниёз дошта, чунин мағҳуми таҳлили таъсири танзимкуниро пешниҳод менамоям: «Таҳлили таъсири танзимкуни ин тартиботест, ки аз мачмӯи қоидаҳо ва меъёрхое иборат мебошад, ки раванди гузаронидани таҳлили таъсири танзимкуниро бо дарназардошти таъмини риояи ҳуқуку озодиҳои инсон, таҳлили ҳолатҳои воқеӣ мушкилот, баррасии роҳҳои дурусти танзимкуни, интихоби роҳи камхарҷ, пешгири аз муқаррароти воридкунандаи уҳдадориҳои барзиёд, монеаҳо ва маҳдудиятҳои барои фаъолияти соҳибкорӣ, ба инобат гирифтани афкори ҷомеа ва муайян намудани оқибатҳои иқтисодиву иҷтимоӣ лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба манфиати ҷомеа ва давлат қабул намудани санади меъёрии ҳуқуқӣ мебошад».

Адабиёт:

1. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2017. – №5, қ. 1. – Мод. 271.
2. Арзамасов Ю.Г. Оценка регулирующего воздействия: понятие, функции, проблемы институализации // Право и образование. – 2013. – № 11. – С. 4-17.
3. Живулин В.А. Об оценке регулирующего воздействия. URL: <http://economy.gov.ru/minec/activity/sections/ ria/info.> (санаси муроҷитат: 16.04.2021).

4. Иванова М.В. Модели и методы оценки регулирующего воздействия в государственном управлении России и зарубежных стран. – СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2018. – С. 9.
5. Капогузов Е.А. Институциональные аспекты оценки результатов административных реформ // ЭКО. – 2013. – № 11. – С. 181-189.
6. Консепсияи низоми таҳлили таъсири танзимкуй, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 ноябри соли 2015, №673 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санай муроҷиат: 13.02.2021).
7. Колегов В.В. Применение метода оценки регулирующего воздействия в процессах принятия решений на государственном уровне // Экономическая наука современной России. – 2009. – №3 (46). – С. 56-66.
8. Курносов Ю. В. Аналитика как интеллектуальное оружие. – М., 2012. – 230 с.
9. Манбаи дастарсӣ: <https://regulation.gov.ru>. (санай муроҷиат: 16.02.2021).
10. Оценка регулирующего воздействия: обоснование внедрения, понятие, сущность // Муниципальная Академия. ФГОБУ ВО «Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации». №1. 2018. – С 120-126. Манбаи дасрасӣ: <https://www.elibrary.ru/item.as> (санай муроҷиат: 3.03.2021).
11. Павлов Д.А. Методика оценки экономических последствий государственного регулирования // Государственное управление. Электронный вестник. – 2016. – №58. [Электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-otsenki-ekonomiceskikh-posledstviy-gosudarstvennogo-regulirovaniya> (дата обращения: 22.02.2018).
12. Приказ Министерство экономики Республики Казахстан от 21 января 2015 года № 32. «Об утверждении Правил проведения анализа регуляторного воздействия». Истифода аз сомона (санай муроҷиат: 11.03.2021) Манбаи дастрасӣ:
https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respublikи_kazahstan_premer_ministr_rk/hozyaystvennaya_deyatelnost/id- V1500010312/.
13. Стратегия развития экономики Беларуси: вызовы, инструменты реализации и перспективы: сборник научных статей. В 2 т. Т. 2 / Национальная академия наук Беларуси, Институт экономики НАН Беларуси; ред.кол.: В.И. Бельский [и др.]. – Минск: Право и экономика, 2019. – 438 с.
14. Сайдзода И.Х. Право граждан на обращение и его реализация в РТ. – Душанбе: Имириад-Груп, 2016. – С. 116.
15. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. – Душанбе: Сино, 2018. – С. 630.
16. Jacobs, Scott H. An Overview of Regulatory Impact Analysis in OECD countries // Regulatory Impact Analysis: Best Practices in OECD countries. Paris. OECD publications. 1997. – Р. 14. URL: <http://www.oecd.org/gov/regulatorypolicy/35258828.pdf> (retrieved June 22, 2013).

**МОҲИЯТИ ҲУҚУҚИИ ТАШКИЛОТҲОИ КОРПОРАТИВӢ ВА
ТИЧОРАТӢ ҲАМЧУН НАМУДИ ШАХСОНИ ҲУҚУҚӢ ТИБКИ
ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН**

Зайнидинов Ф.А.,
 асистенти кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ
 ва тичорати факултети ҳуқуқшиносии
 Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Тел.: (+992) 555522922
E-mail: zaynidinzoda_07@mail.ru

Роҳбари илмӣ: Сангинов Д.Ш., доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор
Муқарриз: Мавлоназаров О.А., номзади илмҳои ҳуқуқ дотсент

Фишурда: Дар мақолаи мазкур масъалаҳои проблемавии таъсисёбии ташкилотҳои корпоративӣ ва тичоратӣ ҳамчун намуди шахсони ҳуқуқӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мавради баррасӣ қарор дода шудааст. Дар доираи мақола муаллиф кушиш намудааст паҳлуҳои баҳсталаби масъалаи мазкур кушояд. Бо истифода аз усули таҳлили муқоисавӣ, муаллиф шаклҳои мавҷудаи ташкилию ҳуқуқии субъектҳои ҳоҷагидориро таҳлила намуда, камбудиҳои қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар ин самт муайян кардааст. Ба гуфтаи муаллиф, дар Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон имрӯз на ҳама таснифоти шахсони ҳуқуқие, ки дар илми ҳуқуқи гражданий бо муқоисаи қонунгузурии давлатҳои хориҷа вучуд дорад, таҳлили ҳамаҷонибаи ҳудро пайдо намудааст. Ба ғайр аз он, тақсим ба ташкилотҳои тичоратӣ ва ғайритичоратӣ комил нест ва талабот ба қонунгузорӣ тағйироти муайянро талаб мекунад.

Калидвожаҳо: Ташкилотҳои корпоративӣ, ташкилотҳои тичоратӣ, субъектони алоҳида соҳибкорӣ, шахсони ҳуқуқӣ, таъсисёбӣ, муносибатҳои корпоративӣ.

**ПРАВОВЫЕ ПОНЯТИЕ КОРПОРАТИВНЫХ И
КОММЕРЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ КАК ВИД ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ
В СООТВЕТСТВИИ С ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН**

Зайнидинов Ф.А.,
 асистент кафедры
 предпринимательского и
 коммерческого права юридического
 факультета Таджикского
 национального университета
Тел.: (+992) 555522922
E-mail: zaynidinzoda_07@mail.ru

Научный руководитель: Сангинов Д.Ш., доктор юридических наук, профессор

Рецензент: Мавлоназаров О.А., кандидант юридических наук, доцент

Аннотация: В статье рассматриваются проблемные вопросы создания корпоративных и коммерческих организаций как юридических лиц в соответствии с законодательством Республики Таджикистан. В контексте статьи автор попытался прояснить спорные аспекты данного вопроса. Используя метод сравнительного анализа, автор анализирует существующие организационно-правовые формы хозяйствующих субъектов и выявляет недостатки действующего законодательства Республики Таджикистан в этой области. По мнению автора, Гражданский кодекс Республики Таджикистан сегодня не дает комплексного анализа всех классификаций юридических лиц, существующих в науке гражданского права, в сравнении с законодательством зарубежных стран. Кроме того, разделение на коммерческие и некоммерческие организации несовершенно, и требования законодательства требуют определенных изменений.

Ключевые слова: Корпоративные организации, коммерческие организации, физические лица, юридические лица, учредители, корпоративные отношения.

LEGAL CONCEPT OF CORPORATE AND COMMERCIAL ORGANIZATIONS AS A TYPE OF LEGAL ENTITIES IN ACCORDANCE WITH THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Zaynidinov F.A.,

assistant of the department of entrepreneurial and commercial law, of the faculty of law Tajik national university
Phone: (+992) 555522922

E-mail: zaynidinzoda_07@mail.ru

Research supervisor: Sanginov D.SH., doctor of law, professor

Reviewer: Mavlonazarov O.A., kandidat of law

Annotation: This article discusses the problematic issues of establishing corporate and commercial organizations as legal entities in accordance with the laws of the Republic of Tajikistan. In the context of the article, the author has tried to clarify the controversial aspects of this issue. Using the method of comparative analysis, the author analyzes the existing organizational and legal forms of economic entities and identifies shortcomings in the current legislation of the Republic of Tajikistan in this area. According to the author, the Civil Code of the Republic of Tajikistan today does not provide a comprehensive

analysis of all classifications of legal entities that exist in the science of civil law in comparison with the legislation of foreign countries. In addition, the division into commercial and non-profit organizations is not perfect and the requirement for legislation requires certain changes.

Keywords: Corporate organizations, commercial organizations, individual business entities, legal entities, founders, corporate relations.

Ҳангоми омӯзиши илмӣ, назариявӣ ва амалии натиҷаҳои ислоҳоти қонунгузории гражданий метавон далел овард, ки баъзе тағиротҳо шумораи зиёди саволҳоро ба қонунгузор voguzor мекунанд. Яке аз ҷузъҳои муҳими чунин ислоҳот тағир додани муносабати қонунгузорӣ ба муносабатҳои ҳуқуқии корпоративӣ мебошад: масалан, муносабатҳои корпоративӣ ҳоло қисми таркибии мавзӯи танзими ҳуқуқи гражданий ба ҳисоб мераванд.

Таърихи пайдоиш ва рушди институти ташкилотҳои корпоративӣ аз даврони замони нав сарчашма мегирад. Кишварҳои Аврупо ба рушди институтҳои ҳуқуқие таваҷҷӯҳи бештар зоҳир карданд, зоро онҳо имкон доданд, ки якҷояшавии сармоя ба таври қонунӣ ба расмият дароварда шавад, ки дар робита ба он заминай ҳуқуқии фаъолияти ташкилотҳои корпоративӣ бо усули хуби ҳуқуқӣ фарқ мекунад.

Бо назардошти таҳлили нуқтаҳои гуногуни адабиёти ҳуқуқӣ ва омӯзиши моҳияти муносабатҳои корпоративӣ, муаллиф кӯшиш намудааст, ки ҳусусиятҳои асосии ташкилотҳои корпоративиро муайян намояд. Дар баробари ин дар ҷараёни таҳлили мавзуи мазкур ҳусусиятҳое, ки танҳо хоси ташкилотҳои корпоративист ҳалу фасл карда мешавад, на балки ҳусусиятҳое, ки хоси ҳама шахсони ҳуқуқианд.

Ба ин васила, масалан А.Б.Козырева, ба назари мо иштибоҳан чунин ҳусусиятҳои ташкилоти корпоративиро, ба монанди ҷудокунии амвол, муттаҳидсозии амалҳои ашхос барои ноил шудан ба ҳадафи умумӣ, мавҷудияти мақоми шахси ҳуқуқӣ тасниф мекунад, зоро онҳо хоси тамоми ташкилотҳо новобаста аз намудашон ба ҳисоб мераванд¹⁸¹. Шабеҳан ба ақидаи зикргардида, Е.Суханов корпоратсияро ҳамчун шахси ҳуқуқӣ - ташкилоти тиҷоратӣ ё гайритиҷоратие, ки иштирокчиён дар асоси созишинома барои ноил шудан ба ҳадафи умумӣ бо тарзи якҷоя ва тақсими саҳмҳои амволӣ дар асоси узвият таъсис додаанд, муайян ва ҳамзамон таҳлил менамояд¹⁸².

Ба андешаи баъзе олимон, ҳангоми таҳлили моҳияти ташкилотҳои корпоративӣ бояд ҳусусиятҳои зерин фарқ карда шаванд, ки хоси ташкилотҳои дар боло зикр гардида ба ҳисоб мераванд:

1. Вазъи ҳуқуқӣ, узвият ва иштирок.

Ин ҳусусияти ишорагардидаи ташкилотҳои корпоративӣ, ба андешаи мо, ҳусусияти калидӣ ва муҳим ба ҳисоб меравад, зоро он дар шахсони

¹⁸¹ Козырева А. Б. «Корпорация» как центральное понятие корпоративного права. // «Ленинградский юридический журнал», № 3 (41), 2015. С. 104-113.

¹⁸² Суханов Е. А. Понятие и виды корпораций в зарубежном и российском праве // «Хозяйство и право». 2013. № 11. С. 7.

юридикии воҳид вучуд надорад. Моҳияти ин хусусият дар он аст, ки шахсони воқеъ ва ҳуқуқӣ, ҳуқуқи озодона (бо маҳдудиятҳои муқаррарнамудаи қонун) ба даст овардани саҳмияҳоро дар сармояи оинномавии ташкилотҳои корпоративӣ ва ҳуқуқу уҳдадориҳои марбут ба иштирокчиёро дошта, мусодира кардани саҳмияҳо ва онҳоро ба тарзи дигар идора намуда, ба сафи иштирокчиён ва муассисони корпоратсия дохил ва аз он хориҷ шуда бо ин тарз ҳуқуқу уҳдадориҳои узвиятре ба даст меоранд.

Камбудиҳои матни дар қонунгузории амалқунанда аз он иборатанд, ки ҳуқуқи иштирок дар корпоратсия аз ҳуқуқи узвият амиқан чудо карда нашудааст. Дар адабиёти ҳуқуқӣ оид ба ин вазъ нуқтаҳои назаррас мавҷуданд: масалан, баъзе олимон чунин мешуморанд, ки ҳуқуқи иштирок мавҷудияти салоҳияти идоракуни ташкилотро (ё ҳадди аққал муносибати муттақобилаи онҳоро) ба таври истиснойчиро иҷро карда метавонад, дар ҳоле ки дар баъзе ташкилотҳо, идоракунӣ бидуни иштироки мустақим (шахсони ҳуқуқии ғайритичоратӣ ва унитарӣ) амалӣ карда мешавад. Бо назардошти гуфтаҳои боло чунин хулоса баровардан мумкин аст, ки муҳимтарин унсур ин иштирок аст, на балки узвият.

2. Фаъолияти маҳсуси мақомотҳои назоратӣ.

Ин хусусият аз он ҷиҳат муҳим аст, ки дар корхонаҳои воҳиди давлатӣ ва муниципалиӣ, корхонаҳо ва муассисаҳои давлатӣ идоракуниро роҳбаре таъмин мекунад, ки аз хусусияти оммавӣ-ҳуқуқии ин ташкилотҳо бармеояд. Ҳамин тариқ, метавон чунин хулоса баровард, ки дар ташкилотҳои корпоративӣ системаи воқеъан мушахҳаси мақомоти идоракунӣ мавҷуд аст, ки вазъи маҳсуси ҳуқуқии ҳам иштирокчиён ва ҳам муассисони ташкилотҳои корпоративӣ ҳамзамон ташкилотҳои тиҷоратӣ ва ҳам ғайритичоратиро муайян мекунад.

Дар ҷомеаи ҳуқуқӣ дар ин хусус чунин андешаҳо вучуд дорад. Фаризан О.А. Серова таърифи корпоратсияро ҳамчун ташкилот дар асоси принципҳои иштирок (увзият) пешниҳод мекунад, ки барои амалисозии манфиатҳои иштирокчиён (аъзо) -и он бо роҳи ташкили идоракуни он тавассути системаи маҳсуси мақомот таъсис дода мешавад¹⁸³. Дар баробари ин тибқи пешниҳоди И.С.Шиткина, корпоратсия «як навъ ассотсиатсияи соҳибкорӣ мебошад, ки маҷмӯи шахсони ҳуқуқии ба ҳам алоқаманд, ки дар асоси иштирок (увзият) ташкил шуда, фаъолияти ҳамоҳангшудаи соҳибкориро анҷом медиҳад»¹⁸⁴.

3. Ҳуқуқ ва уҳдадориҳои корпоративии иштирокчиён.

Албатта, мағхуми муносибати уҳдадориҳо байни иштирокчиён ва корпоратсия нисбат ба муносибатҳое, ки танҳо бо ташкили мақомоти олии корпоратсия алоқаманданд, васеътар аст. Ин дар он аст, ки доираи муносибатҳои байни иштирокчиён ва корпоратсия хеле гуногун буда,

¹⁸³ Серова О. А. Теоретико-методологические и практические проблемы классификации юридических лиц современного гражданского права России: Монография. М.: Издательство "Юрист", 2011. 328 с.

¹⁸⁴ Корпоративное право: Учебник / Е.Г. Афанасьев, В.Ю. Бакшинская, Е.П. Губин и др.; отв. ред. И.С. Шиткина. 2-е изд., перераб. и доп. М.: КНОРУС, 2015. С. 128

намудҳои гуногуни муносибатҳои иҷтимоиро дар бар мегирад. Ҳамзамон, таҳиягарони консепсия фарқияти муносибатҳои марбут ба ҳуқуқи иштирок дар корпоратсия ва муносибатҳои ҳатмиро дуруст қайд карданд: масалан, ба гурӯҳи якуми муносибатҳо муносибатҳои ташкилии марбут ба ташкили идоракунӣ дар корпоратсия дохил мешаванд аммо бояд гуфт, ки чунин муносибатҳо ҳатмӣ нестанд.

Маврид ба зикр аст, ки дар далатҳои хориҷӣ корпоратсияҳо асосан барои фаъолияти соҳибкорӣ таъсис дода мешаванд. Нуқтаи афзалиятнок ин аст, ки ҳусусияти таваҷҷӯҳи иштирокчиён ва аъзоёни корпоратсияҳои тиҷоратӣ на танҳо дар таваҷҷӯҳ ба фоида аст (ки ин барои ҳама ташкилотҳои тиҷоратӣ хос аст), балки инчунин дар он аст, ки манфиатҳои ҳуқуқии ҳусусӣ ба тиҷорат ва корпоратсияҳо бо унсури ҷамъиятӣ, ки дар корхонаҳои воҳиди давлатӣ ва коммуналӣ инчунин муассисаҳо мавҷуданд амалӣ карда мешавад.

Бо назардошти гуфтаҳои боло, ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки манфиатҳои ҳусусӣ-ҳуқуқӣ, ки ба фоида нигаронида шудаанд, қувваи пешбарандаи рушди иқтисодиёти ҳар як қишвар ба ҳисоб мераванд, зоро онҳо ҳусусиятҳои ҳуқуқӣ ва муҳими худро дошта ба шахсони воқеӣ имкон медиҳад, ки ниёзҳои худро дарк кунанд ва аз ин рӯ, барои рушди ҷомеа дар маҷмӯъ ва ҳузури манфиатҳои ҳуқуқии ҳусусӣ имкон медиҳад, ки корпоратсияҳои тиҷоратиро ба гурӯҳи маҳсуси шахсони ҳуқуқӣ дохил карда шавад.

4. Амволи ташкилотҳои корпоративӣ.

Ташкилотҳои корпоративии тиҷоратӣ соҳиби амволи худ мебошанд. Аъзои корпоратсияи тиҷоратӣ ҳуқуқҳои амволиро нисбати амвол аз даст медиҳанд ва дар иваз ҳуқуқҳои корпоративиро ба даст меоранд. Аммо, танҳо ин муносибати онҳоро бо моликият тамом намекунад. Моликияти корпоративӣ як қатор ҳусусиятҳоро доро буда ҳамзамон имкон медиҳанд, ки дар бораи он ҳамчун шакли алоҳидаи моликият сухан ронем. Дар ин ҳусус, Л.В. Якушко чунин андеша дорад, ки ҳусусияти моликияти корпоративӣ аввалан дар он аст, ки он як шакли моликияти саҳомии қалон аст; дуввум, дар табиати омехтаи ин шакли моликият аст, зоро он ҷонибҳои муқобили принсипҳои ҳусусӣ ва колективиро ба таври органикӣ муттаҳид мекунад; сеюм, дар он аст, ки он шакли мустақили моликият бо соҳтори даҳлдори институтсионалӣ мебошад¹⁸⁵.

Ҳангоми омӯхтани муносибатҳои моликияти ташкилотҳои корпоративии тиҷоратӣ бояд амволи ин гуна ташкилотҳо аз амволи иштирокчиён ва муассисони он чудо карда шавад. Ҳусусияти асосии масъалаи баррасишавандаро С.А.Зинченко хеле хуб баён кардааст. Ба гуфтаи муаллиф, "тақсим" -и моликияти амволи иштирокчиён нисбат ба қисми арзиши амвол ва моликияти худи ташкилот барои ҳамин арзиш, инчунин барои қисми воқеӣ (сармояи истеҳсолӣ) вучуд дорад ва дар байни

¹⁸⁵ Якушко Л. В. «Корпоративная собственность и тенденции ее развития» // Дис. к.э.н., г. Москва, 2004 г. 142 с.

⁶ Зинченко С. А. Корпоративные отношения в реформируемом гражданском законодательстве России // «Северо-Кавказский юридический вестник», № 2, 2011 С. 53 - 56.

иштирокчиён муносибати моликияти муштараки умумии ҳаққӣ вучуд дорад.

Дар ин самт дар баробари муайян намудани амволи ташкилотҳои корпоративӣ бояд ҳуқуқу уҳдадориҳои иштирокчиёни ширкатро низ муайян кард. Вобаста ба масъалаи мазкур профессор Раҳимзода М.З чунин андеша дорад, ки иштирок дар фаъолияти ҷамъият нисбат ба ширкат озод мебошад. Ба монанди, аз ҷамъият баромадани саҳмдор бо роҳи бегона кардани саҳмия бо саҳмдорони дигари ҷамъият, шахсони сеюм, инчунин дар натиҷаи меросгузорӣ, ба озодона ифода намудани иродай худи саҳмдорони асосёфта, ҳеч гуна розигии иштирокчии ҷамъиятре дар шахсияти ягон хел мақомоти идоракунӣ талаб наменамояд¹⁸⁶. Қобили зикр аст, ки муҳаққиқ масъалаи мазкурро ба таври возех ифшо намудааст. Воқеъан бояд ба андешаи мазкур рози шуд, зоро озодӣ дар хусуси иштирок дар фаъолияти ҷамъият маҳаки асосӣ буда ҳолатҳои аз ширкат баромадани саҳмдор вучуд дорад.

Паҳлуи дигаре, ки дар ҷомеаи ҳуқуқӣ баҳсу мунозираҳои зиедеро овардааст, ин бевосита шакли ташкилию ҳуқуқии ташкилотҳои тиҷоратӣ ба ҳисоб меравад. Мағҳуми шакли ташкилию ҳуқуқиро метавон ҳамчун маҷмӯи хусусиятҳои асосие муайян кард, ки фаъолияти як фирмари муайян меқунанд. Он дорои мундариҷаи номи корпоративии ташкилоти тиҷоратӣ бо мақсади нишон додани доираи қобилияти ҳуқуқӣ ва ташкили дохилии ин шахси ҳуқуқӣ мебошад. Бояд қайд кард, ки дар марҳилаи кунунии рушди иқтисодии кишвар зарурати мушахҳас кардани шакли ташкилию ҳуқуқӣ нисбат ба ташкилотҳои ғайритичоратӣ ба миён омадааст. Шакли ташкилию ҳуқуқӣ бо мағҳуми намуди шахси ҳуқуқӣ алоқаманд аст ва аксар вақт ҳамчун категорияҳои шабех қабул карда мешаванд.

Бо вучуди ин, мағҳуми «шакли ташкилию ҳуқуқӣ» бояд ҳамчун таърифи мустақил баррасӣ карда шавад, ки дар робита ба он таърифи зерин пешниҳод карда мешавад. Шакли ташкилию ҳуқуқӣ маҷмӯи хусусиятҳои хоси моликият ва ҷудоии ташкилий, усулҳои ташаккули заманаи амволӣ, хусусиятҳои ҳамкории молик, муассисон, иштирокчиён, худи шахси ҳуқуқӣ, дар баъзе ҳолатҳо, воҳидҳои соҳторӣ ва масъулият дар назди ҳамдигар ҷонибҳо, истеъмолқунандагон, рақибон, давлат ва ҷомеа мебошанд. Шакли ташкилию ҳуқуқӣ имкон медиҳад, ки бо истифода аз маҷмӯи муайяни аломатҳои таснифот байни намудҳои алоҳидаи соҳибкорӣ фарқ гузашта шавад.

Боиси зикр аст, ки шакли ташкилию ҳуқуқӣ назар ба шахси ҳуқуқӣ мағҳуми нисбатан васеътар мебошад. Мағҳумҳои «шакли ташкилию ҳуқуқии субъекти соҳибкорӣ» ва «намуди шахси ҳуқуқӣ» ҳамчун мағҳуми умумӣ бо шахсӣ алоқаманд мебошанд.

Агар шакли ташкилию ҳуқуқӣ манфиатҳои шахси ҳуқуқиро қонеъ карда натавонад, зарурати барҳам додани чунин шахс ва ташкили шакли

¹⁸⁶ Раҳимзода М.З. Проблемаҳои мубрами ҳуқуқи соҳибкории Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография. – Душанбе, 2019. С. 151 - 155.

⁸ Сангинов Д.Ш. Ҳуқуқи соҳибкории Ҷумҳурии Тоҷикистон: Воситаи таълимӣ.- Душанбе, 2015. – С. 60-62.

нав вучуд надорад¹⁸⁷. Дар ин раванд шакли ташкилию ҳуқуқӣ метавонад ба шакли дигар табдил дода шавад. Корхонаҳо (фирмаҳо), ки асоси бахши соҳибкориро ташкил медиҳанд, воҳидҳои мустақили иқтисодии шаклҳои гуногуни моликият мебошанд, ки захираҳои иқтисодиро барои ичрои фаъолияти тиҷоратӣ муттаҳид кардаанд. Зери қалимаи тиҷоратӣ ҳамчун фаъолият оид ба истехсоли молҳо ва хизматрасонӣ барои шахсони сеюм, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ фаҳмида мешавад, ки бояд ба корхона фоидай тиҷоратӣ расонанд, яъне маҳз фоида. Эволютсияи танзими ҳуқуқии шаклҳои ташкилию ҳуқуқии иштироки субъектҳо дар муомилоти гражданӣ ба низоми муосири шахсони ҳуқуқӣ таъсири назаррас расонид. Қонунгузории ҷории гражданӣ доимо мекӯшад, ки системаи муассири шаклҳои ташкилию ҳуқуқии шахсони ҳуқуқиро ташаккул диҳад ва ҳамзамон соҳторҳои нави ҳуқуқиро ҷорӣ намояд.

Принципи эволюционии ташаккули системаи шахсони ҳуқуқӣ дар қонунгузории амалқунандай гражданӣ имкон медиҳад, ки манфиатҳои муҳталифи ҳусусии ҳуқуқии субъектҳои ҳуқуқи гражданӣ ва манфиатҳои оммавии ҳуқуқии ҷомеа ва давлат ба таври оптимальӣ ба назар гирифта шаванд. Дар айни замон, шаклҳои нави ташкилию ҳуқуқии шахсони ҳуқуқӣ аллакай ташаккул ёфтаанд, ки қаблан барои қонунгузории дохилии гражданӣ номаълум буданд, алахусус, шарикии иқтисодӣ, ҷамъиятҳои саҳромии давлатӣ ва ғайридавлатӣ.

Дар байни тамоюлҳои мавҷудаи системаи шахсони ҳуқуқӣ инҳоянд:

- кам қардани шумораи шаклҳои ташкилию ҳуқуқии шахсони ҳуқуқӣ;
- интихоби соҳторҳои даромаднок аз нуқтаи назари иқтисодӣ;
- оптимизатсияи шаклҳои ташкилию ҳуқуқии ташкилотҳои ғайритичоратӣ;
- талош барои таъмини тавозуни қонунҳои ҳусусӣ ва манфиатҳои ҷамъиятӣ.

Бояд қайд кард, ки бо вучуди таҳияи кофии асосҳои назариявии масъала, истилоҳи «шакли ташкилию ҳуқуқии шахси ҳуқуқӣ» дар адабиёти ҳуқуқӣ фарогирии лозимаро ба даст наовардааст. Аммо, берун аз доираи меъёрҳои ҳуқуқи гражданӣ, чунин таснифот, ба монанди тақсимоти шахсони ҳуқуқӣ ба корпоратсияҳо ва муассисаҳо, шахсони ҳуқуқии ҳусусӣ ва давлатӣ, тақсимоти ассотсиатсияҳои соҳибкорӣ ба шахси ҳуқуқӣ ва онҳое, ки сифат надоранд шахсияти ҳуқуқӣ боқӣ мемонад¹⁸⁸.

Аз маънои умумии мағҳумҳои ташкилоти тиҷоратӣ ва ғайритичоратӣ, ки дар қонунгузории амалқунанда сабт шудаанд, бармеояд, ки қонунгузор мағҳумҳои дар боло зикршударо муайян намуда, меъёри асосиеро фароҳам овардааст, ки дар асоси тафриқаи ду намуди анъанавии шахсони ҳуқуқӣ - меъёр ва ҳадаф қарор доранд. Аммо, дар

¹⁸⁷ Шонасрдиинов Н., Нодиров Ф.М. Ҳуқуқи соҳибкорӣ. Вақоити таълими. Қисми 1. –Душанбе, 2009. - С. 121 -212.

¹⁸⁸ Ойгензихт В.А. Юридическое лицо и трудовой коллектив: сущность, поведение, ответственность. - Душанбе, 1988. - С. 11-45.

¹⁸⁸ Тағойназаров Ш.Т. Шахсони юридики / Ҳуқуқи гражданӣ, қ.1. - Душанбе, 2001. С. 110-115.

адабиёти гуногуни ҳуқуқӣ аксар вақт меъёрҳои гуногуни фарқ кардани ташкилотҳои тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ истифода мешаванд.

Меъёри шакли ташкилию ҳуқуқиро аксар вақт дар таълимот расми будани онро ба назар намегирад, ки он барои тағир додани хусусияти шахси ҳуқуқӣ қодир нест. Бо истифода аз меъёри шакли ташкилию ҳуқуқӣ, фарқияти ҳаҷми қобилияти ҳуқуқии ташкилотҳои тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратиро мушаххастар қайд карда ба инобат гирифтан мумкин аст, ки ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ воқеан мустақил ва иштирокчиёни нисбатан муҳими муносибатҳои гражданӣ мебошанд. Қобилияти ҳуқуқдории ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ, дар муқоиса бо ташкилотҳои тиҷоратӣ, дорои хусусияти маҳдуд мебошад, ки он инчунин дар хусусиятҳои шаклҳои ташкилию ҳуқуқии муқаррарнамудаи қонун аз ҷониби қонунгузор ҳангоми таъмини хусусиятҳои вазъи ҳуқуқии онҳо зоҳир мешавад.

Ин ҳулосаро дар асоси он гирифтан мумкин аст, ки шаклҳои ташкилию ҳуқуқии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ имкон медиҳанд, ки иштироки давлат дар он соҳаҳое, ки берун аз назорати давлатианд буда наметавонанд, онҳо ба таври қонунӣ ба расмият дароварда мешаванд. Аммо, сарфи назар аз тамоми аҳамият ва зарурияти ин меъёр, бояд қайд кард, ки тақсим ба ташкилотҳои тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ, ки қонунгузории амалкунанда пешниҳод кардааст, мукаммал нест ва ислоҳи муайянеро талаб мекунад.

Шахсони ҳуқуқие, ки ба сифати ташкилотҳои тиҷоратӣ баромад мекунанд, метавонанд дар шакли ҳуқуқии шарикӣ дар ширкатҳо, шарикони хоҷагӣ, кооперативҳои истеҳсолӣ, корхонаҳои воҳиди давлатӣ ва муниципиалий таъсис дода шаванд¹⁸⁹. Шарикӣ – ин шакли ҳуқуқии шахсони ҳуқуқӣ мебошанд, ки барои ба ҳолати дурусти ҳуқуқӣ барои соҳибкороне, ки дар ҳолати боварии мувоғиқ фаъолият мекунанд, таъин карда мешаванд.

Марому мақсади таъсиси ташкилоти тиҷоратӣ бо роҳи аз иштимолкунанда ба даст овардани фоида барои ҳамаи ташкилот мебошад. Тиҷорат аз номи масъулияти шарикӣ барои иҷрои уҳдадориҳои муайян, ба зиммаи муассисони ташкилот гузошта шудааст.

Дар ин раванд бояд гуфт, ки шарикии соҳибкорӣ чунин иттиҳодияи якчанд шарикон бо мақсади ташкили фаъолияти муштараки соҳибкорӣ ё тиҷоратест, ки иштироки ҳамаи ашхос ҳатман дар шартнома ё созишномаи ҳаттӣ тасдиқ карда мешавад. Ашхосе, ки ин шартномаи асосиро имзо мекунанд, муассисони он ҳисобида мешаванд. Онҳо ҳуқуқи пурраи иштирок ва иҷрои ҳама корро дар идора дошта дар баробари ин гирифтани маълумот оид ба ҳама намудҳои фаъолияти шарикӣ, ҳамзамон бо тамоми ҳучҷатҳо шинос шудан ва ғайраро доро ҳастанд. Ғайр аз он,

¹⁸⁹ Ҳуқуқи граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ. Қисми якум// Муҳаррирони масъул: мудири кафедраи ҳуқуқи граждании факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Фаюров Ш.К ва номзади иилмҳои ҳуқуқ, дотсент Сулаймонов Ф.С. – Душанбе: <<Эр-граф>>, 2013. - С. 87-90

бояд зикр намуд, ки дар сурати барҳамдиҳии шарикон, муассисон як қисми амволи он ё маблағи муодили пулии онро мегиранд.

Барои иттифоқи наздиктар ва самараҳаҳш, шарикиҳои соҳибкорӣ одатан ҳамчун шахси ҳуқуқӣ ташаккул меёбанд, ки дар онҳо на танҳо кушишҳо, балки сармояи муассисони онҳо низ алоқаманданд. Саҳми аввалан гузошташуда одатан дар шакли саҳм ё низомнома баромад мекунад. Ҳуди шарикӣ одатан вобаста ба намуди уҳдадории амволӣ, ба шарикии пурра ва маҳдуд тақсим карда мешавад.

Ҳамчун ҳама гуна шаклҳои дигари ташкилотҳои ҳуқуқии тиҷоратӣ, шарикӣ бо тиҷорат низ бартарӣ ва нуқсонҳои бешубҳа дорад. Дар ҳусуси бартариҳои шарикӣ бо тиҷорат метавон мисолҳои зеринро дарҷ намуд аз қабилий: имкони ҷалби инвеститсияҳои иловагӣ ба тиҷорат, эътиимида пурраи иштирокчиёни шарикӣ аз қарздиҳандагон, ки хатари аз даст додани сармояҳояшонро надоранд, бинобар он, ки шарикони пурраи онҳо низ масъулияти қарзҳои шарикиро бо амволи шахсии худ, муттаҳид кардани шахсиятҳои дурахшон, фаъолона кор кардан дар доираи ширкати таъсисдодашуда ва амсоли инҳо.

Камбудии ин шакли ҳуқуқӣ хатари гум кардани амволи шахсӣ мебошад. Аммо ин камбудии тавлидшуда бартариеро барои муваффақияти ширкат эҷод мекунад. Шакли ҳуқуқии баррасишаванда, пеш аз ҳама, сатҳи баланди масъулияти иштирокчиёро оид ба уҳдадориҳои имконпазир дар назди кредиторон ва шахсони дигар тавсиф мекунад.

Дар амал, тиҷорат дар ин формат асосан аз ҷониби одамоне анҷом дода мешавад, ки метавонанд дар фазои эътиимида мутақобила кор қунанд. Дар ин самт бояд дарҷ намуд, ки ширкати иқтисодӣ шахси ҳуқуқие мебошанд, ки сармояи умумиро қисман ба ҳамаи иштирокчиён тақсим карда метавонад. Чунин ширкат корхонаҳое ҳисобида мешаванд, ки дар асоси розигии шахсони ҳуқуқӣ ва ҷамъиятӣ бо роҳи муттаҳид кардани моликият ва фаъолияти соҳибкории онҳо бо мақсади ба даст овардани фойда таъсис дода шудаанд. Ин ассотсиатсияҳои соҳибкорӣ иборатанд аз: Ширкати ҳочагӣ (ширкати ба боварӣ асосёфта, ширкати комил); Ҷамъият (ЧДММ, ЧДМИ, ЧС); Кооперативҳои истеҳсолӣ; Корхонаҳои давлатӣ. Интихоби шакли ташкилот аз фаъолияти ояндаи ташкилот ва шумораи муассисон вобаста аст. Муассис метавонад як шахс (шахси ҳуқуқӣ ва воқеӣ) ва ё якчанд шахс бошад.

Мувофиқи муқарраротҳои санадҳои аз тарафи қонунгузор дар ин самт қабул гардида шумораи иштирокчиёни ҷамъият муқаррар карда шудааст. Ҳисоби умумии иштирокчиён набояд аз си нафар зиёд бошад. Дар ҳолати зиёд шудани шумораи иштирокчиён аз ҳадди муайянгардида ҷамъият бояд фаъолияташро табдил диҳад. Дар ин вазъ ҷамъият бояд дар давоми сол ба ҷамъияти кушоди саҳомӣ ё кооперативи истеҳсолӣ табдил ёбад.

Ширкатҳои соҳибкорӣ метавонанд амволи шахсӣ ва ҳуқуқҳои ғайриамвониро соҳиб шаванд, умуман дар маҷмуъ қайд кардан зарур аст, ки ширкатҳои мазкур метавонанд ҳама гуна фаъолияти соҳибкориро анҷом

диҳанд, агар хилофи қонун набошад. Аз ҷониби субъектҳои соҳибкорӣ ба даст овардани саҳмияҳо, амвол ва амсоли инҳо бояд тибқи талаботи қонун бошад.

Ҳамзамон бояд гуфт, ки қонунугузории амалкунанда мафхуми «таъсиси ташкилоти тиҷоратӣ»-ро ба таври мушаххас дар ягон санадҳои меъёри ҳуқуқӣ пешбини накардааст. Лек дар аксар адабиётҳои ҳуқуқӣ мафхуми зикргардида баҳсу мунозираҳои зиёдеро байни олимони соҳа ба вучӯд меорад. Масалан В.А. Горлов қайд мекунад, ки «таъсиси шахси ҳуқуқӣ маҷмӯи амалҳои ҳуқуқии аҳамиятноки ба ҳам алоқаманд ва аз ҷониби муассисон баамалбароранд мебошад, ки дар қонун ва шартномаи таъсис дарҷ гардидааст¹⁹⁰

Ба ақидаи И.В. Ершова бошад, дар зери мафхуми «таъсиси ташкилоти тиҷоратӣ» амалий намудани амалҳои аҳамияти ҳуқуқидошта ва қабули санади даҳлдор, ки барои ба шахс додани вазъи ҳуқуқии субъекти ҳуқуқи соҳибкорӣ равона аст, фахмида мешавад¹⁹¹. Дар баробари ин С.В. Борисова таъкид менамояд, ки ҷараёни таъсиси субъекти фаъолияти соҳибкорӣ аз ҷониби соҳибкори оянда ба амал баровардани ҳуқуқҳои конституционии худ, як қатор амалҳои ҳуқуқии аҳамиятнок ба шумор меравад, ки хислати канвойи ягонаи ташкилий дорад ва мувофиқи қоидан муқаррарнамудаи қонуни амалкунанда ба амал бароварда мешавад. Он вазифаи механизми ҳуқуқии «интиқол» -и шаҳрвандонро ба иштирокчии муносибатҳои соҳибкорӣ иҷро мекунад, ки дар худ чунин унсурҳоро дарҷ мекунад: ҳуқуқи субъекти ташкилотҳои соҳибкорӣ будан, вазъи ҳуқуқии онҳо, воситаҳои қонунигардонии давлатӣ ва ғайраҳо.

Дар маҷмӯъ гуфтан мумкин аст, ки таъсиси ташкилоти тиҷоратӣ – ин фаъолияти шаҳрвандон ва (ё) шахси ҳуқуқӣ, мақомотҳои давлат оид ба таъсис ва бақайдгирии давлатии ташкилот, ки барои ба шахс вазъи субъектони фаъолияти соҳибкорӣ додан равона карда шудааст. Маврид ба ёдоварист, ки институтҳои таъсиси ташкилотҳои тиҷорати бо риоя ва амали якчанд принсипҳои муайянгардида фаъолият мекунанд. Ба таври маъмулӣ яке аз принсипҳое, ки ҳусусияти универсалӣ доранд, принсипи қонуният эътироф карда шудааст, ки қариб дар тамоми зинаҳои фаъолияти субъектони соҳибкорӣ амал мекунад.

Принсиipi қонуният: Дар таъсисидии ташкилоти тиҷоратӣ принсипи қонуният маънои онро дорад, ки: якум, ҳуччатҳои таъсиси ташкилоти тиҷоратӣ бояд ба талаботи қонунгузорӣ мувофиқат кунад, дуюм, муассисон бояд тартиби таъсиси ташкилоти тиҷоратиро, ки қонунгузорӣ муайян намудааст, риоя намоянд.

Принсиipi эътиимоднокӣ: маънои онро дорад, ки муассиси ташкилот бояд дурустии маълумотро, ки дар ҳуччатҳои таъсис ва дигар ҳуччатҳои барои бақайдгирии давлатӣ пешниҳодшуда ҷойгир аст, таъмин намояд.

¹⁹⁰ Горлов В.А. Правовое положение обществ с ограниченной ответственностью. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Екатеринбург, 1998. С. 83.

¹⁴ Ершова И. Создание коммерческой организации // Закон. 2001. № 8. С. 62.

Муссалам аст, ки барои таъсиси ташкилотҳои тиҷоратӣ якчанд зинаҳо дар адабиётҳои ҳуқуқӣ муқаррар карда шудааст. Масалан В.А.Захаров се зинаи асосии таъсисидии ташкилотҳои тиҷоратиро пешниҳод намудааст: 1) зинаи то бақайдгирий, 2) зинаи бақайдгирӣ шахси ҳуқуқӣ, 3) зинаи баъди бақайдгирий. Умуман гуфтан мумкин аст, ки дар адабиётҳои илмӣ ягонагии мағҳуми зинаҳои таъсисидии ташкилотҳои тиҷоратӣ вучуд надорад.

Дар баробари ин нуқтаи афзалиятноки дигарро бояд дарҷ намуд, ки ҳангоми таъсиси ташкилот зарурат дорад. Сухан дар хусуси ҳӯҷатҳое меравад, ки дар ҷараёни таъсиси ташкилотҳо истифода бурда мешавад. Маъмулан тибқи санадҳои қонунгузорӣ онҳоро ҳӯҷатҳои таъсисӣ менамонанд, ки номгӯй онҳо дар санадҳои меъёри ҳуқуқӣ муайян карда шудааст. Ба сифати чунин ҳӯҷатҳо бевосита оиннома ва шартномаҳои таъсисӣ баромад менамояд. Мутобиқи талаботи қ.2 м. 53-и Кодекси гражданиӣ ҳӯҷатҳои таъсисӣ номи ташкилоти тиҷоратӣ, маҳалли ҷойгиршавии он, тартиби идораи фаъолияти ташкилоти тиҷоратӣ, инчуни дигар маълумотҳои пешбининамудаи қонун нишон дода мешаванд¹⁹².

Бояд зикр намуд, ки дар шартномаи таъсисӣ муассисон иродai ҳудро оидба барпо намудани ташкилоти тиҷоратӣ муқаррар намуда, тартиби фаъолияти якҷояи ҳудро дар бобати барпо намудан, шартҳои ба он додани молу мулки ҳуд ва иштирок дар фаъолияти онро муайян менамоянд. Дар шартнома ҳамзамон шарту тартиби тақсими фойдаву зарар миёни иштирокчиён, идораи фаъолияти шахси ҳуқуқӣ, аз ҳайати он баромадани муассисон муайян карда мешавад.

Қайд кардан роиҷ аст, ки дар баробари гуфтаҳои дар боло дарҷ гардида як мағҳуми дигаре дар хусуси муносибатҳои соҳибкорӣ вучуд дорад, ки ба ташкилотҳои тиҷоратӣ алоқамандии зич дорад. Сухан дар бораи ҷомеаи тиҷоратӣ меравад. Фаҳмиши ҷомеаи тиҷоратӣ дар адабиётҳои ҳуқуқӣ ва қонунгузорӣ дар бахши соҳибкорӣ чунин аст: - номи ширкат бояд дорои маълумот дар бораи шакли ҳуқуқии он, намуди ширкат, инчуни дигар далелҳои бо қонун пешбинишударо доро бошад. Номи ширкат дар ҳӯҷатҳои ширкат гузошта мешавад. Ин мансубияти ҷомеаро баъзе вазоратҳо ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ нишон дода наметавонад. Ҷойгиршавии ширкат бояд ба ҳудуди як кишвари муайян мувофиқат қунад. Бояд гуфт, ки ширкатҳои тиҷоратӣ хусусияти универсиалий доранд ва аз ин рӯ ба таври васеъ паҳн шудаанд.

Ширкатҳои тиҷоратӣ аз ҷониби як шахс (соҳиб), ё якчанд нафар дар як вақт бо роҳи ҷудоқунии амвол бо мақсади пешбуруди фаъолияти соҳибкорӣ таъсис дода мешаванд. Маврид ба зикр аст, ки онҳо яке аз намудҳои шахсони ҳуқуқӣ ба ҳисоб мераванд. Бинобар ин зарур аст, ки дар ин раванд хусусиятҳои хоси ширкатҳои тиҷоратиро муайян кард чунончӣ:

1) Хусусиятҳои ташкилий: -имконияти иштироки онҳо дар ҳама гуна ашхос ва на танҳо тоҷирони касбӣ (соҳибкорон), аз ҷумла, ташкилотҳои

¹⁹² Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, қисми умумӣ. - Душанбе, 2000.

ғайритиоратй ва ҳатто давлат ва дигар мақомотҳои давлатй. Қонун иштироки ширкатҳои соҳибкорро аз номи худ танҳо мақомоти давлатй ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатиро манъ мекунад, зеро онҳо барои иштирок дар муомилоти амвол таъсис дода нашудаанд.

- Ширкатҳо сарфи назар аз номашон дар шароити мусир метавонанд аз ҷониби як шаҳс таъсис дода шаванд (масъалан, аз ҷониби давлат). Барои баъзе намудҳояшон қонун шумораи ҳадди ақалро пешбинӣ мекунад.

-Инчунин мақомоти маҳсуси иҷроияи ширкат ва мақомоти роҳбарикунандай тобеъи маҷлиси умумии иштирокчиёни он таъсис дода мешаванд. Ҳуди иштирокчиён наметавонанд ҷомеаро идора кунанд ва тичорат гузаронанд. Қобили зикр аст, ки ҳуҷҷати таъсисии зарурӣ, оиннома мебошад.

2) Хусусиятҳои муҳими ташкили муносибатҳои амволӣ дар доираи ин шарикӣ: ширкатҳо моликони ҳамагуна моликият, аз ҷумла пасандозҳо мебошанд; иштирокчиён дорои ду намуди ҳуқуқанд: корпоративӣ ва уҳдадорӣ (ҳуқуқи бекор кардани квота, супурдани саҳмияҳо, тақсими саҳмҳо; қонун талаботи ҳадди аққалро нисбати андозаи сармояи оинномавӣ муқаррар мекунад.

Дар ин раванд дар як қатор адабиётҳои ҳуқуқӣ ҳуқуқи амволии иштирокчиёни ширкат муайян карда шудааст, ки онҳоро дар баробари таъсиси ширкат ба уҳда мегиранд. Иштирокчиёни ширкат (ҷамъият) чунин ҳуқуқҳои амволӣ доранд:

- ширкат дар тақсими фоида бо роҳи гирифтани суди саҳмияҳо ё фоиз аз маблағи гузошташуда;

- ҳуқуқ ба квотаи барҳамдихӣ, яъне гирифтани қисми амвол ё арзиши он пас аз ҳисоби намудан бо кредиторҳо ҳангоми барҳам додани ширкат ва ҷамъият.

Ба уҳдадориҳои умумии иштирокчиёни ширкат ва ҷамъиятҳои ҳочагӣ инҳоро дохил намудан мумкин аст: гузоштани маблағҳо бо тартиб, ҳаҷм, тарз ва мӯҳлати пешбининамудаи ҳуҷҷатҳои таъсисӣ; ифшо накардани маълумот дар бораи фаъолияти ширкат ва ҷамъият.

Сармояи оинномавӣ ин - арзиши пулии ҳаҷми ҳиссаҳои муассисон, ки дар оиннома пешбинӣ шудааст. Барои ин микдор амвол бояд аз ҳисоби саҳмгузории ҳар як иштирокӣ ташаккул дода шавад (пул ё дигар амвол). Агар арзиши дороиҳои соғи ширкат аз ҳадди ақалли сармояи оинномавии муқаррарнамудаи қонун камтар бошад, ҷамъият бояд барҳам дода шавад.

Дар ҷараёни омузиши мазмуну муҳтавои мавзууи мазкур моро зарур аст, ки паҳлуҳои фойдаҳои ширкатҳои тичоратиро низ мавриди омузиш қарор дигем, зеро дар асоси қонунгузорӣ ва санадҳои даҳлдор мақсаду мароми ширкатҳои мазкурро маҳз ба даст овардани фойда ташкил медиҳад. Ҳамзамон бояд гуфт, ки роҷеъ ба масъалаи фойдаҳои ширкатҳои тичоратӣ ба таври муҳтасар дар адабиётҳои ҳуқуқӣ як қатор фикру андешаҳо дарҷ карда шудаанд ҷунонҷӣ:

1) Имкониятҳои рушди истеҳсолот ё хизматрасонӣ, миёнаравӣ ва ғайра;

2) Баланд бардоштани мустақилияти молияй вай қобилияти ҳуқуқи аз ҳисоби муттаҳидсозии захираҳои якчанд шарикон аз нуқтаи назари бонкҳои тиҷоратӣ, ки ба гирифтани фоидай муйян дар қарздиҳӣ мусоидат мекунад;

3) Озодӣ ва самаранокии фаъолияти иқтисодӣ; якчанд шарикон қарорҳои асосноки идоракунӣ қабул мекунанд;

4) Имкониятҳои иловагӣ барои рушди идоракуни самаранок тавассути истифодаи таҳассуси функционалии кормандон ва ҷалби менечерони қасбӣ;

5) Самимияти пойгоҳ;

6) Осонияти гирифтани қарз.

Дар асоси гуфтаҳои дар боло зикршуда инчунин як қатор камбудиҳои ширкатҳои тиҷоратӣ мавҷуд аст аз қабилий:

-масъулияти бемаҳдудияти ширкат метавонад ба шарикон таҳдид кунад;

-барҳам хӯрдани яке аз шарикон метавонад ба муфлишавии ширкат дар маҷмӯъ оварда расонад, дар аксари ҳолатҳо, иштирокчиён муштараканд ва масъулияти шадид доранд;

-таҷрибаи нокифояи соҳибкорӣ ва номувофиқатии манфиатҳои шарикон метавонад ба фаъолияти бесамар ва идоракуни дастаҷамъӣ - идоракуни нотамоми чомеа оварда расонад.

Ширкатҳои соҳибкорӣ - шахсони ҳуқуқие, ки ҳама гуна фаъолияти соҳибкориро ба амал меоранд, ки ба қонунгузорӣ мухолифат намекунад. Онҳо мустақилона баҳисобигирии оперативиро пеш мебаранд, маълумоти статикӣ муйян мекунанд ва ба мақомоти муйянкардаи қонун ҳисбот медиҳанд.

Адабиёт:

1. Козырева А.Б. «Корпорация» как центральное понятие корпоративного права. // Ленинградский юридический журнал. –№3 (41). – 2015. – С. 104-113.
2. Суханов Е.А. Понятие и виды корпораций в зарубежном и российском праве // Хозяйство и право. – 2013. – №11. – С. 7.
3. Серова О.А. Теоретико-методологические и практические проблемы классификации юридических лиц современного гражданского права России: Монография. – М.: Юрист, 2011. – 328 с.
4. Корпоративное право: Учебник / Е.Г. Афанасьева, В.Ю. Бакшинская, Е.П. Губин и др.; отв. ред. И.С. Шиткина. 2-е изд., перераб. и доп. М.: КНОРУС, 2015. – 128 с.
5. Якушко Л.В. Корпоративная собственность и тенденции ее развития. – Москва, 2004. – 142 с.
6. Зинченко С.А. Корпоративные отношения в реформируемом гражданском законодательстве России // Северо-Кавказский юридический вестник. – №2. – 2011. – С. 53-56.

7. Раҳимзода М.З. Проблемаҳои мубрами ҳуқуқи соҳибкории Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография. – Душанбе, 2019. – С. 151-155.
 8. Сангинов Д.Ш. Ҳуқуқи соҳибкории Ҷумҳурии Тоҷикистон: Воситаи таълими. - Душанбе, 2015. – С. 60-62.
 9. Шонасридинов Н., Нодиров Ф.М. Ҳуқуқи соҳибкорӣ. Васоити таълими. Қисми 1. –Душанбе, 2009. - С. 121-212.
 10. Ойгензихт В.А. Юридическое лицо и трудовой коллектив: сущность, поведение, ответственность. - Душанбе, 1988. - С. 11-45.
 11. Тағойназаров Ш.Т. Шахсони юридики / Ҳуқуқи гражданиӣ, қ.1. - Душанбе, 2001. - С. 110-115.
 12. Ҳуқуқи граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ. Қисми якум// Муҳаррирони масъул: мудири кафедраи ҳуқуқи граждании факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Faюоров Ш.К ва номзади иилмҳои ҳуқуқ, дотсент Сулаймонов Ф.С. – Душанбе: Эр-граф, 2013. - С. 87-90
 13. Горлов В.А. Правовое положение обществ с ограниченной ответственностью. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Екатеринбург, 1998. С. 83.
 14. Ершова И. Создание коммерческой организации // Закон. – 2001. № 8. – С. 62.
- Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, қисми умумӣ. - Душанбе, 2000.

**БАСТАН, ТАҒИЙИР ДОДАН ВА ҚАТЬ НАМУДАНИ ШАРТНОМА
ДАР БОРАИ ФАҶОЛИЯТ ДАР МИНТАҚАИ ОЗОДИ ИҚТИСОДӢ**

Сангканова Тахмина,
аспиранти кафедари ҳуқуқи соҳибкорӣ
ва тиҷорати факултети ҳуқуқшиносии
ДМТ
Тел.: (+992) 918903774
E-mail: kabutzoda86@mail.ru

Фишурда: Дар мақола бастан, тағийир додан ва қать намудани шартнома дар бораи фаҷолият дар минтақаи озоди иқтисодӣ бо назардошти муқаррароти қонунгузории амалкунанда ва ақидаҳои илмӣ мавриди таҳлил қарор дода шуда, андешаи муаллиф оид ба такмили минбаъдаи қонунгузорӣ дар ин бахш байён гардидааст.

Калидвожаҳо: Бастани шартнома, тағийир додани шартнома, қать намудани шартнома, баамал баровардани фаҷолият, минтақаҳои озоди иқтисодӣ.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ, ИЗМЕНЕНИЕ И ПРЕКРАЩЕНИЕ ДОГОВОРА О
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СВОБОДНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЗОНЕ**

Сангканова Тахмина,
аспирант кафедры
предпринимательского и
коммерческого права юридического
факультета ТНУ
Тел.: (+992) 918903774
E-mail: kabutzoda86@mail.ru

Аннотация: В статье анализируется заключение, изменение и прекращение договора о деятельности в свободной экономической зоне с учетом положений действующего законодательства и научных мнений, а также высказывается авторский взгляд на дальнейшее совершенствование законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: Заключение договора, изменение договора, расторжение договора, осуществление деятельности, свободные экономические зоны.

CONCLUSION, AMENDMENT AND TERMINATION OF THE AGREEMENT ON ACTIVITIES IN THE FREE ECONOMIC ZONE

Sangkanova Takhmina,
 postgraduate student of the Department
 of Entrepreneurial and Commercial Law
 of the Law Faculty of TNU
Phone: (+992) 918903774
E-mail: kabutzoda86@mail.ru

Annotation: The article analyzes the conclusion, amendment and termination of an agreement on activities in a free economic zone, taking into account the provisions of the current legislation and scientific opinions, and also expresses the author's view on the further improvement of legislation in this area.

Key words: Conclusion of an agreement, amendment of an agreement, termination of an agreement, carrying out activities, free economic zones.

Минтақаҳои озоди иқтисодӣ (минбаъд - МОИ) дар қатори дигар қаламравҳои дорои низоми маҳсуси фаъолияти соҳибкорӣ (минтақаҳои рушди пешрафтаи иҷтимоию иқтисодӣ, минтақаҳои рушди ҳудудӣ, марказҳои инноватсионии илмӣ ва технологӣ ва ғ.) ҳамчун механизмҳои самарабахши рушди инноватсионӣ, сармоягузорӣ ва фазоии иқтисодиёт, аз ҷумла ба туфайли ҳамкории зич байни давлате, ки аз ҷониби мақомоти идоракунии минтақаи озоди иқтисодӣ ва субъектҳои соҳибкории резидентӣ намояндагӣ мекунанд, ки бо созишнома оид ба татбиқи фаъолият вобаста аз навъи МОИ, баромад мекунанд.

Дар асоси қисми 6, моддаи 10 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» аз 25 марта соли 2011, № 700 дар сурати аз тарафи субъекти минтақаи озоди иқтисодӣ риоя нашудани қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ичро нагардидан муқаррароти шартнома дар бораи фаъолият дар минтақаи озоди иқтисодӣ маъмурияти минтақаи озоди иқтисодӣ дар асоси низомномаи минтақаи озоди иқтисодӣ дар бораи бозхонди мақоми субъекти минтақаи озоди иқтисодӣ ҳуқуқи қарор қабул намуданро дорад¹⁹³. Аммо дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» аз 25 марта соли 2011, № 700 ва Низомнома дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 декабри соли 2005, №191¹⁹⁴ оид ба бастан, тафйир додан ва қатъ намудани шартнома дар бораи фаъолият дар минтақаи озоди иқтисодӣ муқаррароти алоҳида ҷой надорад.

Дар баробари ин, табиати маҳсуси ҳуқуқии шартнома дар бораи

¹⁹³ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» аз 25 марта соли 2011, № 700 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2011, №3, мод. 167; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 02.01.2019 с., № 1581.

¹⁹⁴ Низомнома дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 декабри соли 2005, №191// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Аддия». Шакли 7.0 / Вазорати аддияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

фаъолият дар минтақаи озоди иқтисодӣ мавҷудияти марҳилаҳои муайяни бастанро пешбинӣ мекунад, ки барои шартномаҳои оддии ҳуқуқии гражданиӣ хос нестанд.

Дар доираи расмиёти умумӣ резидентҳои эҳтимолӣ ба мақомоти ваколатдор барои бастани шартнома оид ба ичрои фаъолият ариза пешниҳод мекунанд. Ин ариза бояд дарбаргирандаи чунин маълумот бошад: дар бораи фаъолияти пешниҳодшудаи резидентҳои эҳтимолӣ; дар бораи моликияти давлатӣ ва (ё) коммуналӣ, масоҳати қитъаи замин ва инчуни дар бораи андозаи иқтидори васлшудаи дастгоҳҳои қабулқунандай энергия, намудҳо ва ҳаҷм, арзиши нақшаи бори вобаста ба захираҳо барои пешниҳоди хизматҳое истифода мешаванд, ки барои ичрои фаъолияти пешниҳодшуда заруранд. Алоҳида, бояд талаботи сармоягузорӣ барои резиденти эҳтимолӣ қайд карда шавад.

Дар асоси Низомномаи минтақаи озоди иқтисодии "Кӯлоб" аз 2 октябри соли 2019, №483 шакл ва тартиби омода намудани ариза, маълумоти иттилоотии пешниҳодшаванд, бизнеснақша ва (ё) лоиҳаи сармоягузорӣ аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатии идоракуни минтақаҳои озоди иқтисодӣ таҳия ва тасдиқ мегардад. Довталаб барои гирифтани тасдиқномаи субъекти МОИ (минбаъд - тасдиқнома) бо Маъмурияти МОИ шартномаи фаъолиятро (минбаъд - шартнома) ба имзо мерасонад. Дар шартнома талабот оид ба фаъолият дар ҳудуди МОИ "Кӯлоб", тартиби истифодаи имтиёзҳо ва низомҳои маҳсус, ичораи қитъаи замин, бино, иншооти истеҳсолию маъмурии ба ичора додашаванд, коммуникатсияҳо, муносибатҳои молиявию ҳочагидорӣ ва дигар талаботи дар Низомнома пешбинишуда дарҷ мегардад. Барои ба имзо расонидани шартнома, довталаб ба Маъмурияти МОИ бояд чунин ҳуччатҳоро пешниҳод намояд: ариза; ҳуччатҳои тасдиқунандай бақайдигирӣ давлатӣ дар ҳудуди МОИ "Кӯлоб"; намунаҳои имзоҳои шахсони ваколатдори довталаб. Маъмурият дар муҳлати 3 рӯзи корӣ ҳуччатҳои пешниҳоднамудаи довталабро баррасӣ намуда, лоиҳаи шартномаро бо довталаб омода ва ба имзо мерасонад. Баъди ба имзо расидани шартнома ба довталаб тасдиқнома дода мешавад. Тасдиқнома ҳуччати бақайдигирӣ довталаб ба сифати субъектҳои МОИ дар ҳудуди МОИ "Кӯлоб" ба ҳисоб рафта, барои пешбуруди фаъолият, истифодаи имтиёзҳову низомҳои маҳсуси пешбининамудаи Низомнома иҷозат медиҳад. Шакл ва мазмuni шартнома ва тасдиқнома аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатии идоракуни минтақаҳои озоди иқтисодӣ (Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон) тасдиқ карда мешаванд¹⁹⁵.

Довталаб инчуни бояд нусхай ҳуччатҳои таъсисӣ ва бизнес-нақшаро пешниҳод кунад. Талабот барои таҳия намудани бизнес-нақша аз ҷониби Довталабон барои гирифтани мақоми Субъекти минтақаи озоди иқтисодӣ ба Фармоиши Вазири рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз

¹⁹⁵ Низомномаи минтақаи озоди иқтисодии "Кӯлоб" аз 2 октябри соли 2019, №483// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

06.08.2011 сол, № 93 тасдиқ шудааст, ки тибқи он бизнес-нақша аз чунин кисмҳои таркибӣ бояд иборат бошад: 1. Хулосаи кӯтоҳи лоиҳа; 2. Таърихи пайдоиш ва моҳияти асосии лоиҳа; 3. Таҳрезии бозор ва стратегияи маркетинг; 4. Ашёи хом ва маводҳо; 5. Мавзеи ҷойгиршавӣ, қитъаи соҳтмонӣ ва арзёбии экологӣ; 6. Лоиҳакашии муҳандисӣ ва технологӣ; 7. Ташкили истеҳсолот ва ҳароҷотҳои он; 8. Захираҳои меҳнатӣ; 9. Банакшагирӣ ва арзиши корҳо аз руи лоиҳа; 10. Арзёбии молиявӣ; 11. Тадқиқоти иқтисодии ҳароҷотҳо ва фоида; 12. Хулосаи татқиқот¹⁹⁶.

Пас аз гирифтани қарори шӯрои экспертҳо аз ҷониби Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба аризадиҳанда дар муддати 15 рӯзи корӣ огоҳиномаи «мусбат» фиристода мешавад: дар бораи бастани шартнома, агар бизнес-нақша дастгирий карда мешавад, ё агар резидентҳои эҳтимолӣ уҳдадориҳои иловагиро оид ба тағир додани бизнес-нақша ичро қунанд ё огоҳиномаи "манфӣ" дар бораи рад кардани бастани шартнома оид ба ичрои фаъолият, агар дастгирии бизнес-нақша рад карда шуда бошад. Дар давоми 15 рӯзи корӣ аз лаҳзаи қабули қарор оид ба бастани шартнома оид ба амалисозии фаъолият бо резидентҳои эҳтимолӣ, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам аризадиҳанда ва ҳам мақоми идоракунандаро ин шартномаро омода мекунад ва мефиристад, аз рӯзи имзо гузоштани тарафҳо шартнома эътибор пайдо мекунад.

Дар адабиёти илмӣ оид ба муайян кардани мавзӯи шартнома, ки дар минтақаҳои иқтисодӣ ҷойгиранд, нуқтаи назари гуногун мавҷуданд.

В.Н. Лиситса мавзӯи шартномаро дар минтақаи озодӣ саноатии истеҳсолӣ, технологияи инноватсионӣ, сайёҳӣ-фароғатӣ ё бандарӣ, ки онро бояд сокини минтақаи озоди иқтисодӣ ичро қунад, маънидод менамояд¹⁹⁷.

А.В. Гасумянова созишиномаро оид ба татбиқи фаъолияти соҳибкорӣ дар минтақаи озоди иқтисодӣ ҳамчун созишиномаи ҳамаҷониба дар асоси муқаррароти Қонун дар бораи минтақаи озоди иқтисодӣ байни резидентҳои МОИ ва мақомоти идоракуни мина тарафҳои тарафайн ҳисобида бо татбиқ, фаъолиятҳои сайёҳӣ ва фароғатӣ дар бандари МОИ алоқаманданд, медонад¹⁹⁸.

О.Э. Симсон қайд мекунад, ки мавзӯи чунин созишинома аз як тараф сармоягузории сармоягузор ба иқтисодиёти давлат ва иҷозат дар шакли тасдиқи лоиҳаи сармоягузорӣ аз ҷониби мақомоти давлатӣ бо шартҳои муайян барои як давраи муайян, аз тарафи дигар аст¹⁹⁹.

¹⁹⁶ Талабот барои таҳия намудани бизнес-нақша аз ҷониби Довталабон барои гирифтани мақоми Субъекти минтақаи озоди иқтисодӣ ба Фармоиши Вазири рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 06.08.2011 сол, № 93// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

¹⁹⁷ Лисица В. Н. Правовое регулирование соглашения о ведении деятельности в особых экономических зонах // Бухгалтер и закон. – 2009. – № 9(129). – С. 14–21.

¹⁹⁸ Гасумянова А. В. Правовой режим предпринимательства в особых экономических зонах в Российской Федерации / А. В. Гасумянова. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 144 с.

¹⁹⁹ Сімсон О. Е. Правові особливості договорів інвестиційного характеру: Дис... канд. юрид.

Ю. Бек чунин мешуморад, ки мавзұй созишинома амалхой қонибұх мебошад, ки ба татбиқи лоиҳаи сармоягузорӣ равона шудаанд, яъне сармоягузорӣ дар минтақаи иқтисодӣ²⁰⁰.

Нисбат ба шартнома дар бораи фаъолият дар минтақаи озоди иқтисодӣ муқаррароти моддаи 482 Кодекси гражданий Ҷумҳурии Тоҷикистон (Асосҳо барои тағиیر додан ё бекор кардан шартнома) татбиқ карда мешавад²⁰¹. Агар дар КГ ҔТ, қонунҳои дигар ё шартнома тартиби дигаре пешбинӣ нагардида бошад, шартномаро бо созиши тарафҳо тағиир додан ё бекор кардан мүмкін мебошад. Шартномаро бо талаби яке аз тарафҳо танҳо дар ҳолатҳои зайл аз тариқи суд тағиир додан ё бекор кардан мүмкін аст: а) ҳангоми шартномаро ба таври назаррас вайрон кардан тарафи дигар; б) дар дигар ҳолатҳои пешбининамудай КГ ҔТ, қонунҳои дигар ё шартнома.

Чиддан риоя накардани шартнома он аст, ки ба қониби дигар аз ин зиён расида, ӯро аз умеди ба даст овардани нафъи зиёде маҳрум созад, ки ҳангоми бастани шартнома дар назар дошт. Ҳангоми яктарафа рад намудани ичрои пурра ё қисмани шартнома, агар чунин радро қонун ё созишиномаи тарафҳо ичозат диҳад, шартнома мувофиқан бекор ё тағиирдодашуда ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тарик, тартиби бастан, тағиир додан ва бекор кардан шартнома дар бораи фаъолият дар минтақаи озоди иқтисодӣ бори дигар хусусияти маҳсуси хуқуқии онро таъкид мекунад, ки он аз шартномаҳои оддии гражданий ва маъмурӣ фарқ мекунад. Бояд қайд кард, ки чорабиниҳое, ки резидент анҷом медиҳад, на танҳо барои фаъолияти МОИ, балки барои минтақа, инчунин тамоми чомеа муҳиманд, зеро ӯ ҳамроҳ бо давлат бояд дар рушди минтақа фаъолона ширкат варзад. Сарфи назар аз он, ки шартнома оид ба татбиқи фаъолият масъулияти резидентро барои ичро накардани уҳдадориҳо пешбинӣ мекунад, ягон муқаррароти мушаххас оид ба масъулияти Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақоми идоракунандаро муқаррар намекунад.

Адабиёт:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» аз 25 марта соли 2011, № 700// Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2011, №3, мод. 167; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 02.01.2019 с., № 1581.

2. Низомнома дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии

наук: 12.00.03 / О. Е. Сімсон. – Харків, 2001. – 208 с.

²⁰⁰ Бек Ю. Договір (контракт) на реалізацію інвестиційного проекту у спеціальній (вільній) економічній зоні України // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали IX регіональної науково-практичної конференції (13–14 лютого 2003 р.). – Львів, 2003. – С. 237–238.

²⁰¹ Кодекси Гражданий Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қисми якум) аз 30 июня соли 1999, №802// Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1999, №6, мод. 153, мод. 154; с. 2001, №7, мод. 508; с. 2002, №4, қ. 1, мод. 170; с. 2005, №3, мод. 125; с. 2006, №4, мод. 193; с. 2007, №5, мод. 356; с. 2010, №3, мод. 156; №12, қ. 1, мод. 802; с. 2012, №7, мод. 700, №12, қ. 1, мод. 1021; с. 2013, №7, мод. 504; с. 2015, №3, мод. 200; Қонунҳои ҔТ аз 23.07.2016 с., № 1334; аз 02.01.2019 с., № 1557; аз 02.01.2020 с., №1656; аз 21.01.2020 с., №1657.

Тоҷикистон аз 5 декабри соли 2005, №191// Маҳзани мутаммаркази иттилооти хуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

3. Низомномаи минтақаи озоди иқтисодии "Кӯлоб" аз 2 октябри соли 2019, №483// Маҳзани мутаммаркази иттилооти хуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

4. Талабот барои таҳия намудани бизнес-нақша аз ҷониби Довталабон барои гирифтани мақоми Субъекти минтақаи озоди иқтисодӣ ба Фармоиши Вазири рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 06.08.2011 сол, № 93// Маҳзани мутаммаркази иттилооти хуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

5. Лисица В. Н. Правовое регулирование соглашения о ведении деятельности в особых экономических зонах // Бухгалтер и закон. – 2009. – № 9(129). – С. 14–21.

6. Гасумянова А. В. Правовой режим предпринимательства в особых экономических зонах в Российской Федерации / А. В. Гасумянова. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 144 с.

7. Сімсон О. Е. Правові особливості договорів інвестиційного характеру: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. Е. Сімсон. – Харків, 2001. – 208 с.

8. Бек Ю. Договір (контракт) на реалізацію інвестиційного проекту у спеціальній (вільній) економічній зоні України // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали ІХ регіональної науково-практичної конференції (13–14 лютого 2003 р.). – Львів, 2003. – С. 237–238.

9. Кодекси Гражданни Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қисми якум) аз 30 июня соли 1999, №802// Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1999, №6, мод. 153, мод. 154; с. 2001, №7, мод. 508; с. 2002, №4, қ. 1, мод. 170; с. 2005, №3, мод. 125; с. 2006, №4, мод. 193; с. 2007, №5, мод. 356; с. 2010, №3, мод. 156; №12, қ. 1, мод. 802; с. 2012, №7, мод. 700, №12, қ. 1, мод. 1021; с. 2013, №7, мод. 504; с. 2015, №3, мод. 200; Қонунҳои ҶТ аз 23.07.2016 с., № 1334; аз 02.01.2019 с., № 1557; аз 02.01.2020 с., №1656; аз 21.01.2020 с., №1657.

**ХУҚУҚИ МЕҲНАТ; ХУҚУҚИ ТАЪМИНОТИ ИҼТИМОӢ
(ИХТИСОС: 12.00.05) –
ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.05)**

**БАЪЗЕ АЗ МАСъАЛАҲОИ ВИЖАГИҲОИ ТАНЗИМИ МЕҲНАТИ
ЗАНОН ВА ШАХСОНИ УҲДАДОРИҲОИ ОИЛАВИДОШТА ДАР
ҚОНУНГУЗОРИИ ТОЧИКИСТОН**

Бобокалонова С.Ф.,

унвончӯи кафедраи хуқуқи соҳибкорӣ
ва тиҷорати факултети хуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Тел.: (+992) 904525938

Фишурда: Заминаи меъёрии хуқуқии таҳқиқотро сарчашмаҳои таърихӣ-хуқуқии тамаддуни қонунгузории даврони шӯравӣ ва замони муосир, ки фарогири вижагиҳои меҳнати занон ва шахсони уҳдадориҳои оилавидошта мебошанд, ташкил медиҳанд.

Дар мақола сарчашмаҳои хуқуқии даврони шӯравӣ ва замони муосир, аз ҷумла, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2016, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1997, Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати РСС Тоҷикистон соли 1972, Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати РСС Тоҷикистон соли 1940, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробархуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» аз 1 марта соли 2005, №89, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабря соли 1999, №5 «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 апрели соли 2017, №179 «Дар бораи Рӯйхати корҳое, ки дар онҳо истифодаи меҳнати занон манъ карда мешавад», мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Мақолаи мазкур фарогири вазъи хуқуқи вижагиҳои меҳнати занон ва шахсони уҳдадориҳои оилавидошта буда, масъалаҳои назариявӣ ва амалии ин равандро дар бар мегирад. Дар натиҷа хulosсаҳои судманд дар ин самт пешниҳод гардидаанд.

Калидвоҷаҳо: Пешвои миллат, меҳнати занон, шахсони уҳдадориҳои оилавидошта, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати РСС Тоҷикистон, кафолатҳои иловагӣ барои занон.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОСОБЕННОСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДА ЖЕНЩИН И ЛИЦ С СЕМЕЙНЫМИ ОБЯЗАТЕЛЬСТВАМИ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ТАДЖИКИСТАН

Бобокалонова С.Г.,

соискатель кафедры
предпринимательского и
коммерческого права юридического
факультета Таджикского
национального университета
Тел.: (+992) 904525938

Аннотация: Правовая база исследования основана на исторических и правовых источниках советской и современной цивилизаций, которые включают особенности регулирования труда женщин и иных лиц с семейными обязанностями.

В статье рассматриваются правовые источники советской эпохи и современности, в том числе Конституция Республики Таджикистан, Трудовой кодекс Республики Таджикистан 2016 года, Трудовой кодекс Республики Таджикистан 1997 года, Кодекс законов о труде Таджикской ССР 1972 года, Кодекс законов о труде Таджикской ССР 1940 года, Закон Республики Таджикистан «О государственных гарантиях равноправия мужчин и женщин и равных возможностей их реализации» от 1 марта 2005 г., №89, Указ Президента Республики Таджикистан от 3 декабря 1999 г. №5 «О повышении роли женщин в обществе», Постановление Правительства Республики Таджикистан от 4 апреля 2017 года, №179 «О Перечне работ, на которых запрещается применение труда женщин и предельно допустимые нормы нагрузок для них при подъёме и перемещении ими тяжестей вручную».

В этой статье рассматривается конкретная ситуация с трудовыми правами женщин и иных лиц с семейными обязанностями, а также освещаются теоретические и практические вопросы этого процесса. В результате представлены полезные выводы в этой области.

Ключевые слова: Лидер нации, женский труд, лица с семейными обязанностями, Трудовой кодекс Республики Таджикистан, Трудовой кодекс Таджикской ССР, дополнительные гарантии для женщин.

SOME ISSUES OF LABOR REGULATION FOR WOMEN AND PERSONS WITH FAMILY OBLIGATIONS IN THE LEGISLATION OF TAJIKISTAN

Bobokalonova S.G.,

applicant for the Department of
Entrepreneurial and Commercial Law of
the Law Faculty of the Tajik National
University

Phone: (+992) 904525938

Annotation: The legal basis of the research is based on the historical and legal sources of the Soviet and modern civilizations, which include the specifics of the regulation of the labor of women and other persons with family responsibilities.

The article examines the legal sources of the Soviet era and modernity, including the Constitution of the Republic of Tajikistan, the Labor Code of the Republic of Tajikistan of 2016, the Labor Code of the Republic of Tajikistan of 1997, the Labor Code of the Tajik SSR of 1972, the Code of Labor Laws of the Tajik SSR of 1940, the Law Of the Republic of Tajikistan "On state guarantees of equality of men and women and equal opportunities for their realization" dated March 1, 2005, No. 89, Decree of the President of the Republic of Tajikistan dated December 3, 1999 No. 5 "On increasing the role of women in society", Resolution of the Government of the Republic Tajikistan dated April 4, 2017, No. 179 "On the List of jobs where the use of women's labor and the maximum permissible loads for them when lifting and moving heavy loads by hand is prohibited."

This article examines the specific situation with the labor rights of women and other persons with family responsibilities, as well as highlights the theoretical and practical issues of this process. As a result, useful findings in this area are presented.

Keyword: Leader of the nation, Federation of Independent Trade Unions of Tajikistan, International Labor Organization, wages, administrative responsibility, labor protection.

Заминаи меъёрии ҳуқуқии хусусияти танзими меҳнати занон ва шахсони уҳдадориҳои оилавидоштаро сарчашмаҳои таърихӣ-ҳуқуқии тамаддуни қонунгузории даврони шӯравӣ ва замони мусир, ки фарогири вижагиҳои меҳнати занон ва шахсони уҳдадориҳои оилавидошта мебошанд, ташкил медиҳанд. Қабл аз таҳқики мақола беҳтар аст ба сарчашмаҳои ҳуқуқии даврони шӯравӣ ва замони мусир, аз ҷумла, Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2016, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1997, Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон соли 1972, Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон соли 1940²⁰², Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробархукуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» аз 1 марта соли 2005, №89²⁰³, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабря соли 1999, №5 «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар

²⁰² Ниг.: Бобокалонов Ф. М. Маҷмӯаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат дар Тоҷикистон. (1940-2020). – Душанбе: ДМТ, Нашриёти «Сино», 2020. – 658 саҳ.

²⁰³ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробархукуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо»// [Манбаи электронӣ]. Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон <http://www.mmk.tj>

чомеа»²⁰⁴, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 апрели соли 2017, №179 «Дар бораи Рӯйхати корҳое, ки дар онҳо истифодаи меҳнати занон манъ карда мешавад»²⁰⁵, таваҷҷуҳ намуд.

Сабаби асосии таваҷҷуҳи бепоён ба қонунгузорӣ оид ба хусусияти танзими меҳнати занон ва шахсони уҳдадориҳои оилавидошта дар ҳамаи марҳилаҳои инкишофи таърихии даврони шӯравӣ ва замони муосир дар он аст, ки он ҷузъи ҳаёти инсонӣ буда, ҳаёти чомеаи муосирро бидуни он тасаввур намудан ғайриимкон мебошад.

Бори аввал дар илми ҳуқуқшиносӣ олимаи ватани Раҳмон Озода Эмомалӣ дар асоси таҳлили ҳамаҷониба ва муқоисаи ду Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати ҶШС Тоҷикистон солҳои 1940 ва 1972 бо тағириу иловаҳои ба онҳо воридшуда, таҳқиқоти илмӣ - ҳуқуқӣ оид ба соҳаи фаъолияти меҳнатии занони чумҳурро пайғирӣ намудааст²⁰⁶.

Раҳмон Озода Эмомалӣ дар рисолаи худ санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳои 1917-2011-ро, ки ҳуқуқ ва озодиҳои занонро дар ин давраи таърихи ватанамон ҳифз ва таъмин мекарданд, таҳқиқоти бунёдӣ анҷом додааст.

Ӯ қайд менамояд: «Татбиқи ин ҳуқуқҳо дар сурати фароҳам овардани имкониятҳои баробар барои занон ба монанди мардон дар соҳаи таҳсилот, тайёрии қасбӣ, дар фаъолияти меҳнатӣ, ҳавасмандгардонӣ барои меҳнати пурсамар ва баланд бардоштани дараҷаи ҷойи кор, дар фаъолияти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва фарҳангӣ, инчуни таъмини ҷороҳои маҳсус барои ҳифзи меҳнат ва саломатии занон; фароҳам овардани шароите, ки пайвастагии меҳнати занонро бо меҳнати занони қӯдакдор имкон медиҳад; ҳифозати ҳуқуқӣ, дастгирии моддӣ ва маънавии модарону қӯдакон, аз ҷумла додани рухсатии пулакӣ ва дигар имтиёзҳо барои занони ҳомила ва модарон, тадриҷан кам кардани вақти кории заноне, ки қӯдакони хурдсол доранд" ва ғайра.

Аввалин санади меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон, ки дар он меъёру муқаррарот оид ба муносибатҳои меҳнатӣ пешбинӣ шуда буд, Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон²⁰⁷ соли 1940 маҳсуб меёфт, ки дар аввали соли 1940 бо забони русӣ ва январи соли 1941 бо забони тоҷикӣ нашр гардидаанд.

Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон соли 1940 аз лиҳози соҳт, ҳаҷм ва мазмун ба талаботи замони худ ҷавобғӯ буда, аз 17 боб ва бо тартиби рақамгузорӣ 192 модда ва дар фарҷоми он «Иловаҳо», ки дар онҳо вобаста ба самтҳои мушаҳасси

²⁰⁴ Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабря соли 1999, №5 «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа»// Махзани мутамаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

²⁰⁵ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 апрели соли 2017, №179 «Дар бораи Рӯйхати корҳое, ки дар онҳо истифодаи меҳнати занон манъ карда мешавад»// Махзани мутамаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

²⁰⁶ Раҳмонова Озода Эмомалиевна. Развитие законодательства о правах и свободах женщин в Таджикистане (1917-2011 гг.) Автореф. дисс. ... к.ю.н. - Душанбе, 2012. - С. 187 с.

²⁰⁷ Минбаъд - Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати РСС Тоҷикистон

муносибатҳои меҳнатию иҷтимоӣ алоқамандбуدارо дарбар мегирифт, иборат мебошад.

Боби сездаҳуми он «меҳнати занон ва шахсони ба балогат нарасидагӣ» номгузорӣ шудааст, ки моддаҳои ба он алоқамандро ба таври иқтибос пешниҳод намуданашонро ба маврид мешуморем.

Боби сездаҳӯм

Меҳнати занон ва шахсони ба балогат нарасидагӣ

«129. Меҳнати занон ва касони аз 18- солагӣ худро дар стеҳсолотҳои вазнини барои саломатӣ заарнок ва корҳои зеризамини кор фармудан манъ карда мешавад.

Руйхати корҳои маҳсусан вазнин ва заарнок, инчунин нормаҳои ҳаддии бурдани чизҳои вазнин ҳам барои занҳо ва ҳам барои ҷавонони наврас ба таври ҷудогона аз тарафи ВЦСПС муқаррар карда мешаванд.

130. Қувваашро гум кардааст.

(Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон, аз 13/XII соли 1940).

131. Занони ҳомиладор ва кӯдаки ширмаккони синагӣ доштагӣ дар ҳеч як ҳолат ба кори шабона ва ба кори зиёд аз вақти нормалӣ кор фармуда намешаванд.

132. Ба коргарзанон ва хизматчизанон дар мавридҳои ҳомиладор шудан ва зоидани онҳо мудати 35 рӯзи календари пеш аз зоидан ва ба муддати 28рӯзи календарӣ баъд аз зоида шудан отпуш дода мешавад ва барои ин муддат аз ҳисоби давлат ёрдампулӣ дода мешавад.

Ҳамин отпуш ва ёрдампули барои ҳомиладорӣ ва зоидан ба он заноне дода мешавад, ки онҳо дар ҳамин муассиса (идора) пай дар пай на камтар аз ҳафт моҳ кор карда бошад.

Эзоҳ. Дар вақти таъин кардани ёрдампулӣ барои ҳомиладори ва зоидан стажи кор низ дар он маврид канда нашудагӣ ҳисоб меёбад, ки агар коргарзан ё хизматчизан аз як муассиса ё идора ба дигар муассиса ё идора дар асоси амри администрация гузашта бошад.

(Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон, аз 11/ XII соли 1939).

133. Занонро баъд аз моҳи панҷуми ҳомиладориашон ба ҷойҳои берун аз ҷои кори доимиашон, бе розигии худи онҳо ба командировка фиристодан мумкин нест.

134. Барои модароне ки кӯдаки ширмаккони синагӣ доранд, бояд ки ба ғайр аз танғифусҳои умумӣ (моддаи 100), барои ширмакконидани кӯдак боз танаффуси иловагӣ муқаррар карда шавад. Муддати аниқи танаффусҳо бо қоидаҳои тартиботи доҳили муқаррар карда мешавад, дар айни ҳол танаффусҳои барои ширмакконидани кӯдак муайян карда мешудагӣ дар ҳар як сеюним соат аз як маротиба кам набуда ва дарозии онҳо бояд ки аз ним соат кам набошад.

Танаффусҳои нишон дода шудагӣ ба вақти корӣ ҳисоб карда мешаванд.

135. Шахсони аз 16-сола хурдро ба кор қабул кардан манъ карда мешавад.

Эзоҳ. Дар мавридҳои чудогона ба инспекторҳои меҳнат ҳуқук дода мешавад, ки дар асоси инструкцияи маҳсуси аз тарафи ВЦСПС нашр мешудагӣ барои ба кор даромадани хурдсолоне ки аз 14 – сола хурд намебошанд иҷозат диҳад.

136. Барои шахсони аз 16- сола хурди кайҳо ин тараф дар корхонаҳо кор карда истодагӣ ё дар асоси эзоҳи моддаи 135 аз нав дохил шудагӣ рӯзи кории 4-соата муқаррар карда мешавад.

137. Шумораи минималии (камтарини) коргарони ба балогат нарасидагӣ барои соҳаҳои чудогонаи саноат бо қарори маҳсуси аз тарафи ВЦСПС нашр карда мешудагӣ норма кунонида мешавад».

Амали Кодекси қонунҳои оид ба меҳнати Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон Тоҷикистон аз соли 1940, то қабули Кодекси қонунҳои оид ба меҳнати Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон Тоҷикистон аз 16 июни соли 1972 идома ёфта буд.

16 июни соли 1972 **Кодекси қонунҳои оид ба меҳнати РСС Тоҷикистон дар Сессияи сеюми Совети Олии РСС Тоҷикистон даъвати ҳаштум, бо Қарори Совети Олии Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон қабул карда мешавад.**

Кодекси қонунҳои оид ба меҳнати РСС Тоҷикистон соли 1972 яке аз манбаъҳои кодификатсияшудаи қонунҳои советӣ оид ба меҳнат маҳсуб шуда, муносибатҳои меҳнатии ҳамаи коргарон²⁰⁸ ва хизматчиёно ба тартиб дароварда, афзоиши маҳсулнокии меҳнат, самаранокии истеҳсолоти ҷамъиятӣ ва ба кори дар ҳамин асос баланд бардоштани дараҷаи моддӣ ва маданий ҳаёти меҳнаткашон, мустаҳкам шудани интизоми меҳнатӣ ва тадриҷан ба нағъи ҷамъият ва ба талаботи аввалини ҳаётии ҳар як одами қобилий меҳнат табдил ёфтани меҳнат мадад расонида, дараҷаи баланди шароити меҳнат, муҳофизати ҳаматарафаи ҳуқуқҳои меҳнатии коргарон ва хизматчиёно муқаррар менамуд, ки зиёда аз 24 сол хизмат намудааст.

Кодекси қонунҳои оид ба меҳнати РСС Тоҷикистон соли 1972 аз лиҳози соҳт, ҳаҷм ва мазмун ба талаботи замони шӯравӣ ҷавобгӯ буда, 19 боб ва бо тартиби рақамгузорӣ 255 моддаро дарбар мегирифт ва дар фарҷоми он «Нишондиҳандай алифбойӣ-предметӣ», ки дар онҳо вобаста ба мағҳумҳои пешбинишуда рақамҳои моддаҳои Кодекси мазкур дарҷ шуда буданд ва нишондиҳандай мазкур, ҳамчун мундариҷа истифода мешуд.

²⁰⁸ Эзоҳ: Иқтибосҳое, ки дар мақола аз Кодексҳо оварда шудааст дар шакли аслӣ баён шудаанд. Масалан, ибораҳои “коргар-коргарон”, “коркун-коркунон” ва гайра истифода шудааст. То қабули Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистони соли 1997, хусусан дар Кодекси қонунҳои оид ба меҳнати РСС Тоҷикистони солҳои 1940 ва 1972 ибораҳои “коргар-коргарон”, “коркун-коркунон” истифода бурда мешуд, дар бобу моддаҳои Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистони соли 1997, мағҳум ва ибораҳои “корманд-кормандон”, мавриди истифода карор гирифт ва дигар ибораҳо, ки онҳо дар Кодекси амалкунанда низ истифода мешавад.

Боби дувоздаҳуми он «мехнати занон» номгузорӣ шуда буд, ки моддаҳои ба он алоқамандро ба таври иқтибос пешниҳод оварда мешаванд.

Боби XII

Мехнати занон

Моддаи 168. Корҳое, ки дар онҳо истифода бурда шудани меҳнати занон манъ аст

Дар корҳои вазнин ва дар корҳои шароити меҳнаташон заарнок, инчунин дар корҳои зеризаминӣ ба ғайр аз баъзе корҳои зеризаминӣ (корҳои ғайриҷисмонӣ ё корҳои хизматрасонии санитарӣ ва майшӣ) истифода бурда шудани меҳнати занон манъ аст.

Ба занон фармудани корҳои бардоштан ва қашондани чизҳои вазнин, ки вазнашон аз ҳадди нормаҳои барои онҳо муқаррар кардашуда зиёд мебошад, манъ аст.

Моддаи 169. Махдуд кардани меҳнати занон.

Ба зиммаи занон гузоштани корҳое, ки дар вақти шаб ичро карда мешаванд, манъ аст, ғайр аз он соҳаҳои хочагии халқ, ки инро зарурати маҳсус талаб мекунад ва ин ба сифати чораи муваққатӣ иҷозат дода мешавад.

Дар сурати ташкил кардани корҳои сменагӣ ба заноне, ки фарзандони то ҳаштсола доранд, имкониятҳои истеҳсолотро ба назар гирифта, барои кор кардан дар корҳои рӯзона бартарӣ дода мешавад.

Моддаи 170. Манъ будани ҷалб карда шудани занони ҳомиланок ва заноне, ки қӯдакони то дусола доранд, ба корҳои шабона, зиёда аз вақти кор, ба корҳои рӯзи истироҳат ва фиристодан ба командировка

Ба ҷалб карда шудани занони ҳомиланок ва заноне, қӯдакони то дусола доранд ба корҳои шабона, корҳои зиёда аз вақти кор ва ба корҳои рӯзи истироҳат ва фиристодан ба командировка роҳ дода намешавад. (Мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 9 сентябри соли 1987).

Моддаи 171. Махдуд кардани ба корҳои зиёда аз вақти кор ҷалб кардан ва ба командировка фиристодани заноне, ки қӯдакони аз дусола то ҳаштсола доранд

Занонеро ки қӯдакони аз дусола то ҳаштсола доранд, бе розигии худи онҳо ба корҳои зиёда аз вақти кор ҷалб кардан ё ба комадировка фиристодан мумкин нест. (Мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 9 ноябрри соли 1987).

Моддаи 172. Ба кори сабуктар гузаронидани занони ҳомила ва заноне, ки қӯдакони то яқунимсола доранд

Ба занони ҳомила мувофиқи хулосаи тиббӣ нормаи ичрои кор, нормаи хизмат кам карда мешавад ва ё онҳо ба кори дигари сабуктар ва таъсири омилҳои номусоиди истеҳсолӣ надошта гузаронида шуда, ба онҳо музди миёнаи кори пештараашон дода мешавад.

Моддаи 173. Отпускҳои давраи ҳомиланокӣ, таваллуд ва ниюхубини қӯдак

Ба занон ҳангоми ҳомиланокӣ ва таваллуд ба муддати панҷоҳу шаш рӯзи календарӣ пеш аз таваллуд ва панҷоҳу шаш рӯзи календарӣ баъди таваллуд (дар сурати таваллуди номӯътадил ва ё зоида шудани ду ва зиёдтар кӯдак – ҳафтод рӯз) отпушк дода, бо ҳоҳиши зан дар сурати доштани стажи умумии кори камаш барои нигоҳубини кӯдаки то як сола отпуски муздаш қисман додашаванда дода, барои ин даври аз рӯи суғуртаи иҷтимоии давлатӣ ёрдампулӣ дода мешавад.

(Мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 28 августи соли 1982).

Моддаи 174. Ба отпуски давраи ҳомиланокӣ ва баъди таваллуд ҳамроҳ кардани отпуски ҳарсола

Пеш аз отпуски давраи ҳомиланокӣ ва баъди таваллуд ё худ бевосита баъди он ба зан, дар асоси аризааш, сарфи назар аз стажи кории дар ҳамон корхона, муассиса, ташкилот доштаи ў, отпуски ҳарсола дода мешавад.

Моддаи 175. Отпуски иловагии бемаош ба модароне, ки кӯдакони то якунимсола доранд

Ба гайр аз отпускҳои давраи ҳомиланокӣ, таваллуд ва нигоҳубини кӯдак, ба зан, дар асоси аризai ў барои нигоҳубини кӯдаки то якунимсола отпуски иловагии бемаош дода мешавад. Дар давраи отпуск ҷои кор (вазифаи) зан нигоҳ дошта мешавад.

Ин отпускро пурра ва ё то якунимсола шудани кӯдак қисм – қисм дар ҳар вақт истифода бурдан мумкин аст. (Мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 28 августи соли 1982).

Вақти отпуски бемаош ба ҳисоби стажи умумӣ ва ихтисос медарояд, вале ба ҳисоб стаже, ки барои отпускҳои ояндаи навбатӣ ва иловагӣ ҳуқуқ медиҳад, дохил намешавад.

Бо ҳоҳиши зан дар давраи отпуски барои нигоҳубини кӯдак гирифтааш вай метавонад дар шароити вақти нопурраи кор ё худ дар хона кор кунад. Дар ин маврид барои ў ҳуқуқи гирифтани ёрдампулӣ дар давраи отпуски қисман муздноки нигоҳубини кӯдак нигоҳ дошта мешавад. (Мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 9 ноябри соли 1987).

Моддаи 176. Отпускҳо ба заноне, ки кӯдаконро ба фарзандӣ гирифтаанд

Ба заноне, ки кӯдакони навзодро бевосита аз таваллудхона ба фарзандӣ гирифтаанд, барои давраи аз рӯзи ба фарзандӣ гирифтани то гузаштани 56 рӯзи пас аз таваллуди кӯдак отпушк дода, барои ин давра аз ҳисоби суғуртаи давлатии иҷтимоӣ ёрдампулӣ дода мешавад.

Бо ҳоҳиши зане, ки қудакро ба фарзандӣ гирифтааст, дар сурати камаш як сол стажи умумии кори доштанаш ба вай барои нигоҳубини кӯдак то яксола шуданаш қисман отпуски пулакӣ дода дар ин давра аз рӯи суғуртаи давлатии иҷтимоӣ ёрдампулӣ дода мешавад.

Дар асоси аризai зане, ки қудакро ба фарзандӣ гирифтааст, ба вай инчунин барои нигоҳубини кӯдак то якунимсола шуданаш отпуски иловагии бемаош дода мешавад (моддаи 175).

(Мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 26 июни соли 1984).

Моддаи 177. Танаффусҳо барои ба кӯдак хӯрокдиҳӣ

Ба заноне ки кӯдакони то якунимсола доранд, ба ғайр аз танаффуси умумии барои дамгирию хӯрокхӯрӣ, барои ба кӯдак хӯрокдиҳӣ низ танаффусҳои иловагӣ дода мешаванд. (Мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 9 ноябри соли 1987).

Ии гуна танаффусҳо камаш баъди ҳар се соат дода мешавад, ки давомияти ҳар қадоми онҳо бояд аз 30 дақиқа кам набошад. Дар сурати ду ва зиёда будани кӯдакони то якунимсола давомияти танаффусҳо мувофиқан зиёд карда мешавад. (Мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 9 ноябри соли 1987).

Танаффусҳои барои ба кӯдак хӯрокдиҳӣ ба ҳисоби вақти кор медароянд ва барои онҳо аз рӯи музди миёнаи кор музд дода мешавад.

Бо ҳоҳиши модар танаффусҳои барои ба кӯдак хӯрокдиҳӣ якҷоя карда, ба танаффуси хӯрокхӯрӣ ҳамроҳ карда ё худ ба аввали вақти кор ё ба охири вақти кор (сменаи кор) бо мувофиқан кӯтоҳ шудани он гузаронида шуданашон мумкин аст, ба шарте ки ин кор мувофиқи хулосаи духтур ба саломатии модар ва кӯдак заарнок набошад.

Моддаи 178. Гарантияҳо дар вақти ба кор қабул кардан ва манъ будани аз кор ҳолӣ кардани занони ҳомила, ва заноне ки кӯдакони то якунимсола доранд.

Бо сабабҳои бевосита ба ҳомиланокӣ ё ба кӯдакон хӯрокдиҳӣ ба кор қабул накардани занон ва кам кардани кори онҳо манъ аст.

Бо ташаббуси маъмурият аз кор ҳолӣ кардани занони ҳомилаю ва заноне, ки кӯдакони то якунимсола доранд роҳ дода намешавад, ба ғайр аз мавридҳои барҳам дода шудан корхона, муассиса, ташкилот дар ин мавридҳо зан баъди аз кор таъмин карда шавад. Ҳатман бо кор таъмин кардани занони ҳомилава занонеро, ки кӯдакони то синни якунимсола доранд маъмурият чунини дар мавриди аз кор баъди ба охир расидани шартномаи bemӯҳлати меҳнатӣ ҳолӣ шуданашон ба ҷо меорад.

(Мувофиқи Указҳои Президиуми Совети Олии Тоҷикистон аз 26 июля соли 1984 ва аз 9 ноябри 1987).

Моддаи 51. Шахсоне ки ба кори шабона ҷалб карда шуданашон мумкин нест

Ба корҳои шабона роҳ дода намешаванд:

- а) шахсоне, ки синнашон ба ҳаждаҳ нарасидааст (моддаи 185);
- б) занони ҳомиланок, заноне, ки бачагони то дусола доранд (моддаи 170) (мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 9 ноябри соли 1987);
- в) коргарон ва хизматчиёни баъзе категорияҳои дигар, ки мувофиқи қонун ба кори шабона ҷалб карда намешаванд.

Амали Кодекси қонунҳои оид ба меҳнати РСС Тоҷикистон аз соли 1972 то қабули Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистони соли 1997 идома ёфта буд.

Баъди барҳам ҳӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ҳар як ҷумҳурии собиқ Иттифоқ нақшай гузариши худро ба рушди қонунгузорӣ ва зарурати барпо намудани механизми нави танзими ҳуқуқиро тақозо намуд. Аз ҷумла Ҷумҳурии соҳибистиколи Тоҷикистон низ.

Масъалаи муҳиме, ки ҷолиби зикр аст, ин эътибору диққати хоса зоҳир намудани Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти ҶТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба мақому мавқеи занони тоҷик маҳсуб меёбад. Қабули як силсила санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз оғози даврони Истиқлолият то имрӯз рӯи кор омадаанд, ба масъалаи таҳқими қадру мақоми занон нигаронида шудааст. Аз ҷумла, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи кафолатҳои давлатии баробархуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо”. Инчунин фармонҳои Президент, қарорҳои Ҳукумат ва барномаҳои давлатӣ аз қабили Фармони Президенти кишвар “Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа”, “Дар бораи дурнамои фаъолгардонии мақоми зан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва ғайра. Ҳадафи асосии Ҳукумати ҷумҳурӣ аз қабули санадҳои зикршуда пеш аз ҳама, арҷузорӣ ба ҳуқуқу озодиҳои занон, баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа ва нақши онҳо дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоии мамлакат ва фароҳам овардани шароити мусоид барои фаъолияти занону бонувон маҳсуб меёбад.

Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба меҳнат ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфтааст, ки дорои қувваи олии ҳуқуқӣ буда, меъёрҳои он мустақиман амал мекунанд.

Тамоми дигар қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар асос ва дар мутобиқат бо Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда мешаванд ва дар сурати хилоғи он буданашон, эътибори ҳуқуқӣ надошта, меъёру муқаррароти онҳо татбиқ намешаванд.

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, баробарии ҳама дар назди қонун ва суд муқаррар шудааст. Конститутсияи ҶТ ҳамагуна маҳдудсозии ҳуқуқу озодиҳоро аз рӯи аломати мансубияти иҷтимоӣ, нажодӣ, миллӣ, забонӣ, ҷинсӣ, эътиқоди динӣ, вазъи иҷтимоӣ ва дигар аломатҳо манъ намудааст.

Тибқи моддаи 35 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар кас ба меҳнат, интихоби озодонаи қасбу кор, ҳифзи меҳнат ва ҳимояи иҷтимоӣ ҳангоми бекорӣ, ба музд ба андозаи на камтар аз ҳадди ақали музди меҳнат ҳуқуқ дорад. Моддаи мазкур манъ будани ҳама гуна маҳдудият дар муносибатҳои меҳнатӣ, ҳуқуқ ба музди баробар барои иҷрои кори якхела, манъ будани меҳнати занон ва ноболиғон дар корҳои вазнин, зеризаминиӣ ва шароиташон заарнокро эълон доштааст.

Аз рӯзи қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 6 ноябри соли 1994, ки асос ва дурнамои инкишоғи қонунгузорирол муайян намуд, қабули қонунҳо бо мақсади таҳқими давлатдории навини тоҷикон ва танзими муносибатҳои муосири ҷамъиятӣ, ҳусусан муносибатҳои меҳнатӣ оғоз гардид.

Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон 15 майи соли 1997 қабул ва 11 июни соли 1997 мавриди амал қарор дода шуда буд. Кодекси мазкур аз лиҳози соҳт, ҳачм ва мазмун аз Кодекси Қонунҳои оид ба меҳнати РСС Тоҷикистони соли 1972 тафовути назаррас дошт. Дар он дар баробари бобу моддаҳои анъанавӣ, бобу моддаҳои наву тоза ворид шуда буданд, ки чавобгӯи талаботи иқтисоди бозоргонӣ мебошанд.

Дар он боби нав бо номи «Кафолатҳои иловагӣ барои занон ва шахсоне, ки вазифаҳои оилавӣ доранд», ворид шуда буд. Дар боби мазкур на танҳо ҳуқуқи занони ҳомила ва тифли ширхӯрдошта, инчунин бори аввал ҳуқуқи дигар шахсони ба ичрои вазифаҳои оилавӣ машғулбуда, аз ҷумла шавҳар, бибӣ, бобо бо имтиёзу бартариҳои иловагӣ сабт шуда буданд.

Дар танзими муносибатҳои меҳнатии имрӯза муҳимтарин санади меъёрии ҳуқуқие, ки феълан мавриди амал қарор дошта, масъалаҳои муносибатҳои меҳнатиро ба таври мукаммал танзим менамояд, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, ки 23 июляи соли 2016 қабул ва 28 июляи соли 2016 мавриди амал қарор дода шудааст.

Кодекси мазкур аз лиҳози соҳт, ҳачм ва мазмун аз Кодекси қаблӣ тафовути назаррас дорад. Он аз 6 фасл, 41 боб ва 366 модда иборат аст.

Дар Кодекси меҳнат як силсила бобҳои нав ҷой дода шудаанд, аз ҷумлаи онҳо боби 16 ба хусусияти танзими меҳнати занон ва шахсони уҳдадориҳои оилавидошта баҳшида шудааст, ки аз меъёрҳои зерин иборат мебошанд: маҳдудияти қатъи шартномаи меҳнатӣ бо занон ва дигар шахсони дорои уҳдадориҳои оилавӣ(м. 215); корҳое, ки дар онҳо истифодаи меҳнати занон манъ аст (м. 216); хусусияти низоми меҳнат ва истироҳат барои занон ва дигар шахсони дорои уҳдадориҳои оилавӣ (м. 217); танаффус барои ғизодиҳии қӯдак (м. 218); муқаррар кардани вақти нопурраи корӣ барои занон ва дигар шахсоне, ки уҳдадориҳои оилавӣ доранд (м. 219); маҳдудияти истифодаи ҷамъи баҳисобгирии вақти корӣ барои занони ҳомила (м. 220); муваққатан ба кори дигар гузаронидани зани ҳомила ва заноне, ки қӯдаки то як солу шашмоҳа доранд (м. 221); кафолат нисбати занон ва дигар шахсоне, ки уҳдадориҳои оилавӣ доранд, ҳангоми муқаррар намудани навбати пешниҳоди руҳсатии меҳнатии ҳарсолаи пардохтшаванда (м. 222); руҳсатӣ барои ҳомиладорӣ ва таваллуд (м. 223); руҳсатӣ барои нигоҳубини қӯдак (м. 224); кафолатҳо барои занони ҳомила ва фарзанддор ҳангоми ба кор қабул кардани онҳо (м. 225); руҳсатии кормандоне, ки қӯдакони навзодро фарзандҳонд кардаанд ё васии онҳо мебошанд (м. 226); кафолат ва имтиёзҳо ба шахсоне, ки қӯдаконро бе модар тарбия мекунанд (м. 227).

Пас аз силсилаи Кодексҳо ҳалқаи навбатиро дар танзими меҳнати занон ва шахсони уҳдадориҳои оилавидошта қонунҳое ташкил медиҳанд, ки баҳри танзими ҳуқуқии ҷанбаҳои алоҳида ва мушаҳҳаси меҳнат пешбинӣ шудаанд.

Ҳамчун намунаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки феълан мавриди амал қарор доранд, аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» аз 1 мартаи соли 2005, № 89, ки мутобиқи моддаи 7 сухан дар бораи баҳисобгирии вазъияти оилавии мардону занон ҳангоми ичрои

вазифаҳои хизматӣ ва меҳнатӣ меравад, ҳангоми қабул ба кор, болоравӣ дар хизмат, таълими касбӣ, муқаррар намудани низоми меҳнат, инчунин аз кор озод кардани кормандон, аз ҷумла хизматчиёни давлатӣ, талаботи қонунгузорӣ оид ба ҳуқуқ ва кафолатҳои мардону занон ва вазъияти оилавӣ бояд ба назар гирифта шавад.

Корфармо вазифадор аст барои мардону занон, аз он ҷумла вобаста ба танаффуси иҷозатдодаи қонунгузорӣ дар фаъолияти меҳнатӣ, рухсатии ҳомиладорӣ, таваллуд ва нигоҳубини тифл, адои хизмати ҳарбӣ тибқи даъват, иҷрои дигар вазифаҳои давлатӣ системai бозомӯзӣ ва такмили ихтисос дошта бошад²⁰⁹.

Бояд тазаккур дод, ки бо мурури замон ва пешрафти ҳайёти чомеа муносибатҳое ба вучуд меоянд, ки онҳо танзими худро талаб менамоянд. Кодексҳо ва Қонунҳои қабул карда шуда, наметавонад ҳамаи муносибатҳоро дар ин соҳа танзим намоянд. Аз ин рӯ, баҳри амалӣ гаштани онҳо санадҳои зерқонунӣ, аз ҷумла, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабря соли 1999, №5 «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар чомеа», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 апреля соли 2017, №179 «Дар бораи Рӯйхати корҳое, ки дар онҳо истифодаи меҳнати занон манъ карда мешавад» ва ғайра низ қабул шудаанд.

Адабиёт:

- 1.Рахмонова Озода Эмомалиевна. Развитие законодательства о правах и свободах женщин в Таджикистане (1917-2011 гг.) Автореф. дисс. ... к.ю.н. - Душанбе, 2012. - С. 187 с.
- 2.Бобокалонов Ф. М. Маҷмӯаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат дар Тоҷикистон. (1940-2020). – Душанбе: ДМТ, Нашриёти «Сино», 2020. – 658 сах.
- 3.Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробархуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо»// [Манбаи электронӣ]. Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон <http://www.mmk.tj>
- 4.Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабря соли 1999, №5 «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар чомеа»// Махзани мутамаркази иттилооти ҳукуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).
- 5.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 апреля соли 2017, №179 «Дар бораи Рӯйхати корҳое, ки дар онҳо истифодаи меҳнати занон манъ карда мешавад»// Махзани мутамаркази иттилооти ҳукуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).
- 6.Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2005, №3, мод. 129

²⁰⁹ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2005, №3, мод. 129

**ҲУҚУҚИ ЧИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИЧРОИ
ЧАЗОИ ЧИНОЯТӢ (ИХТИСОС: 12.00.08) –
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО-
ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.08)**

**ПРИНСИПҲОИ СИЁСАТИ ДАВЛАТӢ ДАР САМТИ
МУҚОВИМАТ БА САВДОИ ОДАМОН**

Солиев К.Х.,

сардори Раёсати нозиротӣ-
ташкилии ВКД ҶТ генерал-
майори милитсия, н.и.х., дотсент
Тел.: (+992) 907709810
E-mail: karsol7@mail.ru

Шарипов Т.Ш.,

д.и.х., профессори кафедраи ҳуқуқи
чиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи
факултети ҳуқуқшиносии ДМТ,
Тел.: (+992) 918408600
E-mail: takdirshoh@mail.ru

Фишурда: Дар мақоллаи мазкур принципҳои сиёсати давлатӣ дар
самти муқовимат ба савдои одамон мавриди таҳлилу баррасӣ қарор
гирифтааст. Ҳангоми навишти мақолаи таҳлилшаванд ҷаҳонгузории
Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муқовимат ба савдои
одамон ва фикру ақидаҳои олимон доир ба масоили мазкур дидо баромада
шудааст.

Калидвожаҳо: Сиёсати давлатӣ, принцип, муқовимат ба савдои
одамон, ҷонуни чиноятӣ.

**ПРИНЦИПЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ
ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ**

Солиев К.Х.,

начальник организационно-
инспекторское управление МВД
Республики Таджикистан, генерал-
майор милиции, к.ю.н., доцент
Тел.: (+992) 907709810
E-mail: karsol7@mail.ru

Шарипов Т.Ш.,

д.ю.н., профессор кафедры уголовного
право и противодействие коррупции

юридического факультета ТНУ
 Тел.: (+992) 918408600
 E-mail: takdirshoh@mail.ru

Аннотация: В статье рассматриваются принципы государственной политики в борьбе с торговлей людьми. При написания анализируемой статьи было рассмотрено положение законодательство Республики Таджикистан в сфере противодействия торговле людьми и мнения ученых по данным вопросам.

Ключевые слова: Государственная политика, принцип, противодействие торговле людьми, уголовный закон.

PRINCIPLES OF PUBLIC POLICY IN THE FIELD OF ANTI-TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS

Soliev K.Kh.,
 head Organizational and Inspection Department of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, major general of militia PhD in Law, dotsent
Phone: (+992) 907709810
E-mail: karsol7@mail.ru

Sharipov T.Sh.,
 doctor of Law, Professor of the Department of Criminal law and anti-corruption legal faculty of TNU
Phone: (+992) 918408600
E-mail: takdirshoh@mail.ru

Annotation: The article examines the principles of state policy in the fight against human trafficking. When writing the analyzed article, the provisions of the legislation of the Republic of Tajikistan in the field of combating human trafficking and the opinions of scientists on these issues were considered.

Key words: State policy, principle, counteraction to human trafficking, criminal law.

Дар банди 8.7 ҳадафи 8 « Мусоидати рӯзафзун, фарогир ва устувори рушди иқтисодӣ, шуғли пурра ва самаранок ва кори шоиста барои ҳама» нақшай амал, таҳти унвонии «Табдил додани ҷаҳони мо: Рӯзномаи рушди устувор барои то соли 2030», ки бо Қатъномаи Маҷмааи Умумии СММ таҳти №70/1 аз 25 сентябри соли 2015 қабул гардида буд, ки кишвари мо ҳангоми омода намудани ҳама гуна стратегияҳо, концепсияҳо ва барномаҳои давлатӣ ба он такия мекунад, ибораи тақвиятдиҳандай ҳадафи

фавқуззикр « андешидани чораҳои фаврӣ ва муассир барои решакан кардани меҳнати маҷбурий, хотима додани гуломӣ мусир ва савдои одамон, таъмин ва бартараф карда шаклҳои бадтарини меҳнати кӯдакон, аз ҷумла ҷалб ва истифодаи кӯдакони сарбоз то соли 2025»²¹⁰ омадааст.

Мусоидат ва ҷори гардонидани банди ҳадафи бо Қатъномаи Маҷмааи Умумии СММ қабул ва пешниҳод гардида бе пешбурди сиёсати давлат дар самти муқовимат ба меҳнати маҷбурий, хотима додани гуломӣ мусир ва савдои одамон, таъмин ва бартараф карда шаклҳои бадтарини меҳнати кӯдакон, ҳамчун қисми таркибии ҷиноятҳои фарромилӣ ва таъмини ҳуқуқу озодиҳои инсон ҳамчун арзишҳои олии конститутсионӣ дар замони истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз имкон берун мебошад ва Ҳукумати қишивар қӯшиш ба ҳарҷ медиҳад, ки минбаъд низ нисбати ҷунун зуҳуротҳои номатлуб мубориза бурда бо ин роҳ ҳифзи арзишҳои давлати мустаҳкам карда шударо таъмин намояд. Бахусус, санаи 20 сентябри соли 2013 аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тибқи моддаи 58 Конститутсиияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истифода аз ҳуқуқи ташаббуси қонунгузории пешниҳод гардидаи Лоиҳаҳои Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба савдои одамон” ва «Дар бораи расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон» барои баррасӣ ба Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар ниҳояти кор бо номи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон” 26 июли соли 2014 қабул гардид²¹¹, гувоҳи гуфтаҳост.

Ба андешаи соҳиб назарон қ.3 м.4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кумак ба қурбониёни савдои одамон” аз 26 июли соли 2014, №1096 ҷордаҳ намуди принципҳоро муқаррар кардааст, ки дар навбати ҳуд баъзе онҳо аз зерпринципҳо иборат буда, дар замина ва асоси онҳо сиёсати давлатӣ дар самти муқовимат ба савдои одамон ташаккул мейбад ва амалӣ мегардад. Принцип гуфта, он ғояҳо ва асосҳои роҳбарикунандаеро меноманд, ки намояндагони мақомоти давлатӣ ҳангоми амалӣ гардонидани ваколатҳои ҳуд дар ин ё он самт бояд ба онҳо такя намоянд²¹².

Ба ҳайси принципҳои мазкур, ки самти сиёсати давлатиро дар раванди муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кумак ба қурбониёни савдои одамон муайян менамоянд, принципҳои зайл баромад менамоянд:

Якум, принципи, таъмини аввалиндарачаи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии қурбониёни савдои одамон, кафолати давлатии амнияти онҳо, ҳифзи ҳаёт, саломатӣ ва шаъну шарафи онҳо, ҳуқуқ ба маҳфиёна нигоҳ доштани маълумот дар бораи шахсияти онҳо. Принципи якум дар навбати ҳуд аз ҷори зерпринцип иборат аст:

²¹⁰ Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 годов //Резолюция, принятая Генеральной Ассамблей 25 сентября 2015 года./A/RES/70/1.

²¹¹ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.2014.№7.Мод.393.

²¹² Ниг.:Солиев К.Ҳ Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кумак ба қурбониёни савдои одамон.– Душанбе, 2017. – С. 101.

а) таъмини аввалин дарачаи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонуни қурбониёни савдои одамон.

б) кафолати давлатии амнияти қурбониёни савдои одамон.

в) ҳифзи ҳаёт, саломатӣ ва шаъну шарафи қурбониёни савдои одамон;

г) ҳуқуқ ба маҳфиёна нигоҳ доштани маълумот дар бораи шахсияти қурбониёни савдои одамон

Дар м. 6 Протокол «Дар бораи огоҳонӣ ва пешгирии савдои одамон, хусусан занон ва кӯдакон ва ҷазо барои он» (Кӯмак ба қурбониёни савдои одамон ва ҳимояи онҳо) омадааст, ки «Дар ҳолатҳои зарурӣ ва то он андозае, ки имконият ҳаст, ҳар Давлат-иштирокӣ тибқи қонунгузории дохилии ҳуд бояд ҳимояи ҳаёти шахсӣ ва шахсияти қурбониёни савдои одамонро таъмин намояд, аз он ҷумла, дар қатори дигар ҷораҳо, бо роҳи таъмин намудани **пешбурди маҳфии парванда** оид ба савдои одамон”²¹³.

Дуюм, принсипи муносибати системавӣ ба ташкили муқовимат ба савдои одамон, ки моҳияти он муқовимат ба савдои одамон бояд ҷунин ташкил карда шавад, ки он дар асоси муносибати системавӣ ба роҳ монда шавад²¹⁴, яъне дар якҷоягӣ ва дар ҳамбастагӣ (на он, ки дар ҷудоӣ), аз ҷумла дар раванди муқовимат ба савдои одамон унсурҳои зерин ҳатман дар пайвастагӣ бояд амалӣ карда шаванд:

а) огоҳонидани чиноятҳо дар самти савдои одамон;

б) ошкор намудани чиноятҳо дар самти савдои одамон;

в) пешгирий кардани чиноятҳо дар самти савдои одамон;

г) бартарафкуни оқибатҳои савдои одамон;

д) ҳифз ва дастгирии қурбониёни савдои одамон;

е) ба ҷавобгарӣ қашидани шахсоне, ки дар савдои одамон гунаҳгоранд;

ж) пешгирии ретсидиви чиноятҳо дар самти савдои одам

Сеюм, присипи афзалияти пешгирии савдои одамон ва чиноятҳои бо он алоқаманд, аз ҷумла тадбирҳое, ки барои паст намудани талабот ба истисмори шаҳвонӣ, иқтисодӣ ва дигар намудҳои истисмори инсон, пешгирии виктимизатсияи қурбониёни савдои одамон ва чиноятҳои ба он алоқаманд равона карда шудаанд.

Дар ин ҷода аз ҷониби давлат андешидани маҷмӯи ҷораҳои дорои хусусияти иҷтимоию иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, таълимию маърифатӣ, иттилоотӣ, инчунин татбики ҷораҳои профилактиկӣ, аз ҷумла ҷораҳое, ки барои бартараф намудани сабабу шароитҳои ба виктимизатсия ва ревиктимизатсияи онҳо мусоидатқунанда равона карда шудаанд, аҳамияти қалон доранд. Доир кардани ҷорабинҳои маърифатию иттилоотӣ оид ба пешгирии падидаҳои номатлуб аз қабили савдои одамон дар байни занону духтарон, омода ва паҳн гардонидани маводи таблиғотӣ, ҳамкории зич бо намояндагони мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимиияти давлатии вилоятҳою шаҳру ноҳияҳо, бартараф кардани проблемаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва дар ин замана таъмин кардани шаҳрвандон бо ҷои кори доимӣ

²¹³ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.2002.№5.Мод.505.

²¹⁴ Научный комментарий к модельному закону “О противодействии торговле людьми”, принятие от 3 апреля 2008 года на 30-ом заседании МПА СНГ, С. 73-74.

ва бо ин васила беҳтар кардани сатҳи зиндагии онҳо, рушди соҳибкорӣ ва дастгирии аҳолӣ нақши калон мебозанд.

Чорум, присипи татбиқи маҷмӯии чораҳои дорои хусусияти: сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодӣ, иттилоотӣ, таълимӣ, ҳуқуқӣ, мурофиавӣ, оперативӣ - ҷустуҷӯй ва дигар хусусият ҳангоми ташкили муқовимат ба савдои одамон дарбар гирандаро мавриди танзим қарор додааст. Дар ин ҷода бо иртибот бо чораҳои байён шуда, истифода аз чораҳои дорои хусусияти оперативӣ - ҷустуҷӯй, яъне фаъолияте, ки ба таври ошкоро ё ғайриошкоро аз ҷониби мақомоти амаликунандай фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй дар доираи салоҳияти худ бо роҳи гузаронидани чорабинҳои оперативӣ-ҷустуҷӯй бо мақсади ҳифзи ҳаёт, саломатӣ, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, моликият, таъмини амнияти ҷамъият ва давлат аз таҷовузҳои ҷинояти амалӣ карда мешавад, басо самаранок арзёби гардидааст.

Самаранокии фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй пеш аз ҳама дар он ифода мегардад, ки он асосан ба принципҳои пинҳонкорӣ, ҳамбастагии усул ва воситаҳои ошкоро ва ғайриошкоро асос меёбад. Ҳангоми амалӣ намудани фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй чорабинҳои зерини оперативӣ-ҷустуҷӯй гузаронида мешаванд: 1) пурсиши оперативӣ; 2) ҷамъоварии маълумот; 3) ҷамъоварии оперативии намунаҳо барои таҳқиқи муқоисавӣ; 4) ҷустуҷӯи шахсӣ; 5) ҳаридории санчишии оперативӣ; 6) таҳқиқи оперативии ашё, ҳуҷҷатҳо ва объектҳои дигар; 7) мушоҳидаи оперативӣ; 8) ҳаммонандкуни оперативии шахсият ва объектҳои дигар; 9) муоинаи оперативии манзил, ҳуҷраҳо, биноҳо, иншоот, қитъаҳои маҳал ва воситаҳои нақлиёт; 10) назоратбарии оперативии муросилоти почта, ҳабарҳои телеграфӣ ва ҳабарҳои дигар; 11) гӯш қардани гуфтугӯҳои телефонӣ ва сабти онҳо; 12) гирифтани иттилоот аз каналҳои техникии алоқа; 13) воридсозии оперативӣ; 14) таҳвили назоратшаванда; 15) эксперименти оперативӣ; 16) таъсиси шахси ҳуқуқӣ.

Панҷум, принципи ногузирии ҷавобгарии шаҳсоне, ки дар савдои одамон гунаҳгоранд.

Принципи мазкур аз принципи қонуният бармеояд. Дар ҳолати содир қардани савдои одамон ҳеч гуна истисно ба ягон кас ҷиҳати ҷавобгарӣ пешбинӣ намешавад. Ҷунин амал набояд бе таассур монад. Ошкор қардани ҷинояти савдои одамон, ба ҷавобгарӣ қашидани гунаҳгорон - вазифаи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аст. Принципи ногузирии ҷавобгариро ин мақомот таъмин менамоянд.

Ногузирии ҷавобгарӣ аз мақсади таъмини адолати иҷтимоӣ сарчашма мегирад. Ҳар як амали савдои одамон, алалхусус, афзоиши он ҳодисаи манғӣ буда, ҳаёти осудаҳолона ва амнияти одамонро ҳалалдор менамояд. Аз ин рӯ, мубориза муқобили савдои одамон, пешгирии он аҳамияти аввалиндарача дошта, дар айни замон тавассути ногузирии ҷавобгарии одамҷаллобон ба роҳ монда мешавад.

Принципи мазкур аз мақсадҳои ҳимояи манфиатҳои ашҳос, ки аз савдои одамон зарар дидашт, бармеояд. Дар м. 21 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: «Ҳуқуқи ҷабрдидаро қонун ҳифз мекунад.

Давлат ҳифзи судӣ ва ҷуброни зарарро барои ҷабрдида кафолат медиҳад»²¹⁵. Яке аз кафолатҳои муҳими ҳифзи ҷабрдида ин ногузирӣ ҷавобгарии ҷинояткор аст. Принсипи ногузирӣ ҷавобгарӣ зарурати ҷавобгарии ҷиноятӣ ва ҳам татбиқи ҳатмии он аст.

Шашум, принсипи ба ҳадди ақал расонидани даромадҳо аз фаъолияти ҷиноятӣ дар самти савдои одамон, тавассути татбиқ намудани ҷазоҳои ҷиноятӣ, пеш аз ҳама мусодираи молу мулк²¹⁶.

Тибқи моддаи 57 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон мусодираи молу мулк ин дар асоси ҳукми айборкунандай суд маҷбуран ба таври ройгон гирифтанд ва ба моликияти давлат гузаронидани²¹⁷ маблағҳои пулӣ, арзишҳо ва дигар молу мулки маҳқумшуда мебошад, ки дар натиҷаи содир намудани ҷинояти савдои одамон ва дигар ҷиноятҳои бо савдои одамон алоқаманд ба даст оварда шудаанд, инчунин даромадҳо аз ин молу мулк. Агар молу мулки дар натиҷаи содир намудани ҷинояти савдои одамон бадастовардашуда ва (ё) даромадҳо аз ин молу мулк ба молу мулки ба таври қонунӣ бадастомада ҳамроҳ карда шуда бошанд, он қисмати ин молу мулк мусодира мегардад, ки ба арзиши молу мулки ҳамроҳкардашуда ва даромадҳо аз он мувофиқ мебошад.

Ҳафтум, принсипи шариқии иҷтимоӣ ва ҳамкории давлат бо ташкилотҳои байналмилалӣ, ғайридавлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, воситаҳои ахбори омма ва шаҳрвандон ҳангоми ташкили муқовимат ба савдои одамон ва расонидани қӯмак ба қурбониёни савдои одамон. Принсипи мазкур асосҳои демократии мубориза ба муқобили савдои одамонро инъикос менамояд. Бо сабаби он, ки ҷинояти савдои одамон зухуроти ҷамъиятиро ташкил медиҳад ва вуҷуд доштани он аз камбузидҳое, ки дар ҳуди ҷомеа ҷой доранд, бармеояд, бинобар ин, дар мубориза бо он на танҳо давлат ва мақомоти он, балки, инчунин, ташкилотҳои байналмилалӣ, ғайридавлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, воситаҳои ахбори омма, институтҳои шаҳрвандӣ ва ҳуди шаҳрвандон бояд иштирок намоянд. Бесабаб нест, ки дар Барномаи Маҷмӯи мубориза ба муқобили хариду фӯруши одамон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон З марта соли 2011, №113)²¹⁸ ва Нақшаҳои Миллии муқовимат ба савдои одамон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2021 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 31 марта соли 2011, №80)²¹⁹ чорабинихо оид ба таъсиси ташкилотҳои ғайриҳукуматие, ки фаъолияташон ба муҳофизати қурбониёни савдои одамон ва расонидани қӯмак ба ҷунин қурбониён равона карда шудааст, пешбинӣ шудааст. Танҳо андешидани чораҳои

²¹⁵ Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон..Душанбе, 2019.

²¹⁶ Ниг.: Рауфов Ф.Х. Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани қумак ба қурбониёни савдои одамон. Душанбе, 2017. С.275.

²¹⁷ Кодекси Ҷиноятни Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2019.

²¹⁸ Барномаи Маҷмӯи мубориза ба муқобили хариду фӯруши одамон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013. Душанбе, 2011

²¹⁹ Нақшаҳои Миллии муқовимат ба савдои одамон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2021. Душанбе, 2019.

пешбинишуда дар якчоягӣ, мумкин аст ба натиҷаҳои мусбӣ дар ин самт оварда расонад

Ҳаштум, принсипи ҳимояи давлатии кафолатдодашуда, барқарор кардани ҳуқуқҳои қурбониёни савдои одамон, ҷуброни зарари ба онҳо расонидашуда, таъмини амнияти онҳо, новобаста аз рафтори онҳо то содир гардидани чиноят, ҳамчунин омодагии онҳо барои ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҳангоми тафтишот ва баррасии судии чиноятҳои нисбати онҳо содиршуда. Дар ин ҷо 4 намуди зерпринсипҳои навбатии муқовимат ба савдои одамон муқаррар карда шудаанд, аз ҷумла:

- ҳимояи давлатии кафолатдодашуда ба қурбониёни савдои одамон;
- барқарор кардани ҳуқуқҳои қурбониёни савдои одамон;
- таъмини амнияти қурбониёни савдои одамон, новобаста аз рафтори онҳо то содир гардидани чиноят, ҳамчунин новобаста аз омодагии онҳо барои ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҳангоми тафтишот ва баррасии судии чиноятҳои нисбати онҳо содиршуда;
- ҷуброни зарари ба қурбониёни савдои одамон расонидашуда.

Ба қурбониёни савдои одамон бояд ҷуброни зарар барои захмҳо ва истисмор, ки ба онҳо бар асари он, ки объекти савдо гаштаанд, кафолат дода шудааст. Ҷӣ гунае, ки қаблан қайд карда шуд, тибқи муқаррароти моддаи 21 Констиутия давлат ҷуброни зарарро барои ҷабрдида кафолат медиҳад. Тибқи муқаррароти қисми 5 моддаи 57 Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми ҳалли масъалаи мусодираи молу мулӯк, дар навбати аввал бояд масъалаи талоғӣ гардидани зарари ба қурбониёни савдои одамон расонидашуда, ҳал карда шавад.

Мувофиқи қисми 6 моддаи 6 Протокол «Дар бораи огоҳонӣ ва пешгирии савдои одамон, ҳусусан занон ва қӯдакон ва ҷазо барои он» (Қӯмак ба қурбониёни савдои одамон ва ҳимояи онҳо) ҳар Давлатиштирокҷӣ таъмин менамояд, ки системаи ҳуқуқии дохилиаш чунин ҷораҳоеро пешбинӣ намояд, ки ба қурбониёни савдои одамон ҷуброни зарарӣ расонидашударо имконият диҳад²²⁰.

Нуҳум, принсипи афзалияти ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонуни қӯдакон-қурбониёни савдои одамон, аз ҷониби давлат таъмин намудани ҳифзи маҳсуси онҳо ва аз тарафи тамоми субъектҳои системаи муқовимат ба савдои одамон ба онҳо расонидани қӯмаки ҳамаҷониба.

Бо назардошти он, ки савдои одамон асосан ба занҳо ва қӯдакон нигаронида шудааст, давлат уҳдадор аст, ки ҷораҳои ҷиддиро барои ҳимоя ва дастгирии ин ду категорияи одамон андешад, бинобар вазъи маҳсусӣ очизиашон.

Манфиатҳои қӯдакон ҳама вақт бояд ба ҳайси аҳамияти аввалиндараҷадошта баррасӣ карда шаванд. Ба қӯдаконе, ки қурбонии савдои одамон гаштаанд, бояд қӯмак ва ҳимояи зарурӣ пешкаш карда шаванд. Ба пуррагӣ ҷиҳатҳои очизӣ, ҳуқуқ ва эҳтиёҷотҳои онҳо бояд ба назар гирифта шаванд.

²²⁰ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.2002.№5.Мод.505.

Аз чумла, мутобиқи Принспҳои роҳбариқунандай «Чораҳои маҳсус оид ба ҳимоя ва дастгирии **кӯдакон**, ки қурбонии савдои одамон гаштаанд», ки аз ҷониби СММ вобаста ба масъалаҳои ҳуқуқи инсон ва савдои одамон коркард шудааст, ба давлат ва, вобаста аз ҳолатҳои мушаххас, ба ташкилотҳои байниҳукуматӣ ва гайриҳукуматӣ фармуда шудааст, ки ҳолатҳои зерин амалӣ карда шаванд:

- таъмин карда шавад, ки дар мағҳуми савдои кӯдакон, чӣ дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва чӣ дар сиёsat, ниёзи онҳо ба кафолатҳои маҳсус ва нигоҳубин ба назар гирфта шавад, аз он чумла ҳимояи ҳуқуқии зарурӣ;
- муқаррар намудани расмиёti (қоидаҳои) фавран айнияткунонии кӯдаконе, ки қурбонии савдои одамон гаштаанд;
- таъмин карда шавад, ки кудаконе, ки қурбонии савдои одамон гаштаанд, вобаста ба мақомашон ба ҷавобгарии ҷиноятӣ қашида нашаванд;
- дар ҳолате, ки кӯдакон аз ҷониби хешовандон ё васиён ҳамроҳӣ карда намешаванд, чораҳои зарурӣ вобаста ба муқаррар кардан ва дарёfti аъзои оилаҳояшон андешидан шаванд. Баъди баҳодиҳии ҳавфу ҳатарҳо ва гузаронидани машварат бо кӯдак, зарур аст, ки чораҳо вобаста ба якҷоя намудани чунин кӯдакон бо оилаҳояшон андешидан шавад, агар муайян карда шавад, ки ин ба манфиати кӯдак аст;
- дар ҳолате, ки бехатар баргардонидани кӯдак ба оилааш гайриимкон аст ё ин ки, чунин баргардонӣ ба манфиатҳои кӯдак ҷавобгӯй нест, шароитҳои мусоид барои нигоҳубини кӯдак, ки ҳангоми он ҳуқуқ ва қадру қимати кӯдак эҳтиром карда мешавад, таъмин карда шаванд;
- бояд таъмин карда шавад, кӯдаке, ки имконияти баён намудани ақидаи худро дорад, ҳуқуқ дошта бошад озодона онро вобаста ба ҳамаи масъалаҳое, ки ба ӯ марбутанд, баён намояд, хусусан ҳангоми қабули қарор дар бораи имконпазирии баргардониданӣ ӯ ба оилааш, дар ин ҳолат фикри кӯдак бо назардошти синну сол ва инкишофи рӯhiаш ба инобат гирифта шавад;
- коркарди сиёsatи хос ва барномаҳо барои ҳимоя ва дастгирии кӯдаконе, ки қурбонии савдои одамон гаштаанд. Ба кӯдакон кӯмаки зарурии ҷисмонӣ, рӯҳӣ, иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ, таҳсилотӣ, истиқоматӣ ва тиббӣ бояд расонида шавад. Андешидани чораҳои зарурӣ оид ба ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои кӯдакон, ки объекти савдои одамон гаштаанд, дар ҳамаи марҳилаҳои мурофиаи ҷиноятӣ ва ҳангоми гирифтани ҷуброн;
- ҳимояи даҳлнопазирии ҳаёти шаҳсӣ ва шаҳсияти кӯдаконе, ки қурбонии савдои одамон гаштаанд, ва андешидани чораҳо оид ба роҳ надодан ба паҳн гардидани маълумот, ки ба фош намудани шаҳсияти онҳо оварда мерасонад²²¹.

Даҳум, присипи муносибати фардӣ дар муайян кардани ҳаҷми хизматрасонӣ оид ба мутобиқгардонӣ ва тавонбахшии иҷтимоии

²²¹Ниг.: Иқтибос аз Солиев К.Ҳ. Асари зикршуда. – С. 109-111.

қурбониёни савдои одамон вобаста ба розигии онҳо барои ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ.

Дар умум, бо мақсади таъмини амнияти қурбонии савдои одамон, ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои қонунии вай аз ҷониби давлат ба шахси мазкур новобаста аз омодагии ў ба ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва суд дар таъқиби ҷиноятии савдогарони одамон маҷмӯи хизматрасонӣ оид ба мутобиқгардонӣ ва тавонбахшии иҷтимоӣ, аз ҷумла муваққатан, ба мӯҳлати то ду моҳ дар муассисаҳои маҳсуси давлатӣ ё гайридавлатӣ истиқомат кардан кафолат дода мешавад.

Ҳамзамон Қонун принсипи муносибати фардиро вобаста ба розигии қурбониёни савдои одамон барои ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ муайян кардааст. Мисол, тибқи муқаррароти қ. 5 м. 28 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон” мутобиқгардонӣ ва тавонбахшии иҷтимоӣ нисбат ба қурбониёни болиги савдои одамон бо назардошти омодагии онҳо ба ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аз рӯи парвандаҳо оид ба ҷиноятҳои нисбат ба онҳо содиршуда амалӣ карда мешаванд. Қисми шушуми моддаи мазкур, муқаррар кардааст, ки дар сурати аз ҷониби қурбонии савдои одамон изҳори омодагӣ намудан ба ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аз рӯи парвандаҳо оид ба ҷиноятҳо нисбат ба онҳо мӯҳлати амалӣ намудани чораҳои мутобиқгардонӣ ва тавонбахшии иҷтимоӣ мумкин аст дар тамоми давраи мурофиаи судии ҷиноятӣ дароз карда шавад. Ё ин ки, тибқи муқаррароти қисми 5 моддаи 31 дар асоси дарҳости ҳаттии шахси ба сифати ҷабрдидаи ҷиноят дар самти савдои одамон эътирофшуда ва хulosai ҳаттии мақомоти даҳлдори таҳқик, тафтишоти пешакӣ ва суд дар хусуси ҳамкории ў бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ доир ба парвандаҳои ҷиноятии вобаста ба савдои одамон, мӯҳлати дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон будани вай метавонад то 1 сол аз лаҳзаи ба охир расидани мурофиаи судӣ оид ба парванда дароз карда шавад.

Ёздаҳум, принсипи ба ҷавобгарӣ накашидани шахсони аз савдои одамон зарадида барои кирдори зиддиҳукуқие, ки ба ҷалби онҳо ба савдои одамон ба сифати қурбонӣ алоқаманд мебошад.²²²

Санадҳои ҳуқуқии байнамилалӣ ва қонунгузории миллӣ дар назди мақомоти даҳлдор чунин муқаррарот гузоштааст, ки новобаста аз он, ки қурбониёни савдои одамон қонунгузории кишварро вайрон кардаанд ё не, ҳуқуқҳои онҳо набояд маҳдуд гардонида, поймол карда шаванд. Масалан, онҳо тибқи Қонуни амалкунанда ба таъқиби судӣ ва ба ҷавобгарӣ қашида намешаванд. Баръакс, то ҳадди имкон, давлат ба онҳо бояд кӯмаки ҳуқуқӣ, тиббӣ, психологӣ ва гайра расонида, оид ба ватан бозгаштани онҳо мусоидат намуда, онҳоро бидуни андармонию саргардонии беасос ё гайриоқилона бо назардошти таъмини амнияти ҷабрдида қабул намояд.

Агар қурбонии савдои одамон кирдори қонунщикани маъмурӣ ва ё ҷиноятӣ содир карда бошад, ки онро ҳолатҳои барангехтаи одамчаллоб сабаб шуда бошад, дар ин ҳолат ў ба ҷавобгарии маъмурӣ ва ё ҷиноятӣ

²²² Ниг.: Типовой закон о борьбе с торговлей людьми. – Вена, 2010. – С. 41.

кашида намешавад, чунки ин кирдор новобаста ба хоҳиши ў содир карда шудааст. Қонунгузор дар ин ҳолат кафолати ҳимояи ҳуқуқи ҷабрдидаро дар содир шудани кирдори чиноятонае, ки дар натиҷаи савдои одамон ба миён омодааст, таъмин менамояд. Моддаи 20 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон” (Мақоми ҳуқуқии қурбонии савдои одамон) муқаррар намудааст, ки қурбонии савдои одамон барои кирдорҳои зиддиҳуқуқӣ, ки ҳангоми қурбонии савдои одамон буданаш содир кардааст, ба ҷавобгарии маъмурӣ ва ҷиноятӣ кашида намешавад. Инчунин, додани мақоми қурбонии савдои одамон ба шахсе, ки барои кирдорҳои зиддиҳуқуқии марбут ба ҷалби ў ба сифати қурбонии савдои одамон ба ҷавобгарии маъмурӣ ё ҷиноятӣ кашида шудааст, барои аз ҷавобгарӣ озод намудани ў асос мегардад. Ногуфта намонад, ки дар қ. 4 моддаи мазкурк қонунгузор ҳолати маънавӣ, рӯҳӣ ва ҷисмонии қурбонии савдои одамонро ба ҳубӣ дарк ва мавриди эътибор қарор дода, соҳиб будани ўро ба бартарии мурофиавӣ муқаррар менамояд. Яъне дар сурати аз ҷониби қурбонии савдои одамон содир намудани амали зиддиҳуқуқии гунаҳкорона, ки боиси ба ҷавобгарии маъмурӣ ва ҷиноятӣ кашида шудани ў мегардад, истисно намудааст. Лозим ба ёдоварист, ки чунин бартарии мурофиавӣ танҳо дар он замоне паҳн мегардад, ки агар қурбонии савдои одамон амалҳои зиддиҳуқуқӣ ва гунаҳкоронаи ҳудро ҳангоми қурбонии савдои одамон ва марбут ба чунин ҷиноят алоқаманд буданаш, содир қарда бошад. Амалҳои зиддиҳуқуқӣ ва гунаҳкорона метавонанд дар ҳолатҳои зерин ҷой дошта бошанд: тайёр намудани ҳуҷҷатҳои қалбакӣ бо мақсади ба ҳориҷа сафар кардан, гайриқолнуй аз сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаштан, бо роҳи қонунӣ бошад ҳам бо мақсади ба фоҳишагӣ машғул шудан ба ҳориҷа рафтан, дар ҳудудӣ давлати ҳориҷи бо гузаштани муҳлати раводид қарор доштан, оиди будубош иҷозат надоштан ва ғ.²²³

Дувоздаҳум, принсиipi роҳ надодан ба табъизи қурбониёни савдои одамон, муносибати одилона ва инсондӯстона нисбат ба онҳо.

Ҳамаи қурбониён ҳуқуқи баробар ба ҳимоя доранд ва дорои ҳама ҳуқуқҳо бе ягон маҳдудият мебошанд: новобаста аз вазъ (статус), миллат, најод, ҷинс, забон, дин, пайдоиши этникӣ ва иҷтимоӣ, синну сол ва дигар омилҳо. Ҳамзамон, агар ба сифати қурбонии савдои одамон кӯдакон баромад кунад, ҳамаи қарорҳо нисбати ў бояд таъчилаан (фавран) қабул қарда шаванд.

Роҳ надодан ба табъиз (дискриминатсия) ба маънои аз ҷониби давлат ва мақомоти он маҳдуд нагардонидан ва поймол накардани ҳуқуқҳои қурбониёни савдои одамон, ки бо қонунҳои амалкунанда муайян қарда шудаанд, омодааст.

Муқаррапоти мазкур аз он бармеояд, ки воқеан то андозаи муайян ҳуди қурбониёни савдои одамон талаботи қонунҳоро вайрон мекунанд,

²²³ Ниг.: Ғафуриён А.М. Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон. – Душанбе, 2017. С. 288.

яъне, онҳо то ба қурбониёни траффик табдил ёфтанашон, худашон ба ҳуқуқвайронкунй даст мезананд. Масалан, бо роҳи тайёр намудани ҳуҷатҳои қалбакӣ бо мақсадҳои гуногун ба хориҷа сафар меқунанд; ғайриқонунй аз Сарҳади давлатӣ мегузаранд; бо роҳи қонунӣ бошад ҳам, лекин барои машғул шудан бо фоҳишагарӣ, бо мақсади баромадан ба шавҳар ба хориҷа мераванд; дар ҳудуди давлати хориҷӣ бо сабаби гузаштани мӯҳлати раводид қарор мегиранд; оид ба буду боши доимӣ ё мувақатӣ иҷозат надоранд ва гайра.

Ҳамаи ин ҳолатҳо далели он аст, ки ҳангоми ба дасти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ афтодани қурбониёни савдои одамо, бештар ҳуди онҳо зери табъиз (дискриминатсия) қарор мегиранд, чунки ҳуди онҳо қонунҳои қишварҳои ҷойи буду бошро вайрон кардаанд. Аз ин ҷиҳат, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва қонунгузории миллӣ дар назди мақомоти даҳлдор ҷунин муқаррапот гузаштааст, ки новобаста аз он, ки қурбониёни савдои одамон қонунгузории қишварро вайрон кардаанд ё не, онҳо набояд табъиз карда шаванд. Масалан, онҳо ба таъқиби судӣ ва ба ҷавобгарӣ қашида нашаванд. Баръакс, то ҳадди имкон, давлат ба онҳо бояд қӯмаки ҳуқуқӣ, тиббӣ, психологӣ ва гайра расонида, оид ба ватан бозгаштани онҳо мусоидат намуда, онҳоро бидуни монондани (андармонии) беасос ё ғайриоқилона бо назардошти таъмини амнияти ҷабрдида қабул намояд.

Муқаррапоти Қонун дар бораи таъмин намудани муомилаи одилона нисбат ба ҷабрдиагони траффик аз он бар меояд, ки ҷунин шахсон ҳуд қурбонианд, объекти фиребу найрангиҳои одамчаллобон гаштаанд, азобу машақати хеле зиёдеро аз сар гузаронидаанд ва ба поймолшавии ҷиддии ҳуқуқи инсон гирифтор шудаанд. Ҳуди ин ҳолат муошират ва муомилаи боодобона, одилона ва эҳтиёткорона бо ҷабрдиагонро талаб менамояд.

Ғайр аз он, ин принсип дар расонидани қӯмак оид ба баён намудан ва баррасӣ кардани фикру ақида ва ташвишҳои қурбониёни савдои одамон дар ҳама марҳилаҳои тафтишот зоҳир мегардад.

Муомилаи одилона, инчунин, бевосита дар амалӣ намудани барқарорсозии ҷисмонӣ, психологӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқии қурбониёни савдои одамон ифода мегардад.

Дар ин вазъият, истифодаи роҳҳои фиреб, додани ваъдаҳои иҷронашаванда ва бардуруғ аз ҷониби шахсони мансабдоре, ки тафтишот мебаранд, қатъиян мумкин нест. Чунки ҷабрдиагоне, ки қаблан ба доми фиреб афтодаанд ва азобу шиканҷаи зиёдеро аз сар гузаронидаанд, набояд бори дуюм фирефта шаванд. Дар ин ҳолат обрӯ ва эътибори мақомоти давлатӣ дар назди шаҳрвандон хеле коста ҳоҳад шуд, ки ин дар навбати ҳуд ба саркашӣ намудани онҳо оиди ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ оварда мерасонад ва он вазифаҳое, ки вобаста ба сиёсати давлатӣ дар назди ин мақомот гузашта шудаанд, иҷро намегарданд.

Шахсони мансабдори мақомоти таҳқиқ ва тафтишот бояд бомасъулият, самимона ва ошкорона оид ба он ҳатаре, ки вобаста бо баррасии судӣ мумкин аст ба миён ояд, ҳатман ба қурбониёни ахбороти ҳақиқӣ дижанд. Ҷунин ҳатар мумкин аст ба ҳаёт ва саломатии қурбониёни

савдои одамон таҳдид намояд. Маҳз аз ин сабаб, Қонуни мазкур муқаррар кардааст, ки, агар вобаста ба додани маълумот ва нишондод оид ба савдои одамон (нисбати одамчаллобон) ба ҳаёт ва саломатии ҷабрдида хатари воқеӣ таҳдид кунад, он гоҳ ба ў имконият дода мешавад, ки вай ном, насаб, номи падар, сана ва ҷои таваллудашро тағиیر дихад.

Ҳангоми тафтишот қурбониёни савдои одамон, ки бо мақсади шаҳвонӣ истифода карда шудаанд, набояд ба мазаллат (обрӯрезонӣ) гирифтор карда шаванд, набояд барои додани нишондод оид ба он таҳқири хориҷое, ки ҷабрдиагон ба онҳо дучор гардиданд, маҷбур карда шаванд ё ин ки ҷабрдиагон набояд дар ҳузури одамчаллоб оид ба он намуди хизматхое, ки онҳо мерасониданд, пурсиш карда шаванд. Инчунин, ҳангоми пурсиши қурбониёни савдои одамон иштироки шахси сеюм ғайримақсаднок буда, додани саволҳои нораво мумкин нест. Бо қурбониёни савдои одамон чун бо фоҳиша муносибат кардан қатъиян манъ аст ва шаъни онҳоро паст задан мумкин нест.

Қурбониёни савдои одамон дар бисёр мавридҳо дорои дониши ҳуқуқӣ ва маълумоти пурра оид ба завлонаи (тӯри) одамчаллобон намебошанд ва ин вазъият нобовариро оид ба нишондодҳои онҳо ба миён меоварад. Ҳамин тавр, барои ҷабрдида хатар ба миён омада, ваҳму ҳарос вобаста ба имконияти аз ҷониби одамчаллобон гирифтани қасос нисбат ба ў ё наздиконаш пайдо мешавад. Ин ҳолатҳо қурбониёни савдои одамонро маҷбур месозад, ки аз додани шикоят (ариза) ба муқобили одамчаллобон даст қашанд, ё аз ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҳуддорӣ намоянд, ё ин ки ҳамкории рӯякиро бе пешниҳод намудани маълумоти мушаххас оид ба ҷинояткорон (одамчаллобон) пеш баранд. Ғайр аз ин, қурбониёни савдои одамон аз тарси он, ки бо сабаби расонидани хизматҳои шаҳвонӣ худашон ба ҷавобгарӣ қашида мешаванд ва аз тарси он, ки одамчаллобон бо роҳи ришвадиҳӣ мақомоти тафтишотиро ба ҳуд тобеъ мекунанд, инчунин, дар натиҷаи беаҳамиятӣ ва бепарвоии мақомоти тафтишот, аз додани аризай шикоятӣ ва ҳамкорӣ бо мақомоти даҳлдор ҳуддорӣ менамоянд.

Сенздаҳум, принсипи таъмини дастрасии озод ва ройгони қурбониёни савдои одамон ба адолати судӣ.

Бо назардошти б. «а» қ.2 м. 6 Протокол оид ба пешгирий ва рафъи савдои одамон, ҳусусан занону қӯдакон ва ҷазо барои он қонунгузор мақомоти даҳлдори қишварро вазифадор менамояд, ки онҳо татбирҳои заруриро оид ба пешниҳод намудани аҳбор (иттилоот) дар шакли фаҳмо дар бораи расмиёти судӣ ва маъмурии мавҷуд буда, ки манфиатҳои қурбониёни савдои одамонро ҳимоя мекунад, андешанд. Яъне, ба ҷабрдиагон бояд ба таври пурра ва фаҳмо аҳбори муфассал дар бораи имкониятҳо ва ояндаи ҳимояи судӣ расонида шавад

Чордаҳум, принсипи маҳфиёна будани иттилоот дар бораи қурбониёни савдои одамон ва наздикини онҳо. Чи тавре. ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани қӯмак ба қурбониёни савдои одамон” пешбини менамояд муомилаи бехавф бо қурбониёни савдои одамон пеш аз ҳама бо роҳи риоя

намудани муносибати конфиденсионалӣ (маҳфиёна) таъмин карда мешавад. Ҳеч кас, аз он ҷумла шахсони мансабдор ва кормандони субъектҳои давлатие, ки бевосита муқовимат ба савдои одамонро амалӣ менамоянд, субъектҳои дигари давлатии амаликунандай муқовимат ба савдои одамон, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ташкилотҳои байнамилалӣ ва хориҷие, ки фаъолиятро дар самти муқовимат ба савдои одамон амалӣ мегардонанд ҳуқуқ надоранд, ки ин ё он иттилоотро дар ҳамагуна шакл дар бораи қурбониёни савдои одамон дастраси дигарон гардонанд²²⁴.

Дар як вақт қонун пешбинӣ намудааст, ки дар сурати аз ҷониби шахсони зикршуда хилоғи қонун паҳн намудани ҷунин маълумот шахсони гунаҳкор мувоғиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ қашида мешаванд. шахсони гунаҳгор ба ҷавобгарии интизомӣ ё ҷиноятӣ қашида мешаванд.

Адабиёт:

1. Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994. – Душанбе, 2019.
2. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019.
3. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2002. – №5. – мод. 505.
4. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2014. – №7. – мод. 393.
5. Барномаи маҷмӯии мубориза ба муқобили ҳариду фӯруши одамон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013. – Душанбе, 2011.
6. Нақшаҳои миллии муқовимат ба савдои одамон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2021. Душанбе, 2019.
7. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 годы // Резолюция, принятая Генеральной Ассамблей 25 сентября 2015 года. /A/RES/70/1.
8. Солиев К.Х. Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кумак ба қурбониёни савдои одамон. – Душанбе, 2017. – С. 101.
9. Научный комментарий к модельному закону “О противодействии торговле людьми”, принятие от 3 апреля 2008 года на 30-ом заседании МПА СНГ. – С. 73-74.
10. Рауфов Ф.Х. Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кумак ба қурбониёни савдои одамон. – Душанбе, 2017. – С. 275.
11. Типовой закон о борьбе с торговлей людьми. – Вена, 2010. – С. 41.
12. Fafuriy় A.M. Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кумак ба қурбониёни савдои одамон. – Душанбе, 2017. – С. 288.

²²⁴ Ниг.: Fafuriy় A.M. Асари зикршуда. – С. 293.

НУМУДХОИ МАНФИИ БЕКОР КАРДАНИ ШАРТАН ТАТБИҚ НАКАРДАНИ ҶАЗО

Миралиев Э.Б.,

муаллими калони кафедраи ҳуқуқи
чиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон

Тел.: (+992) 907672020

E-mail: law.tnu.tj@gmail.com

Роҳбари илмӣ: Шарипов Т.Ш., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор

Муқарриз: Сафарзода А.И. доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда: Махсусияти институти шартан татбиқ накардани ҷазо дар он ифода мейбад, ки агар то ба охир расидани маҳлати санчишӣ маҳкумшада бо рафтори худ ислоҳ шуданашро исбот намояд, дар асоси пешниҳоди нозироти корҳои ислоҳӣ суд метавонад шартан татбиқ накардани ҷазоро пеш аз муҳлат бекор намояд. Пешбинӣ гардиданӣ талаботи мазкур ҳамчун чораи ҳавасманкунандай маҳкумшудагон баромад намуда, барои ҳарчи зуддат ислоҳ гардиданӣ онҳо мусоидат менамояд. Вобаста ба ин масъала, дар мақолаи мазкур андешаҳову назарияи олимон ва амалияи таҷрибаи судиро ҷамъоварӣ намуда, дар асоси онҳо хулосаҳои худро дар самти такмили қонунгузории чиноятии ҶТ ва боз ҳам самаранок намудани таҷрибаи судии татбиқи шартан татбиқ накардани ҷазо баён намудем.

Калидвожаҳо: Бекор кардан, мусбӣ, суд, назария, амалия, кодекс, пешниҳод, маҳкумшуда, ҷазо, чиноят, тартибот, ҷамъият, ислоҳшавӣ.

ОТРИЦАТЕЛЬНЫЕ ВИДЫ ОТМЕНЫ НАКАЗАНИЯ УСЛОВНО ОСУЖДЁННЫХ

Миралиев Э.Б.,

старший преподаватель кафедры
уголовного права и противодействию
коррупции юридического факультета
Таджикского национального
университета

Тел.: (+992) 907672020

E-mail: law.tnu.tj@gmail.com

Научный руководитель: Шарипов Т.Ш., доктор юридических наук,
профессор

Рецензент: Сафарзода А.И., доктор юридических наук, профессор

Аннотация: Особенность института испытательного срока заключается в том, что если по истечении испытательного срока осужденный докажет, что он исправил свое поведение, суд может отменить условный приговор на основании предложения инспекции исправительного труда. Положение этого требования является мерой стимулирования осужденных и способствует их скорейшему исправлению. В связи с этим в данной статье мы собрали взгляды, теории ученых и практику судебной власти, на основании которых мы высказали свои выводы по совершенствованию уголовного законодательства Республики Таджикистан и дальнейшему совершенствованию судебной практики пробы.

Ключевые слова: отмена, позитив, суд, теория, практика, Кодекс, рекомендация, осужденный, наказание, преступление, порядок, общество, исправление.

NEGATIVE TYPES OF CANCELLATION OF CONDITIONAL CONVICT

Miraliev E.B.,

senior Lecturer at the Department of Criminal Law and Anti-Corruption, Faculty of Law, Tajik National University

Phone: (+992) 907672020

E-mail: law.tnu.tj@gmail.com

Scientific adviser: Sharipov T.Sh., Doctor of Law, Professor

Reviewer: Safarzoda A.I., Doctor of Law, Professor

Annotation: The peculiarity of the institution of probation is that if at the end of the probationary period the convicted person proves that he has corrected his behavior, the court may revoke the suspended sentence based on the proposal of the correctional labor inspectorate. The provision of this requirement is an incentive measure for convicts and contributes to their correction as soon as possible. In this regard, in this article we collected the views and theories of scientists and the practice of the judiciary, on the basis of which we expressed our conclusions to improve the criminal legislation of the Republic of Tajikistan and to further improve the judicial practice of probation.

Keywords: cancellation, positive, trial, theory, practice, code, recommendation, conviction, punishment, crime, order, society, correction.

Ба сифати яке аз институтҳои ҳуқуқи чиноятӣ шартан татбиқ накардани ҷазо баромад менамояд, ки мавқеи қонунгузориро дар моддаи 71 Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд: КҔ ҶТ) пайдо намудааст. Аз мазмуни моддаи мазкур чунин хулоса намудан мумкин аст, ки шартан татбиқ накардани ҷазо ин шартан озод намудани шахси

чиноятсодирнамуда аз адои ҷазои корҳои ислоҳӣ, маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ, маҳдуд кардани озодӣ, нигоҳ доштан дар қисми ҳарбии интизомӣ ё маҳрум сохтан аз озодӣ, вале бо шарти муқаррар намудани муҳлати санчишӣ ва назорат аз болои рафтори маҳкумшуда мебошад.

Дар сурати таъин намудани шартан татбиқ накардани ҷазо суд мутобиқ ба қ. 3 м. 71 КҶ ҶТ муҳлати санчишӣ муқаррар менамояд, ки дар давоми он маҳкумшуда бояд ислоҳ шудани худро исбот намояд. Аммо қонунгузории чиноятӣ пеш аз муҳлат бекор кардани муҳлати санчиширо низ пешбинӣ намудааст. Ба андешаи олимони соҳаи ҳуқуқи чиноятӣ пеш аз муҳлат бекор кардани шартан татбиқ накардани ҷазо мумкин аст ба сифати меъёри ҳавасмандкунанда²²⁵ ва ё танбеҳдиҳанда баромад намояд²²⁶.

Институти мазкур дар ҷунин ҳолатҳо ба сифати меъёри ҳавасманкунанда баромад карда метавонад: агар дар муддати муайян маҳкумшуда ислоҳшавии худро исбот намуд, яъне ҳуқуқвайронкунӣ содир накарда, нисбати ичрои уҳдадориҳои ба зиммаи ӯ гузашташуда муносабати соғдилона анҷом дода, тартиботи ҷамъиятий ва қоидаҳои ҳамзистиро риоя намуд ва ғайра.

Шартан татбиқ накардани ҷазо дар ҷунин мавридҳо ҳамчун меъёри танбеҳдиҳанда баромад менамояд: дар сурати ичро накардани талаботҳое, ки ба зиммаи маҳкумшуда гузашта мешаванд, яъне а) ба таври низомнок вайрон кардани тартиботи ҷамъиятий, ки барои ин кирдор нисбати маҳкумшуда ҷазои маъмурӣ таъин карда мешавад; б) ба таври низомнок ичро накардани уҳдадориҳое, ки ба зиммаи маҳкумшуда гузашта шудаанд; в) аз назорат пинҳон шудан²²⁷ ва г) ба таври низомнок саркаши намудан аз барқарор кардани заар, ки ҳаҷми онро суд муқаррар намудааст²²⁸.

Кодекси чиноятии ҶТ намудҳои манғии пеш аз муҳлат бекор кардани шартан татбиқ накардани ҷазори ба таври зайл муқаррар намудааст:

1) ҳангоми ашади саркашӣ намудан аз ичрои уҳдадориҳе, ки суд ба зиммаи маҳкумшуда мегузорад (қ.7 м. 71 КҶ ҶТ);

2) агар маҳкумшуда дар ҷараёни муҳлати санчишӣ ба вайрон намудани тартиботи ҷамъиятий даст зада бошад ва ба ӯ ҷазои маъмурӣ таъин гардида бошад (қ.7 м. 71 КҶ ҶТ);

3) агар маҳкумшуда дар ҷараёни муҳлати санчишӣ чиноятӣ нав содир намояд (қ.8 м. 71 КҶ ҶТ).

Тибқи талаботи қ.7 м. 71 КҶ ҶТ ва м. 226 Кодекси ичрои ҷазои чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд: КИҶҶ ҶТ) ҳангоми саркашии

²²⁵ Полосухина О.В. Условное осуждение к лишению свободы в отношении несовершеннолетних. дис...кан.юр.наук., Рязань, 2013. – С. 106

²²⁶ Скрипченко Н.Ю. Теория и практика применения иных мер уголовно-правового характера к несовершеннолетним. Дис...док.юр.наук., Москва, 2013. – С. 157-158

²²⁷ Скрипченко Н.Ю. Теория и практика применения иных мер уголовно-правового характера к несовершеннолетним. Дис...док.юр.наук., Москва, 2013. – С. 157-158; Уголовное право России. Общая часть [Текст]: учеб. пособие /А. А. Байбарин, А. А. Гребеньков, С. В. Шевелева; Отв. ред. А. А. Гребеньков; Юго-Зап. гос. ун-т. Курск, 2013. – С.278; Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Под ред. В.П. Ревина. – М.: Юстицинформ. 2016. – С. 425-426

²²⁸ Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Под ред. Ф.Р. Сундурова, И.А. Тарханова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Статут, 2016. – С. 660; Уголовное право России. Общая часть: учебник для бакалавров /отв. ред. А.И. Плотников. Оренбург: ООО ИПК «Университет», 2016. – С.382

маҳкумшуда бо шартан татбиқ накардани ҷазо аз ичрои ӯҳдадориҳое, ки суд ба зимааш гузоштааст ё аз ҷониби ӯ вайрон гардида тартиботи ҷамъиятӣ, ки барои он мучозоти маъмурӣ андешидан шуда буд, нозироти корҳои ислоҳӣ ӯро дар мавриди имконпазирии беэътибор донистани шартан татбиқ накардани ҷазо ба таври ҳаттӣ оғоҳ месозад.

Дар сурати аз ҷониби маҳкумшуда ба ҷо наовардани талаботи қ. 4 м. 225 КИЧҖ ҶТ сардори нозироти корҳои ислоҳӣ ба суд пешниҳоди даҳлдор ирсол менамояд.

Дар сурати муентазам ба қонуншиканиҳо роҳ додани маҳкумшуда дар давоми муҳлати санчишӣ ва барои содир кардани онҳо ба ӯ ҷазои интизомӣ таъин шуда бошад ва ё ашаддӣ аз ичро кардани ӯҳдадориҳое, ки суд ба зимааш гузошта аст, саркашӣ намояд, нозироти корҳои ислоҳӣ ба суд дар мавриди бекор кардани шартан татбиқ накардани ҷазо ва ичрои ҷазое, ки бо ҳукми суд таъин шудааст, пешниҳод ирсол менамояд.

Мутобики қ. 4 м. 226 КИЧҖ ҶТ ба таври ашаддӣ саркашӣ намудан аз ичрои ӯҳдадорӣ - ин содир кардани кирдорҳои манъшуда ё аз ҷониби шаҳси бо шартан татбиқ накардани ҷазо маҳкумшуда беш аз ду маротиба дар тӯли сол ичро накардани ҳаракатҳое, ки ба зиммаи ӯ гузошта шудааст ё ба таври давомдор (беш аз 30 рӯз) ичро накардани ӯҳдадориҳои аз ҷониби суд ба зимааш гузошташуда ба ҳисоб мераванд.

Ба таври низомнок вайрон намудани тартиботи ҷамъиятӣ ҳолате дар назар дошта шудааст, ки аз ҷониби шартан маҳкумшудагон дар давоми як сол ду ё зиёда маротиба тартиботи ҷамъиятӣ вайрон гардида бошад ва барои содир намудани онҳо ба ҷавобгарии маъмурӣ ҷалб гардида бошанд.

Ба таври низомнок ичро накардани ӯҳдадориҳо бошад, ҳолатеро меноманд, ки дар давоми сол шартан маҳкумшуда даст ба содир намудани амалҳои манъшуда мезанад ё ӯҳдадориҳои ба зиммаи ӯ гузошташударо ичро намекунад ва ё ба таври давомдор (беш аз 30 рӯз) аз ичрои онҳо саркашӣ менамояд. Дар чунин ҳолат, нозироти корҳои ислоҳӣ ба суд гузориш дар бораи бекор намудани шартан татбиқ накардани ҷазо пешниҳод намуда, дар он, ҳолатҳои мушаххаси саркашӣ намудани маҳкумшуда аз ичрои ӯҳдадорҳо, давраи вақте, ки маҳкумшуда барои бақайдгирӣ ба нозироти корҳои ислоҳӣ ҳозир нагардидааст, қадом намуди ҷораҳо аз ҷониби нозироти корҳои ислоҳӣ нисбати маҳкумшуда андешидан шудаанд ва чӣ гуна маҳкумшуда нисбати онҳо муносибат кардааст, ҳамчунин ҳамаи далелҳои мавҷуда пурра қайд карда мешаванд.

Агар маҳкумшуда аз мақомоти назоратбарандаи рафтори ӯ пинҳон шавад, ин ба сифати ашаддӣ саркаши намудан аз ичрои ӯҳдадориҳо ба ҳисоб меравад ва оқибатҳои дар боло зикршударо нисбати маҳкумшуда ба вуҷуд меорад. Мазмуни қ.4 м.226 КИЧҖ ҶТ маънои онро дошта метавонад, ки агар дар давоми 30 рӯз ҷои зист ва маҳалли будубошти маҳкумшуда муайян карда нашавад, пас ӯро аз мақомоти пинҳоншуда меҳисобанд.

Дар илми ҳуқуқи чиноятӣ андешае мавҷуд мебошад, ки вайрон кардани тартиботи ҷамъиятӣ ҳамчун ба таври қасдана иҷро накардани уҳдадориҳо ба зиммаи маҳкумшуда гузошташуда дониста мешавад, ки боиси бекор кардани шартан татбиқ накардани ҷазо мегардад²²⁹. Андешаи Наумов А.В. қобили дастгирист, ки тибқи он ҳолати вайрон намудани тартиботи ҷамъиятӣ аз ҷониби маҳкумшуда (масалан, майдаавбошӣ, ашашӣ саркашӣ намудан аз талаботҳои қонунии кормандони милитсия ва ғайра), ки аз майли ислоҳшавӣ надоштани маҳкумшуда дарақ медиҳад, бояд ҳамчун асос барои бекор намудани шартан татбиқ накардани ҷазо баррасӣ карда шавад²³⁰. Дар таҷриба судҳо аксар вақт барои пешгири намудани ин вазъият ба КҶ ҶТ такя намуда, ин талабот, яъне вайрон накардани тартиботи ҷамъиятиро ҳамчун уҳдадорӣ, ки метавонад ба ислоҳшавии маҳкумшуда мусоидат намояд, ба зиммаи маҳкумшуда voguzor мекунанд ва вайрон намудани ин уҳдадорӣ тибқи талаботи қ. 7 м. 71 КҶ боиси бекор намудани шартан татбиқ накардани ҷазо ва адой ҷазои воқеии муқаррарнамудаи суд мегардад.

Дар боби 26 Кодекс дар бораи ҳуқуқвайронкунии маъмурии ҶТ "Ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ вобаста ба тартиботи ҷамъиятӣ ва ахлоқ" номбар шудаанд: моддаи 460. Майдаавбошӣ, моддаи 461. Вандализм, моддаи 462. Ҳалалдор кардани оромӣ, моддаи 463. Дар ҷойҳои ҷамъиятӣ нӯшидани машруботи спиртӣ ё қашидани маҳсулоти тамоку, моддаи 463(1). Фурӯши сигарета, сигара, папирос ва дигар маҳсулоти тамоку дар ҳудуд ва назди муассисаҳои тандурустӣ, фарҳангӣ, варзишӣ, таълимӣ, инчунин бо истифода аз таҷҳизоти автоматӣ, моддаи 463(2). Фурӯши сигарета, сигара, папирос ва дигар маҳсулоти тамоку ба ноболифон, моддаи 463(3) Манъи истеҳсол, воридот, содирот, фурӯши яклухт ва чаканаи маҳсулоти тамокуе, ки дар таркибаш никотин ва қатрон аз меъёрҳои гигиении тасдиқгардида зиёд мебошад, инчунин дар бастаи онҳо мавҷуд набудани навиштаоти огоҳкунандай асосӣ ва иловагӣ оид ба зарари қашидани тамоку, моддаи 464. Ҷалб кардани ноболифон ба рафткорҳои зиддиҷамъиятӣ, моддаи 464(1). Аз тарафи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба ноболиф додани иҷозати воридшавӣ ба клубҳои шабона, дискоклубҳо, толорҳои букмекерӣ ва марказҳои бозиҳои бурднок, инчуни, марказҳои пешниҳоди бозиҳои компьютерӣ ё хизматрасонии интернетӣ, моддаи 465. Қиморбозӣ, моддаи 466. Бардуруғ даъват кардани ҳадамоти маҳсус, моддаи 467. Тирпарронӣ аз силоҳи оташфишон дар маҳалҳои аҳолинишин, ҷойҳои ҷамъиятӣ ва дар ҷойҳои барои ин мақсад пешбининашуда, инчуни муомилоти ғайриқонунӣ бо маводи тарғарӣ (пиротехникӣ), моддаи 468. Риоя накардани қоидаҳо, меъёрҳо ва дастурамалҳо дар бораи баҳисобгирии маводи тарканда, моддаи 469. Маскуният бе шиноснома ё бидуни қайд, моддаи 470. Аз тарафи шахсони мансабдор ва шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон

²²⁹ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под общ. ред. Ю.И. Скуратова, В.М. Лебедева. М., 1996. – С. 206.

²³⁰ Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций. М., 1996. – С. 436.

риоя накардани тартиби муқарраргардидаи вуруди шахсони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, моддаи 471. Риоя накардани қоидаҳои муқарраршуда дар шароити вазъияти ҳарбӣ, моддаи 4711. Риоя накардани қоидаҳои муқарраршуда дар шароити вазъияти фавқулодда, моддаи 472. Ғайриқонунӣ додани ашёҳои манъшуда ба шахсони дар муассисаҳои ислоҳӣ нигоҳдошташаванда, моддаи 473. Риоя ё ичро накардани қоидаҳои бехатарӣ аз сӯхтор.

Игошев К.Е. ва Шумаров И.В. қайд менамоянд, ки: “таҷрибаи фаъолияти пешгирикунандай шуъбаҳои корҳои доҳилӣ нишон медиҳад, ки ҳаёти зиддиҷамъиятӣ доштан ва ба таври низомнок вайрон намудани тартиботи ҷамъиятӣ яке аз давраҳои ба роҳи ҷиноят рафтани одамон мебошад”²³¹. Бо пайравӣ аз ин ақида, Ткачевский Ю.М. пешниҳод мекунад, ки нисбати ҳар як ҳолати саркашӣ намудан аз иҷрои ҷазо, аз ҷумла шартан татбиқ накардани ҷазо низ ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар карда шавад²³². Вобаста ба ин, муқаррароти қ. 1 м. 226 КИҶҏ ҶТ (қ. 1 м. 190 КИҶҏ ФР)-ро мисол овардан мумкин аст, ки ин ҳолатҳоро ҳамчун асос барои бекор намудани шартан татбиқ накардани ҷазо пешбинӣ намудааст. Зоро бар ҳилоғи талаботи қонун содир намудани баъзе ҳуқуқвайронкуниҳо маъмурӣ аз ҷониби маҳқумшудагон дар давоми муҳлати санчиший табиист, ки ҳамчун далели ислоҳшавии маҳқумшудагон баромад намекунад²³³.

Олимон боз ба он назаранд, ки дар давоми муҳлати санчиший содир намудани ҳуқуқвайронкуни дигар соҳаҳои ҳуқуқ ҳамчун асос барои бекор кардани шартан татбиқ накардан ҷазо баромад карда наметавонад. Чунки дар ин маврид, аз доираи муносибатҳои ҳуқуқие, ки институти шартан табиқ накардани ҷазо танзим мекунад берун мебароем²³⁴. Дар қ. 4 м. 225 КИҶҏ ҶТ омадааст, ки маҳқумшудагон бо шартан татбиқ накардани ҷазо вазифадоранд дар назди нозироти корҳои ислоҳӣ ва фармондехии қисмҳои ҳарбӣ оид ба рафтори худ ҳисбот дода, уҳдадориҳои аз ҷониби суд ба зиммаашон гузошташударо иҷро намуда, бо даъвати нозирот ҳозир шаванд. Оид ба ин масъала, Филимонов О.В қайд мекунад, ки дар сурати як маротиба риоя накардани уҳдадорӣ аз ҷониби маҳқумшуда, ин ҳолат ба он асос мешавад, ки нисбати маҳқумшуда огоҳномаи хаттӣ дар бораи имконияти бекор намудани шартан татбиқ накардани ҷазо ҳангоми такроран риоя накардани талаботи қонун пешниҳод карда шавад. Баъди он ки дубора ин ҳолат риоя карда намешавад, пас он асос барои бекор кардани шартан татбиқ накардани ҷазо ва фиристодани шахс барои адой

²³¹ Игошев К.Е., Шмаров И.В. Социальные аспекты предупреждения правонарушений. М., 1980. – С. 117-118.

²³² Ткачевский Ю.М. Обеспечение исполнения уголовного наказания // Советское государство и право. 1982. № 2. –С. 64-65.

²³³ Филимонов О.В. Меры воздействия на условно осужденных и основания их применения в нормах уголовного и уголовно-исполнительного права // Проблемы теории наказания и его исполнения в новом Уголовном и Уголовно-исполнительном кодексах России (к 75-летию Н.А. Стручкова). – С. 151

²³⁴ Скобелев С. Ю. Условное осуждение в отечественном уголовном праве. Монография. Тюмень, 2012,- С.145

чазои веқей мегардад²³⁵. Ҳамин тариқ, чораҳои таъсиррасонӣ нисбати маҳкумшудагоне, ки речай ислоҳшавиро вайрон намудаанд, вобаста ба хусусият ва шумораи ҳуқуқвайрокуниҳояшон бояд сангнитар гардонида шаванд.

Таваҷҷуҳи бештарро меъёрҳои нави Кодексҳои ҷиноятии давлатҳои аъзои ИДМ ба ҳуд ҷалб мекунанд, ки дар сурати иҷро накардани уҳдадориҳо ва содир кардани ҳуқуқвайронкунӣ аз ҷониби маҳкумшуда, имконияти дароз кардани муҳлати санчиширо пешбинӣ менамоянд: қисми 2 м. 67 КҶ Гурҷистон, қ. 2 м. 64 КҶ Қирғизистон, қ. 2 м. 64 КҶ Қазоқистон, қ. 2 м. 74 КҶ ФР ва ғайра. Масалан, дар қ. 2 м. 74 КҶ ФР пешбинӣ гардидааст, ки «агар шахси шартан маҳкумшуда аз иҷрои вазифаҳои ба зиммаи ў таъинкардаи суд саркашӣ кунад ё тартиботи ҷамъиятиро вайрон намояд, ки барои он ҷазои маъмурӣ таъин шуда бошад, суд бо пешниҳоди мақомоти назораткунандай рафтори ў метавонад муҳлати санчиширо дароз кунад, аммо на бештар аз як сол»

Чунин ба назар мерасад, ки имконияти пешбинигардида, яъне дароз кардани муҳлати санчиший ҳангоми шартан татбиқ накардани ҷазо, аз як тараф, аз муносибати инсондӯстона нисбат ба ҷинояткор мегувоҳӣ дихад, ки ба ў имконияти дубора дода мешавад то аз адой ҷазои воқеӣ озод бошад, ҳатто агар рафтори маҳкумшуда ба натиҷаи интизорбудаи суд мувофиқат нақунад, аз тарафи дигар, ба муносибати нисбатан масъулияtnоктари маҳкумшуда ба он талабот ва маҳдудиятҳое, ки ба давраи санчиший алоқаманданд, мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, қобили қабул дониста мешавад, ки чунин муқаррарот ба м. 71 Кодекси ҷиноятии ҶТ ворид карда шавад.

Дар робита ба ин, қайд намудан зарур аст, ки Кодекси ҷиноятии Федератсияи Русия, ба суд ваколат додааст, ки муҳлати санчиширо дароз кунад, аммо оё ин муҳлат ба муҳлати ниҳоии санчиший дохил карда шудааст ё суд ҳақ дорад муҳлати санчиширо аз ҳадди аксар то як сол дароз кунад. Яъне ҳадди аксар дар КҶ ФР то 5 сол муқаррар карда шудааст, оё суд ҳуқуқ дорад, ки дар сурати ба вучуд омадани зарурат боз як соли дигар онро зиёд намояд ва ё не. Судҳо ин масъаларо бо роҳҳои гуногун ҳал мекунанд, баъзеҳо аз он чунин мешуморанд, ки дар ҳеч ҳолат аз ҳадди ниҳоии дар қ. 3 м. 73 КҶ ФР пешбинишуда берун баромад. Мавқеи мазкурро А.С. Черноскутов²³⁶ дастгирӣ менамояд. Аммо Қарори Пленуми Суди Олии Федератсияи Русия "Дар бораи амалияи таъини ҷазои ҷиноятӣ аз ҷониби судҳо" аз 11 июни соли 1999, мавқеи дигарро дастгирӣ намуда, муқаррар намуд, ки дар ҳолатҳои дар боло зикршуда, суд "метавонад аз муҳлати ниҳоӣ берун барояд, аммо на бештар аз як сол".

²³⁵ Филимонов О.В. Меры воздействия на условно осужденных и основания их применения в нормах уголовного и уголовно-исполнительного права // Проблемы теории наказания и его исполнения в новом Уголовном и Уголовно-исполнительном кодексах России (к 75-летию Н.А. Стручкова). М., 1997. – С. 152

²³⁶ Черноскутов А.С. Развитие законодательства об условном осуждении//Актуальные проблемы юриспруденции: Сборник статей. - Выпуск 3. - Часть 2. - Тюмень: Изд-во ТГУ, 1999. – С. 169.

Ба андешаи мо, роҳи беҳтари ҳалли масъалаи мазкур, ба таври мушаххас дар қонуни чиноятӣ нишон додани муқаррарот оид ба дароз кардани муҳлати санчишӣ мебошад. Яъне мавқеи мазкуро дар самти дароз кардани муҳлати санчишӣ, ки аз ҳадди ниҳоии пешбиникардаи қонун зиёд мебошад, қобили дастгирӣ меҳисобем. Аммо дар сурате, ки ҳадди ниҳоии муҳлати санчишӣ дар Кодекси чиноятии ҶТ то 3 сол муқаррар карда шавад. Дар ин сурат, чунин мавқеъгири қобили қабул мебошад. Дар сурати мавҷудияти ҳадди болоии муҳлати санчишӣ ба муҳлати 5 сол, зарурати дароз кардани ин муҳлат зиёдтар аз ҳадди ниҳои дида намешавад.

Намуди дигари “манғӣ”-и бекор намудани шартан татбиқ накардани ҷазо ин аз ҷониби маҳкумшуда дар давоми муҳлати санчишӣ содир намудани чинояти нав мебошад. Қисмати зиёди олимон андешаи онро доранд, ки дар сурати содир кардани дилҳоҳ чинояти нав дар давраи муҳлати санчишӣ шартан татбиқ накардани ҷазо бояд ба таври ҳатмӣ бекор карда шавад²³⁷. Ағзамов И.М. ҷонибдори асосҳои пешбиникардаи Кодекси моделии чиноятӣ (м. 73)²³⁸ оид ба пеш аз муҳалат бекор кардани шартан татбиқ накардани ҷазо мебошад. Масалан, ўқайд менамояд, ки дар сурати содир намудани дилҳоҳ чинояти қасдана суд уҳдадор аст, ки институти шартан татбиқ накардани ҷазоро бекор намояд, чунки боварии зиёде, ки суд ҳангоми таъини институти мазкур ба маҳкумшуда карда буд, ба он ноил нагардид²³⁹. Ба андешаи Э.Н. Жевлаков ба сифати асоси мустақил барои бекор кардани шартан татбиқ накардани ҷазо дар давоми муҳлати санчишӣ содир намудани чиноят баромад менамояд²⁴⁰.

Тибқи талаботи қонун (қ. 8 м. 71 КҔ ҟТ) агар маҳкумшуда дар давоми муҳлати санчишӣ чинояти нав содир намояд, суд шартан татбиқ накардани ҷазоро бекор намуда, мувофиқи қоидаҳои пешбининамудаи моддаи 68 Кодекси чиноятии ҟТ ҷазо таъин мекунад. Ҳангоми дар муҳлати санчишӣ содир намудани чинояти нав аз тарафи маҳкумшуда, суд бо дарназардошти ҳолатҳои содир шудани чиноят ва шахсияти маҳкумшуда метавонад оид ба бекор кардани шартан татбиқ накардани ҷазо қарор қабул кунад. Ҳангоми бекор кардани шартан татбиқ накардани ҷазо, таъини ҷазо аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳо сурат мегирад²⁴¹. Аз таҳлилҳои мо (300 ҳукм) чунин аъён гардид, ки дар 6 ҳолат шартан татбиқ накардани ҷазо бинобар сабаби содир гардидани чиноят аз ҷониби маҳкумшуда бекор карда шудааст. Масалан, бо ҳукми суди ноҳияи Синои шаҳри Душанбе аз 24 январи соли 2019 ба шаҳрванд С.С. бо м.2 48 қ. 2 бандҳои “б,в,г”- Кодекси чиноятии ҟТ ҷазо

²³⁷ Дуюнов В.К. Освобождение от уголовной ответственности и от уголовного наказания. Тольятти, 2001. С. 102; Российское уголовное право: курс лекций. Т. 2. Владивосток, 1999. С. 288; Гладких В.И., Дьяконова С.В. Условное осуждение: правовая природа и проблемы применения. Монография. МОСКВА, 2009. – С. 158; Скобелин С.Ю. Условное осуждение в отечественном уголовном праве. Монография. Тюмень, 2012. – С.146; Фоибов Р. Ҳуқуқи чиноятӣ. (Қисми умумӣ). Дастури таълими барои факултаҳои ҳуқуқшиносӣ. Нашри 2-юм. Ҳучанд, “Ношир”, 2007. – С.162

²³⁸ Модельный УК для государств-участников СНГ // Правоведение. 1996. № 1.

²³⁹ Ағзамов, И.М. Испытательный срок в механизме условного неприменения наказания // Закон и право. - 2012. - № 6. - С. 330

²⁴⁰ Жевлаков Э.Н. Назначение наказания: учебное пособие для магистров. Москва, Проспект, 2018. – С.77

²⁴¹ В.П. Ревин, Сафаров Х. С. Уголовное право Таджикистана. Учебник. Общая часть. Душанбе, 2010. – С. 159-160

дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 5 сол бо адо намудани он дар колонияи ислоҳии дорои низомаш пурзур таъин кард шуд. Шартан татбиқ накардани ҷазо нисбати шаҳрванд С.С. бо ҳукми суди ноҳияи Синои ш.Душанбе аз 25 апрели соли 2018 бо дастрасии қ. 8 м. 71 КҔ ҔТ бо сабаби ҷинояти нав содир намуданаш бекор карда шуд. Бо дастрасии қ. 1 м. 68 КҔ ҔТ ҷазои адонагардида бо ҳукми суди ноҳияи Синои ш.Душанбе аз 25 апрели соли 2018 ба муҳлати 3 сол бо роҳи қисман зам намудан бо ҷазои бо ҳукми нав таъин гардида, ба муҳлати 5 солу 6 моҳ таъин карда шуд²⁴².

Ҳамин тавр, аз таҳлили мавзӯи мазкур ба чунин хулоса омадан мумкин аст:

1. Мо ба андешаи олимоне, ки пешниҳод менамоянд, ки барои вайрон кардани талаботҳое, ки ба зиммаи маҳкумшудагон гузашта мешаванд, ҷавобгарӣ муқаррар карда шавад, рози буда наметавонем, чунки ҳусусияти инсондустўстона доштани меъёри мазкур моҳияти худро аз даст медиҳад. Ягона имконияте, ки ба сифати таъсиррасон баромад мекунад ва ҳолати маҳкумшударо вазнин мекунад, ин бекор кардан шартан татбиқ накардани ҷазо ва ба адои ҷазои воқеӣ равон кардани маҳкумшуда мебошад.

2. Ба андешаи мо, роҳи беҳтарӣ ҳалли масъалаи дароз кардани муҳлати санчишӣ ба таври мушаххас дар қонуни ҷиноятӣ нишон додани муқаррарот оид ба он мебошад. Яъне мавқеи мазкурро дар самти дароз кардани муҳлати санчишӣ, ки аз ҳадди ниҳоии пешбиникардаи қонун зиёд мебошад, қобили дастгирӣ меҳисобем. Аммо дар сурате, ки ҳадди ниҳоии муҳлати санчишӣ дар Кодекси ҷиноятии ҔТ то 3 сол муқаррар карда шавад. Дар ин сурат, чунин мавқеъгирӣ қобили қабул мебошад. Дар сурати мавҷудияти ҳадди болоии муҳлати санчишӣ ба муҳлати то 5 сол, зарурати дароз кардани ин муҳлат зиёдтар аз ҳадди ниҳоӣ дида намешавад.

Адабиёт:

1. Агзамов, И.М. Испытательный срок в механизме условного неприменения наказания // Закон и право. 2012. - № 6. – С. 330
2. В.П. Ревин, Сафаров Х. С. Уголовное право Таджикистана. Учебник. Общая часть. Душанбе, 2010. – С. 159-160
3. Гладких В.И., Дьяконова С.В. Условное осуждение: правовая природа и проблемы применения. Монография. МОСКВА, 2009. – С. 158;
4. Фоибов Р. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. (Қисми умумӣ). Дастури таълими барои факултаҳои ҳуқуқшиносӣ. Нашри 2-юм. Ҳуҷанд, “Ношир”, 2007. – С.162
5. Дуюнов В.К. Освобождение от уголовной ответственности и от уголовного наказания. Тольятти, 2001. С. 102;
6. Жевлаков Э.Н. Назначение наказания: учебное пособие для магистров. Москва, Проспект, 2018. – С.77
7. Игошев К.Е., Шмаров И.В. Социальные аспекты предупреждения правонарушений. М., 1980. – С. 117-118.

²⁴² Ҳазинаи суди ноҳияи Синои шаҳри Душанбе, павандай ҷиноятии №1-60/18 (ҳукми суд аз 24 январи соли 2018)

8. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под общ. ред. Ю.И. Скуратова, В.М. Лебедева. М., 1996. – С. 206.
9. Модельный УК для государств-участников СНГ // Правоведение. 1996. № 1.
10. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций. М., 1996. – С. 436.
11. Полосухина О.В. Условное осуждение к лишению свободы в отношении несовершеннолетних. дис...кан.юр.наук., Рязань, 2013. – С. 106
12. Российское уголовное право: курс лекций. Т. 2. Владивосток, 1999. – С. 288;
13. Скобелев С. Ю. Условное осуждение в отечественном уголовном праве. Монография. Тюмень, 2012,- С.145
14. Скрипченко Н.Ю. Теория и практика применения иных мер уголовно-правового характера к несовершеннолетним. Дис...док.юр.наук., Москва, 2013. – С. 157-158
15. Ткачевский Ю.М. Обеспечение исполнения уголовного наказания // Советское государство и право. 1982. № 2. –С. 64-65.
16. Уголовное право России. Общая часть [Текст]: учеб. пособие /А. А. Байбарин, А. А. Гребеньков, С. В. Шевелева; Отв. ред. А. А. Гребеньков; Юго-Зап. гос. ун-т. Курск, 2013. – С.278;
17. Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Под ред. В.П. Ревина. – М.: Юстицинформ. 2016. – С. 425-426
18. Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Под ред. Ф.Р. Сундурова, И.А. Тарханова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Статут, 2016. – С. 660;
19. Уголовное право России. Общая часть: учебник для бакалавров /отв. ред. А.И. Плотников. Оренбург: ООО ИПК «Университет», 2016. – С.382
20. Филимонов О.В. Меры воздействия на условно осужденных и основания их применения в нормах уголовного и уголовно-исполнительного права // Проблемы теории наказания и его исполнения в новом Уголовном и Уголовно-исполнительном кодексах России (к 75-летию Н.А. Стручкова). М., 1997. – С. 152
21. Черноскутов А.С. Развитие законодательства об условном осуждении//Актуальные проблемы юриспруденции: Сборник статей. - Выпуск 3. - Часть 2. - Тюмень: Изд-во ТГУ, 1999. – С. 169.
22. Ҳазинаи суди ноҳияи Синои шаҳри Душанбе, павандай чиноятии №1-60/18 (хукми суд аз 24 январи соли 2018)

**ТАҲЛИЛИ МУҶОИСАВӢ-ҲУҚУҚИИ ҚОНУНГУЗОРИИ
ЧИНОЯТИИ ДАВЛАТҲОИ ХОРИҶӢ ОИД БА ҖАВОБГАРӢ БАРОИ
САРКАШӢ АЗ СУПОРИДАНИ АНДОЗҲО ВА (Ё) ПАРДОХТҲО**

Давлатов Б.С.,

ассистент кафедраи криминалистика
ва фаъолияти экспертизаи судии
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон

Тел.: (+992) 933878786

E-mail: bakhtiyor_20@mail.ru

Роҳбари илмӣ: Назаров А.Қ., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Муқарриз: Сафарзода А.И., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда: Дар мақоллаи мазкур асосҳои ба шакли муайян
даровардани қонунгузории чиноятӣ оид ба ҷавобгарии чиноятӣ барои
чиноятҳо дар соҳаи андоз дар давлатҳои хориҷӣ, намудҳои чиноятҳо дар
соҳаи андоз, соҳтори таркибии онҳо, намуд ва андозаи ҷазо барои
садиршавии чунин кирдорҳо, чиноятҳо дар соҳаи андоз дар низоми
қонунгузории чиноятии давлатҳои хориҷӣ, ҳусусиятҳои батартибдарории
меъёрҳо вобаста ба ҷавобгарӣ барои чиноятҳои андозӣ дао қонунгузории
чиноятии давлатҳои хориҷӣ, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Калидвожаҳо: Кодекси чиноятӣ, саркашӣ аз супоридани андозҳо,
андозҳо ва ё дигар пардохтҳои ҳатмӣ, ҷазо, қонунгузории давлатҳои
хориҷӣ, ҷавобгарӣ.

**СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ УГОЛОВНОГО
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН ОБ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА УКЛОНение ОТ УПЛАТЫ НАЛОГОВ И
(ИЛИ) СБОРОВ**

Давлатов Б.С.,

ассистент кафедры криминалистики и
судебно-экспертной деятельности
юридического факультета Таджикского
национально университета

Тел.: (+992) 933878786

E-mail: bakhtiyor_20@mail.ru

Научный руководитель: Назаров А.К., кандидат юридических наук, доцент
Рецензент: Сафарзода А.И., доктор юридических наук, профессор

Аннотация: В данной статьи рассматриваются особенности
формирования уголовного законодательства об ответственности за

налоговые преступления в зарубежных государствах, виды налоговых преступлений, конструкции составов налоговых преступлений, а также виды и размеры санкций за их совершение, налоговые преступления в системе уголовного права зарубежных стран, особенности регулирования норм об ответственности за налоговые преступления в уголовном законодательстве зарубежных стран.

Ключевые слова: Уголовный кодекс, уклонения от уплаты налогов, налогов и других обязательных сборов, наказание, уголовного законодательства зарубежных государствах, ответственность.

COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF THE CRIMINAL LEGISLATION OF FOREIGN COUNTRIES ON RESPONSIBILITY FOR EVASION OF TAXES AND (OR) FEES

Davlatov B.S.,

assistant of the Departament of Criminalistic and judicial-expert activity of the Law Faculty, Tajik National University.

Phone: (+992) 933878786

E-mail: bakhtiyor_20@mail.ru

Research supervisor: Nazarov A.Q., candidate of Legal Sciences, Dotcent

Reviewer: Safarzoda A.I., Doctor of Legal Sciences, Professor

Annotation: Resume: This article examines the peculiarities of the formation of criminal legislation on liability for tax crimes in foreign countries, types of tax crimes, structures of tax crimes, as well as the types and amounts of sanctions for their commission, tax crimes in the system of criminal law of foreign countries, peculiarities of regulation on liability for tax crimes in the criminal legislation of foreign countries.

Keywords: Criminal code, tax evasion, taxes, taxes and (or) fees, punishment, criminal legislation of foreign states, a responsibility.

Дар таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ танзими ҳуқуқии яхелай муносибатҳо вобаста ба ҷиноят ва ҷазо ҷой дорад. Ҳатто дар баязе давлатҳо ба монанди Зимбабве, Арабистони Саудӣ ва Сера-Леоне қонунгузории ҷиноятӣ то ба ҳол ба як тартиби муайян дароварда нашудааст. Дар ин давлатҳо асоси ҳуқуқии ҷавобгарии ҷиноятиро меъёрҳои шариатӣ бо татбиқи принсипҳои инсондустӣ, адолат ва фатвоҳо танзим менамоянд. Вобаста ба ҷавобгарии ҷиноятӣ дар соҳаи андоз низ асосҳои гуногуни танзими ҳуқуқӣ дар байни давлатҳо ҷой дорад. Масалан, дар давлатҳои Бахрайн, Қатар, Бруней ва Қуввейт барои саркашӣ аз

супоридани андозҳо ҷавобгарии чиноятӣ чой надорад²⁴³. Зоро онҷо на ҳама намуди андозҳо ё даромадҳо дар қонунгузорӣ оид ба андоз муқаррар шудаанд. Масалан, дар Шоҳигарии Бахрайн тамоман андоз ва андозситонӣ чой надорад.

Дар умум танзими хуқуқӣ-чиноятии чиноятҳои соҳаи андозро дар давлатҳои хориҷӣ ба чунин гурӯҳҳо метавон ҷудо намуд:

1. Дар давлатҳои аъзои ИДМ, Финландия, Дания, Норвегия сарчашмаи ягонаи меъёрҳои хуқуқӣ-чиноятӣ Кодекси чиноятӣ мебошад.

2. Дар гурӯҳи дигари давлатҳо ба монанди Чин, Итолиё ва ИМА чиноятҳо дар соҳаи андозро натанҳо Кодекси чиноятӣ, балки дигар санадҳои меъёрии хуқуқӣ низ танзим мекунанд. Масалан, Чин Қонуни ҶҲҖ аз 4 сентябри соли 1992 “Дар бораи тартиби ҷамъоварии андоз”²⁴⁴ қабул карда шудааст, ки то ҳол амал мекунад.

Дар Швейцария (Боби 35, моддаи 4) танҳо як чинояти соҳаи андоз, яъне вайрон кардани батартибдарории асноди муҳосибӣ, ки оқибати муфлишшавӣ ё насупоридани андоз аз ҷониби ташкилотро ба вучуд меоранд, нишон дода шудааст. Дигар намуди чиноятҳои ба андоз алоқаманд дар Қонуни Шоҳигарии Швейцария “Дар бораи чиноятҳои соҳаи андоз”(SFS 1971:69) ва дигар санадҳои меъёрии хуқуқӣ диде мешавад²⁴⁵. Дар ИМА ҷавобгарии чиноятӣ дар соҳаи андоз дар сатҳи федералӣ дар қисми 26 Маҷмӯаи Қонунҳои ИМА кодификатсия шуда ба танзим дароварда шудааст. Дар штатҳои алоҳида бошад, Кодекси чиноятӣ барои саркашӣ аз супоридани андозҳои маҳаллӣ ҷавобгарии чиноятӣ муқаррар кардааст²⁴⁶.

3. Дар давлатҳои алоҳида ба мисли Испания, Британияи Кабир ва дигар давлатҳо чиноятҳои соҳаи андоз на дар Кодексҳои чиноятии давлатҳо балки дар дигар санадҳои меъёрий-хуқуқӣ диде мешаванд²⁴⁷.

Низоми чиноятҳо дар соҳаи андоз. Дар қонунгузории ватанӣ ба чиноятҳои соҳаи андоз номгӯи чиноятҳои дар моддаҳои 292-293 КҔ ҶТ муқарраршуда дохил мешаванд, ки предмети онҳоро андозҳо ва ё пардохтҳо ташкил медиҳанд.

Дар аксари давлатҳо ба низоми чиноятҳои соҳаи андоз ҳатто саркашӣ аз пардохтҳои гумрукиро, ки бо таҳриф ё қалбакӣ соҳтани аломатҳои пардоҳт содир мешаванд, чиноятҳои мансабии аз ҷониби кормандони мақомоти андоз содир мешаванд, дохил менамоянд.

А.П. Зрелов ва М.В. Красов бошанд таснифи дигари чиноятҳо дар соҳаи муқарраркунӣ, ҷорӣ кардан, ҳисоб кардан, ҷамъоварӣ ва пардохти

²⁴³См.: Ботвинкин М.Ю. Уголовная ответственность за преступления в сфере налогообложения: Дис. ... канд. юрид. наук. -М., 1996. С. 30.

²⁴⁴Ниг.: Шепенко Р.А. Правовое регулирование налогообложения в Китайской Народной Республике. - М., 2000. С. 51-52

²⁴⁵Ниг.: Васильев В.В. Ответственность за налоговые преступления в скандинавских странах (сравнительно-правовой анализ): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. -Н. Новгород, 2007. С. 19.

²⁴⁶Ниг.: Козырин А.Н. Налоговые преступления и проступки: опыт зарубежных стран // Налоговый вестник. 1998. № 8. С. 114-122.

²⁴⁷Ҳамон ҷо. С. 114-122.

андозҳо ва (ё) пардохтҳоро дар асоси таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории чиноятти якчанд давлатҳо пешниҳод намудаанд:

- саркашӣ аз супоридани пардохтҳо андозӣ, монеъ шудан ба фаъолияти кормандони мақомоти андоз оид ба муқаррар кардани миқдори андозҳои пардохтшаванда;

- вайрон кардани нигоҳдорӣ ва гузаронидани муҳлати пардохтҳои андоз;

- монеъ шудан ба маҷбуран ситонидани пардохти андоз, гайриқонунӣ гирифтани имтиёзи андозӣ;

- гайриқонунӣ гирифтани пардохтҳои давлатии баргардонидашуда.

Низоми чиноятҳо дар соҳаи андоз дар қонунгузории давлатҳои хориҷӣ ба таври гунгун муқаррар шудаанд. Масалан, дар қонунгузории ИМА тарзҳои гуногуни саркашӣ аз супоридани андозҳо дар моддаҳои алоҳида чун чинояти алоҳида дида мешавад. (Масалан, насупоридани андоз (\$ 7201) дидаю дониста роҳ додан ба насупоридани андозҳо ва ё пардохтҳо (\$ 7202), саркашӣ аз пардохти андозҳо бо роҳи фиреб, пешниҳоди аризаи бардурӯғ, пешниҳоди эъломияи бардурӯғ (\$ 7204, 7206, 7207)²⁴⁸.

Намудҳои саркашӣ вобаста ба аломатҳои таркиби чиноят фарқ карда мешаванд. Масалан, вобаста ба предмети ин чиноят ба чиноятҳое, ки ба саркаши аз пардохти андозҳои ҳусусӣ, маҷмӯи андозҳо ва ё пардохтҳо, намуди мушахҳаси андозҳо ва ё пардохт тақсим мешаванд. Вобаста ба субъект бошад, чиноятҳо вобаста ба саркашӣ аз супоридани андозҳо ва ё пардохтҳо, ки аз ҷониби гурӯҳи муайяни андозсупорандагон содир карда мешаванд. Вобаста ба ҳолат ё вақти содир шудани чиноятҳо метавонад ба саркашӣ аз супоридани андозҳо ва ё пардохтҳо дар вақти адои хизмати ҳарбӣ ё дар ҳолатҳои фавқуллода тақсим шуданаш мумкин аст²⁴⁹.

Ба ақидаи мо фарқияти алоҳида дар соҳтори аломатҳои таркиби чиноятҳои мазкур аз тарафи қонунгузории ҳар як давлат аз рӯи ба ҷамъият ҳавфнокии онҳо ва ё баҳодиҳии қонунгузории миллии андозӣ ба назар гирифта мешавад. Ҷунончи, мутобиқи моддаи 45 Конститутсияи ҶТ уҳдадории конститутсионӣ вобаста ба супоридани андозҳо ва (ё) пардохтҳо муқаррар шудааст. Ҳамин тавр, ҳам напардохтани андоз ва ҳам напардохтани пардохтҳои ҳатмӣ аз нуктаи назари қонунгузорӣ якхел барои ҷамъият ҳавфнокӣ дорад, пас аз ин бар меояд, ки ҷавобгарии чиноятиро барои ҳар ду ин кирдор дар як моддаи КҔ ҶТ ҷой додан мумкин аст. Ҳамчунин ҳамин хел кирдор дар аксари кишварҳо чун ИДМ²⁵⁰ ва Норвегия²⁵¹ ва ғ. дида мешавад.

²⁴⁸Ниг.: Кучеров И.И. Налоговое право зарубежных стран: Курс лекций. - М., 2003. С. 327-328.

²⁴⁹Ниг.: Зрелов А.П., Краснов М.В. Указ. соч. С. 14.

²⁵⁰Ниг., масалан, м.243 КҔ Ҷумҳурии Беларус (sarakašӣ аз супоридани маблағи андозҳо ва пардохтҳо); моддаҳои 221 ва 222 КҔ Ҷумҳурии Қазоқистон (оид ба sarakašӣ аз супоридани андозҳо ва (ё) пардохтҳо аз шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ), ҷавобгарии пешбинишуда барои sarakašӣ аз супоридани андозҳо ва ё пардохтҳои ҳатмӣ ба буюети давлатӣ; моддаҳои 211-213 КҔ Ҷумҳурии Қирғизистон; моддаҳои 205-206 КҔ Ҷумҳурии Аркменистон.

²⁵¹Ниг.: Уголовное законодательство Норвегии / Под ред. Ю.В. Голика. - СПб., 2003. С. 301.

Дар Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Кореяи Шимолӣ (қисми 2 моддаи 114) ҷавобгарии чиноятӣ барои ташкили гурухи чиноятӣ бо мақсади саркашӣ аз рафтан ба хидмати ҳарбӣ ё ичрои уҳдадориҳо вобаста ба пардохти андоз ё иштирок дар ин гурӯҳ пешбини карда шудааст. Ичро накардани уҳдадориҳо вобаста ба пардохти андоз, ки аз ҷониби як шахс содир шудааст дар қонунгузории чиноятии Корея дида намешавад. Дигар ин ки чиноятҳо дар соҳаи андоз ба гурухи чиноятҳо ба муқобили ҳокимиияти давлатӣ ҷой дода шудааст.

Дар қонунгузории давлатҳои Латвия, Литва Эстония, Хитой масъалаи монеъ шудан оид ба дуруст муқаррар намудани миқдори пардохти андоз чун ҷинояти мустаъқил дида мешавад.

Дар моддаи 219 Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Латвия ҷавобгарии чиноятӣ барои саркашӣ аз пешниҳоди эъломия оиди даромад, молумулк, муомилоти хусусияти молумулкӣ, дигар эъломияҳои хусусияти молумулкидошта, ё ин ки дар он маълумоти бардуруғ нишон дода шуда, дида мешавад. Гузашта аз ин ин ҷиноят аз супоридани андоз ё дигар пардохтҳои ба он баробаркардашуда дар моддаи 218 Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Латвия дида мешавад фарқ карда мешавад, ки тарзҳои содир кардани онро қонунгузор муайян накардааст²⁵².

Меъёри ба ин монанд дар Кодекси чиноятии Эстония дида мешавад²⁵³. Дигар тарзи монеъ шудан оид ба дуруст муқаррар кардани миқдори пардохти андозро, ки дар Кодекси чиноятии Эстония дида мешавад, кирдоре ташкил медиҳад, ки ба ғайриқонунӣ гирифтани маблағи андоз ва бочҳои аз давлат баргардонидашуда равона шудааст.

Дар Кодекси чиноятии ҶХ Хитой ҷавобгарии чиноятиро барои нусхабардории ғайриқонунӣ расидҳои маҳсус оид ба пардохти андоз аз арзиши иловашуда ё ғайриқонунӣ нусхабардорӣ намудани дигар расидҳо, ки баргардонидани бочҳои содиротӣ ё баргардонидани андозро муқаррар мекунад (м.205), Тасарруфи расидҳо, ки борои баргардонидани андозҳо метавонад истифода карда шавад (м.210) муқаррар карда шудааст²⁵⁴.

Гуруҳи мустақили ҷиноятҳои соҳаи андоз кирдорҳоеро ифода менамоянд, ки ба вайронкунии барасмиятдарории ҳуҷҷатҳои муҳосибӣ ё ҳуҷҷатҳои андозӣ алоқамандӣ доранд. Ин ҳолат дар қонунгузории ҷиноятии Швейцария, Финландия, Дания, Испания, Латвия, Эстония дида мешавад. Барои мисол, моддаи 310 Кодекси чиноятии Испания ҷавобгарии ҷиноятиро барои вайрон кардани уҳдадориҳо вобаста ба пешбурди китобҳои муҳосибӣ, китобҳои даромаду ҳароҷотҳо ё руйхат-фехристи андозҳо муқаррар кардааст.

Истифодаи ғайриқонунии имтиёзҳои андозӣ дар қонунгузории ҷиноятии якчанд давлатҳо (ба монанди Қирғизистон, Испания ва ғ.) ҷиноят эътироф шудааст.

²⁵²Уголовный кодекс Латвийской Республики / Под ред. А.И. Лукашова, Э.А. Саркисовой. - СПб., 2001. С. 218-219.

²⁵³Уголовный кодекс Эстонской Республики. - СПб., 2001. С. 143.

²⁵⁴Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / Под ред. А.И. Коробеева. - СПб., 2001. С. 139, 146

Хатто дар моддаи 215 Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Қирғизистон ҷавобгарии чиноятӣ барои ғайриқонунӣ пешниҳод кардан ё гирифтани имтиёзҳои андозӣ, гумрукӣ ва ё молиявӣ дида мешавад²⁵⁵. Инчунин моддаи 308 Кодекси чиноятии Испания барои шахсоне, ки ба шартҳои сохтакорӣ, ёрдампулии аз ҷониби мақомоти давлатӣ ба маблағи муайян пешниҳодшуда ё маблағи аз тарафи давлат ҷудошударо мегиранд, маблағи андозро кам мекунанд, ҷавобгарии чиноятӣ муқаррар мекунад²⁵⁶. Дар як қатор давлатҳо (Қазоқистон, Тоҷикистон ва Ӯзбекистон) истифодаи ғайриқонунии имтиёзҳои андозӣ дар таркиби чиноятҳои соҳибкории ғайриқонунӣ дида мешавад.

Дар моддаи 259 Кодекси чиноятии Булғористон ҷавобгарии чиноятӣ барои таъсиси шахсони хуқуқӣ ё фондҳои пулӣ, ичро накардан ё ба таври қалбакӣ ичро намудани эълон барои бақайдгирии фаъолият бо мақсади пинҳон кардани ин ташкилоти кредитӣ, имтиёзҳои андозӣ ё дигар мақсадҳои молумулкӣ ва ҳатто барои озод шудан аз пардохти андоз пешбини менамояд²⁵⁷.

Ғайриқонунӣ гирифтани маблағҳои андозии аз тарафи давлат баргардонидашуда ба сифати намуди алоҳидай чиноят, танҳо дар Кодекси чиноятии Ҳитой²⁵⁸ (м. 204-205) муайян карда шудааст. Дар байни муқаррароти Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Ҳалқии Ҳитой (м.203) ва Кодекси чиноятии Федератсияи Россия (м.199.2) танҳо як фарқият дида мешавад.

Мутобиқи моддаи 203 Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Ҳалқии Ҳитой ҷавобгарии чиноятии андозсупоранд ба ҷониби қарзҳо оид ба пардохти андоз ва амалҳои анҷомдода оид ба интиқоли молу мулки худ ва ё пинҳон кардани он, ки боиси имконнапазир гардидаи ситонидани андоз аз ҷониби мақомоти андоз мегардад, муқаррар карда шудааст.

Фарқияти ин меъёрҳо дар он аст, ки предмети чинояти моддаи 199.2 Кодекси чиноятии Россия ҳам моликият ва ҳам воситаҳои пулӣ мебошад, аммо предмети моддаи 203 Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Ҳалқии Ҳитой метавонад танҳо моликияте ба ҳисоб равад, ки мақомоти андоз уҳдадор аст, аз он маблаг ситонад.

Хусусиятҳои батартибдарории меъёрҳо вобаста ба ҷавобгарӣ барои чиноятҳои андозӣ.

Ба андешаи мо фарқияти таркиби чиноятҳои андозӣ дар техникаи қонунгузорӣ не, балки мустаҳкамкуни қонунгузории миллӣ нисбат ба содирқунандагони чиноятҳои соҳаи андоз тавсиф карда мешавад. Дар бисёр ҳолатҳо эътирофи ҳуқуқвайронкуни андозӣ чун чиноят аз миқдори маблағи пардохти андозҳо ва ё пардохтҳо вобастагӣ дорад. Дар доираи ҷораҳои ҷазоҳои чиноятӣ, дар баъзан ҳолатҳо суиқасди амали зиддиҳуқуқӣ ва барои ҷамъият ҳавфнокии он ба назар гирифта мешавад. Ба ин монанд,

²⁵⁵Слово Кыргызстана. 1997. 14 окт. № 78

²⁵⁶УК Испании. Книга II. Раздел XIV. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1247923&subID=100111282, 100111284, 100111485, 100112881#text>

²⁵⁷Уголовный кодекс Республики Болгария / Под ред. А.И. Лукашова. - СПб., 2001. С. 191

²⁵⁸Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. Указ изд. С. 139.

дар моддаи 148.1 Кодекси чиноятии Эстония ҷавобарии чиноятӣ барои саркашӣ аз супоридани андоз новобаста аз миқдори маблағи андози пардохтнашуда пешбинӣ шудааст. Ҳоло он, ки миқдори маблағи пардохтнашуда ба сифати аломати бандубасткунанда бояд баромад кунад²⁵⁹. Дар Италия соҳтори таркибии чиноятҳои андозӣ ба гурухи чиноятҳои ихтисоршуда ё кутоҳшуда асос ёфтааст. Аз ҷумла, чиноятҳо(чиноятҳо дар соҳаи андоз)-е, ки чун истехсол кардан, тақсим намудан, ба даст овардан, ҳифз ё истифодаи шаклҳои дар савдои чакана шаҳодат медиҳанд ё бе иҷозати расмӣ барои пур кардани ҳучҷатҳои андозӣ бо мақсади саркашӣ аз супоридани андозҳо ва ё пардохтҳоро дар бар мегиранд.

Дар Норвегия барои бегуноҳона вайрон кардани қонунгузории андоз ҷавобарии чиноятӣ муқаррар шудааст. Тибқи қонунгузории ин давлат ҳабси молу мулки субъекте, ки номукаллаф аст ё гуноҳи ӯ исбот нашудааст дар ҳаҷми маблағи пардохтнашудаи андоз ситонидан мумкин аст²⁶⁰.

А. А.Чуриков чунин мешуморад, ки ҳангоми ба сифати гумонбаршуда ҷалб кардани андозсупорандагон аксари вақт принсиби эҳтимолияти бегуноҳӣ амал намекунад ва уҳдадории исботи бегуноҳӣ пурра ба зиммаи андозсупорандагон гузошта мешавад. Ин ҳолат бештар дар таҷрибаи давлатҳои пешрафта ба монанди ИМА, Германия, Швейтсария, Фаронса ва дигарҳо дидар мешавад²⁶¹. Вобаста ба мубрамияти эътирофи шахси ҳуқуқӣ чун субъекти чиноятҳои андозӣ дар қонунгузории чиноятии ИМА, Дания, Норвегия, Швейцария, Финландия ва дигар давлатҳо ба назар мерасад²⁶².

Чи тавре, ки С.Г. Пепеляев қайд мекунад, амали кормандони ташкилот дар ҳолате гуноҳи ташкилот дониста мешавад, ки агар кирдорҳои онҳо дар доираи уҳдадориҳои вазифавӣ ё думболагирии манфиатҳои ташкилот содир карда шаванд. Дар ин замон, кормандон аз ҷавобарии фардӣ озод карда намешаванд, гарчанде, ки айнияти дақиқи шахси гунаҳгор талаб карда намешавад²⁶³. Дар як қатор давлатҳо такроран содир намудани чиноятҳои андози аҳамияти криминогенӣ ва бандубастнамоӣ дорад. Ин ҳолат моро маҷбур месозад, ки дигар хел ҳулосабарорӣ намоем. Номгӯи чиноятҳои соҳаи андоз дар умум барои давлатҳои зиёд як қолабро доро мебошад.

Феҳристи чиноятҳои соҳаи андоз дар умум барои давлатҳои зиёд якқолаба-якхела мебошад.

Ҳамин тарик, танзими ҳуқуқии ҷавобарии чиноятӣ барои саркашӣ аз супоридани андозҳо ва ё пардохтҳо хубтару муфассалтар дар Кодекси чиноятии Ҳитой дидар мешавад. Ин ҳолат, гуногуни соҳтори таркибӣ,

²⁵⁹Уголовный кодекс Эстонской Республики / Под ред. В.В. Запевалова. - СПб., 2001. С. 143-145

²⁶⁰ Ниг.: Васильев В.В. Указ. Соч. С.27

²⁶¹Ниг.: Чуриков А.А. Ответственность за налоговые преступления (учет зарубежного опыта в отечественной практике) //«Черные дыры» в российском законодательстве. 2006. № 4. С. 268—273.

²⁶² Искалиев Р.Г. Сравнительно-правовой анализ уголовного законодательства об ответственности за уклонение от уплаты налогов и (или) сборов //Современное право. – 2011. - № 12. – С. 4.

²⁶³Ниг.: Налоговое право: Учеб. пособие / Под ред. С.Г. Пепеляева. — М., 2000. С. 486

санкция барои чиноятҳои андозӣ ва дигар методҳои таъсиррасонии муаянкунандаи асоси иқтисодиёт, анъанаҳои ҳуқуқӣ, сатҳи мавҷудияти давлатро дар иқтисодиёт, дараҷаи уҳдадории давлат ва дигар ҳолатҳоро муайян мекунад.

Дар қонунгузории давлатҳои хориҷӣ мағҳумҳои зиёд ва васеъ истифода мешаванд, ки дар Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дида намешавад: ба монанди преюдитсияи маъмурӣ, содир кардани чиноятҳои андозӣ дар шакли такрорӣ, иштирок дар содир кардани чиноят, муқаррар кардани андозаи ҷарима вобаста ба андозаи маблағи насупоридашудаи андоз ва пардохтҳо (андозаи бақиятулӣ) ва гайраҳо.

Адабиёт:

1. Ботвинкин М.Ю. Уголовная ответственность за преступления в сфере налогообложения: Дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1996. – 184 с.
2. Шепенко Р.А. Правовое регулирование налогообложения в Китайской Народной Республике. – М., 2000. – 176 с.
3. Васильев В.В. Ответственность за налоговые преступления в скандинавских странах (сравнительно-правовой анализ): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Н. Новгород, 2007. – 26 с.
4. Козырин А.Н. Налоговые преступления и проступки: опыт зарубежных стран // Налоговый вестник. 1998. № 8. – 122 с.
5. Кучеров И.И. Налоговое право зарубежных стран: Курс лекций. – М., 2003. – 375 с.
6. Уголовное законодательство Норвегии / Под ред. Ю.В. Голика. – СПб., 2003. – 384 с.
7. Уголовный кодекс Латвийской Республики / Под ред. А.И. Лукашова, Э.А. Саркисовой. – СПб., 2001. – 326 с.
8. Уголовный кодекс Эстонской Республики. – СПб., 2001. – 225 с.
9. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / Под ред. А.И. Коробеева. – СПб., 2001. – 221 с.
10. УК Испании. Книга II. Раздел XIV. URL <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1247923&subID=100111282,100111284,100111485,100112881#text;>
11. Уголовный кодекс Республики Болгария / Под ред. А.И. Лукашова. – СПб., 2001. – 481 с.
12. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. Указ изд. – 261 с.
13. Уголовный кодекс Эстонской Республики / Под ред. В.В. Запевалова. – СПб., 2001. – 259 с.
14. Чуриков А.А. Ответственность за налоговые преступления (учет зарубежного опыта в отечественной практике) // «Черные дыры» в российском законодательстве. 2006. № 4. – 327 с.
15. Налоговое право: Учеб. пособие / Под ред. С.Г. Пепеляева. – М., 2000. – 582 с.

**ЧАВОБГАРИИ ЧИНОЯТИ БАРОИ ТАШКИЛИ ТАЪЛИМ Ё
ГУРӮХИ ТАЪЛИМИИ ХУСУСИЯТИ ДИНИИ
ЭКСТРЕМИСТИДОШТА**

Камолов З.А.,

дотсенти кафедраи ҳуқуқи чинояти ва мӯқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, н.и.ҳ.

Тел.: (+992) 905559082

E-mail: kamolov75@mail.ru

Фишурда: Дар мақолаи мазкур масъалаҳои ҷавобгарии чинояти барои ташкили таълим ё гурӯҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта баррасӣ мегарданд. Асосҳои иҷтимоии криминализатсия намудани чинояти мазкур муайя мешавад. Ба таҳдили аломатҳои объективии чинояти мазкур, ба монандӣ ташкили таълим ё гуруҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта муаллиф диққати маҳсус додааст. Дар мақола пешниҳод мешавад, ки дар диспозитсияи м. 307⁴ КҶ ҶТ кирдорҳои ташкилкунанда ва иштирокчии таълим ё гуруҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта аз ҳам ҷудо карда шаванд. Муаллиф инчунин барои такмил додани қонунгузории чинояти дар мубориза бо экстремизм дигар пешниҳоду таклифҳо низ иброз намудааст.

Калидвожаҳо: Қонуни чинояти, таълим, гурӯҳи таълимӣ, иштирокҷӣ, ташкилкунанда, маблағгузорӣ, экстремизми динӣ, мақоми хизматӣ.

**УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБЫ
ИЛИ УЧЕБНОЙ ГРУППЫ РЕЛИГИОЗНО-ЭКСТРЕМИСТИЧЕСКОГО
ХАРАКТЕРА**

Камолов З.А.,

доцент кафедры уголовного права и противодействия коррупции юридического факультета Таджикского национального университета, к.ю.н.

Тел.: (+992) 905559082

E-mail: kamolov75@mail.ru

Аннотация: В данной статье рассматривается уголовная ответственность за организация учебы или учебной группы религиозно-экстремистского характера. Определяется социальная обоснованность криминализации данного преступления. Особое внимание автор статьи уделил рассмотрению объективных признаков данного преступления таких как организация учебы или учебной группы религиозно-

экстремистического характера и участие в таком обучении. Предлагается разделить в диспозиции ст. 307⁴ УК РТ ответственность организатора и участника учебы или учебной группы религиозно-экстремистского характера. Авторами сформулированы и другие предложения по совершенствованию действующего уголовного законодательства в сфере борьбы с экстремизмом.

Ключевые слова: Уголовный закон, учеба, учебная группа, участник, организатор, финансирование, религиозный экстремизм, служебное положение.

CRIMINAL LIABILITY FOR ORGANIZING A STUDY OR STUDY GROUP OF A RELIGIOUS-EXTREMIST NATURE

Kamolov Z.A.,

Assistance Professor of the Department of Criminal Law and Anti-Corruption, Faculty of Law, Tajik National University

Phone: (+992) 905559082

E-mail: kamolov75@mail.ru

Annotation: This article examines criminal liability for organizing studies or educational groups of a religious-extremist nature. The social validity of the criminalization of this crime is determined. The author of the article paid special attention to the consideration of the objective signs of this crime, such as the organization of a study or a study group of a religious-extremist nature and participation in such training. It is proposed to divide in the disposition of Art. 3074 of the Criminal Code of the Republic of Tatarstan the responsibility of the organizer and participant of a study or study group of a religious-extremist nature. The authors have formulated other proposals for improving the current criminal legislation in the field of combating extremism.

Key words: Criminal law, study, study group, participant, organizer, funding, religious extremism, official position.

Дар замони муосир қонунгузории чиноятӣ ба сифати яке аз воситаҳои муҳими танзимсозандай муносабатҳои ҷамъиятӣ баромад намуда, манфиатҳои шаҳс, ҷомеа ва давлатро аз таҷовузҳои чинояткорона ҳифз менамояд²⁶⁴.

Ҷаҳонишавӣ, ба вуқӯъ омадани шаклҳои нави чинояткорӣ, аз қабили терроризм, экстремизм, коррупсия, гардиши ғайриқонуни маводи нашъаовар ва киберчиноятҳо аз давлат талаб менамояд, ки қонунгузории чиноятиро давра ба давра такмил дидад²⁶⁵.

²⁶⁴ Ҳуқуқи чиноятӣ, қисми умумӣ. Китоби дарсӣ / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафарзода, З.А. Камолов, Ш.Л. Халиков. -Душанбе: Матбаи ДМТ, 2018. - С.4-5.

²⁶⁵ Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 // http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=564.

“Созмонҳои террористӣ бо истифода аз технологияҳои мусоири иттилоотӣ ва бо роҳи тафсири ғаризонки сарчашмаҳои динӣ дар мағкураи ҷавонони камтаҷрибаву ноогоҳ ғояҳои тундгароиро ҷой карда, онҳоро ба қатлу куштор, барҳам задани амният ва суботу оромӣ дар мамлакатҳои гуногун ташвиқ менамоянд. Аз ин лиҳоз, соҳтору мақомоти марбутаро зарур аст, ки дар роҳи ташвиқу тарғиби тундгароии динӣ садди устувор гузошта, ҷавононро ба ҳушёриву зиракӣ ҳидоят кунанд ва онҳоро дар рӯҳияи садоқат ба ҳалқу Ватан ва эҳтиром ба арзишҳои умумиинсонӣ тарбия намоянд”²⁶⁶.

Яке аз вазифаҳои асосии ҳуқуқи чиноятӣ дар замони мусоир ин ҳифзи соҳти конститутсионӣ – ҳамчун муносабатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи таъмини мӯътадилий дар ҷомеа ва давлат ба ҳисоб меравад. Аз ҷумла, бо мақсади ҳифзи асосҳои соҳти конститутсионӣ ва амниятӣ давлат дар КҶ ҶТ чиноятҳои хусусияти экстремистӣ дошта ҷудо гардидаанд.

Мутобики Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба экстремизм” аз 2 январи соли 2020²⁶⁷ **экстремизм** – ин ифодаи мағкура ва фаъолияти экстремистие, ки барои бо роҳи зӯроварӣ ва амалҳои дигари зиддиқонуний ҳал намудани масъалаҳои сиёсӣ, ҷамъиятӣ, иҷтимоӣ, миллӣ, нажодӣ, маҳалгароӣ ва динӣ (мазҳабӣ) равона карда шудааст, мебошад.

Зери мағхуми чиноятҳои хусусияти экстремистидошта қонуни мазкур - кирдори (ҳаракат ё беҳаракатии) содиршудаи гунаҳгоронаи барои ҷамъият ҳавғонеке, ки дар асоси хусуматҳои сиёсӣ, ҷамъиятӣ, иҷтимоӣ, миллӣ, нажодӣ, мағкуравӣ, маҳалгароӣ ва динӣ (мазҳабӣ) бо мақсади маҳдудияти ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, расондани заарар ба амнияти ҷамъиятӣ, асосҳои соҳтори конститутсионӣ, инчунин ба сулҳу амнияти байналмилалӣ равона гардида, бо таҳди迪 татбиқи ҷазо тибқи Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ карда шудааст, мефаҳмад.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ таъсири беруна ба низоҳои байнимилий, динӣ, сиёсӣ афзун гашта, таҳдидҳо нисбат ба соҳти конститутсионии ҶТ зиёд мегардад. Бинобар ин қонунгузории чиноятӣ бояд доимо дар пайгирии чунин кирдорҳои барои ҷамъият ҳавғонок қарор дошта сариваҳт таъсири имконпазири манғии онҳоро бо роҳи муқарар соҳтани ҷавобгарии чиноятӣ пешгирӣ намояд.

Дар фасли XIII «Чиноятҳо ба муқобили ҳокимияти давлатӣ» ва боби 29 КҶ ҶТ моддаи тозабунёд бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағириу иловаҳо ба Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 2-юми августи соли 2011, таҳти № 750 бо номи ташкили таълим ё ғурӯҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта (м. 307⁴ КҶ ҶТ) ворид карда шудааст²⁶⁸.

²⁶⁶ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Оли аз 26 декабря 2019/ <http://president.tj/node/21975>.

²⁶⁷ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба экстремизм” аз 2 январи соли 2020// <https://mmk.tj/content/қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-муқовимат-ба-экстремизм>.

²⁶⁸ Шарипов Т.Ш., Сафаров А.И. Ҷаҳони экстремистӣ(иғротгарӣ) дар қонунгузории чиноятии Тоҷикистони соҳибистикӯл // Аҳбори Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. №2, 2012. - С. 18-26.

Зарурати иҷтимоии вориднамоии ин модда ба Кодекс дар ин буд, ки қувваҳои муайяни таҳрибкор аз рӯзҳои аввалини бадастоварии истиқлолияти давлатӣ то ба имрӯз бо роҳи маҳфӣ ба ҷавонон идеологияи динии экстремистиро меомӯзонанд, ки дар натиҷа ба сафедкуни ё истифодаи зӯроварӣ нисбати рақибон дар заминаи динӣ оварда мерасонад, ё дар амалҳои террориста зоҳир мешавад²⁶⁹.

Объекти асосии моддаи мазкурро асосҳои соҳти конституционӣ ташкил медиҳад, зеро маҳз бо воситаи пинҳонӣ талқин намудани идеологияи экстремистии динӣ аз солҳои 90-уми асри гузашта то инҷониб аз тарафи экстремистон-моилқунандагон тафаккури ноболифону ҷавонон ифротӣ карда шуда, онҳо ба гурӯҳҳои экстремистӣ-террористӣ ҷалб карда мешаванд, ки минбаъд ин гуна ҷавонон барои бо роҳи зӯроварӣ тағиیر додани асосҳои соҳти конституционӣ фаъолияти ҷиноятиро пеша менамоянд²⁷⁰.

Дар ҳамин радиф, С.С. Ятимов дуруст иброз медорад, ки сустифода аз идеологияи хурофотпарастӣ, ифротгароиву таассуб, ба тарзи сунъӣ сиёсӣ намудани ислом ва инфрасоҳтори ғоявии он дар ояндаи наздику бузургтарин ҳавф барои таъмини амнияти давлатӣ, соҳти конституционӣ, сулҳу субот ва рушди иқтисодиву иҷтимоӣ ва маданий ҷомеаи Тоҷикистон шуда метавонад ва ин ҳавф дар марҳилаи қунунӣ даҳҳо маротиба сангинтар аз солҳои 90-уми асри гузашта мебошад, зеро агар дар он замон идеологияи фундаменталистӣ як қисмати мамлакатро фаро мегирифт, дар шароити имрӯза мавзеи паҳншавии идеологияи ифротгарӣ ва хурофотпарастӣ, қисмати бештари қишварро фарогир аст²⁷¹.

Ҳамин тавр, ҳомиёни ташкилотҳои экстремистию террористии динӣ аз солҳои 90-уми қарни гузашта сар карда, то имрӯз исломи сиёсиро дар минтақа ва баҳусус дар Тоҷикистон паҳн карда истодаанд. Дар натиҷаи ин, тайи солҳои охир афзоиши зуҳуроти экстремистӣ боиси нигаронии асосноки ҷомеа гардида, воқеан ба суботи соҳти давлатӣ таҳдид мекунад²⁷².

Паҳншавии саросарии идеологияи экстремистӣ ва афзоиши бемайлони ҷиноятҳои ҳусусияти экстремистидошта ва ҳам амалҳои террористӣ чораҳои саривақтӣ ва таҳассусии ҳуқуқии ҷиноятиро талаб мекунад. Мушкилӣ дар он аст, ки бисёре аз таркибҳои ҷиноятҳои ҳусусияти экстремистидошта, ки барои мақомоти ҳуқуқтатбиқунанда яке аз воситаҳои асосӣ дар мубориза бар зидди экстремизм маҳсуб мейбанд, ба омӯзиши амиқи илмӣ ва баҳодиҳии таҷрибаи амалӣ ниёз доранд.

Экстремизми динӣ ин инкор соҳтани арзишҳои анъанавии динии

²⁶⁹ Сафаров А.И. Совершенствование уголовно-правовых норм об ответственности за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, полученных незаконным путем, по законодательству Республики Таджикистан. Государство и право. Душанбе, 2008. №2. - С. 104-111.

²⁷⁰Хайдарзода М.П. Проблемаҳои мукаммалсозии қонунгузорӣ ва қвалификатсияи ҷиноятҳои ҳусусияти экстремистидошта дар Чумхурии Тоҷикистон: дисс. н.и.х. Душанбе, 2020.- С.111.

²⁷¹ Ятимов С.С. Омилҳои паҳншавии назария ва амалияи экстремизм ва терроризм: тарз ва воситаҳои мубориза ба он / «Муқовимат ба таҳдидҳо ва ҳатарҳои мусир дар минтақаи Осиёи Марказӣ: дастовардҳо ва дурнамоҳои Тоҷикистон дар мубориза бо терроризм, экстремизм ва коррупсия». Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳурияйӣ. - Душанбе: «Шаҳпар», 2014. - С. 41.

²⁷² Хайдарзода М.П. Асари зикршуда.- С.52.

чоме ва ташвиқоти тундравонаи ғойяҳое, ки муҳолифи он мебошад. Экстремизми динӣ аз ҷумла дар ҳоҳиш ва қушиши намояндагои ҷараёни муайян дар паҳн намудаин таъсаввуротҳои динии худ ва меъёрҳои он барои тамоми чоме ифода гардад. Мақсади асосии экстремизми динӣ дар эътироф намудани нақши пешбаранда доштани динии худ ва паҳн намудани дигар ҷараёнҳои динӣ тавассути маҷбур соҳтани онҳо ба низоми этиқоди динии худ ба ҳисоб меравад²⁷³.

Зери мағхуми экстремизми динӣ содир намудани кирдорҳои зиддиҳуқуқие фаҳмида мешавад, ки бо майл доштан дар маънидодсозии таълимоти динии худ бештар бо шаклҳои радиқалии боварқунонӣ ва андешаронӣ, худсарона эълон доштани ҳақиқат, ки аз меъёрҳо ва қоидаҳои дар ҷомеа ба таври умум қабулшуда фарқ дошта тавсиф мегарданд, инчунин паҳн соҳтани андешаҳои худ бо усулҳои ғайриқонунӣ барои амалӣ намудани мақсад ва вазифаҳои худ²⁷⁴.

Экстремизми динӣ ин қатъиян эътироф накардани ғояҳои динии дигар, муносибат ва рафтори ҳашмгинона нисбат ба пайравони мазҳабҳои дигар, таблиғоти ақидаҳои устувор, «ҳақ будани як таълимоти динӣ», қӯшиши решакан, бартараф намудан ва то ба ҳалокат расонидани намояндагони динҳои дигар мебошад.

Вобаста ба таърифи зикршуда мумкин аст, аломатҳои зерини экстремизми диниро ҷудо намуд:

- ҷой доштани оштинопазирӣ дар ақидаҳои динӣ ва ҳаракатҳои пайравони он;
- инкор намудани дигар ғояҳои динӣ ё дигар системаҳои андешаҳои динӣ, ки асоси ғоявии усулҳои яктарзи ҳал намудани муносибатҳои динӣ ба ҳисоб меравад;
- маънидоднамоии сарчашмаҳои динӣ, ки усул ва тарзҳои радиқалии ҳусусияти ҳаробсозандадоштаро дар раванди амалигардонии ғояҳои динии экстремистӣ ҳавасманд ё сафед месозанд;
- истифода бурдани таъсиррасонии маҳсуси ташвиқотиву тарғиботӣ бо истифода аз нуғузи ҳодимони намоёни динӣ бо мақсади ҳар ҷӣ бештар ҷалб намудани омма ба сафи худ.

Тарафи объективии ҷинояти дар м.307⁴ КҔ ҔТ пешбинигашта аз:

- 1) ташкили таълим;
- 2) гурӯҳи таълимии ҳусусияти динии экстремистидошта;
- 2) роҳбарӣ ба ҷунун таълим;
- 3) иштирок дар ҷунун таълим иборат мебошад.

Дар м. 307⁴ КҔ ҔТ, дар доираи криминализатсия намудани кирдорҳои мазкур мо бо аломатҳои нав руба ру мегардем, ки маънидод соҳтани онҳо аз аҳамият ҳоли нест.

Зери мағхуми ташкили таълим ё гурӯҳи таълимӣ, ки дар қ.1 м.304⁴ КҔ омадааст, ҳаракатҳои дилҳоҳе фаҳмида мешавад, ки оқибати онҳо ба

²⁷³ Сафарзода А.И. Курбонзода Б.Ш. Конституционные основы противодействия экстремизму в Республике Таджикистан. Правовая жизнь. №1(17), 2017. - С. 66-76.

²⁷⁴ Ниг. Женбеков Э.Т. Уголовно-правовые и криминологические меры противодействия религиозному экстремизму: дисс...канд.юрид.наук. М.,2006. - С.10.

пайдоиши гуруҳо барои омузиш ва паҳн намудани ғояҳои радикалии динӣ оварда мерасонад.

Ҳангоми ташкили гурӯҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта, сухан дар бораи гуруҳои маҳз самти динӣ дошта меравад, ки таълими амалҳои экстремистӣ нигаронида шудаанд. Дар Тоҷикистон тайёр намудани шахсони ақидаҳои динии экстремистӣ дошта бештар паҳн гашта буд, ки минбаъд барои ба вучуд овардани низоҳои сиёсӣ, бархурдҳои ҳалқи ягонаи тоҷик байни ҳамдигар дар асоси ҷараёнҳои гуногуни динӣ истифода мешуданд. Дар натиҷа давлат маҷбур гашт, ки якчанд ҷораҳои ҷиддиро доир ба маҳдуд соҳтани паҳншавии иттиҳодиҳои алоҳидаи динӣ анҷом дихад.

Дар таҷрибаи судии тафтишотӣ низ чунин ҳолатҳое мавҷуданд, ки ҳангоми омӯзиши ташкилқунандаи гурӯҳи омӯзишӣ толибилмон аз нигоҳои ғоявӣ коркард шуда, шахсони аз нигоҳи онҳо бо лаёкат ва ояндадор барои барои таҳсил ба марказҳои исломии ҳориҷӣ фиристода мешаванд (Яман, Покистон, Шоҳигарии Арабистони Саудӣ ва Гайра), ки дар онҳо муддати тӯлонӣ идеологияи "ваҳҳобизм" ба онҳо талқин мегардианд²⁷⁵.

Бинобар он ҳарактаҳои ташкилий барои содир намудани ҷинояти мазкур ҳавғонкии бештар доранд, чунки маҳз аз ҳаракатҳои ташкилқунандаи гуруҳи таълими дар оянда оқибатҳои барои ҷамъият ҳавғонки муайян ба вучуд меоянд. Дар қатори ҳаракатҳои дар қ.1 м.307⁴ КҶ ҔТ зикршуда якҷоя бо ташкили таълим, инҷунин ҷавобгарӣ барои иштирок дар чунин таълим муқаррар шудааст.

Дар баробари ин ҷазо дар намуди маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати аз 8 то 12 сол муқаррар шудааст. Ин ҷо савол ба вучуд меояд, ки магар ташкилқунанда ва роҳбар набояд назар ба иштирокчи ҷавобгарии вазнин баранд? Албатта таҷриба нишон медиҳад, ки аз кирдорҳои ташкилотчи ҷиноят ба манфиатҳои мушаҳҳасӣ бо қонуни ҷиноятӣ муҳофизатшаванда зарари бештар мерасонанд ва ташкилотчӣ дар байни дигар иштироҷиёни ҷиноят намуди бештар ҳавғонки шарики ҷиноят ба ҳисоб меравад.

Қонунгузор низ инро ба инобат гирифта дар моддаҳои дигар ҷавобгарии ҷинояти ташкилқунанда ва иштирокчии ҷиноятро тафриқабандӣ намудааст. Масалан, дар м. 307² КҶ ҔТ (Ташкили иттиҳодӣ экстремистӣ) кирдорҳои ташкилқунанда дар қ.1 моддаи мазкур пешбинӣ гардида, барои иштирокҷӣ ҷавобгарии нисбатан сабук дар дар қ.2 307² КҶ ҔТ муқаррар шудааст. Чунин тарзи ҷавобгарӣ дар м.307³ (Ташкили фаъолияти ташкилоти экстремистӣ), м.186 (Бандитизм), м.187 (Ташкили иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкилоти ҷиноятӣ)) ва ғ. мустаҳкам гардидааст.

Аз ин лиҳоз зарур мешуморем, ки дар м.307⁴ КҶ ҔТ кирдорҳои шахси ташкилқунандаи таълим ё гуруҳи таълими хусусияти динии экстремистидошта ва шахси иштироккунанда дар чунин таълим ба таври алоҳида баҳогузорӣ шаванд.

²⁷⁵ Абулҳамитов В.А. Борьба с религиозным экстремизмом: уголовно-правовые, криминологические проблемы. Бишкек, 2015. - С. 88.

Зери мафхуми иштирок бевосита ба таври мунтазам иштирок кардан дар гурухи таълимӣ (мунтазам гуш кардани лексияҳо, ҷалби иштирокчиёни нав бо роҳи гузаронидани сӯҳбатҳои ташвиқунандаи гояҳои динии экстремистӣ) фаҳмида мешавад. Бо мақсади пешгирии шахсони дар гуруҳҳои таълимии хусусияти динии экстремистидошта лозим мешуморем, ки дар м.307⁴ КҶ ҶТ эзоҳ ҳамроҳ карда шавад, ки мутобиқи он шахси иштироккунанда ихитиёран аз иштирок дар гуруҳои таълимии хусусияти динии экстремистидошта даст қашад аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад, агар дар кирдори ўтаркиби дигари ҷиноят ҷой надошта бошад.

Дар қ.2 м. 307⁴ КҶ ҶТ аломатҳои вазнинкунандаи ҷинояти мазкур муқаррар шудаанд, яъне кирдорҳои дар боло зикршуда а) бо истифода аз мақоми хизматӣ содир шуда бошад; б) бо маблағгузории чунин гуруҳҳо алоқаманд бошад.

Бо истифодаи мақоми хизматӣ содир намудан ҳолате эътироф мегардад, ки агар шахс мақоми хизматиашро истифода намуда, ҷинояти номбурдаро содир карда бошад. Аз ҷумла шахсони мансабдоре, ки мафхуми онҳо дар қисми 1 эзоҳ ба моддаи 314 КҶ дода шудаанд ва хизматчиёни давлатие, ки шахсони мансабдор дониста намешаванд, инчунин шахсони дигаре, ки дар қисми 1 эзоҳ ба моддаи 295 КҶ ҷавобгӯй мебошанд, дохил мешаванд²⁷⁶.

Аломати бандубасткунандаи «бо истифода аз мақоми хизматӣ» на танҳо дар қасдана аз ҷониби шахсони дар боло зикргардида бо истифодаи мақоми хизматии ҳуд содир кардани ҷиноят зоҳир мегардад, балки бо истифода аз обрӯ ва эътибори вазифаи ишғолнамудаашон таъсир расонидан ба шахсони дигар бо чунин мақсад равона шудаанд, иборат мебошад²⁷⁷.

Мафхуми маблағгузории экстремизм дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба экстремизм” аз 2 январи соли 2020 чунин омадааст: **маблағгузории экстремизм** - бевосита ё бавосита пешниҳод намудан, ҷамъ овардани молу мулк ва воситаҳо бо мақсади пурра ё қисман истифода бурдани онҳо барои банақшагирий, ташкил ва содир кардани амалҳои экстремистӣ ва хусусияти экстремистидошта ва дастгирии фаъолияти экстремистӣ ё дарки он ки маблағҳои мазкур барои ин мақсадҳо муқаррар гардидааст”.

Вобаста ба ин зери мафхуми маблағгузории таълим ё гуруҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта бевосита ё бавосита пешниҳод намудан, ҷамъ овардани молу мулк ва воситаҳо бо мақсади пурра ё қисман истифода бурдани онҳо барои ба даст овардани адабиётҳои хусусияти динии экстремистидошта, базаҳои модди техникий, хизматрасониҳои иттилоотӣ, дигар воситаҳои моддӣ техникий, пардоҳти музди

²⁷⁶ Сафаров А.И. Проблемы определения общественной опасности должностных преступлений в сфере предпринимательской деятельности. Вестник Таджикского национального университета. 2014. № 3-5. - С. 126-129.

²⁷⁷ Ниг.: Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон №1 аз 12 июни соли 2014 “Дар бораи татбиқ намудани қонунгузорӣ ҳангоми баррасии парвандаҳои ҷиноятии хусусияти экстремистӣ (ифротгарӣ)-дошта.

таълимдиҳанда, пардоҳти маблағ барои иштирокчиён таълим ё гурухи таълимӣ ва ғайра метавон фаҳмид. Ҳамчун маблағгузорӣ на факат пешниҳод намудани маблағҳои худ, балки ташкили ҷамоварии онҳо аз дигарон низ бо чунин мақсадҳо фаҳмида мешавад (масалан, аз соҳибкорон, ташкилотҳо, шахсони дар хориҷӣ кишвар буда ва ф.).

Вале аз нигоҳои тафриқасозии ҷавобгарии ҷиноятӣ беҳтар мебуд агар маблағгузорӣ намудани чунин гурухҳо ба сифати таркиби мустақили ҷиноят дар моддай алоҳидаи КҶ ҶТ мустаҳакам карда мешуд. Масалан, дар КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон барои маблағгузории фаъолияти терористӣ ё экстремистӣ ва ёрии дигар расонидан ба терроризм ва экстремизм (м.258), дар КҶ Ҷумҳурии Белорус маблағгузории фаъолияти иттиҳодӣ экстремистӣ (м.361²) ва дар КҶ ФР маблағгузории фаъолиятӣ экстремистӣ (м.282³) таркиби алоҳидаи ҷиноят муқаррар шудааст.

Адабиёт:

1. Абулхамитов В.А. Борьба с религиозным экстремизмом: уголовно-правовые, криминологические проблемы. Бишкек, 2015. -112с.
2. Женбеков Э.Т. Уголовно-правовые и криминологические меры противодействия религиозному экстремизму: дисс...канд.юрид.наук. М., 2006. - 234 с.
3. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон №1 аз 12 июни соли 2014 “Дар бораи татбиқ намудани қонунгузорӣ ҳангоми баррасии парвандаги ҷиноятии ҳусусияти экстремистӣ (ифротгароӣ)- дошта.
4. Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 // http://base.mmk.tj/view_sanad.php?Showdetail=&sanadID=564
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба экстремизм” аз 2 январи соли 2020// <https://mmk.tj/content/қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-муқовимат-ба-экстремизм>
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олий аз 26 декабря 2019/<http://president.tj/node/21975>.
7. Сафарзода А.И. Курбонзода Б.Ш. Конституционные основы противодействия экстремизму в Республике Таджикистан. Правовая жизнь. №1(17), 2017. - С. 66-76.
8. Сафаров А.И. Проблемы определения общественной опасности должностных преступлений в сфере предпринимательской деятельности. Вестник Таджикского национального университета. 2014. № 3-5. - С. 126-129.
9. Сафаров А.И. Совершенствование уголовно- правовых норм об ответственности за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, полученных незаконным путем, по законодательству Республики Таджикистан // Государство и право. Душанбе, 2008. №2. - С. 104-111.

10. Хайдарзода М.П. Проблемаҳои мукаммалсозии қонунгузорӣ ва квалификацияни чиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: дисс. н.и.х. Душанбе, 2020. 221 с.

11. Ҳуқуқи чиноятӣ, қисми умумӣ. Китоби дарсӣ / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафарзода, З.А. Камолов, Ш.Л. Халиков. -Душанбе: Матбаи ДМТ, 2018. - С.4-5.

12. Шарипов Т.Ш., Сафаров А.И. Фаъолияти экстремистӣ (ифротгарӣ) дар қонунгузории чиноятии Тоҷикистони соҳибистиклол // Ахбори Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. №2, 2012. - С. 18-26.

13. Ятимов С.С. Омилҳои паҳншавии назария ва амалияи экстремизм ва терроризм: тарз ва воситаҳои мубориза ба он / «Муқовимат ба таҳдидҳо ва хатарҳои муосир дар минтақаи Осиёи Маркази: дастовардҳо ва дурнамоиҳои Тоҷикистон дар мубориза бо терроризм, экстремизм ва коррупсия». Маводи конференсияи илмӣ- амалии ҷумҳурияй. - Душанбе: «Шаҳпар», 2014. - С. 40-52.

**БАЪЗЕ МАСъАЛАХОИ МУАЙЯН НАМУДАНИ АЛОМАТҲОИ
ТАРАФИ ОБЪЕКТИВИИ ГИРИФТАНИ ПОРА МУТОБИКИ
КОДЕКСИ ЧИНОЯТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Сайфуллозода У.А.,

ассистент кафедраи ҳуқуқи чиноятӣ ва
муқовимат бо коррупсияи факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Тел: (+992) 900180007

E-mail: unvonidin@mail.ru

Роҳбари илмӣ: Сафарзода А. И., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор

Муқарриз: Шарипов Т.Ш., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда: Дар мақолаи мазкур аломатҳои тарафи объективии
гирифтани пора, ҳамчун аломатҳои асосии таркиби чиноятӣ мазкур
баррасӣ намуда, инчунин хусусиятҳои хоси ҳар як аломати тарафи
объективии гирифтани пораро тавсиф мекунанд, нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: Таркиби чиноят, тарафи объективии чиноят, гуноҳ,
шаклҳои гуноҳ, қасд, ангеза ва мақсади гирифтнаи пора.

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРИЗНАКОВ
ОБЪЕКТИВНОЙ СТОРОНЫ ПОЛУЧЕНИЯ ВЗЯТКИ ПО
УГОЛОВНОМУ КОДЕКСУ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

Сайфуллозода У.А.,

ассистент кафедры уголовного права и
противодействие коррупции
юридического факультета Таджикского
национального университета

Тел: (+992) 900180007

E-mail: unvonidin@mail.ru

Научный руководитель: Сафарзода А. И., доктор юридических наук,
профессор

Рецензент: Шарипов Т.Ш., доктор юридических наук, профессор

Аннотация: В данной статье рассматриваются признаки объективной стороны получения взятки, как один из основных признаков данного состава преступления, а также раскрываются особенности каждого из признаков характеризующих объективную сторону получения взятки.

Ключевые слова: Состав преступления, объективная сторона преступления, вина, формы вины, умысел, мотив и цель получения взятки.

SOME ISSUES OF DETERMINING SIGNS OF AN OBJECTIVE SIDE OF RECEIVING A BRIBE UNDER THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Sayfullozoda U.A.,

assistant of the Department of Criminal Law and anti-corruption Faculty of Law of the Tajik National University

Phone: (+992) 900180007

E-mail: unvonidin@mail.ru

Research supervisor: Safarzoda A.I., Doctor of legal sciences, Professor
Reviewer: Sharipov T.Sh., Doctor of legal sciences, Professor

Annotation: The article examines the signs of the objective side of receiving a bribe, as one of the main signs of this corpus delicti, and also reveals the features of each of the signs characterizing the objective side of receiving a bribe.

Key words: Corpus delicti, objective side of the crime, guilt, forms of guilt, intent, motive and purpose of receiving a bribe.

Рассматривая вопросы объективной стороны преступлений, ученые отмечают, что: «Объективная сторона – это совокупность внешних признаков преступления, характеризующих его как общественно опасное деяние, предусмотренное уголовным законом, а в случае бланкетной диспозиции – иными нормативными актами; это внешний акт общественно опасного посягательства на охраняемые уголовным законом общественные отношения, причиняющий им вред или создающий угрозу причинения вреда. Квалифицировать преступление по объективной стороне – это значит установить тождество между совершенным общественно опасным деянием и объективной стороной конкретного состава преступления. Для квалификации преступления имеют значение только те признаки, которые указаны в соответствующей норме закона»²⁷⁸.

Объективную сторону преступления можно определить как совокупность внешних признаков преступления, которые установлены в Уголовном кодексе и характеризуют конкретный состав преступления²⁷⁹.

По мнению А.В. Галаховой: «Объективную сторону как элемент состава преступления характеризуют юридически значимые признаки: общественно опасное действие (бездействие), общественно опасные

²⁷⁸ См.: Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. – М., 1960. – С. 9; Тимейко В.Г. Общее учение об объективной стороне преступления. – Ростов н/Д, 1977. – С. 29; Курс уголовного права: В пяти томах / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М., 2002. Т. 1. Общая часть. – С. 219-263; Малинин В.Б., Парфенов А.Ф. Объективная сторона преступления. - СПб., 2004. – С. 25; Уголовное право России: В двух томах / под ред. А.Н. Игнатова, Ю.А. Красикова. – М., 2008. Т. 1. Общая часть. – С. 143-181.

²⁷⁹ См.: Мирзоахмедов Ф.А. Уголовная ответственность за терроризм по законодательству Республики Таджикистан и Российской Федерации (сравнительно-правовое исследование): дис. ... канд. юрид. наук. – М. 2016. – С. 86.

последствия, причинная связь между действием (бездействием) и общественно опасными последствиями; способ, место, время, орудия, средства, обстановка совершения преступления»²⁸⁰.

Таким образом, на наш взгляд, раскрытие содержания обязательных и факультативных признаков составов преступлений поможет не только при их квалификации, но и может использоваться при квалификации других преступных деяний.

Относительно объективной стороны состава получения взятки следует отметить, что обязательным признаком ее объективной стороны, признается общественно опасное деяние (действие ли бездействие).

Объективная сторона получения взятки в соответствии с диспозицией ст. 319 Уголовного кодекса Республики Таджикистан (далее – УК РТ) имеет сложный характер. Во-первых, согласно законодательной конструкции данного состава преступления, предусмотренной ст. 319 УК РТ, сущность этого преступления состоит в получении взятки должностным лицом за выполнение действий (бездействия), в пользу лица, предложившего предмет взятки или другого лица, которых представляет взяткодатель. Во-вторых, состав данного преступления включает совершение либо не совершение должностным лицом только таких действий, которые входят в его полномочия. Но, в данном случае следует учесть и то, что «состав получения взятки будет и тогда, когда взятка получена родными или близкими должностного лица с его согласия либо если он не возражал против этого и использовал свои служебные полномочия в пользу взяткодателя»²⁸¹.

В свою очередь, передача со стороны взяткодателя предмета взятки означает то, что «предмет взятки перешел к взяткополучателю полностью либо частично. Если взятка предоставляется должностному лицу в виде соответствующей услуги имущественного характера, преступление окончено с момента начала пользования такой услугой или с момента получения должностным лицом соответствующих документов, дающих возможность пользоваться той или иной услугой. Получение взятки следует считать состоявшимся в случае зачисления денег, являющихся предметом взятки на банковский счет должностного лица, при его осведомленности об этом, т.е. с момента реальной возможности распоряжаться этими средствами как собственными»²⁸².

Следует отметить, что объективная сторона получения взятки характеризуется только действием (бездействием) взяткополучателя и не предполагает обязательное наступление преступного результата, то есть состав преступления при получении взятки по конструкции является формальной.

²⁸⁰ Галахова А.В. Вопросы квалификации преступлений в уголовном праве и судебной практике (по признакам объективной стороны) // Российский исследователь. 2010. № 14. – С. 17.

²⁸¹ См.: Алимпиев С.А. Уголовная ответственность за получение взятки по Российскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2010. – С. 86.

²⁸² См.: Волженкин Б.В. Служебные преступления: Комментарий законодательства и судебной практики. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. – С. 183.

В ст. 319 УК РТ включены три формы использования служебных полномочий: а) совершение такого действия (бездействия), которое входит в служебные полномочия самого должностного лица; б) когда должностные лица в силу должностного положения могут способствовать таким действиям (бездействию); в) оказание общего покровительства либо попустительство по службе.

Наиболее распространенной на практике является первая форма получения взятки, то есть совершение такого действия (бездействия), которое входит в служебные полномочия самого должностного лица. В данном случае имеется в виду, что должностное лицо действует в пределах тех полномочий, которыми он наделен. Данные действия принимают форму преступления, если совершаются в обмен на получение взятки. Таким образом, в соответствии с диспозиции ст. 319 УК РТ получение взятки может признаваться таковым, если подобные действия входят в служебные полномочия данного должностного лица. Под служебными полномочиями, должностного лица следует понимать входящие в круг служебной компетенции должностного лица действия (бездействия), находящиеся в рамках предоставленных ему прав и обязанностей.

Следует отметить, что в целом, как в следственной, так и в судебной практике у следователей и судов при квалификации и назначения наказания за совершение деяний, предусмотренных ст. 319 УК РТ особых проблем не возникает. Они в данном случае соблюдают нормы действующего законодательства, где установлено обязательное установление круга и характера служебных полномочий должностных лиц, обвиняемых в получении взятки. При этом в приговорах должны содержаться ссылки на конкретные правовые акты, а также должностные инструкции и положения, которые наделяют должностное лицо теми или иными полномочиями.

Подытожив вышеприведенные суждения, хотелось бы отметить, что для того чтобы привлечь лицо за получение взятки за совершение такого действия (бездействия), которое входит в служебные полномочия самого должностного лица, следует установить следующие моменты: 1) виды и направленность служебных прав и обязанностей; 2) нормативно-правовые акты, которые регулируют права и обязанности этих лиц; 3) факт использования должностным лицом своих полномочий в пользу взяткодателя или представляемых им лиц.

Второй формой, за которую должностное лицо получает взятку, является, когда должностные лица в силу должностного положения могут способствовать совершению действиям (бездействию). Однако, в диспозиции ст. 319 УК РТ четко указано, что получение взятки в названной форме возможно лишь «в силу должностного положения», используя которую лицо «может способствовать» совершению подобным действиям (бездействию). Совершение получения взятки названным способом предполагает использование должностным лицом своих служебных полномочий в широком смысле. В данном случае должностное лицо может

воздействовать на других лиц, которые могут способствовать решить выгодное для должностного лица проблему. В Постановлении Пленума Верховного Суда от 19 декабря 2008 г. № 11 «О судебной практике по уголовным делам о получении, даче взятки и коммерческом подкупе» сказано: «Субъектом преступления, предусмотренного статьей 319 УК Республики Таджикистан надлежит признавать, при наличии к тому оснований, и такое должностное лицо, которое хотя и не обладало полномочиями для совершения действия (бездействия) в пользу взяткодателя или представляемых им лиц, но в силу своего должностного положения могло способствовать исполнению такого действия (бездействия) другим должностным лицом. Под должностным положением, способствующим совершению определенных действий в пользу взяткодателя со стороны указанных должностных лиц, следует, в частности, понимать значимость и авторитет занимаемой должности, нахождение в подчинении иных должностных лиц, в отношении которых осуществляется руководство со стороны взяткополучателя. При этом органам предварительного расследования и судам следует иметь в виду, что использование личных отношений, если они не связаны с занимаемой должностью не может рассматриваться как использование должностного положения»²⁸³.

Следует отметить, что понятие «может способствовать» почти не раскрыто в уголовно-правовой науке, так как ему не уделялось должного внимания. При рассматривании вопроса о привлечении к уголовной ответственности должностных лиц этот признак почти не выделяется, в других случаях его рассматривают, как присутствия у лица реальной возможности совершать деяния, не входящих в сферу полномочий данного должностного лица²⁸⁴. Некоторые авторы рассматривают названный термин как «фактически совершаемые лицом действия, даже и не входящие в круг его прямых служебных полномочий, либо оказания воздействия на другое должностное лицо своим служебным авторитетом или связями»²⁸⁵. Данный подход толкает нас к широкому истолкованию диспозиции ст. 319 УК РТ, где присутствует данный термин, но при этом заставляет нас подумать о том, что для того, чтобы совершить два одинаковых действий в одних случаях требуется наличие «использовать должностные полномочия», но при других обстоятельствах говорят о достаточности лишь «авторитета и связей должностного лица».

²⁸³ Постановление Пленума Верховного суда Республики Таджикистан от 19 декабря 2008 г. «О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе» / Сборник Постановлений Пленума Верховного суда Республики Таджикистан (1992-2011 гг.). – Душанбе, 2011. – С. 148.

²⁸⁴ См.: Кабанов П.А. Проблемы коррупции: уголовно-правовые аспекты ответственности за корыстные злоупотребления по службе. – Нижний Новгород: НВШ МВД РФ, 1993. – С. 51-56.

²⁸⁵ Кучерявый Н.П. Ответственность за взяточничество. – М., 1960. – С. 96-97; Здравомыслов Б.В. Должностные преступления. Понятие и квалификация. М., 1975. – С. 134-135; Александрова И.А., Сафарзода А.И. Совершенствование уголовного законодательства об ответственности за незаконную банковскую деятельность // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. 2019.№2(46). С.61-66.

В российских учебниках по уголовному праву по данной проблеме указывается на то, что тут имеется в виду те обстоятельства, при которых лицо, будучи должностным, даже если не имеет полномочий выполнить в пользу лица дающего взятку какое-либо действие или бездействие, однако в силу имеющегося у него высокого поста в правительстве и администрации главы государства, может за определенное вознаграждение использовав свой авторитет принимать определенные меры, направленных для совершения подобных действий со стороны других должностных лиц, трудящихся в иных государственных органах²⁸⁶. Но, по нашему мнению, в данной точке зрения наблюдаются спорные моменты, потому как лицо, когда имеет высокую должность госорганах в силу трудовых и деловых качеств имеет возможность повлиять на исход какого-либо дела в пользу взяткодателя, и, в данном случае не следует инкриминировать ему использование своего служебного положения.

Наиболее верным, по данному вопросу, видится высказывания Б.В. Здравомыслова, который полагал, что данное положение дел дает возможность для более широкого истолкования данного понятия, и оно оправдается, если будет установлено, что отношения должностного лица и другого лица, который может решить вопрос, выгодное взяткодателю, основываются собственно на служебные положения должностного лица (взяточника)²⁸⁷. Поэтому, по нашему мнению, вопрос использования личных связей, личной компетенции для влияния на других должностных лиц, при котором отношение между ними не имеют правового установления и не обусловлены выполнением служебных обязанностей, является некорректным и не входят в объективную сторону данного состава преступления, то есть находятся за пределами признаков этого общественного опасного деяния.

Третей формой использования служебных полномочий, предусмотренное в диспозиции ст. 319 УК РТ при помощи которой должностное лицо получает взятку, является оказание общего покровительства либо попустительство по службе. В Постановлении Пленума Верховного Суда Республики Таджикистан от 19 декабря 2008 г. № 11 «О судебной практике по уголовным делам о получении, даче взятки и коммерческом подкупе» к общему покровительству по службе относятся «в частности, действия, связанные с незаслуженным поощрением, необоснованным назначением на должность или повышением в должности, совершением, других действий, не вызываемых необходимостью, а к попустительству по службе относит, например, непринятие должностным лицом мер за упущения или нарушения в служебной деятельности взяткодателя или представляемых им лиц, не реагирование на его

²⁸⁶ См.: Уголовное право России. Особенная часть: учебник / под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – С. 371.

²⁸⁷ См.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. В.М. Лебедева. – М.: Юрайт, 2013. – С. 125.

неправомерные действия»²⁸⁸. В данном Постановлении указаны в основном довольно определенные поведения и они являются открытыми.

Начиная с 1998 года, то есть с принятием действующего УК РТ и криминализации получение взятки за общее покровительство и попустительство по службе как одной из форм ее совершения, начались разные подходы к их установлению. Так, А.С. Горелик, считает правильным установления уголовной ответственности за общее покровительство и попустительство по службе, однако отмечает, что это может создавать большие сложности при их применении на практике, ибо данные понятия в силу не ясной юридической определенности являются достаточно расплывчатыми²⁸⁹.

Другие же исследователи указывают, что указанные формы являются самостоятельными формами использования должностного положения²⁹⁰, «как некие формы отношений, тогда как закон указывает на получение взятки за конкретные действия (бездействия) (непресечение неправомерных или преступных действий подчиненного, нереагирование на прогулы, явку на работу в состоянии опьянения и т.п.)»²⁹¹. По нашему мнению, при решении данного вопроса, подобает направить свое внимание на морально-этический стороны анализируемого преступления, проявляющееся в абсолютном (открытом, всеобщем) подкупе, причиняющий существенный вред нормальной о законной деятельности органов власти, нежели иные формы совершения коррупции.

Заключая вопрос об объективной стороне получения взятки, мы приходим к выводу, что суды при рассмотрении уголовных дел о взяточничестве, верно решают вопросы касательно уголовного и уголовно-процессуального права, но при этом допускают некоторые ошибки связанные с квалификацией по ст. 319 УК РТ. Для того, чтобы улучшить эффективность расследования и рассмотрения уголовных дел, связанных с взяточничеством, тем самым повысить результативность раскрываемых уголовных дел данной категории и не допускать ошибок, следственным и судебным органам необходимо более глубже и всестороннее изучать уголовное и уголовно-процессуальное законодательство, провести мониторинг данных законодательств, а также установить источники допускаемых ошибок и вовремя устраниить их.

²⁸⁸ Постановление Пленума Верховного суда Республики Таджикистан от 19 декабря 2008 г. «О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе»/ Сборник Постановлений Пленума Верховного суда Республики Таджикистан (1992-2011 гг.). – Душанбе, 2011. – 148.

²⁸⁹ Горелик А.С. Актуальные проблемы теории и практики борьбы с коррупционными преступлениями // Коррупция и экономические преступления: Сборник материалов семинара Совета Европы «Проблемы борьбы с коррупцией и преступлениями в сфере экономики». – Красноярск : Красноярский государственный Университет, 2000. – С. 86.

²⁹⁰ Качмазов О.Х. Ответственность за взяточничество по российскому уголовному праву: Монография. – Владикавказ: Иристон, 2000. – С. 84.

²⁹¹ См.: Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть / под ред. Здравомыслова Б.В. – М. 1999. – С. 413-414.

Литература:

1. Алимпиев С.А. Уголовноая ответственность за получение взятки по Российскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2010. – 207 с.
2. Волженкин Б.В. Служебные преступления: Комментарий законодательства и судебной практики. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. –183 с.
3. Галахова А.В. Вопросы квалификации преступлений в уголовном праве и судебной практике (по признакам объективной стороны) // Российский исследователь. 2010. № 14. – С. 14-19.
4. Горелик А.С. Актуальные проблемы теории и практики борьбы с коррупционными преступлениями // Коррупция и экономические преступления: Сборник материалов семинара Совета Европы «Проблемы борьбы с коррупцией и преступлениями в сфере экономики». – Красноярск : Красноярский государственный Университет, 2000. –С. 97-105 с.
5. Здравомыслов Б.В. Должностные преступления. Понятие и квалификация. М., 1975. – 168 с.
6. Александрова И.А., Сафарзода А.И. Совершенствование уголовного законодательства об ответственности за незаконную банковскую деятельности // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. 2019.№2(46). С.61-66.
7. Кабанов П.А. Проблемы коррупции: уголовно-правовые аспекты ответственности за корыстные злоупотребления по службе. – Нижний Новгород: НВШ МВД РФ, 1993. – С. 51-56.
8. Качмазов О.Х. Ответственность за взяточничество по российскому уголовному праву: Монография. – Владикавказ, 2000. – 84 с.
9. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. В.М. Лебедева. – М.: Юрайт, 2013. – 910 с.
10. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. – М., 1960. – 245 с.
11. Курс уголовного права: В пяти томах / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М., 2002. Т. 1. Общая часть. – 624 с.
12. Кучерявый Н.П. Ответственность за взяточничество. – М., 1960. – 188 с.
13. Малинин В.Б., Парfenov A.Ф. Объективная сторона преступления. - СПб., 2004. – 304 с.;
14. Мирзоахмедов Ф.А. Уголовная ответственность за терроризм по законодательству Республики Таджикистан и Российской Федерации (сравнительно-правовое исследование): дис. ... канд. юрид. наук. – М. 2016. – 194 с.
15. Постановление Пленума Верховного суда Республики Таджикистан от 19 декабря 2008 г. «О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе» / Сборник Постановлений Пленума Верховного суда Республики Таджикистан (1992-2011 гг.). – Душанбе, 2011. – С. 148.

16. Постановление Пленума Верховного суда Республики Таджикистан от 19 декабря 2008 г. «О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе»/ Сборник Постановлений Пленума Верховного суда Республики Таджикистан (1992-2011 гг.). – Душанбе, 2011. – 148.
17. Тимейко В.Г. Общее учение об объективной стороне преступления. – Ростов н/Д, 1977. – 216 с.
18. Уголовное право России. Особенная часть: учебник / под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – С. 371.
19. Уголовное право России: В двух томах / под ред. А.Н. Игнатова, Ю.А. Красикова. – М., 2008. Т. 1. Общая часть. – 639 с.
20. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть / под ред. Здравомыслова Б.В. – М. 1999. – С. 413-414.

**ТАҶИНИ ҶАЗОИ САБУКТАР НИСБАТ БА ҶАЗОЕ, КИ БАРОИ
ИН ЧИНОЯТ ПЕШБИНӢ ШУДААСТ, МУТОБИҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ
БАҶЗЕ АЗ ДАВЛАТҲОИ ПАСОШӮРАВӢ**

Миралиев С.А.,
 аспиранти кафедраи ҳуқуқи чиноятии
 факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
 миллии Тоҷикистон
Тел.: (+992) 908483869
E-mail: tagalov@yandex.ru

Фишурда: Дар мақола қонунгузории чиноятии Ҷумхурҳои Белорус, Қазоқистон, Узбекистон, Молдова, Арманистон, Федератсия Россия ва Украина дар мавриди таъини ҷазои сабуктар назар ба ҷазои дар қонун пешбинӣ шуда мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф ҳангоми таҳлили таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазое, ки барои ин чиноят пешбинӣ шудааст дар қонунгузориҳои чиноятии давлатҳои мазкур асосан ба хусусиятҳои фарқунандай онҳо аз м.63 КҔ ҔТ таваҷҷӯҳ намудааст. Дар мақола пешниҳоду хулосаҳои муаллиф барои такмили меъёрҳои даҳлдори КҔ ҔТ иброз шудаанд.

Калидвожаҳо: Кодекси чиноятӣ, таъини ҷазо, ҷазои сабуктар, ҳолатҳои мустаснӣ, ҳолатҳои сабуккунанда, дараҷаи хавфнокӣ, шахсияти гунаҳгор, мақсад ва ангеза, ҷазоҳои асосӣ, пушаймонӣ аз кирдор.

**НАЗНАЧЕНИЕ БОЛЕЕ МЯГКОГО НАКАЗАНИЯ, ЧЕМ
ПРЕДУСМОТРЕНО ЗА ДАННОЕ ПРЕСТУПЛЕНИЕ ПО
УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ НЕКОТОРЫХ
ПОСТСОВЕТСКИХ СТРАН**

Миралиев С.А.,
 аспирант кафедры уголовного права
 Таджикского национального
 университета
Тел.: (+992) 908483869
E-mail: tagalov@yandex.ru

Аннотация: В статье анализируется уголовное законодательства Республики Беларусь, Казахстан, Узбекистан, Молдова, Армения, Российская Федерация и Украины относительно назначения более мягкого наказания чем предусмотрено законом. Автор при анализе назначения более мягкого наказания, чем предусмотрено за данное преступление в уголовном законодательстве названных государств в основном привлекает внимание на отличительных особенностях данных норм от ст.63 УК РТ. В

статье предлагаются выводы и предложения по совершенствованию отдельных норм УК РТ.

Ключевые слова: уголовный кодекс, назначение наказания, более мягкое наказание, исключительные обстоятельства, смягчающие обстоятельства, степень опасности, личность виновного, цель и мотив, основное наказание, деятельное раскаяние.

THE IMPOSITION OF A LIGHTER PUNISHMENT THAN THAT PROVIDED FOR THIS CRIME UNDER THE CRIMINAL LEGISLATION OF SOME POST-SOVIET COUNTRIES

Miraliev S.A.,

postgraduate Student of the Department of Criminal Law of the Tajik National University

Phone: (+992) 908483869

E-mail: tagalov@yandex.ru

Annotation: The article analyzes the criminal legislation of the Republic of Belarus, Kazakhstan, Uzbekistan, Moldova, Armenia, the Russian Federation and Ukraine regarding the appointment of a lighter punishment than provided for by law. The author, when analyzing the appointment of a lighter punishment than that provided for for this crime in the criminal legislation of these states, mainly draws attention to the distinctive features of these norms from Article 63 of the Criminal Code of the Republic of Tajikistan. The article offers conclusions and proposals for improving certain norms of the Criminal Code of the Republic of Tajikistan.

Key words: criminal code, sentencing, lighter punishment, exceptional circumstances, mitigating circumstances, degree of danger, personality of the perpetrator, purpose and motive, main punishment, active repentance.

Барои такмил додани минбаъдаи танзими қонунгузории таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазое, ки барои ин ҷиноят пешбинӣ шудааст (м.63 КҶ ұТ) таҳлил ва омузиши меъёрҳои даҳлдори қонунгузории ҷиноятии давлатҳои дигар аҳамияти муҳим дорад.

Таҷрибаи қонунгузории батанзимдаровардани таъини ҷазо ҳангоми ҷой доштани ҳолатҳои мустаснӣ дар қонунгузории давлатҳои хориҷӣ имкон медиҳад, ки ҷиҳатҳои мусбии он дар муккамалгардории қонунгузории Тоҷикистон истифода шавад.

Институти таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазое, ки барои ин ҷиноят пешбинӣ шудааст, дар қонунгузории давлатҳои дигар низ бо ин ё он тарз мустаҳкам шудааст. Бештар аз назари моҳияти иҷтимоиву ҳуқуқӣ қонунгузории ҷиноятии давлатҳои пасошуравӣ бо ҳам наздик мебошанд. Бинобар он, зарур мешуморем, ки қонунгузории давлатҳои мазкурро дар

самти муқаррар сохтани таъини қазо ҳангоми чой доштани ҳолатҳои мустасной мавриди таҳлил қарор диҳем.

Дар КҶ як қатор давлатҳои пасошуравӣ дар танзими асосҳои сабуксозии қазо ҳангоми ҳолатҳои мустасной хусусиятҳои маҳсус ҷой дорад. Масалан, мутобиқи қ.1 м.70 КҶ Ҷумҳурии Белорус²⁹² “Таъини қазои сабуктар нисбат ба қазое, ки барои ин ҷиноят пешбинӣ шудааст” суд бо назардошли шахсияти гунаҳгор ҳангоми мавҷуд будани ҳолатҳои мустаснои вобаста бо мақсаду ниятҳо, нақши гунаҳгор, рафтори ў ҳангоми содир намудани ҷиноят ё пас аз он, ки дараҷаи хавғонокии ҷамъиятии кирдорро хеле кам мекунанд, метавонад, аз ҳадди поёни дар моддаи даҳлори Қисми маҳсуси ҳамин Кодекс пешбинигардида камтар қазои таъин қунад ё нисбат ба қазои дар ин модда пешбинигардида намуди қазои сабуктар таъин намояд ё қазои иловагиро, ки ба сифати қазои ҳатмӣ пешбинӣ шудааст, таъин қунад.

Дар қ.2 м.70 КҶ Ҷумҳурии Белорус, ба мисли КҶ ҶТ муқаррар шудааст, ки ҳолатҳои алоҳидай сабуккунанд ва ҳам маҷмӯи чунин ҳолатҳо метавонанд ҳамчун ҳолатҳои мустасно эътироф карда шаванд. Ҳамин тавр, сабуксозии қазо ҳангоми ҳолатҳои мустасной аз руи қонунгузории Ҷумҳурии Белорус бе назардошли шахсияти гунаҳгор имконнозар мебошад. Ба андешаи мо чунин муқаррарот аз нуқтаи назари мушаххасгардонии асосҳои чунин сабуксозии қазо аҳамияти амалияйӣ дошта, мумкин аст, барои муқкамалгардонии м.63 КҶ ҶТ истифода шавад.

Ба таври дигартар назар ба КҶ дигар давлатҳои пасошуравӣ КҶ Ҷумҳурии Узбекистон²⁹³ дар м.57 масъали мазкурро ба танзим даровардааст. Аввалан, дар м.57 КҶ Узбекистон мағҳуми “ҳолатҳои мустасной” истифода нашуда, моддаи мазкур “Таъини қазои сабуктар” номгузорӣ шудааст.

Сониян, дар қ.1 м.57 мустаҳакам шудааст, ки “суд бо назардошли ҳолатҳое, ки дараҷаи хавғонокии ҷамъиятии ҷинояти содиршударо хеле кам месозанд, дар ҳолатҳои мустасной метавонад ҷазоро аз ҳадди поёни дар моддаҳои қисми маҳсуси ҳамин кодекс барои ҷинояти мазкур пешбинишуда камтар, ё дигар қазои сабуктарро, ки дар ин модда муқаррар нашудааст, таъин намояд”.

Таъини қазои сабуктар ҳангоми мавҷуд будани асосҳои ҳуқуқии дар қ.1 м.57 КҶ нишондодашуда:

-ҳолатҳое, ки дараҷаи хавғонокии ҷамъиятии ҷинояти содиршударо хеле кам мекунанд;

²⁹² Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 года № 275-З (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.01.2021 г.)// [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: <https://online.zakon.kz/document/> (санаси муроҷиат: 19. 02. 2021).

²⁹³ Уголовный кодекс Республики Узбекистан (утвержден Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года № 2012-XII) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.03.2021 г.) [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30421110& (санаси муроҷиат: 29. 04. 2021).

- дар мавридҳои мустасной татбиқ карда мешавад.

Танҳо дар парвандаи мушаххас ҷой доштани маҷмуи асосҳои зикршуда ба суд имкон медиҳад ҷазои нисбатан сабук таъин созад.

Мутобиқи қ.2 моддаи мазкур бо ҳамин асосҳо суд метавонад ҷазои иловагии ба таври ҳатмӣ пешбини шударо, ки татбиқи онро моддаи қисми маҳсуси ҳамин кодекс пешбинӣ месозад, таъин нақунад.

Қонунгузории Узбекистон чӣ тавре мебинем, дар фарқият аз КҶ ҶТ ибораи “дар мавриди мустасной”-ро, на ин ки “дар ҳолати мавҷуд будани ҳолатҳои мустасной”-ро чун қ.1 м.63 КҶ ҶТ истифода намудааст. Дар қ.1 м.57 КҶ Узбекистон танҳо ҷой доштани ҳолатҳое талаб мегардад, ки “дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии ҷинояти содиршуда”-ро хеле кам менамоянд. Дар қ.3 м.57 КҶ Узбекистон мағҳуми охирон дода мешавад: “Дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии ҷиноятро хеле кам кунанда мумкин аст, ҳолатҳое эътироф шаванд, ки дар маҷмуъ кирдор, шахсияти гунаҳгор, дараҷа ва шакли гуноҳ, рафтори шаҳс то ва пас аз ҷиноят, сабабҳои содиршавии ҷиноят ва шароити ба он мусоидаткунандаро тавсиф медиҳанд”.

Номгуи ҳолатҳои дараҷаи хавфнокии ҷиноятро хеле кам кунанда дар фарқият аз м.63 КҶ ҶТ пущида мебошад, яъне ҳолатҳои мазкур бояд ба 1) кирдор, 2) шахсияти гунаҳгор, 3) дараҷа ва шакли гуноҳ, 4) рафтори шаҳс то ва пас аз ҷиноят, 5) сабабҳои содиршавии ҷиноят ва шароити ба он мусоидатнамоянда даҳл дошта бошанд.

Чи тавре, аз мазмуни моддаи мазкур бармеояд, бояд чунин ҳолатҳо якчандто (дар маҷмуъ) ҷой дошта бошанд.

Таъини ҷазои сабуктар танҳо дар мавридҳои мустасной роҳ дода мешавад. Вале қонун мағҳуми мавриди мустасноиро муайян насохтааст. Ба андешаи М.Х.Рустамбаев “ба сифати мавридҳои мустасной бояд чунин ҳолатҳое баррасӣ шаванд, ки вақте намуд ва андозаи ҷазои дар санксияи моддаи даҳлдор пешбiniшуда нисбат ба парвандаи мушаххас ба талаботи зарурӣ ва кофи будан ҷавобӣ намебошад. Ба таври дигар, намуд ва андозаи ҷазои дар санксияи моддаи даҳлдор нишондодашуда дар муносибат ба ҷинояти мушаххас ва шаҳси содирнамудаи он хеле вазнин ҳисоб мешавад”²⁹⁴.

Тарафҳои мусбии меъёри танзимкунандаи таъини ҷазои сабуктар ба андешаи мо он чӣ ба ҳисоб меравад, ки қонунгузор ба зарурати дар маҷмуъ ба назар гирифтани ҳолатҳои тавсифдиҳандай ҳам кирдор ва ҳам шахсияти гунаҳгор ишора менамояд. Дар як вақт ба андешаи мо шакли гуноҳ, ки дар қ.3 м.57 КҶ Узбекистон ишора шудааст, наметавонад, ҳамчун ҳолати хеле паст кунандаи дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии ҷинояти содиршуда баромад намояд, чунки он аллакай ҳангоми тартиб додани санксияи моддаи даҳлдор ба инобат гирифта шудааст.

²⁹⁴ Рустамбаев М.Х. Курс уголовного права Республики Узбекистан. Общая часть. Том 2. Учение о наказании. Учебник для ВУЗов (2-ое издание, дополненное и переработанное). Ташкент,2018. -С.140.

Сабаб ва шароити содиршавии чиноят ҳамчун ҳолати хеле кам кунандаи дараҷаи ҳафнокии ҷамъиятии чинояти содиршуда тањо дар КҖ Узбекистон муқаррар шудааст. Ҷунин мавқеъ диққат ҷалбунаанд мебошад, зоро ҳолатҳои мустасноиро аз нуқтаи назари криминологӣ тавсиф дода, ба зумраи онҳо мумкин аст дохил шаванд: содир намудани чиноят зери таъсири қалонсолон, рафтори ғайриқонуни ҷабрдида, вазъи мушкили оиласвай ва ғ-ра.

Дар КҖ Казоқистон, ки аз 3 июли соли 2014²⁹⁵ эътибори қонунӣ пайдо намудааст, м.55 ба “Таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҳуқуқвайронқунии мазкур пешбинишуда” бахшида шудааст. Моҳиятан дар моддаи мазкур қоидаҳои гуногуни сабуксозии ҷазо ҳам дар доираи санксияи моддаи қисми маҳсус ва ҳам бо баромадан аз доираи он дар ҳолатҳои гуногун муайян шудааст.

Мутобиқи қ.1 м.55 КҖ ба шахсе, ки чинояти начандон вазнин ё дараҷаи миёна содир намуда ихтиёран зарари молу мулкиро барқарор намудааст, зарари маънавӣ ва дигар зарари аз чиноят расонидашударо пардоҳт кардааст, агар модда ё қисми моддаи қисми маҳсуси КҖ, ки аз руи он шахс гунаҳгор дониста мешавад, санксия алтернативӣ дошта, дар он якҷоя бо маҳрум соҳтан аз озодӣ намуди ҷазои асосии сабуктар пешбинӣ шуда бошад, таъини ҷазо дар намуди маҳрум соҳтан аз озодӣ манъ карда шудааст.

Бо ҳамин меъёр (қ.1 м.55 КҖ) таъини ҷазо дар намуди маҳрум соҳтан аз озодӣ барои содир намудани чиноятҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ манъ карда шудааст, ба истисной м.м. 218,248 ва 249 КҖ, дар ҳолате, ки агар шахс ихтиёран зарари молу мулкии аз чиноят расонидашро барқарор намуда бошад.

Дар қ.2 м.55 КҖ қоидае муайян шудааст, ки ба ҳолатҳои аз руи парванда муқаррар гаштани як ё якчанд ҳолатҳои сабукунанда, ки ба сифати аломати чиноят пешбиний нашудаанд ва ҷой надоштани ҳолатҳои вазнинкунанда даҳл дорад. Муҳлат ё андозаи ҷазо дар ҳолатҳои мазкур наметавонад, ҳангоми содир намудани 1) чинояти начандон вазнин ё дараҷаи миёна – аз нисф; 2) чинояти вазнин- аз се ду ҳисса; 3) чинояти маҳсусан вазнин- аз чор се ҳисси муҳлат ё андозаи ҳадди аксари намуди ҷазои нисбатан саҳтари дар моддаи даҳлдори қисми маҳсуси КҖ пешбинишуда зиёд бошад.

Яъне меъёри мазкур судро дар татбиқ намудани муҳлати ҳадди аксари ҷазои дар санксияи моддаи қисми маҳсуси КҖ муқарраршуда ҳангоми мавҷуд будани ҳолатҳои зикршуда маҳдуд менамояд.

Мутобиқи қ.3 м.55 КҖ аз руи парвандаҳои тафтишоти тосудии тезонидашуда, инчунин парвандаҳое, ки дар он ҳама шартҳои созиши

²⁹⁵Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2020 г.) // [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: <https://online.zakon.kz/document/> (санаси муроҷиат: 17. 04. 2021).

мурофиавй ичро шудааст, муҳлат ё андозаи қазо барои ҳуқуқвайронкуни чиноятии содиршуда наметавонад аз нисфи муҳлат ё андозаи ҳадди аксари намуди қазои вазнинтари дар моддаи дахлдори қисми маҳсуси КЧ муайяншуда зиёд бошад.

Таъини қазо ҳангоми ҳолатҳои мустасной бошад, дар қ.4 моддаи мазкур мустаҳакам шудааст, ки мувофиқи он “ҳангоми мавҷуд будани ҳолатҳои мустаснои вобаста бо мақсадҳо ва ангезаҳои кирдор, нақши гунаҳгор, рафтори ў ҳангоми содир намудани ҳуқуқвайронкуни чиноятӣ ё пас аз он ва ҳолатҳои дигаре, ки дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии кирдорро хеле кам меқунанд ва ҳамчунин дар ҳолати мусоидати фаъолонаи иштирокии ҳуқуқвайронкуни чиноятии гурӯҳӣ барои ошкор намудани кирдори аз ҷониби гуруҳ содиршуда, мумкин аст қазо аз ҳадди поёни дар моддаи дахлдори Қисми маҳсуси ҳамин Кодекс пешбинигардида камтар таъин карда шавад ё суд метавонад нисбат ба қазои дар ин модда пешбинигардида қазои намуди сабуктар таъин намояд ё қазои иловагиро, ки ба сифати қазои ҳатмӣ пешбинӣ шудааст, таъин накунад”.

Дар як вақт дар қ.6 м.55 КЧ Қазоқистон муқаррар мешавад, ки ҳангоми мавҷуд будани ҳолатҳои дар қисмҳои дуюм ё сеюми моддаи мазкур нишондодашуда қазо мумкин аст аз ҳадди поёни дар моддаи дахлдори Қисми маҳсуси ҳамин Кодекс пешбинигардида камтар таъин карда шавад. Аз ин ҷо тарзи якуми таъини қазои сабуктар нисбат ба қазое, ки барои ин чиноят пешбинӣ шудааст, дар маврди ҷой доштани ҳам ҳолатҳои мустасной ва ҳам мавҷуд будани ҳолатҳои сабуккунанда, ки ба сифати аломати чинояти содиршуда нишон дода нашудаанд ва ҷой надоштани ҳолатҳои вазнинкунанда (қ.2 м.55 КЧ Қазоқистон), аз руи парвандаҳои тафтишотӣ то судии тезонидашуда, инчунин парвандаҳо, ки аз руи онҳо ҳама шартҳои созиши мурофиавй ичро шудааст (қ.3 м.55 КЧ Қазоқистон) истифода шуданаш мумкин аст.

Дар қ.8 м.55 КЧ Қазоқистон маҳдудияте ҷой дорад, ки мутобиқи он муқаррароти моддаи мазкур ба шахсони ба муқобили дахлонпазии ноболиғон чиноят содир намуда, ба истиснои содир шудани чунин чиноят аз ҷониби ноболиғ нисбати ноболиғи дигари синни аз ҷордаҳ то ҳаждаҳсола, татбиқ карда намешавад.

Ҳамин тавр, дар қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон ба сифати хусусияти батанзимдарории таъини қазои сабуктар нисбат ба қазое, ки барои ҳамин ҳуқуқвайронкуни чиноятӣ пешбинӣ шудааст, метавон пешбинӣ шудани ҳолатҳои дигарро дохил намуд, ки ҳолатҳои мустасной ба ҳисоб намераванд. Ҳангоми ҷой доштани ҳолатҳои дигари мустасной эътироф нашаванда, чунин қазои вазнин ба монандӣ маҳрум сохтан аз озодӣ, ки дар санксияи алтернативӣ нишон дода шудааст, татбиқ намешавад (қ.1 м.55 КЧ Қазоқистон) ё мумкин аст қазо аз ҳадди поёни дар моддаи дахлдори қисми маҳсуси ҳамин Кодекс пешбинишуда камтар таъин карда шавад (қ.қ.2,3 м.55 КЧ Қазоқистон).

Таъини қазои сабуктар нисбат ба қазое, ки барои ин чиноят пешбинӣ шудааст, дар КҶ Украина²⁹⁶ низ хусусиятҳои хоси худро дорад. Қонунгузории Украина аз ибораи “ҳолатҳои мустаснӣ” истифода накарда, дар қ.1 м.69 КҶ танҳо муқаррар сохтааст, ки “ҳангоми мавҷуд будани якчанд ҳолатҳои сабуккунандай қазо ва хеле кам кунандай дараҷаи вазнинии чинояти содиршуда, бо назардошти шахсияти гунаҳгор суд қарори худро асоснок намуда, метавонад, ба ғайр аз ҳолатҳои маҳкумшавӣ барои чиноятҳои коррупсионӣ қазои асосиро камтар аз ҳадди поёни он, ки дар санксияи моддаи (санксияи қисми модда) қисми маҳсуси ҳамин Кодекс муқаррар шудааст, таъин намояд”. Дар чунин ҳолат суд ҳуқуқ надорад, қазоро камтар аз ҳадди поёни қазои намуди мазкур, ки дар қисми умумии ҳамин Кодекс муайян шудааст, таъин созад (қ.1 м.69 КҶ Украина).

Дар қ.2 моддаи мазкур пешбинӣ мешавад, ки “дар асосӣ муқаррароти қисми якуми ҳамин модда суд метавонад қазои иловагиро, ки дар санксияи моддаи (санксияи қисми модда) қисми маҳсуси ҳамин Кодекс ба таври ҳатмӣ мустаҳакам шудааст, таъин накунад, ба ғайр аз ҳолатҳои таъин намудани қазо барои чинояти содиршуда ки нисбати он қазои асосӣ дар намуди ҷарима ба андозаи се ҳазор даромади ҳадди ақалӣ андозбанӣ нашавандаи шаҳрвандон пешбинӣ шудааст.

Ҳамин тавр, қонунгузории Украина таъини қазои сабуктара нисбат ба қазои барои ин чиноят пешбинишударо ба танзим дароварда истода дар фарқият аз қонунгузории ҶТ дорои чунин муқарраротҳо мебошад: 1) ба асосӣ бо чунин тарз таъин намудани қазо мавҷуд будани якчанд ҳолатҳои сабуккунандай қазоро, ки дараҷаи чинояти содиршударо хеле кам меқунанд, алоқаманд намудааст; 2) ўҳдадор намудани суд дар мавриди ба назар гирифтани шахсияти гунаҳгор; 3) пешбини намудани ўҳдадории суд дар бораи асоснок намудани қарори худ; 4) истисно намудани имконияти таъини қазои сабуктар нисбат ба чиноятҳои коррупсионӣ.

Дар КҶ Украина, инчунин меъёре муқаррар шудааст, қи қоидаҳои таъини қазоро ҳангоми мавҷуд будани ҳолатҳои сабуккунандай қазо муқаррар месозад (м.69-1 КҶ Украина). Мутобақан ба моддаи мазкур ҳангоми мавҷуд будани ҳолатҳои сабуккунандай қазо, дар намуди ихтиёран омада ба гуноҳи худ иқрор шудан, сидқан пушаймон шудан ё мусоидати фаъолона дар ошкор намудани чиноят, ихтиёран барқарор намудани зарари расонидашуда ё бартараф сохтани он ва ҷой надоштани ҳолатҳои вазнинкунандай қазо, инчунин ҳангоми ба гуноҳои худ иқрор шудани айбдоршаванда муҳлат ё андозаи қазо набояд аз се ду ҳиссаи мӯҳлати ҳадди аксар ё андозаи болотарини намуди қазои сахте, ки дар

²⁹⁶ Уголовный кодекс Украины от 5 апреля 2001 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.03.2021 г.) [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30418109&doc (санаи муроҷиат: 12. 04. 2021).

санкцияи моддаи дахлдори Қисми маҳсуси ҳамин Кодекс пешбинӣ гардидааст, зиёд бошад. Аз м.м.69 ва 69-1 КҶ Украина бармеояд, ки ҳолатҳои сабуккунандай марбут ба рафтори шахс пас аз содир намудани чиноят наметавонанд асос барои таъини ҷазои сабуктар нисбат ба оне ки дар қонун пешбинишудааст, баромад намоянд.

Дар танзими таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазои дар қонун пешбинишуда КҶ Ҷумҳурии Молдова²⁹⁷ хусусиятҳои худро доро мебошад. Қисми 1 м.79 КҶ Ҷумҳурии Молдова бо қ.1 м.63 КҶ ҶТ монандӣ дорад, аммо дар он инчунин муқарраротҳое пешбинӣ шудаанд, ки дар КҶ ҶТ ҷой надоранд. Масалан, дар қ.1 м.79 КҶ Ҷумҳурии Молдова мустаҳакам шудааст, ки ноболиғии шахси чиноят содирнамуда ҳолати мустасноӣ эътироф карда мешавад, яъне ҳолати мустасноӣ эътироф намудани ноболиғӣ ба таври қатъӣ муқаррар шуда, аз ҳолатҳои кор ва назардиҳи суд вобаста намебошад. Содир намудани чиноят аз тарафи шахсони ба синни 18- солагӣ расида, вале ба синни 21- солагӣ нарасида мумкин аст, аз ҷониби суд ҳамчун ҳолати мустасноӣ эътироф карда шавад (қ.1 м.79 КҶ Молдова).

Доираи тарзи аз ҳадди поёни дар қонуни чиноятӣ пешбинигардида камтар таъин намудани ҷазо ҳангоми маҳкумшудани шахси болиғи чинояти маҳсусан вазнин содирнамуда, дар қ.3 м.79 КҶ маҳдум гардонида шуда, мутобиқан наметавонад аз аз се ду ҳиссаи ҷазои ҳадди ақали бо ҳамин кодекс барои содиршавии чиноят пешбинишуда камтар бошад.

Ғайр аз ин таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазои дар қонун пешбинишуда (қ.1 м.79 КҶ Молдова) нисбати шахсони болиғ ҳангоми таъин гаштани ҷазо дар намуди якумра аз озодӣ маҳрум соҳтан, дар ҳолати ретсидиви чиноят ё дар ҳолатҳои содир намудани чиноятҳои дар қ.қ. 2-4 м.166-1 КҶ Молдова (Шиканча, муносибати ғайриинсонӣ ё паст кунандай обрув эътибор) пешбинишуда татбиқ намегардад.

Аллбата, бо ҳама муқарраротҳои фарқкунандай дар КҶ Ҷумҳурии Молдова пешбинишуда барои такмили минбаъдаи м.63 КҶ ҶТ қобили қабул буда наметавонад. Масалан, ба таври қатъӣ ҳамчун ҳолати мустасноӣ эътироф намудани ноболиғии гунаҳгор, бе алоқамандии он бо дигар ҳолатҳои сабуккунандай ҷазо асоснок ба назар намерасад. Ноболиғии гунаҳгор бешубҳа ҳолати сабуккунандай ҷазо ба ҳисоб меравад, вале дар фарқият аз КҶ Ҷумҳурии Молдова дар КҶ ҶТ боби алоҳида ба хусусиятҳои ҷазодиҳии ноболиғон баҳшида шуда, қонунгузор нисбати онҳо имтиёзҳои муайянро муқаррар намудааст.

Татбиқ нагаштани таъини ҷазои сабуктар нисбати ба ҷазои дар қонун пешбинишуда дар ҳолати ретсидиви чиноят, бе назардошти ҳолатҳои кор низ қобили қабул буда наметавонад. Зоро ҳангоми дар ҳолати ретсидив

²⁹⁷ Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 года № 985-XV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.12.2020 г.)// [Захираи электронный] / Манбаи дастрасӣ: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30394923 (санаси муроҷиат: 18.03.2021).

содир намудани чиноят мумкин аст, ҳолатхое чой дошта бошанд, ки дараачаи хавфнокии ҷамъиятии чинояти содиршударо хеле кам намоянд ва танҳо бо сабаби ретсидив татбиқ накардани сабуксозии ҷазо ба принсипи адолат мутобиқат намекунад.

Дар қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии Арманистон м.64 ба таъини ҷазои **сабуктар назар ба ҷазои пешбиникардаи қонун** бахшида шудааст²⁹⁸. Қисмҳои якум ва дуюми моддаи мазкур аз м.63 КЧ ҔТ ягон тафовут надоранд.

Хусусияти хоси м.64 КЧ Ҷумҳурии Арманистон дар он мебошад, ки меъёри мазкур шахсони ба синни 16-солагӣ нарасида ва занони ҳомила ё шахси дар сарпаришиаш қарор доштани кудаки синни то ҳашт соларо ба ҳолатҳои мустасноӣ баробар намуда, имконияти таъини ҷазои сабуктарро назар ба ҷазои пешбиникардаи қонун муқаррар соҳтааст, агар намуди ҷазои сабуктари дар моддаи даҳлдори қисми маҳсуси ҳамин Кодекс пешбинишууда ва таъини намудҳои дигари ҷазои пешбинишуударо суд номувофиқ шуморад ё мумкин аст яке аз дигар намудҳои ҷазои дар моддаи даҳлдор пешбинишууда, аммо ба андозаи камтар нисбат ба андозаи ҳадди ақали дар моддаи даҳлдор барои ҳамин намуди ҷазо муайяншууда таъин гардад.

Аллбатта, сабуксозии ҷазо нисбати занони ҳомила ва парасторони кудакони то синни ҳаштсола қобил қабул мебошад. Зоро, дар КЧ ҔТ санкцияҳое чой доранд, ки дар он ба сифати алтернативӣ ҷазои маҳрум соҳтан аз озодӣ ҷазоҳое муқаррар шудаанд, таъини онҳо ба занони ҳомила манъ карда шудааст, масалан, дар санксияи қ.1 м.111, қ.2 м.119, қ.1 м.166, қ.2 м.346, қ.2 м.355 КЧ ҔТ ва ғ-ра танҳо ба сифати ҷазои алтернативи маҳрум соҳтан аз озодӣ ҷазои корҳои ислоҳӣ пешбинӣ шудааст, ки таъини он барои занони ҳомиладор манъ аст (б. “ғ” қ.4 м.52 КЧ ҔТ) ва дар чунин ҳолат суд маҷбур мешаванд, ки танҳо ҷазои вазнинтарро дар намуди маҳрум соҳтан аз озодӣ таъин намояд, ки ин ба принсипи адолат ва асосҳои умумии таъини ҷазо мувофиқ нест.

Муқаррароти дар қ.қ.1 ва 2 м.64 КЧ ФР (Таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазои барои ин чиноят пешбинишууда) мустаҳкамшууда ба пуррагӣ бо м.63 КЧ ҔТ мувофиқат менамоянд. Хусусияти хоси танзими таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазои барои ин чиноят пешбинишууда мутобиқи қонунгузории чиноятии ФР дар маҳдуд намудани имконияти татбиқи меъёри мазкур нисбат ба намуди муайяни чиноятҳо ба ҳисоб меравад. Ҷунончӣ, дар қ.3 м.64 КЧ ФР омодааст, ки ба шахсони дар содир намудани чиноятҳои дар м.м.205, 205.1, 205.2, 205.3, 205.4, 205.5, қ.қ.3 ва 4 м.206, қ.4 м.210, м.210¹, қ.4 м.211, м.361 пешбинишууда гунаҳгор ё гунаҳгор дар содир намудани чиноятҳои бо амалинамудани фаъолияти террористӣ

²⁹⁸ Уголовный кодекс Республики Армения от 29 апреля 2003 года// [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7472 (санаи муроҷиат: 23. 04. 2021).

алоқаманд, ки дар м.м.277,278,279 ва 360 ҳамин Кодекс муқарраршудаанд, таъини ҷазо камтар аз ҳадди поёни дар моддаи дахлдори Қисми маҳсуси ҳамин Кодекс пешбинигардида ё нисбат ба ҷазои дар ин модда пешбинигардида ҷазои сабуктар таъин намудан ё ҷазои иловагиро, ки ба сифати ҷазои ҳатмӣ пешбинӣ шудааст, таъин накардан мумкин нест.

Дар ин маврид қонунгузории ҷиноятии ФР пурзур намудани муборизаро бо намуди ҷиноятҳои зикршуда ба назар гирифта, татбиқ гаштани қоидаҳои таъини ҷазоро ҳатто ҳангоми чой доштани ҳолатҳои мустасной нисбати ин намуд ҷиноятҳо ғайриимкон донистааст.

Вале ин ҷо бо ҷунин мавқеи қонунгузории ФР розӣ буда наметавонем, зоро дар ҷунин ҳолатҳо шахс барои ихтиёран омада ба гуноҳи худ иқрор шудан, фаъолона мусоидат кардан барои ошкор намудани ҷиноят, шарикони дигари ҷиноят, пешгирии фаъолияти ҷиноятии гуруҳи ҷиноятӣ ва ғ-ра ҳавасманд намегардад.

Аз ин ҷо, ҷунин маҳдуд намудани сабуксозии ҷазо ҳангоми ҳолатҳои мустасной ба табиити ҳуқуқии меъёри мазкур ва моҳияти ҳавасмандгардонии он мухолифат менамояд²⁹⁹.

Ҳамин тавр, таҳлили қонунгузории давлатҳои пасошуравӣ, ки таъини ҷазои сабуктарро нисбат ба ҷазои барои ин ҷиноят пешбинишуда ба танзим медароранд, имкон медиҳад ҳулосаҳои зерин барорем:

- Ба сифати асоси таъин намудани ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазои барои ин ҷиноят пешбинишуда қонунгузории давлатҳои пасошуравӣ ҳолатҳоеро мустаҳкам менамоянд, ки дараҷаи ҳавфнокии ҷамъиятии ҷинояти содиршударо ҳеле кам мекунанд. Дар ҳама кодексҳои баррасишида ин ҳолатҳо ҳамчун ҳолатҳои мустасной муайян шудаанд. Аз ин танҳо КҶ Украина ва КҶ Ҷумҳурии Узбекистон истисно мебошад. Дар КҶ Украина мағҳуми ҳолатҳои мустансӣ истифода нашуда онҳо ҳамчун ҳолатҳои сабуккунанда номбар шудаанд. Дар КҶ Ҷумҳурии Узбекистон низ асоси татбиқ намудани таъини ҷазои сабуктар бе истифодай мағҳуми ҳолатҳои мустасной ҳолатҳои сабуккунанда номбар шудаанд, ки дар мавридҳои мустасной боиси таъини ҷазои нисбатан сабуктар мегарданд.

- Ҳолатҳои мустасной дар бештари кодексҳои ҷиноятии давлатҳои пасошуравӣ бо мақсаду ниятҳо, нақши гунаҳгор, рафтори ў ҳангоми содир намудани ҷиноят ё пас аз он ё ҳолатҳои дигаре, ки дараҷаи ҳавфнокии ҷамъиятии ҷиноятро ҳеле кам мекунанд ва ҳамчунин бо мусоидати фаъолонаи иштирокии ҷинояти гурӯҳӣ барои ошкор намудани ҷинояти содирнамудаи гурӯҳ вобаста карда шудаанд. Дар КҶ Узбекистон асосҳои таъини ҷазои нисбатан сабук вобаста ба алоқамнадии онҳо бо 1) кирдор, 2) шахсияти гунаҳгор, 3) дараҷа ва шакли гуноҳ, 4) рафтори шахс то ва пас аз ҷиноят, 5) сабабҳои содиршавии ҷиноят ва шароити ба он мусоидатнамоянда муайян шудааст.

²⁹⁹ Ниг.:Буранов Г.К. Ограничение исключительного смягчения наказания (ст.64 УК РФ): оправданно или нет?// Вестник Казанского юридического института МВД России №4 (18) 2014.- С.88.

- Барои таъини ҷазои сабуктар мавҷуд будани як ё якчанд ҳолати сабуккунанда пешбинӣ шудааст, ба ғайр аз кодексҳои ҷиноятии Украина ва Узбекистон, ки дар онҳо ҷой доштани маҷмуи чунин ҳолатҳо талаб карда мешавад.

- Ба назар гирифтани шахсияти гунаҳгор ҳангоми таъини ҷазои сабуктар дар КҔ Украина, Узбекистон, Белорусия муқаррар шудааст.

- Дар КҔ ФР, Казоқистон, Молдова, Украина таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазои барои ин ҷиноят пешбинишуда барои намуди муайяни ҷиноятҳои мушаххас татбиқ карда намешавад. Ғайр аз ин қонунгузории ҷиноятии Молдова ба таъини ҷазои сабуктар ҳангоми таъин гаштани ҷазо дар намуди якумра аз озодӣ маҳрум соҳтан, дар ҳолати ретсидиви ҷиноят роҳ намедиҳад.

Адабиёт:

1. Буранов Г.К. Ограничение исключительного смягчения наказания (ст.64 УК РФ): оправданно или нет?// Вестник Казанского юридического института МВД России №4 (18) 2014.- С.85-88.

2. Рустамбаев М.Х. Курс уголовного права Республики Узбекистан. Общая часть. Том 2. Учение о наказании. Учебник для ВУЗов (2-ое издание, дополненное и переработанное). Ташкент, 2018. -375 с.

3. Уголовный кодекс Республики Армения от 29 апреля 2003 года// [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7472 (санай муроҷиат: 23. 04. 2021).

4. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 года № 275-З (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.01.2021 г.)// [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: <https://online.zakon.kz/document/> (санай муроҷиат: 19. 02. 2021).

5. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2020 г.) // [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: <https://online.zakon.kz/document/> (санай муроҷиат: 17. 04. 2021).

6. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 года № 985-XV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.12.2020 г.)// [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30394923 (санай муроҷиат: 18. 03. 2021).

7. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (утвержден Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года № 2012-XII) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.03.2021г.) [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30421110& (санай муроҷиат: 29. 04. 2021).

8. Уголовный кодекс Украины от 5 апреля 2001 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.03.2021 г.) [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30418109&doc (санай муроҷиат: 12. 04. 2021).

**МУРОФИАИ ЧИНОЯТӢ (ИХТИСОС: 12.00.09) –
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.09)**

**РУШДИ ҲАМКОРИҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ МАҶОМОТИ
ПРОКУРАТУРАИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН**

Махмудов И.Т.,

дотсенти кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати прокурории факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, н.и.ҳ.

Тел.: (+992) 935044352

E-mail: 1978_mahmudov@mail.ru

Абдуллоев П.С.,

дотсенти кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати прокурории факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, н.и.ҳ.

Тел.: (+992) 900555167

E-mail: 1986_parviz.a@mail.ru

Фишурда: Дар маҷола муаллифон мазмун ва мохияти ҳамкориҳои байналмилалии маҷомоти прокуратураи Тоҷикистонро ҳамчун функсияи мустақили маҷомоти прокуратура мавриди баррасӣ қарор дода, муҳиммият ва самаранокии ин самти афзалиятноки фаъолияти прокурориро дар асоси дастовардҳои илмӣ, истифодай нишондодҳои расмии оморӣ ва дигар иттилоот аз сарчашмаҳои боэътиномод собит намудаанд. Дар маҷмӯъ ишора меравад, ки ҳамкориҳои байналмилалии маҷомоти прокуратура дар солҳои Истиқлоли давлатӣ ба яке аз функсияҳои муҳим ва самтҳои афзалиятноки фаъолияти маҷомоти прокуратура табдил ёфта, дар шароити кунуни рушди давлатдории миллӣ бо дарназардошти равандҳои гуногуни ҷаҳонишавӣ ва эъмори давлати демокративу ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон яке аз фишангҳои муҳиму боэътиномод ва василаи муассири таъмини ҳуқуку озодиҳои инсон ва шаҳрванд, мубориза бо чинояткории муташаккилона, расонидани кӯмаки ҳамдигарии ҳуқуқӣ, ҷуброни зарари аз чинояткорӣ расонидашуда, ичрои ҷазоҳои чиноятӣ, ошкор ва тафтиши чиноятҳои трансмиллӣ ва дигар чиноятҳо, кофтукови шахсони чиноятсодиркарда, ба ҷавобгарии муқарраркардаи қонун кашидан ё барои ичрои ҳукм додани онҳо ба ҳисоб меравад.

Калидвожаҳо: Истиқлоли давлатӣ, прокуратура, назорати прокурорӣ, ҳамкории байналмилалӣ, функсияи прокуратура, ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, расонидани ёрии ҳуқуқӣ, созишномаҳои байнидавлатӣ, истирдод.

РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ОРГАН ПРОКУРАТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Махмудов И.Т.,

доцент кафедры судебного право и прокурорского надзора юридического факультета Таджикского национального университета, к.ю.н.

Тел.: (+992) 935044352

E-mail: 1978_mahmudov@mail.ru

Абдуллоев П.С.,

дотсент кафедры судебного право и прокурорского надзора юридического факультета Таджикского национального университета, к.ю.н.

Тел.: (+992) 900555167

E-mail: 1986_parviz.a@mail.ru

Аннотация: В статье авторы рассматривают сущность и содержание международное сотрудничество прокуратуры Республики Таджикистан как самостоятельной функции прокуратуры и на основе использование научных достижений, статистических данных и иной информации из достоверных источников, доказывают важность и эффективность этой приоритетной направлений прокурорской деятельности. В целом, указывается, что международное сотрудничество прокуратуры в годы государственной независимости превратила на одной из важной функции и приоритетной направлений деятельности органов прокуратуры. В нынешних условиях развития национальной государственности с учетом глобализационных процессов и создание демократическое и правовое государство в Таджикистане международное сотрудничество является важным инструментов и механизмов по обеспечению защиты прав и свобод человека и гражданина, борьбы с организованной и иной преступностью, возмещения причиненного преступлением ущерба, исполнения уголовных наказаний, оказания взаимной правовой помощи, выявления и расследования транснациональных и иных преступлений, розыска лиц, совершивших преступления, обеспечения их выдачи для привлечения к установленной законом ответственности или для исполнения приговора; по гражданским, семейным и уголовным делам.

Ключевые слова: Государственная независимость, прокуратура, прокурорский надзор, международное сотрудничество, защита прав и свобод человека и гражданина, оказание правовой помощи, межгосударственное соглашение, экстрадиция, международный запрос.

**DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL COOPERATION OF THE
BODY OF PROSECUTOR GENERAL'S OFFICE OF THE REPUBLIC OF
TAJIKISTAN**

Makhmudov I.T.,

associate Professor of Judicial Law and prosecutor's supervision of the Law Faculty of the Tajik National University, Ph.D.

Phone: (+992) 935044352

E-mail: 1978_mahmudov@mail.ru

Abdulloev P.S.,

dotsent of the Department of Judicial Law and Prosecutorial Supervision of the Law Faculty of the Tajik National University Candidate of law

Phone: (+992) 900555167

E-mail: 1986_parviz.a@mail.ru

Annotation: In the article the authors consider content and essence of international cooperation of Prosecutor General's office of the Republic of Tajikistan as independent function of the body of prosecutor's office, its importance and efficiency of this privilege activity of prosecutor's office on the base of achievement in science, usage of official statistic data and other reliable sources are conformed. As a whole it is pointed to the interaction of prosecutor's office during state independence and now it became main mechanism of influence and means of provision of rights and liberties of a human and a citizen, fight against organized crime, legal aid, compensation of damages from criminality, execution of criminal punishment, prosecution of transnational and other crimes, their disclosures, investigation of persons committed crimes, transfer for execution of sentence according to the law in the present conditions of national statehood taking into account global processes and building of democratic and legal society in Tajikistan.

Key words: State independence, prosecutor's office, prosecutor's supervision, international cooperation function of prosecutor's office, to protect the rights and freedoms of a human and a citizen, legal aid, interstate treaties, extradition.

Ҳамкории байналмилалӣ ҳамчун функцияҳои мустақил ва самти афзалиятноки фаъолияти мақомоти прокуратура зодаи Истиқлоли давлатӣ ба ҳисоб рафта, дар ҳамин давра заминаҳои боэътимоди ҳуқуқии пайдоиш ва рушди он фароҳам оварда шудаанд. Ба даст овардани истиқлолияти комили сиёсӣ ва қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1994 аз арзишмандтарин ва бузургтарин дастовардҳои ҳалқи Тоҷикистон дар

интиҳои садсолаи гузашта ба ҳисоб рафта, дар дар самти роҳандозии ҳамкориҳои байналмилалии Тоҷикистон бо давлат ва ташкилоту созмонҳои бонуфузи хориҷӣ заминаҳои ҳуқуқиро асос гузоштанд. Қабули Қонуни асосии кишвар боис гардид, ки дурнамои инкишофи пешрафти Тоҷикистон ҳамчун давлати демократӣ, соҳибихтиёр, ҳуқуқбунёд, дунявий ва ягона муайян карда шуда, ҳамкориҳои байналмилалӣ тақвият дода шавад. Бинобар ҳамин қасби Истиқлоли давлатӣ тақозо мекард, ки муносибатҳои гуногунҷанба ва ҳамкории ҳуқуқии мақомоти прокуратураи Тоҷикистон бо мақомоти марбутаи дигар кишварҳои хориҷ, инчунин ташкилотҳои байналмилалӣ ташаккул ва густариш ёбанд.

Бо дарназардошти муҳиммияти ин самти фаъолияти прокурорӣ давоми солҳои соҳибихтиёри давлатӣ аз ҷониби муҳаққикон, олимон, донишмандон ва намояндагони мақомоти ҳифзи ҳуқуки кишвар дар робита ба паҳлуҳои гуногуни ҳамкориҳои байналмилалӣ осори арзишманди илмӣ нашр шудаанд, ки бешак барои ташаккули заминаҳои назариявӣ ва илмии рушди соҳа мусоидат намудаанд.³⁰⁰

Аз ҷумла, дар китоби дарсии фанни назорати прокурорӣ таъкид мешавад, ки ҳамкории байналмилалӣ дар баробари дигар самтҳои назорати прокурорӣ яке аз самтҳои муҳими фаъолияти мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб ёфта, ба қонунгузории миллӣ, меъёрҳо ва принсипҳои ҳуқуқи байналмилалӣ асос ёфта, фаъолият муштараки ҳамоҳангсохта бо мақомоти ваколатдори дигар кишварҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ мебошад ва ба ҳалли масъалаҳое, ки амали мутақобилаи байнидавлатӣ зарур аст, равона мебошад.³⁰¹

Дар мулоқот бо кормандони мақомоти прокуратура Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба таҷлили иди – Рӯзи кормандони прокуратура санаи 13 марта соли 2018 таъкид доштанд, ки мақомоти прокуратура яке аз ниҳодҳои муҳими давлатдорӣ мебошанд, ки фаъолияти онҳо ба ҳифзи арзишҳои ҷомеаи демократӣ, қонуният, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳранд, манфиатҳои давлат ва ҷомеа, ошкору

³⁰⁰ Барои пайдо намудани маълумоти муфассал нигаред ба: Раҳмон. Ю.А. Назорати прокурорӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: Ирфон, 2019. – 390 сах.; Искандаров З.Х. Применение международно-правовых актов в уголовном процессе Республики Таджикистан. Душанбе, 2009. 128 с; Махмудов И.Т. Ҳамкориҳои байналмилалии мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон //Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018- 2028», «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ», «140- солагии Қаҳрамони Тоҷикистон Садриддин Айнӣ» ва «70- солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон». – Душанбе. ДМТ.2018. С.423; Абдуллоев П.С., Махмудов И.Т. Правовые основы международного сотрудничества по уголовным делам Генеральной прокуратуры Республики Таджикистан //Проблемы в Российской законодательстве. 2015. № 6 С.114.; Абдуллоев П.С. Международно-правовая помощь при собирании и проверке доказательств по уголовным делам (по материалам Республики Таджикистан и Российской Федерации): монография. – М.: Юрлитинформ, 2016. – 224 с; 3. Абдуллоев П.С. Материалы по международному сотрудничеству в сфере уголовного процесса постсоветских стран. Душанбе: Эр-граф. 2017. 715с.; Абдуллоев П.С. Международное сотрудничество по уголовным делам на постсоветском пространстве: монография. Эр-Граф., 2018. 393 С.; Нақши мақомоти прокуратураи Тоҷикистон дар давраи соҳибистиклолии кишвар. Душанбе, ҶДММ "Орбита". 2017. 294 сах. (зери таҳрири Прокурори генералии Ҷумҳури Тоҷикистон, генерал-полковники аддия Раҳмон Ю.А.)

³⁰¹ Раҳмон. Ю.А. Назорати прокурорӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: Ирфон, 2019. С. 371.

пешгирӣ намудани ҳуқуқвайронкуниҳо ва мубориза бо чинояткорӣ равона гардидааст. Зимни баргузории ин вохурӣ Роҳбар давлат фаъолияти мақомоти прокуратураго ҳаматарафа мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, ҷиҳати бартараф кардани камбузиҳои ҷойдоштаи ин низом ва беҳ соҳтани фаъолияти он дар самти назорати иҷрои қонунҳо, аз ҷумла тақвияти ҳамкориҳои байналмилалии мақомоти прокуратура дар оянда дастуру супоришҳои мушаххас дода буданд.³⁰²

Маҳз ба хотири тақвияти ҳамкориҳои байналмилалии прокуратура соли 1998 дар соҳтори Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон шӯбайи иҷрои қонунҳо оид ба муносибатҳои байналмилалӣ ва байналхалқӣ таъсис дода шуд. Ин шӯбайа вазифадор буд, ки ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандони Тоҷикистонро дар хориҷи кишвар, мубориза бар зидди чинояткорӣ ва дигар ҳуқуқвайронкуниҳоро дар сатҳи байналхалқӣ мутобиқи санадҳои байналмилалии эътирофнамудаи Тоҷикистон таъмин кунад.³⁰³

25 июли соли 2005 Қонуни Конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Тоҷикистон» дар таҳрири нав қабул гардида бори аввал ба мақомоти прокуратура дар симои Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба мавриди амал қарор додани ҳамкориҳои байналмилалии ҳуқуқӣ ваколати васеъро муайян намудааст. Бо дарназардошти муҳимиҳати ин самти фаъолияти прокуратура боби 7-уми Қонуни Конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Тоҷикистон» ба ҳамкории байналмилалии ҳуқуқии прокуратура оид ба ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, мубориза бо чинояткорӣ, дигар ҳуқуқвайронкуниҳо баҳшида шудааст. Дар он масъалаҳои зерин мавриди танзим қарор гирифтаанд: предмети ҳамкориҳои байналмилалии ҳуқуқӣ, принсипҳои ҳамкории байналмилалии ҳуқуқӣ, ваколатҳои прокурор оид ба ҳамкории байналмилалӣ, воситаҳои ҳуқуқии ҳамкории байналмилалии прокуратура, назорат ба риояи қонунҳо ҳангоми амалӣ гардонидани ҳамкории байналмилалии ҳуқуқӣ ва ҳалли масъалаҳое, ки аз созишномаҳои байнидавлатӣ ба миён меоянд. Қабули қонуни номбурда ва дигаргунӣ дар соҳтори Прокуратури генералиӣ, минҷумла таъсиси шӯбайи муносибатҳои байналмилалӣ, таъминоти ҳуқуқӣ ва маркази ахбор ба тавсса ёфтани муносибатҳои байналмилалии Прокуратураи генералиӣ ва рушди ҳамкориҳо бо прокуратурҳои дигар давлатҳо замина гузошта, заруратеро ба миен овард, ки дарин ҷода фармони Прокурори генералиӣ таҷдид назар карда шавад.

Дар асоси фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 марта соли 2011, таҳти № 1034 боз дар соҳтори Прокуратураи генералиӣ дигаргунӣ ба вучуд омада, шӯбайи муносибатҳои байналмилалӣ, таъминоти ҳуқуқӣ ва маркази ахбор ба Раёсати муносибатҳои байналмилалӣ ва таблиғоти

³⁰² Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мулоқот бо кормандони мақомоти прокуратура аз 13.03.2018 / www.president.tj (санаи муроҷиат 13.03.2018)

³⁰³ Дадабоев А.С. Истиқлолият ва таҳқими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура // Қонуният (мачаллаи илмию амалӣ ва назариявии Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон). Душанбе, 2012. № 3. (нашри маҳсус). – С.68.

ҳуқуқӣ табдил дода шуд, ки ин падида шаҳодати дақиқ аст дар умури ривочу равнақи муносибатҳои байналмилалии мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Дар асоси фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 августи соли 2015, № 539 «Дар бораи сохтори Дастгоҳи марказӣ ва нақшай идоракунии Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар сохтори Прокуратураи генералӣ Раёсати муносибатҳои байналмилалӣ таъсис ёфт. Айни замон фаъолияти раёсати муносибатҳои байналмилалӣ дар асоси фармони Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 феврали соли 2016, № 19 «Дар бораи ташкили ҳамкориҳои байналмилалии ҳуқуқии Прокуратури генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва Низомномаи раёсати муносибатҳои байналмилалии Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо фармони Прокурори генералӣ аз 17 декабря соли 2015, таҳти № 5-261 тасдиқ шудааст, ба танзим дароварда мешавад.

Мувофиқи моддаи 47-и қонун Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи қонунҳо ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон эътирофнамуда ҳамкории байналмилалии ҳуқуқиро бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва дигар мақомоти салоҳиятноки давлатҳои хориҷӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ ба мақсадҳои зерин амалӣ мегардонад:

- ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, мубориза бо чинояткории муташаккилона, дигар чинояткорӣ ва ҳуқуқвайронкуниҳо;

- ҷуброни зарари аз чинояткорӣ расонидашуда, ичрои ҷазоҳои чиноятӣ;

- расонидани қӯмаки ҳамдигарии ҳуқуқӣ аз рӯи парвандаҳои гражданӣ, оиласвӣ ва чиноятӣ;

- ошкор ва тафтиши чиноятҳои трансмиллӣ ва дигар чиноятҳо, кофтукови шахсони чиноятсодиркарда, барои ба ҷавобгарии муқарраркардаи қонун қашидан ё барои ичрои ҳукм додани онҳо;

- пешгирий кардани расмигардонии пул ва дигар воситаҳои бо роҳи чиноят ғуншуда, ба иқтисодиёт воридшавии сармояҳои бо роҳи чиноят ҷамъшуда, инчунин дигар шаклҳои чиноятҳои иқтисодӣ;

- такмил додани мураттабсозии байналмилалии ҳуқуқӣ, наздикишавии қонунгузории миллӣ дар соҳаи мубориза бо чинояткорӣ ва дигар ҳуқуқвайронкуниҳо.

Миёни дигар субъектони ҳамкориҳои байналмилалӣ мавқеи шоиста ва марказиро ҳамкории байналмилалии Прокуратураи генералӣ бо парвандаҳои чиноятӣ ташкил дода, дар ин самт фаъолияти густурда ва самаранокро роҳандозӣ менамояд.

Ба андешаи донишмандони тоҷик ҳамкории байналмилалӣ бо парвандаҳои чиноятӣ аз ҷониби Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун зерсоҳаи мустақили ҳукуқи мурофиавии чиноятӣ аз

маҷмӯи меъёрҳои қонунгузории миллӣ³⁰⁴ ва санадҳои байналмилалии ҳуқуқие иборат аст³⁰⁵, ки тартиби ҳамкории прокуратураро бо дигар мақомоти дахлдор ва шахсони мансабдори ваколатдори давлатҳои хориҷа ва ташкилотҳои байналмилалӣ дар самти ба амал баровардани тафтишоти пешакӣ³⁰⁶, пешбурди истеҳсолот дар марҳилаҳои судӣ³⁰⁷, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ қашидан ва татбиқи ҷазо нисбати ҷиноят содир намуда³⁰⁸, инчунин масъалаи адо намудани ҷазо танзим менамояд.³⁰⁹

Зимнан бояд иброз дошт, ки ҳамкории байналмилалии ҳуқуқиии прокуратура аслан дар симои Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода ёфта то кунун як силсила иқдомҳои назаррас дар ин ҷода анҷом дода шудаанд. Мувоғиқи иттилои манбаи расмӣ Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ибтидои даврони Истиқлолият – соли 1993 сар карда, то имрӯз бо Прокуратураҳои генералии Федератсияи Руссия, Украина, Гурҷистон, Озарбайҷон,

³⁰⁴ Абдуллоев П.С. Особенности развития международного сотрудничества в сфере уголовного процесса на постсоветском пространстве: формирование и институциональная перспектива // Государство и право. 2017. № 6. – С. 42-51.

³⁰⁵ Маҳмудзода М.М. Таҳқими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқлолият //Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибистиклолии кишвар. Душанбе, 2017. ҶДММ "Орбита". С.99-100; Абдуллоев П.С. Материалы по международному сотрудничеству в сфере уголовного процесса постсоветских стран. Душанбе: Эр-граф. 2017. 715с.; Абдуллоев П.С. Международное сотрудничество по уголовным делам на постсоветском пространстве: монография. Эр-Граф., 2018. С. 393.

³⁰⁶ Абдуллоев П.С. Международно-правовая помощь при собирании и проверке доказательств по уголовным делам (УПК Республики Таджикистан) //автореферат дис. ... кандидата юридических наук / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Москва, 2014; Абдуллоев П.С. Становление и развитие института международно-правовой помощи по уголовным делам// Вестник Таджикского национального университета. 2014. № 3-3. С. 127-134; Абдуллоев П.С. Актуальные вопросы международно-правовой помощи при собирании доказательств по уголовным делам//Государство и право. 2014. № 3. С. 104-109; Абдуллоев П.С.Международно-правовая помощь при проверке доказательств по уголовным делам// Законодательство. 2013. № 10. С. 81-87; Абдуллоев П.С. Юридическая сила доказательств в сфере уголовного процесса, полученных на территории иностранного государства// Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2012. № 5. С. 95-106.

³⁰⁷ Абдуллоев П.С. Формирование института передачи уголовного судопроизводства в рамках международного сотрудничества на постсоветском пространстве //Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2015. № 6. С. 76-88.

³⁰⁸ Абдуллоев П.С. Понятие выдачи лиц в рамках международного сотрудничества по уголовным делам в постсоветских странах//Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2017. № 1. С. 80-92; Абдуллоев П.С. Правовая природа и виды выдачи лиц в рамках международного сотрудничества в уголовно-процессуальной сфере постсоветских государств// Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2019. № 6. С. 13-29; Абдуллоев П.С. Эволюция модели выдачи лиц в рамках международного сотрудничества по уголовным делам// Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2018. № 1. С. 44-53; Абдуллоев П.С. Упрощенный порядок выдачи лиц по уголовным делам при международном сотрудничестве (на примере постсоветских государств) //Государство и право. 2020. № 8. С. 55-64; Абдуллоев П.С. Экстрадиция: что нужно знать о принципах выдачи лиц в странах бывшего СССР//Уголовный процесс. 2018. № 11 (167). С. 78-85; Абдуллоев П. Проблемы выдачи лиц по уголовным делам в рамках международного сотрудничества в странах Центральной Азии в контексте решений европейского суда по правам человека// Законодательство. 2017. № 6. С. 81-86.

³⁰⁹ Абдуллоев П.С. Основания передачи лиц в иностранное государство для отбывания наказания в рамках международного сотрудничества постсоветских стран//Евразийский юридический журнал. 2020. № 4 (143). С. 56-57; Абдуллоев П.С. Процессуальные условия передачи осужденного к лишению свободы для отбывания наказания в иностранном государстве на примере постсоветских стран// Вестник Саратовской государственной юридической академии. 2020. № 4 (135). С. 111-114.; Абдуллоев П.С. Передача лиц, осужденных к лишению свободы, для отбывания наказания из международных уголовных судебных органов в государство в рамках уголовного процесса постсоветских стран //Уголовная юстиция. 2020. № 15. С. 92-96.

Тумканистон, Қазоқистон, Қирғизистон, Ӯзбекистон, Арманистон, Белару, Прокуратураҳои Олии Ҳалқии Ҷумҳурии Ҳалқии Ҳитой, Амороти Муттаҳидаи Араб ва як қатр мамолики дигар ҳамкории ҳуқуқиро оид ба ҳамкорӣ ва расонидани ёрии ҳуқуқӣ ба имзо расонидааст, ки айни замон мавриди амал қарор доранд.³¹⁰

Тайи ин солҳо баҳри барқарор намудани муносибатҳои дучониба бо дигар давлатҳо зиёда аз 100 маротиба воҳӯрии Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо намояндагони расмии давлатҳои хориҷи ташкил ва гузаронида шуда, 218 нафар кормандон ба воҳӯриҳо, семинарҳо, тренингҳо, ҷаласаҳо ва диар ҷамъомадҳо ҷалб гардидаанд. Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Шӯрои ҳамоҳангсозии Прокуророни генералии давлатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва Созмони Ҳамкориҳои Шанхай ҳамкорӣ намуда, дар ин раванд, дар шаҳри Душанбе солҳои 2005, 2006 ва 2014 ҷаласаҳои Шӯрои ҳамоҳангсозии Прокуророни генералии давлатҳои аъзои ИДМ ва ҷаласаҳои Шӯрои ҳамоҳангсозии Прокуророни генералии давлатҳои аъзои Созмони ҳамкориҳои Шанхай дар сатҳи баланди ташкилӣ гузаронида шудаанд.³¹¹

Дар соли 2014 воҳӯрии Прокурори генералӣ бо маъruzагари вижайи СММ оид ба шиканча Хуан Менdez дар бинои Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил ва гузаронида шуда, аз натиҷааш барои восиаҳои аҳбори омма гузориш омода гардид ва аз тариқи сомонаҳои интернетии Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, АМИТ Ҳовар, рӯзномаҳои Ҷумҳурият, Садои мардум ва Имruz-Нюс ба маълумоти аҳли ҷомеа расонида шуд. Бо дарки рушди ҳамарӯзai технологияҳои информатсионӣ, тақвият ёфтани барномаи давлатии ҳукумати электронӣ ва бо дастгирии бевоситаи Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, генерал-полковники адлия Раҳмон Юсуф Аҳмадзод соли 2015 сомонаи интернетии Прокуратураи Генерали Ҷумҳурии Тоҷикистон пурра аз нав ташкил карда шуда, «Низоми ягонаи мутамаркази дастрас намудани маълумотҳо хизматӣ» ва «Низоми ягонаву мутамаркази почтаи электронии мақомоти прокуратура дар заминай домени [«prokuratura.tj»](http://prokuratura.tj) таъсис дода шуд.³¹²

Вобаста ба густариши муносибатҳо дар самти расонидани ёрии мутақобилаи ҳуқуқӣ байни Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Қирғизистон Созишинома оид ба расонидани ёрии ҳуқуқӣ баста шуда, лоиҳаи Созишиномаи чорҷубавӣ дар бораи ёрии ҳуқуқӣ, ки он дар худ масъалаҳои

³¹⁰ Абдуллоев П.С. Международное сотрудничество в сфере уголовного процесса Республики Таджикистан. Применение международно-правовых актов. – М.: ООО «НИПКЦ Восход-А», 2013. – 504 с.; Ҳамкориҳои байналмилалии мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Васоити иттилоотию таҳлилӣ. Дунанбе, 2019. – 560 с.

³¹¹ Маҳмудзода М.М. Таҳқими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқлолият //Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибиистиклолии кишвар. Душанбе, 2017. ҶДММ "Орбита". – С. 100.

³¹² Маҳмудзода М.М. Таҳқими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқлолият //Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибиистиклолии кишвар. Душанбе, 2017. ҶДММ "Орбита". – С. 101-102.

ёрии ҳуқуқӣ оид ба масъалаҳои гражданӣ, чиноятӣ, оилавӣ, тичоратӣ, бозпас овардани маҳбусон барои адои минбаъдаи ҷазо ва дигар шаклҳои ёрии ҳуқуқиро дар бар мегирад, омода карда шудааст³¹³.

Махсус бояд қайд намуд, ки лоиҳаи Созишномаи байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Аморати Муттаҳидаи Араб оид ба боздоди маҳкумшудагон таҳия карда, 17 марта соли 2016 дар доираи сафари расмии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Аморати Муттаҳидаи Араб аз ҷониби Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вазири адлияи АМА дар шаҳри Дубай ба имзо расонида шуд. Санаи 01 декабря соли 2016 дар ҷараёни ташрифи расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҷумҳурии Ҷеҳон, ки дар он Ҷаноби Олиро Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамроҳи мекарданд, Ёддошти тафоҳум оид ба ҳамкорӣ байни Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Прокуратураи Олии Ҷумҳурии Ҷеҳон аз ҷониби Прокуророни генералии ҳар ду кишвар имзо карда шуд³¹⁴.

Аз 20 то 24 марта соли 2016 бо даъвати Прокурори генералии Прокуратураи Олии Ҳалқии Ҷумҳурии Ҳалқии Ҳитой Сао Сзянмин сафари кории Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҷумҳурии Ҳалқии Ҳитой доир гардида, Прокурори генералии Прокуратураи Олии Ҳалқии Ҷумҳурии Ҳалқии Ҳитой Сао Сзянмин, Прокурори Вилояти Муҳтори Синзян-Үйғури Ҷумҳурии Ҳалқии Ҳитой Нишан Ибраим, Прокурор генералии шаҳри Пекин Сзин Даҳи ва вазири адлияи Ҷумҳурии Ҳалқии Ҳитой Ли Ҷиянг воҳуриҳо барпо намуд. Дар натиҷаи воҳуриҳо вобаста ба таҳқим баҳшидани муносибатҳои ҳуқуқӣ ва пешгирии ҷинояткорӣ, ҳамкорӣ дар самти ичро намудани шартномаҳои байналмилалӣ дар соҳаи ёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла Шартномаҳо оид ба бозпас овардани маҳбусон барои адои минбаъдаи ҷазо ва истирдоди ҷинояткорон, баланд бардоштани таҳассуси кормандони прокуратураҳо, такмили ихтисоси онҳо ва омӯзиши таҷрибаи беҳтарин оиди ҷорӣ намудани системаҳои автоматиқунонидашудаи электронии бақайдгирии ҷиноятҳо ба мувофиқа расиданд³¹⁵.

Дар моҳи августи соли 2016 сафари кории Прокурори генералӣ Юсуф Аҳмадзод Раҳмон ба Арабистони Саудӣ баргузор шуд, ки дар доираи он дар шаҳри Риёз ў бо муовини раиси Шӯрои Арабистони Саудӣ доктор Муҳаммад ибни Амин ал-Ҷафри, Прокурори генералии Арабистони Саудӣ Шайх Муҳаммад ибни Фаҳд оли Абдуллоҳ, раиси Суди Олии ин кишвар – Шайх Ғайҳаб ибни Муҳаммад ибни Абдуллоҳ ал-Ғайҳаб, Раиси девони

³¹³ Махмудзода М.М. Таҳқими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқлолият //Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибистиклолии кишвар. Душанбе, 2017. ҶДММ "Орбита". – С. 102.

³¹⁴ Махмудзода М.М. Таҳқими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқлолият //Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибистиклолии кишвар. Душанбе, 2017. ҶДММ "Орбита". – С. 102-103.

³¹⁵ Махмудзода М.М. Таҳқими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқлолият //Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибистиклолии кишвар. Душанбе, 2017. ҶДММ "Орбита". – С. 103-104.

Мазолим, раиси ҳайати мудирияти шикоятҳо Холид ибни Мұхаммад ал-Юсуф ва ноиби Вазири адлияи Арабистони Саудӣ Шайх доктор Мансур ибни Юсуф ал-Қаффорӣ, мулоқот анҷом дод. Дар ҷараёни воҳӯриҳо масъалаҳои ҳамкории барои ҳар ду кишвар манфиатбахш ва дигар мавзӯҳои мубрами чомеаи ҷаҳонӣ баррасӣ гардида, таваҷҷуҳи зиёд ба рушди ҳамкорӣ дар самти мубориза бо терроризму ифратгарӣ зоҳир карда шуд³¹⁶.

Густариш додани ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти мубориза алайҳи ҷинояткории муташакилона, фаромиллӣ, аз қабили терроризм ва экстремизм яке аз самтҳои асосии фаъолияти Раёсат буда, дар давоми солҳои 2015-2016 ҷиҳати истирдоди 45 нафар ҷинояткорони маҳсусан ҳавфнок, аз ҷумла 33 нафар аъзои ҳизбу ҳаракатҳои ифратгарӣ ва 12 нафар иштирокчиёни амалиётҳои ҷангии домени «Давлати Исломӣ» дар ҳудуди давлатҳои Ироқу Шом, ки дар ҳудуди кишварҳои ҳориҷӣ дастгир шудаанд, дарҳостҳои Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол карда шудаанд³¹⁷.

Ҳамзамон натиҷаи рушди ҳамкориҳои байналмилалии мақомоти прокуратураи Тоҷикистонро давоми солҳои охир аз нишондодҳо дар ҳисботҳои солонаи Прокурори генералии мамлакат дар бораи назорати риояи дақиқ ва иҷрои якхелаи қонунҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон метавон баръало мушоҳида намуд.

Чунончи, соли 2017 ҷиҳати роҳандозӣ намудани ҳамкории судманди байналмилалӣ, алалхусус дар самти мубориза ба муқобили ҷинояткории фаромиллӣ ва ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои шаҳрвандони ҷумҳурӣ дар ҳориҷи кишвар, корҳои муайян ба сомон расиданд. Дар ҳамин сол ба прокуратураҳои генералии Ҷумҳуриҳои Арманистоон, Украина, Беларус ва Узбекистон созишиномаҳо оид ба расонидани ёрии ҳуқуқӣ ба имзо расонида, лоиҳаи созишиномаҳо бо прокуратураҳои давлати Қувайт, Шоҳигарии Арабистони Саудӣ ва Ҷумҳурии Австрия таҳия ва борои мувофиқа ирсол карда шуданд. Ҳамчунин лоиҳаи созишиномаҳо дар бораи ёрии мутақобилаи ҳуқуқӣ вобаста ба парвандаҳои ҷиноятӣ, истирдоди ҷинояткорон ва боздоди маҳкумшудагон таҳия ва тавассути Вазорати корҳои ҳориҷӣ барои баррасӣ ва мувофиқа ба 59 кишвари ҳориҷӣ фиристода шудааст. Соли гузашта ҷиҳати пешгирии низоъҳо дар сарҳад ва убури ғайриқонуни он, қочоқи молу маҳсулот, воситаҳои нашъадор, прекурсорҳо ва бо мақсади рушди ҳакморӣ дар самти мубориза бо терроризм ва экстремизм дар шаҳри Гулистони вилояти Суғд ҷаласаи муштараки ҳайати мушовараи прокуратураҳои генералии Ҷумҳурии

³¹⁶ Маҳмудзода М.М. Таҳқими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқлолият //Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибистиклолии кишвар. Душанбе, 2017. ҶДММ "Орбита". – С.104.

³¹⁷ Маҳмудзода М.М. Таҳқими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқлолият //Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибистиклолии кишвар. Душанбе, 2017. ҶДММ "Орбита". – С.105.

Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон доир ва дар натиҷаи он қарорҳои даҳлдор қабул гардид.³¹⁸

Ҳамзамон соли 2018 низ дар самти тақиъяти ҳамкориҳои байналмилалӣ соли бобарор арзёбӣ мешавад. Бо мақсади густариш додани ҳамкориҳои байналмилалӣ ҷиҳати мубориза ба муқобили ҷиноятҳои муташаккил ва фаромиллӣ, инчунин ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои шаҳрвандони ҷумҳурӣ дар давлатҳои хориҷи, тадбирҳои зарурӣ андешида шуд. Бо прокуратураҳои Ҷумҳуриҳои Ӯзбекистон ва Озарбойҷон созишномаҳои ҳамкорӣ ба имзо расонида шуда, лоиҳаи созишномаҳо бо кишварҳои Малайзия, Швейтсария, Япония, Британияи Кабир, Словакия, Чехия ва Миср таҳия ва ба ин кишварҳо барои мувофиқа ирсол гардидаанд. 20 сентябри соли 2018 дар шаҳри Душанбе бо дастгирии бевосиаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷаласаҳои Шуруи ҳамоҳангсозии прокуророни генералии кишарҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва воҳурии прокуророни генералии кишварҳои аъзои Созмони ҳакориҷо Шанхай гузаронида шуд, ки дар онҳо прокуророни генералии 15 давлат ва роҳбарони 6 созмони бонуфузи байналмилалӣ иштирок намуданд.³¹⁹

Соли 2019 бошад оид ба истирдоди ҷинояткорон ба мақомоти даҳлори кишварҳои хориҷӣ 139 дарҳост ирсол ва 69 нафар дарҳостшудагон истирдод карда шудаанд.³²⁰

Бо вучуди аз ҳар ҷиҳат мураккаб боқӣ мондани соли 2020 барои мардуми Тоҷикистон ва қулли ҷомеаи ҷаҳон бо дарназардошти пайдоиш ва паҳншавии бемории сироятии навъи коронавирус (COVID-19) бо мақсади густариш додани ҳамкориҳои байналмилалӣ ҷиҳати мубориза ба муқобили ҷиноятҳои муташаккил ва фаромиллӣ, инчунин, ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои шаҳрвандони ҷумҳурӣ дар давлатҳои хориҷӣ аз ҷониби Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон тадбирҳои зарурӣ андешида шуд. Бо прокуратураҳои Федератсияи Россия ва Беларус “Барномаҳои ҳамкорӣ барои солҳои 2020-2021” ба имзо расонида шуда, лоиҳаи чунин созишномаҳо бо кишварҳои Корея, Маҷористон, Ҷумҳури Исломии Эрон, Арабистони Саудӣ, Шоҳигарии Баҳрайн аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дастгирӣ ёфтанд. Мубодилаи амалияи назорати прокурорӣ ва тафтиши пешакии парвандаҳои ҷиноятӣ дар ҷаласаҳои байналмилалӣ тавассути алоқаи видеой муҳокима ва қарорҳои даҳлдор қабул гардид. Дар ин давра иҷрои 53 дарҳости байналмилалии мақомоти ҳифзи ҳуқуки давлатҳои хориҷӣ оид ба расонидани ёрии ҳуқуқӣ таъмин гардида,

³¹⁸ Ниг.: Ҳисоботи Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон Раҳмон Юсуф Аҳмадзод ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати риояи дақiq ва иҷрои якхелаи қонунҳо дар худуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2017» / рӯзномаи Садои мардум аз 22 феврали соли 2018, № 23 (3817). – С.2-3.

³¹⁹ Ниг.: Ҳисоботи Прокурори Генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати риояи дақiq ва иҷрои якхelaи қонунҳо дар худуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018» // рӯзномаи Садои мардум аз 2 марта соли 2019, № 35-36 (3985-3986)

³²⁰ Ниг.: Ҳисоботи Прокурори Генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати риояи дақiq ва иҷрои якхelaи қонунҳо дар худуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2019» // рӯзномаи Садои мардум аз 21 марта соли 2020, № 36-37 (4142-4143)

ҳамчунин аз хориҷи кишвар 16 ҷинояткорӣ дар кофтуков қарордошта ба ҷумхурий баргардонида, ба ҷавобгарӣ кашида шуданд.³²¹

Натиҷаи таҳлилу баррасии фаъолияти ҳамкориҳои байналмилалии мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки он дар солҳои Истиқлоли давлатӣ ба яке аз функсияҳои муҳим ва самтҳои афзалиятноки фаъолияти мақомоти прокуратура табдил ёфта, дар шароити кунуни рушди давлатдории миллӣ бо дарназардошти равандҳои гуногуни ҷаҳонишавӣ ва эъмори давлати демокративу ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон яке аз фишангҳои муҳимму боэътиҳод ва василаи муассири таъмини ҳуқуку озодиҳои инсон ва шаҳрванд, мубориза бо ҷинояткории муташаккилона, расонидани кӯмаки ҳамдигарии ҳуқуқӣ, ҷуброни зарари аз ҷинояткорӣ расонидашуда, иҷрои ҷазоҳои ҷиноятӣ, ошкор ва тафтиши ҷиноятҳои трансмиллӣ ва дигар ҷиноятҳо, кофтукови шахсони ҷиноятсодиркарда, барои ба ҷавобгарии муқарраркардаи қонун қашидан ё барои иҷрои ҳукм додани онҳо ба ҳисоб меравад.

Адабиёт:

1. Абдуллоев П.С. Международно-правовая помощь при собирании и проверке доказательств по уголовным делам (УПК Республики Таджикистан) //автореферат дис. ... кандидата юридических наук / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – Москва, 2014. – 32 с.
2. Абдуллоев П.С. Международное сотрудничество в сфере уголовного процесса Республики Таджикистан. Применение международно-правовых актов. – М.: ООО «НИПКЦ Восход-А», 2013. – 504 с.
3. Абдуллоев П.С. Международно-правовая помощь при собирании и проверке доказательств по уголовным делам (по материалам Республики Таджикистан и Российской Федерации): монография. – М.: Юрлитинформ, 2016. – 224 с.
4. Абдуллоев П.С. Материалы по международному сотрудничеству в сфере уголовного процесса постсоветских стран. Душанбе: Эр-граф. 2017. – 715 с.
5. Абдуллоев П.С. Международное сотрудничество по уголовным делам на постсоветском пространстве: монография. Эр-Граф., 2018. – 393с.
6. Абдуллоев П. С. Проблемы выдачи лиц по уголовным делам в рамках международного сотрудничества в странах Центральной Азии в контексте решений европейского суда по правам человека// Законодательство. 2017. № 6. – С. 81-86.
7. Абдуллоев П.С. Актуальные вопросы международно-правовой помощи при собирании доказательств по уголовным делам//Государство и право. 2014. № 3. – С. 104-109
8. Абдуллоев П.С. Основания передачи лиц в иностранное государство для отбывания наказания в рамках международного сотрудничества

³²¹ Ҳисоботи Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати риояи дақиқ ва иҷрои якхелаи қонунҳо дар худуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020» // Садои мардум. 29 январи соли 2021. № 12 (4274). – С. 4.

постсоветских стран//Евразийский юридический журнал. 2020. № 4 (143). – С. 56-57

9. Абдуллоев П.С. Особенности развития международного сотрудничества в сфере уголовного процесса на постсоветском пространстве: формирование и институциональная перспектива//Государство и право. 2017. № 6. – С. 42-51.

10. Абдуллоев П.С. Передача лиц, осужденных к лишению свободы, для отбывания наказания из международных уголовных судебных органов в государство в рамках уголовного процесса постсоветских стран //Уголовная юстиция. 2020. № 15. – С. 92-96.

11. Абдуллоев П.С. Понятие выдачи лиц в рамках международного сотрудничества по уголовным делам в постсоветских странах//Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2017. № 1. – С. 80-92

12. Абдуллоев П.С. Правовая природа и виды выдачи лиц в рамках международного сотрудничества в уголовно-процессуальной сфере постсоветских государств// Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2019. № 6. – С. 13-29

13. Абдуллоев П.С. Процессуальные условия передачи осужденного к лишению свободы для отбывания наказания в иностранном государстве на примере постсоветских стран // Вестник Саратовской государственной юридической академии. 2020. № 4 (135). – С. 111-114.

14. Абдуллоев П.С. Становление и развитие института международно-правовой помощи по уголовным делам// Вестник Таджикского национального университета. 2014. № 3-3. – С. 127-134

15. Абдуллоев П.С. Упрощенный порядок выдачи лиц по уголовным делам при международном сотрудничестве (на примере постсоветских государств) //Государство и право. 2020. № 8. – С. 55-64

16. Абдуллоев П.С. Формирование института передачи уголовного судопроизводства в рамках международного сотрудничества на постсоветском пространстве // Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2015. № 6. – С. 76-88.

17. Абдуллоев П.С. Эволюция модели выдачи лиц в рамках международного сотрудничества по уголовным делам// Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2018. № 1. – С. 44-53

18. Абдуллоев П.С. Экстрадиция: что нужно знать о принципах выдачи лиц в странах бывшего СССР // Уголовный процесс. 2018. № 11 (167). – С. 78-85

19. Абдуллоев П.С. Юридическая сила доказательств в сфере уголовного процесса, полученных на территории иностранного государства // Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2012. № 5. – С. 95-106.

20. Абдуллоев П.С., Махмудов И.Т. Правовые основы международного сотрудничества по уголовным делам Генеральной прокуратуры Республики Таджикистан //Пробелы в Российском законодательстве. 2015. № 6. – С. 114.

21. Абдуллоев П.С.Международно-правовая помощь при проверке доказательств по уголовным делам// Законодательство. 2013. № 10. С. 81-87
22. Дадабоев А.С. Истиқолият ва таҳқими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура //Қонуният (маҷаллаи илмию амалий ва назариявии Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон). Душанбе, 2012. № 3. (нашри маҳсус). – С. 68.
23. Искандаров З.Х. Применени международно-правовых актов в уголовном процессе Республики Таджикистан. – Душанбе, 2009. – 128 с.
24. Маҳмудов И.Т. Ҳамкориҳои байналмилалии мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ баҳшида ба Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018- 2028», «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ», «140- солагии Қаҳрамони Тоҷикистон Садриддин Айнӣ» ва «70-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон». – Душанбе. ДМТ.2018. – С. 423
25. Маҳмудзода М.М. Таҳқими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқолият // Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибистикӯлии қишвар. – Душанбе, 2017. ҶДММ "Орбита". – С.99-105
26. Нақши мақомоти прокуратураи Тоҷикистон дар давраи соҳибистикӯлии қишвар. – Душанбе, ҶДММ "Орбита". 2017. – 294 сах. (зери таҳрири Прокурори генералии Ҷумҳури Тоҷикистон, генерал-полковники аддия Раҳмон Ю.А.)
27. Раҳмон. Ю.А. Назорати прокурорӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: Ирфон, 2019. – 390 сах.
28. Ҳисботи Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон Раҳмон Юсуф Аҳмадзод ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати риояи дақиқ ва ичрои якхелаи қонунҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2017» / рӯзномаи Садои мардум аз 22 феврали соли 2018, № 23 (3817).С.2-3.
29. Ҳисботи Прокурори Генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати риояи дақиқ ва ичрои якхелаи қонунҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018» // рӯзномаи Садои мардум аз 2 марта соли 2019,№ 35-36 (3985-3986)
30. Ҳисботи Прокурори Генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати риояи дақиқ ва ичрои якхелаи қонунҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2019» // рӯзномаи Садои мардум аз 21 марта соли 2020, № 36-37 (4142-4143)
31. Ҳисботи Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати риояи дақиқ ва ичрои якхелаи қонунҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020» // Садои мардум. 29 январи соли 2021. № 12 (4274). – С. 4.
32. Ҳамкориҳои байналмилалии мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Васоити иттилоотию таҳлилий. – Душанбе, 2019. – 560 с.

**ҲАМКОРИИ МУФАТТИШ БО КОРМАНДОНИ ОПЕРАТИВӢ-
ЧУСТУЧУЙ БО МАҚСАДИ ИСТИФОДАИ НАТИҶАХОИ
ФАҶОЛИЯТИ ОНҲО ДАР МУРОФИАИ ЧИНОЯТӢ**

Аҳмадов М.С.,
 асистенти кафедраи криминалистика
 ва экспертизи судии факултети
 ҳуқуқшиносии ДМТ
 Тел.: (+992) 985759191
 E-mail: muhammad_62@mail.ru

Роҳбари илмӣ: Назаров А.К., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Муқарриз: Қодирзода Д.С., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Фишурда: Дар мақолаи мазкур масъалаҳои ҳамкории мақомоти амаликунандаи фаҷолияти оперативӣ-чустучуй бо мақомоти тафтишӣ бо мақсади истифодаи натиҷаҳои фаҷолияти оперативӣ-чустучуй дар мурофиаи чиноятӣ, шартҳои истифодаи натиҷаҳои фаҷолияти оперативӣ-чустучуй дар тафтишот, баҳодиҳии ин натиҷаҳо аз ҷониби муфаттиш ва инчунин барасмиятдарории онҳо дар мурофиаи чиноятӣ барои оғози парванаи чиноятӣ баррасӣ гардидааст.

Калидвожаҳо: мақомот, фаҷолияти оперативӣ-чустучуй, тафтишот, мурофиаи чиноятӣ, муфаттиш, истифода, натиҷаҳо, ҷорабиниҳои оперативӣ-чустучуй, баҳодиҳӣ ва барасмиятдарорӣ.

**ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СЛЕДОВАТЕЛЯ С ОПЕРАТИВНЫМИ
РАБОТНИКАМИ В ЦЕЛЯХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ
(МАТЕРИАЛОВ) ИХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ**

Аҳмадов М.С.,
 асистент кафедры криминалистика и
 судебной экспертизы юридического
 факультета ТНУ
 Тел.: (+992) 985759191
 E-mail: muhammad_62@mail.ru

Научный руководитель: Назаров А.К., доктор юридических наук, доцент
Рецензент: Кодирзода Д.С., кандидат юридических наук, доцент

Аннотация: В данной статье рассмотрены вопросы сотрудничества органов оперативно-розыскной деятельности с следственными органами в целях использования результатов оперативно-розыскной деятельности в уголовном судопроизводстве. Условия использования результатов оперативно-розыскной деятельности в расследовании, оценки этих

результатов следователем, а также их оформления в уголовном судопроизводстве, их использование в качестве доказательств по уголовному делу.

Ключевые слова: органы, оперативно-розыскная, деятельность, расследование, уголовное производство, следователь, результат, использование, результаты, оперативно-розыскные мероприятия, оценка и оформление

INTERACTION OF THE INVESTIGATOR WITH OPERATIONAL UNITS EMPLOYEES TO USE THE RESULTS (MATERIALS) OF THEIR ACTIVITIES IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Ahmadov M.S.,

applicant of the Department of Criminalistics and Forensic Expertise, Faculty of Law, TNU

Phone: (+992) 985759191

E-mail: muhammad_62@mail.ru

Scientific adviser: Nazarov A.Q., doctor of science in law, docent

Reviewer: Qodirzoda D.S., candidate of science in law, docent

Annotation: This article discusses the issues of cooperation of the bodies of operational-search activity with the investigative authorities in order to use the results of operational-search activities in criminal proceedings, Conditions for the use of the results of operational-search activities in the investigation, the assessment of these results by the investigator, as well as their registration in criminal proceedings, their use as evidence in a criminal case.

Key words: bodies, operational-investigative, activity, investigation, criminal proceedings, the investigator, results, using the results of operational-investigative activities, assessment and design.

Бо мақсади мубориза бо чинояткорӣ, мақомоти ваколатдори давлатӣ аз усулҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӯй (минбаъд - ФОЧ) васеъ истифода мебаранд. Маълумотҳои дар натиҷаи ин фаъолият бадастомада ба сифати асоси эътирофи далелҳо аз рӯи парвандаи чиноятӣ хизмат менамоянд.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти оперативӣ-чустучӯй» (минбаъд – Қонун дар бораи ФОЧ) ва Кодекси мурофиаи чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - КМЧ) имконияти дар мурофиаи чиноятӣ истифода бурдани натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӯй пешбинӣ шудааст³²². Истифодаи онҳо дар мурофиаи чиноятӣ ба таври сари вақт ошкор кардан, пурра, ҳаматарафа ва объективона тафтиш

³²² Қонуни ҔТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-чустучӯй” аз 25 марта с. 2011 [Захираи электронӣ]. www.mmk.tj. (санаси муроҷиат 18. 03. 2020);

намудани чиноятҳо, баҳусус чиноятҳои маҳсусан вазнин ва чиноятҳое, ки бо роҳи пинҳонӣ содир мешаванд, ба монанди одамкӯшӣ бо маслиҳати пешакӣ, амалҳои террористӣ, гирифтани пора, муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ва ғайраро таъмин менамояд.

Чунин чиноятҳоро танҳо тавассути амалҳои тафтишӣ натанҳо пешгирий, балки баъзан ошкор кардан ғайриимкон мебошад.

Зарурати фаъолияти якҷояи муфаттиш ва кормандони мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-чустучӯй пеш аз ҳама ба талаботи қонунгузории мурофиаи чиноятӣ, ки аз як тараф мақсади ягонаи фаъолияти мақомоти зикршударо муқаррар менамояд ва аз тарафи дигар ба онҳо салоҳияти муҳталиф медиҳад, асос меёбад. Масъалаҳои ҳамкорӣ инҷунийн барои он ба вучӯд меоянд, ки муфаттиш ва кормандони оперативӣ намояндагони соҳторҳои (ё ин ки мақомоти давлатӣ)-и гуногун мебошанд, фаъолияти онҳо тавассути санадҳои муҳталифи қонунгузорӣ ва зериқонунӣ ба танзим дароварда мешавад.

Таҳти мағҳуми ҳамкории муфаттиш ва кормандони оперативӣ-чустучӯй мувофиқаи тарафайни фаъолияти онҳо, ҳалли муштараки вазифаҳои алоҳида, ки барои расидан ба мақсади умумӣ равона гардидаанд, фахмида мешавад. Мақсади ҳамкорӣ ошкор ва тафтиши чиноятҳо мебошад. Моҳияти ҳамкории субъектони ишорашуда аломатҳоеро мекушояд, ки ин ҷараёнро тавсиф менамоянд. Аломати якуми ҳамкории субъектони мазкур хусусияти маърифатии он мебошад. Муфаттиш ва кормандони мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-чустучӯй ҳангоми ҳамкории муштарак чиноятҳоеро дарк менамоянд, ки дар замони гузашта содир шудаанд. Аломати дуюми ҳамкорӣ, ки бевосита аз аломати якум маншаъ мегирад, хусусияти муташаккилонаи он мебошад. Ошкор ва тафтиши чиноят натиҷаи меҳнати гурӯҳи калони кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мебошад. Мавқеи маҳсусро дар ин фаъолият муфаттиш ишғол менамояд, ки аз рӯи вазъи мурофиавии худ роҳбари гуруҳ дар ошкор ва тафтиши чиноятҳо ба ҳисоб меравад. Барои ин намуди ҳамкорӣ хусусияти бовариқунонӣ (тасдиқунонӣ) хос мебошад. Дар ҳама ҳолатҳо чунин ҳамкорӣ дар худ амалҳоеро фаро мегирад, ки ба мустаҳкамнамой, бовариҳосилқунонӣ ба фактҳои дар рафти даркнамой бадастомада равона гардидааст.³²³

Самаранокии ҳамкории муфаттиш ва кормандони мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-чустучӯй аз сифати натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӯй вобастагӣ дорад, ки барои истифодабарӣ дар мурофиаи чиноятӣ ва самтҳои дигари мақсаднок пешниҳод карда мешаванд.

Натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӯй дар мурофиаи чиноятӣ бо мақсадҳои гуногун истифода шуда метавонанд.

³²³ Раҳимзода Р.Ҳ. Фаъолияти оперативӣ-чустучӯй зери таҳрири Душанбе 2014с саҳ. 227-281;

Якум, дар асоси онҳо дар як қатор ҳолатҳо масъалаи оғоз намудани парвандаи чиноятӣ ҳал карда мешавад. Дар ин ҳолатҳо онҳо ба сифати асосҳо барои оғоз намудани парвандаи чиноятӣ баромад менамоянд. Нисбати чунин маводҳо талаботи маҳсус мӯқаррар карда мешавад. Онҳо бояд иттилооти кофие дошта бошанд, ки ба аломатҳои чиноят ишора менамоянд:

- иттилоот дар хусуси он, ки дар кучо, кай, аз тарафи кӣ, дар кадом шароит ва ҳангоми иҷрои кадом чорабиниҳои оперативӣ-чустуҷӯй онҳо ба даст омадаанд;
- кадом аломатҳои чиноятҳо ошкор гардидаанд;
- иттилоот дар хусуси шахсоне, ки онро содир намудаанд ё дар хусуси шоҳидон;
- дар бораи ҷойи пайдошавии пайҳои чиноят ва ҷораҳои доир ба нигоҳдории онҳо андешидашуда;
- дар хусуси ашёҳо ва ҳӯҷатҳои дар рафти чорабиниҳои оперативӣ-чустуҷӯй бадастомада, ки далел шуда метавонанд;
- дар бораи ҳама гуна фактҳо ва ҳолатҳо, ки барои қабули қарор дар бораи оғоз намудани парвандаи чиноятӣ ва муайян кардани маҷмӯи амалҳои таъхирназари тафтишӣ аҳамият доранд.³²⁴

Иттилооте, ки дар натиҷаҳои пешниҳодшудаи фаъолияти оперативӣ-чустуҷӯй мавҷуданд, бояд барои хулосаи асоснок баровардан дар хусуси мавҷудияти ҳодиса ва зиддиҳуқуқӣ будани он имконият диханд.

Натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-чустуҷӯй метавонад барои мақсадҳои омода намудан ва анҷом додани амалҳои тафтишӣ ва дигар ҳаракатҳои мурофиавӣ пешниҳод карда шаванд. Дар ин ҳолат онҳо бояд иттилооти зеринро фаро гиранд:

- дар бораи шахсоне, ки аз мақомоти тафтиши пешакӣ пинҳон мешаванд, чунин нияту мақсад доранд ва ё аз ҷазои чиноятӣ саркашӣ менамоянд;
- дар хусуси манбаҳои далелҳо, шахсоне, ки ба онҳо ҳолатҳо ва фактҳои барои мӯқаррар намудани ҳақиқат аз рӯи парвандаи чиноятӣ аҳамиятдошта маълум мебошанд;
- дар бораи ҷойи пайдо шудани олотҳо, воситаҳо ва пайҳои содиршавии чиноят, пул ва молу мулке, ки бо роҳи содиркунии чиноят ба даст омадаанд, ашёҳо ва ҳӯҷатҳое, ки бо ҳолатҳои таҳти исботкуни қарордошта алоқаманд мебошанд;
- дар бораи робитаҳои хешу таборӣ, корӣ ва дигар робитаҳои шахсоне, ки дар содир намудани чиноят даст доранд; оид ба молу мулки ғайриманқул, амонатҳо дар бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии молиявии

³²⁴ Танкевич О.В. Отдельные вопросы деятельности оперативно-розыскных подразделений по взаимодействию со следствием при раскрытии и расследовании преступлений // Проблемы правоприменительной деятельности в Республике Кыргызстан: Материалы resp. науч. Конф., 28-29 марта 2003 г., Гродно. В 2 ч. Ч.2. / Отв. ред. Р.Н. Ключко. – Гродно: ГрГУ, 2003. – 223 с.;

ғайрибонкии онҳо, аз ҷумла берун аз Ҷумҳурии Тоҷикистон, воситаҳои нақлиёт, дар хусуси ҷойи ҷойгиршавии шаҳсон ва молу мулки зикршуда;

- дар бораи мавҷудияти молу мулки дигар, ки эҳтимол ба он ҳабс гузошта шуда бошад;

- дар бораи шаҳсони ҳуқуқӣ, муассисон, иштирокчиён ва ё моликон, ки молу мулки онҳо ба шаҳрвандони дар содир намудани ҷиноят дастдошта, хешу табор ва шаҳсони ваколатдори онҳо тааллуқ дорад;

- дар хусуси мутобиқати сатҳи зиндагӣ ба қисми ҳарҷу сарфи буҷети оиласӣ, сафарҳои ҳориҷӣ.³²⁵

Илова бар ин, натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй ҳамчунин иттилоотеро фаро гирифта метавонанд, ки имкон медиҳанд амсилаи психологии шаҳсони дар содир намудани ҷиноят дастдошта барои муайян кардани тактикаи гузаронидани ҳаракатҳои тафтишӣ муқаррар карда шавад.

Қаблан дар адабиётҳо нуқтаи назар дар хусуси тартиби истифодаи натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй дар мурофиаи ҷиноятӣ ба сифати сарчашмаи далелҳое, ки онро шартан ба марҳилаҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст, иброз мегардид:

- пешниҳод намудани натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй ба мақомоти таҳқиқу муфаттиш;

- тафтиши қонунӣ будани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯй, ки дар ҷараёни гузаронидани онҳо натиҷаҳои пешниҳодшуда ба даст омадаанд;

- дар мурофиаи ҷиноятӣ ба сифати сарчашмаи далелҳо истифода бурдани натиҷаҳои пешниҳодшудаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй.³²⁶

Дар марҳилаи пешниҳоди ташабbus дар гирифтани натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй аз тарафи мақомоти таҳқиқу тафтишӣ метавонад муқаррароти м. 86 КМҔ ба асос гирифта шавад. Инчунин ташабbusи пешниҳоди натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй ба мақомоти таъқиби ҷиноятӣ метавонад аз мақомоте содир гардад, ки ин фаъолиятро амалӣ менамояд.

Таҳти пешниҳоди натиҷаҳо аз тарафи воҳидҳои оперативӣ-ҷустуҷӯй ба мақомоти пешбарандаи таҳқиқу тафтишӣ дар асоси қарор, аз ҷумла пешниҳоди ҳуҷҷатҳои оперативӣ-хизматӣ барои ба маводҳои парвандаи ҷиноятӣ замима кардан ё ин ки барои тафтиш ва баҳодиҳии онҳо, инчунин нигоҳдорӣ мутобиқи қоидаҳои муқарраршуда фаҳмида мешавад.

Шакли ошкорои пешниҳоди натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй ва тартиби қабули онҳо дар КМҔ ҶТ ва Қонуни ҶТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй” танзими худро ёфтаанд³²⁷³²⁸.

³²⁵ Танкевич О.В. Отдельные вопросы деятельности оперативно-розыскных подразделений по взаимодействию со следствием при раскрытии и расследовании преступлений // Проблемы правоприменительной деятельности в Республике Кыргызстан: Материалы респ. науч. Конф., 28-29 марта 2003 г., Гродно. В 2 ч. Ч.2. / Отв. ред. Р.Н. Ключко. – Гродно: ГрГУ, 2003. – 223 с.;

³²⁶ Оперативно-розыскная деятельность и уголовный процесс. Учебно-практическое пособие. М., 2002. – 86 с.;

Аммо дар Қонуни ҶТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-чустучӯй” аз 25 марта 2011 сол дар хусуси ҳуҷҷатҳои оперативӣ-хизматӣ, ки натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучуриро инъикос менамоянд, ҳеч чиз гуфта нашудааст. Аз ин бар меояд, ки дар фаъолияти оперативӣ-чустучӯй тамоми шаклҳои қайди иттилооти ҷамъоваришуда (вербалӣ (шифоҳӣ), нақшавӣ, ашёй ва намунавӣ), инчунин комбинатсияи мухталифи онҳо истифода бурда мешавад. Ҳамин тавр, иттилооти дар рафти гузаронидани ҷорабинихои оперативӣ-чустучӯй бадастомада, дар маводҳои зерин мустаҳкам шуда метавонанд:

- дар ҳуҷҷатҳои оперативӣ-хизматӣ (баёнот, маълумотнома, ахборот, санад, ҳисбот ва м.и.), ки аз тарафи шахсони анҷомдиҳандай ин ҷорабинихо тартиб дода шудаанд, инчунин объектҳои ба ин сарчашмаҳои ҳаттӣ замимагардида;
- дар воситаҳои техникии қайду сабт (дар маводҳои сабти фото, кино, видео, аудио, овозҳо ва ф.);
- дар баёнотҳои шахсоне, ки дар ҷорабинихои оперативӣ-чустучӯй иштирок менамоянд;
- дар паёмҳои сарчашмаҳои маҳфӣ.³²⁹

Шиносой бо ҳуҷҷатҳои оперативӣ-хизматӣ имкон медиҳад мутобиқати маводҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӯй ба шароитҳое, ки барои ҳалли масъалаи қонунигардонии онҳо дар мурофиаи ҷиноятӣ зарур мебошанд, муқаррар карда шавад.

Пешниҳоди маводҳо дар ҳуд инҳоро фаро мегирад:

- қабули қарор дар хусуси таҳвили маводҳо ба мақомоти пешбарандай мурофиаи ҷиноятӣ, ки дар он бояд ҳуҷҷатҳои оперативӣ-хизматӣ ва ашёҳову ҳуҷҷатҳое номбар карда шаванд, ки ҳангоми амалисозии ҷорабинихои оперативӣ-чустучӯй ба даст омадаанд ва метавонанд сабаб ва асос барои оғоз намудани парвандай ҷиноятӣ, сарчашмаҳои далелҳо бошанд ё ин ки ҳолатҳоеро муқаррар созанд, ки ба предмети исботкунӣ дохиланд ё ин ки дар ташаккули дигар далелҳо мусоидат менамоянд;
- барасмиятдарории ҳуҷҷати ҳамроҳиқунанда ва таҳвили амалии маводҳо: муросилоти почта, дастӣ ё ин ки бо тарзи дигар таҳвил додан.

Дар қарор оид ба пешниҳоди натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӯй бояд инҳо инъикос ёбанд: номи ҷорабинии оперативӣ-чустучӯй, ки дар натиҷаи он маводҳои пешниҳодшаванда ба даст омадаанд; дар рафти ҷорабинихои оперативӣ-чустучӯй маҳз қадом маълумотҳо ба даст омадаанд; аз тарафи кӣ ба даст оварда шудаанд, яъне кӣ ҷорабинихои оперативӣ-чустучуриро гузаронид ва кӣ дар он иштирок намуд (корманди

³²⁷ Қонуни ҟТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-чустучӯй” аз 25 марта 2011 сол таҳти №687 м.11

³²⁸ Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон 3 декабря соли 2009 № 564. моддаҳои 72,84,86

³²⁹ Оперативно-розыскная деятельность и уголовный процесс. Учебно-практическое пособие. М., 2002. – 11 с.;

мақомоти оперативӣ, инчунин шахсоне, ки ба ў мусоидат намуданд); дар кадом шароит чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯй гузаронида шудаанд; худи факти пешниҳоди ашё ё ҳуҷҷат (мазмуни он, ки мансубияти онро ба парванда муайян мекунад); ба таври дақиқ ишора намудани тавсифоти воситаҳои техникӣ, агар онҳо дар рафти чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯй истифода шуда бошанд (ин пеш аз ҳама, дар ҳолатҳое лозим аст, вақте ки дар ҷараёни тафтишот зарурати гуш кардан ё ин ки фитаҳои аудио ва видеой тавассути дастгоҳҳои техникӣ ба миён меояд); пешниҳод дар бораи он, ки маводҳои пешниҳодшуда дар мурофиаи ҷиноятӣ бо кадом тарз истифода бурда шаванд (истифодабарӣ ба сифати сабабҳо ва асосҳои оғоз намудани парвандai ҷиноятӣ, омоданамоӣ ва анҷомдиҳии ҳаракатҳои тафтишӣ ва дигар ҳаракатҳои мурофиавӣ, истифодабарӣ ба сифати исботкунӣ аз рӯи парвандai ҷиноятӣ); иттилоот дар хусуси имконияти истифодабарии шахсони мушаххас, ки дар чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯй, гузаронидани ҳаракатҳои тафтишӣ (нишон дода шавад, ки маҳз кадом ҳаракатҳо) иштирок намудаанд, инчунин дар бораи ҷораҳои пешбинишудаи ҳимояи ин шахсон; пешниҳод оиди ба парвандai ҷиноятӣ замима кардани маводҳои пешниҳодшаванд.

Ба қарор ҳуҷҷатҳои оперативӣ-хизматие, ки натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуиро инъикос менамоянд, инчунин дигар ашёҳо ва ҳуҷҷатҳо замима карда мешаванд.

Худи факти пешниҳоди маводҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй маъни ба низоми далелҳо ҷорӣ намудани онҳоро надорад. Марҳилаи дуюми қонунигардонии натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй дар мурофиаи ҷиноятӣ, амали муфаттиш оид ба тафтиш ва баҳодиҳии онҳоро дар бар мегирад. Дар ин маврид, сухан на дар хусуси анҷомдиҳии амалҳои мушаххаси мурофиавӣ, балки дар хусуси тафтиши мувофиқати онҳо ба Қонуни ҶТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй” меравад. Ҳангоми тафтиши қонунӣ будани анҷомдиҳии чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯй муфаттишро зарур меояд, мұътақид шавад, ки онҳо мутобиқи қонунгузории танзимкунандай фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй анҷом дода шудаанд.

Дар ҷараёни амалисозии чунин тафтиш муфаттишро зарур меояд, ки ба ҳолатҳои зерин таваҷҷӯҳи бештар зоҳир намояд:

а) оё дар Қонуни фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй чорабиниҳое, ки дар натиҷаи гузаронидани онҳо маводҳои пешниҳодшуда ба даст оварда шудаанд, пешбинӣ шудааст. Дар доираи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй танҳо ҳамон чорабиниҳое амалӣ шуда метавонанд, ки номѓӯи онҳо дар Қонуни мазкур пешбинӣ шудааст;

б) оё чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯй аз тарафи воҳиди мақомоти оперативие гузаронида шудааст, ки вай ваколатдор мебошад. Дар моддаҳои 6 ва 13 Қонуни ҟТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй”

номгүй мақомоте, ки ҳуқуқи амалисозии чорабиниҳои оперативӣ-чустучуридоранд, пешбинӣ гардидааст;

в) оё чорабиниҳои оперативӣ-чустучуӣ барои ноил шудан ба он мақсадҳо ва ҳалли он вазифаҳое, ки дар қонун муқаррар шудаанд, гузаронида шудаанд? Фаъолияти оперативӣ-чустучуӣ барои ҳалли вазифаҳое, ки дар Қонуни ҶТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-чустучуӣ” пешбинӣ нашудаанд, иҷозат дода намешавад³³⁰;

г) оё барои гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-чустучуӣ асосҳои гузаронидани ин чорабиниҳо мавҷуд буданд ё не?

Вайрон намудани талаботҳои зикршуда натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучуриро беътибор сохта, боиси манъи истифодай онҳо дар ҷараёни исботкунӣ мегардад.

Натиҷаи мусбии тафтиши дар боло зикршуда имкон медиҳад дар хусуси имконпазирии дар тафтиши парвандаи ҷиноятӣ ба сифати сарчашмаи далелҳо истифода бурдани маводҳои фаъолияти оперативӣ-чустучуӣ қарор қабул карда шавад. Дар ин сурат, дар бораи ба парвандаи ҷиноятӣ замима кардани маводҳои фаъолияти оперативӣ-чустучуӣ қарор бароварда мешавад.

Минбаъд натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучуӣ бояд тафтиш гардида, қонунӣ будани онҳо бо қонунгузории мурофиавии ҷиноятӣ ва қонунгузории фаъолияти оперативӣ-чустучуӣ мустаҳкам карда шаванд ва танҳо дар ин маврид онҳо ба сифати далелҳои дар мурофиаи ҷиноятӣ эътироф мешаванд.³³¹

Марҳилаи мазкур, ки ҳаракатҳои мурофиавиро фаро мегирад, аз унсурҳои зерин иборат мебошад:

- мустаҳкамнамоии мурофиавии натиҷаҳои бадастомадаи фаъолияти оперативӣ-чустучуӣ аз тарафи муфаттиш;
- тафтиши натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучуӣ бо ёрии воситаҳо ва тарзҳои мурофиавӣ;
- эътирофи аҳамияти исботкуни маводҳои фаъолияти оперативӣ-чустучуӣ.

Масалан, агар аз тарафи муфаттиш сабтҳои овозӣ ва видеоии бо гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-чустучуӣ бадастомада пешниҳод карда шаванд, пас бояд ҳаракатҳои зерин анҷом дода шаванд:

1) сабтҳои овозӣ ва видеой мутобиқи меъёрҳои Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ гӯш ва тамошо карда шаванд;

³³⁰ Қонуни ҶТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-чустучуӣ” аз 25 марта с. 2011 [Захираи электронӣ]. www.mmk.tj. (санай муроҷиат 18. 03. 2020) м.6;

³³¹ Танкевич О.В. Отдельные вопросы деятельности оперативно-розыскных подразделений по взаимодействию со следствием при раскрытии и расследовании преступлений // Проблемы правоприменительной деятельности в Республике Кыргызстан: Материалы респ. науч. Конф., 28-29 марта 2003 г., Гродно. В 2 ч. Ч.2. / Отв. ред. Р.Н. Ключко. – Гродно: ГрГУ, 2003. – 119 с.;

2) шахсоне, ки сабти аудио ва ё видеоро анҷом додаанд, ба сифати шоҳид аз рӯи ҳолатҳои сабт пурсида шаванд;

3) дар бораи ба сифати далели моддӣ аз рӯи парвандаи ҷиноятӣ замима намудани сабтҳои аудио ва видео протокол тартиб дода шавад.

Дар тамоми ҳуҷҷатҳои дар боло ишорашуда, ки аз тарафи кормандони мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй ва муфаттиш тартиб дода шудаанд, ба таври ҳатмӣ тамоми мушаҳҳасоти воситаҳои техникии истифодашуда қайд карда мешавад.

Расмиёти қонунигардонии ҷиночаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй дар мурофиаи ҷиноятӣ ҳамкории муфаттиш ва кормандони оперативиро дар тамоми марҳилаҳои дар боло баррасигардида талаб менамояд. Анҷомдиҳии тафтиш ва баҳодиҳии маводҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй аз рӯи нақшай дар боло пешниҳодшуда, эътирофи таалуқият, ҷоизият ва саҳехияти онҳо имконияти истифодаи онҳоро дар исботкунӣ аз рӯи парвандаи ҷиноятӣ таъмин менамояд.

Адабиёт:

1. Қонуни ҶТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй” аз 25 марта с. 2011 [Захираи электронӣ]. www.mmk.tj. (санаи муроҷиат 18. 03. 2020);
2. Кодекси мурофиавии ҷиноятии ҔТ аз 3 декабря с. 2009 [Захираи электронӣ]. www.mmk.tj. (санаи муроҷиат 18. 03. 2019);
3. Раҳимзода Р.Ҳ. Фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй зери таҳрири Душанбе 2014с саҳ. 227-281;
4. Хлус А.М. Этапы легализации материалов оперативно-розыскной деятельности в процессе расследования уголовных дел / А. М. Хлус // Вести Института современных знаний. – 2002. – № 3-4. – 125с.;
5. Оперативно-розыскная деятельность и уголовный процесс. Учебно-практическое пособие. М., 2002. – 86 с.;
6. Танкевич О.В. Отдельные вопросы деятельности оперативно-розыскных подразделений по взаимодействию со следствием при раскрытии и расследовании преступлений // Проблемы правоприменительной деятельности в Республике Кыргызстан: Материалы респ. науч. Конф., 28-29 марта 2003 г., Гродно. В 2 ч. Ч.2. / Отв. ред. Р.Н. Ключко. – Гродно: ГрГУ, 2003. – 223 с.;
7. Дворкин А.И., Самойлов Ю.М., Исаенко В.Н., Ризаев А.Ш. Расследование похищения человека: Методическое пособие. – М., 2000. – 112 с.;

**КРИМИНАЛИСТИКА; ФАҶОЛИЯТИ СУДӢ-ЭКСПЕРТӢ;
ФАҶОЛИЯТИ ОПЕРАТИВӢ-ЧУСТУҶӢ (ИХТИСОС: 12.00.12) –
КРИМИНАЛИСТИКА; СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНАЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.12)**

МЕХАНИЗМ ОБРАЗОВАНИЕ СЛЕДОВ НА ПУЛИ И ГИЛЬЗЫ

Назаров Аваз Кувватович,

кандидат юридических наук, доцент,
заведующий кафедрой криминалистики
и судебно-экспертной деятельности
юридического факультета Таджикского
национального университета

Тел.: (372) 21 7711

E-mail: avazjonn@mail.ru

Аннотация: В данной статье рассматривается проблемы механизма образования следов на пули и гильзы. Особое внимание обращается на то, что оружие применяется при совершение некоторых видов преступление и экспертам приходится выяснить признаки и следов оружия на пули и гильзы. Традиционно в криминалистике принято подразделят процесс выстрела на три стадии: первое стадия – это заряжение оружия, вторая стадия выстрел и третья стадия извлечение из патронника стреляной гильзы. Во всех стадиях могут образоваться следы выстрела, поэтому механизм их образования необходимо рассматривать вместе с механизмом выстрела. Все указанные следы могут быть обнаружены на месте происшествия. Осмотр и изучение их самим следователем или при содействии специалиста позволяют выяснить обстоятельства, помогающие раскрыть преступление. Обнаружение их и осмотр должны быть соответствующим образом процессуально и технический оформлены

Ключевые слова: Криминалистика, баллистика, экспертиза, огнестрельного оружия, заряжение, выстрел, патрон, картечи, дробь, следы, механизм образования.

МЕХАНИЗМИ БАВУЧУДОИИ ПАЙҲО ДАР ТИР ВА ГИЛЗАҲО

Назаров Аваз Кувватович,

номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент,
мудири кафедраи криминалистика ва
фаҷолияти судӣ-экспертии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Тел.: (372) 21 7711

E-mail: avazjonn@mail.ru

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи масъалаҳои механизми ба вучудоии пайҳо дар тир ва гилзаҳо меравад. Диққати маҳсус ба он дода шудааст, ки силоҳ дар раванди содир намудани баъзе намудҳои чиноятҳо истифода карда мешавад ва дар ин асно коршиносонро вазифадор месозад, ки пайҳои тири парондашударо дар гилзаҳо ва тирҳо муайян созад. Дар илми криминалистика раванди тирпаронданро ба се давраи муайян тақсим карда шудааст: давраи аввал ин фаъол гардонии силоҳ мебошад, давраи дуюм парондани тир ва давраи сеюм аз тирдон берун шудани гилзai парондашуда мебошад. Дар ҳамаи давраҳо мумкинаст пайҳои тирпарони бавучуд ояд, аз ин рӯ механизми ба вучудомадани пайро бояд дар як маврид бо механизми тирпарони дида баромада шавад. Тамоми пайҳо мумкинаст дар ҷои ҳодиса ёфт кара шаванд. Аз назаргузаронии ва таҳқиқи онҳо аз тарафи муфаттиш ва ё бо ёрии мутахассис ба муайян кардани ҳолатҳое ки барои ошкор кардани чиноят мусоидаткунанда имконият медиҳанд. Аз назаргузаронии пайҳои номбурда бояд мутобики ба қоидаҳои мурофиави ва техники криминалисти ба расмият дароварда шаванд.

Калидвожаҳо: Криминалистика, баллистика, экспертиза, силоҳи оташфишон, фаъол гардони, тирпарони, патрон, сочма, пайҳо, механизми бавучудоӣ.

MECHANISM OF TRACE FORMATION ON BULLETS AND CASES

Nazarov Avaz Kuvvatovich,

candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Criminalistics and Forensic Activity of the Law Faculty of the Tajik National University

Phone: (372) 21 7711

E-mail: avazjonn@mail.ru

Annotation: This article deals with the problems of the mechanism of formation of traces on bullets and cartridges. Special attention is drawn to the fact that weapons are used in the commission of certain types of crime and experts have to find out the signs and traces of weapons on bullets and casings. Traditionally, in criminology, it is customary to divide the process of firing into three stages: the first stage is the loading of weapons, the second stage is the shot and the third stage is the extraction of the spent cartridge case from the chamber. In all stages, traces of a shot can be formed, so the mechanism of their formation must be considered together with the mechanism of the shot. All these traces can be found at the scene of the accident. Inspection and study of them by the investigator or with the assistance of a specialist allow you to find out the circumstances that help solve the crime. Their detection and inspection should be appropriately procedural and technically designed.

Keywords: Criminalistics, ballistics, examination, of firearms. charging shot, cartridge, buckshot, the fraction, mechanism of education.

За последнее время криминалистика продвинулась вперед в увеличении арсенала своих методов, в основном за счет средств практического действия, оказавшихся вместе с тем в положении, когда для дальнейшего движения вперед потребовалось расширения такого важного элемента развития, как теория и практика судебно баллистического экспертизы. Важное место в судебной экспертизы занимает судебно-баллистическая экспертиза.

Применение ручного огнестрельного оружия при совершении преступлений сопровождается образованием на месте преступлений, находящихся на нем предметах, а также в используемых оружии и боеприпасах специфических следов, которые в криминалистике называются следами выстрела.

Разработкой методов и средств обнаружение и исследование следов выстрела занимается судебная баллистика. Научно технические приемы и средства исследования судебно-баллистических объектов позволят установить ряд важных обстоятельств, которые помогают обнаружить притупление, выявить виновных и условия, способствовавшие совершению преступления.

Разрабатывая приемы и средства обнаружения и исследования судебно баллистических объектов, криминалистика использует данные военной науки- баллистики, на основе которых решает свои специфические проблемы идентификации и установления групповой принадлежности огнестрельного оружия по следам на пулях и гильзах, определяется принадлежности объекта к огнестрельному оружию, установления пригодности его к стрельбе, определения по следам выстрела расстояния, с которого он был произведен, механизма образования пробоин в пораженном объекте. При исследовании судебно баллистических объектов, например остаток пороха, пыжей или заменителей, дроби, могут быть, использованы отдельные химические и физические методы.

В науке криминалистике обычно под понятием баллистике понимается как отрасль криминалистике или точнее как отрасль техники криминалистике которое изучает закономерности возникновение следы использование огнестрельного оружия, боеприпасы, кроме того изучение закономерности возникновение, собирание и исследование огнестрельного оружия и боеприпасов. По поводу понятие криминалистическое баллистики имеется много однородных позиций у авторов. Пантилеев И. Ф. отмечает, что «судебная баллистика это отрасль криминалистической техники изучающая ручное огнестрельное оружие, боеприпасы к нему, следы выстрела как вещественные доказательства по уголовным делам». Аналогичную позицию поддерживают и другие авторы науки о криминалистике. Однако нужно отметить, что в российских литературах указано что развитие баллистики неразрывно связано с именами

профессоров В.Ф. Червакова и Б.М. Комаринца, работы которых, посвященные криминалистическому изучению оружия и его идентификации по пулям и гильзам легли в основу этого раздела криминастики.

Одной из апробированных форм использование новейших достижений науки и техники при расследование преступлений является проведение судебно баллистической экспертизы. Вопрос о том, что когда и для решения каких вопросов необходимо назначить баллистическую экспертизу, должен быть решен в каждом конкретном случае с учетом обстоятельства дел. Как показывает, следственно экспертная практика, многие следователи к назначению баллистических экспертиз, тщательно готовят материалы и вещественная доказательство, подлежащие исследований, всесторонне обосновывают необходимость назначения экспертизы и грамотно формулируют вопросы, поставленные на разрешение эксперта.

Для установление важности обстоятельство уголовного дела нужно изучить на место происшествия следов выстрела. Традиционно в криминалистике принято подразделят процесс выстрела на три стадии: первое стадия это заряжение оружия, вторая стадия выстрел и третья стадия извлечение из патронника стреляной гильзы. Во всех стадиях могут образоваться следы выстрела, поэтому механизм их образования необходимо рассматривать вместе с механизмом выстрела.

Это деление правильно, поскольку соответствует последовательности взаимодействия частей оружия при выстреле. С точки зрения В.Н. Просвирнина такая классификация не раскрывает полностью механизма образования следов и предлагает все следы на гильзах делить на две группы. В первую группу входят следы в образовании которых принимает участие то есть пирогенные следы. Вторая группа следов, в образование которых выстрел участия не принимает, названа следы пребывания.

Предложенная В.Н. Просвирниным классификация отличается от ранее имевшихся тем, что во вторую группу им включены следы первой и третьей групп прежней классификации (следы, образующиеся при заряжании оружия и выбрасывании стрелянной гильзы), а также более четким определением их значения для отождествления оружия.

Для того, чтобы соответствовать определенному оружию, уместно лишь динамическое следы стрелкового отражения, образованного из стенки вдоль его пути. Сравнительное исследование пули, собранного с места происшествия, проводится непосредственно по пули, произведенному при проведении экспериментального выстрела.

Заряжение оружия- затвор отводится назад, в патронник вводится патрон, затвор досыпается вперед и запирает ствол. «В рассматриваемой стадии ударно спусковой механизм становится на боевой взвод, боевая пружина сжимается, зуб выбрасывателя заскакивает в кольцевую проточку или за шляпку, оставляя при этом на ее ребре динамической след в виде трасс от особенностей зуба выбрасывателя.

Следы заряжания в виде слабых (продольных) царапин (динамические следы) остаются на корпусе и фланце гильзы от загибов магазина, нижней поверхности затвора и патронника. Маленькие группы трасс, располагающиеся одна за другой у края дна гильзы, на ее фланце и в проточке - результат воздействия зацепа выбрасывателя, заскакивающего за фланец гильзы. Передний срез затвора при досылании патрона оставляет иногда статический след у края дна гильзы. Из этой группы следов практический интерес представляют прежде всего следы выбрасывателя, реже – досылателя».

Выстрел для производство выстрела необходимо нажать на спусковой крючок, в результате которого ударник срывается с боевого взвода, под действием пружины идет вперед и бойком ударят по капсюлю, образуя на нем объемной статический след, воспроизводящий особенности внешней поверхности бойка.

При выходе из гильзы снаряд встречается сначала со снарядным входом в канал ствола, а затем и со всей поверхностью канала ствола, профиль которого зависит от его сверловки.

Следы образующего непосредственно при выстреле, дают основание во всех случаях сделать вывод о том, что гильза отстрелена из конкретного экземпляра оружия. Однако к следам выстрела относятся и другие следы изменяются в зависимости от того, в каких условиях они образуются.

Следы от канала ствола получается широким и коротким. Он имеет цилиндрическую поверхность с трассами или без них, что свидетельствует о наличии или отсутствии неровностей на последнем контактном участке поверхности канала ствола. Подобный след образуется в цилиндрической части канала ствола. При прохождении через переходную часть в чоковое сужение пуля иногда развертывается, и тогда на ней образуется второй след от канала ствола. Второй след может находиться на некотором расстояние от первого, соприкасаясь с ним или в определенной степени перекрывая его.

Определение признаки стрелочных следов, обнаруженные в затронутых преградах, подразделяются на следующие виды:

- 1) механические повреждения;
- 2) Температурные повреждения (истекшие от выбросов), выражаемые сжиганием;

При перезаряжании (автоматическое) оружия затвор отводится назад при этом зуб выбрасывателя надавливает на переднюю поверхность закраины и вытаскивает стрелянную гильзу из патронника. Отходя назад вместе с затвором, гильза ударяется об отражатель и выбрасывается из оружия в определенном направлении. В данной стадии на передней поверхности шляпки при вытягивании гильзы из патронника остаются следы зуба выбрасывателя, а с противоположной стороны шляпки-след отражателя. Оба следа могут быть использованы при установлении групповой принадлежности и идентификации оружия.

Идентификационная значимость следов выбрасывателя многими учёными до недавних пор оценивались не очень высоко, что в общем-то соответствовало их действительному значению.

«Все указанные следы могут быть обнаружены на месте происшествия. Осмотр и изучение их самим следователем или при содействии специалиста позволяют выяснить обстоятельства, помогающие раскрыть преступление. Обнаружение их и осмотр должны быть соответствующим образом процессуально и технический оформлены»³³².

(При осмотре пули указывается ее устройство (оболочечная, полуоболочечная или без оболочечная), форма носовой части (остроконечная, трехконечная, тупоконечная или оживальная), размеры, наличие следов полей, нарезов, их количество, направления, ширина угол наклона и др)³³³.

«При осмотре гильзы фиксируется ее форма (цилиндрическая, бутылочная), размеры дульца, корпуса, шляпки, наличие следов на капсюле и других частях корпуса гильзы, маркировочные обозначения на шляпке гильзы и др.

При обнаружение дроби и картечи фиксируется их количество, размеры, форма зоны рассеяния на препятствии»³³⁴.

Литература:

1. Беляков А.А., Матюшенкова А.Н., Попова Т.В. Оружие: Часть 3. Судебная баллистика. Учебное пособие. Челябинск, 2004
2. Бильзный И.Л. Экспертиза ручного огнестрельного оружия новых образцов по следам на пулях и гильзах. Теория и практика криминалистической экспертизы. М. 1958 №5. -С.25-48.
3. Колмаков В.П. Криминалистика. Киев 1969. -С.266
4. Комаринец, Борис Максимович. Судебно-баллистическая экспертиза огнестрельного оружия [Текст] : Автorefерат дис. на соискание ученой степени доктора юридических наук. (12.00.09) / Прокуратура СССР. Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. - Москва: [б. и.], 1975. - 48 с.
5. Криминалистика: учебник для бакалавров / под ред. Л.В. Бертовского. — Москва: РГ-Пресс, 2018. — 960 с
6. Лямина Е.Я. Криминалистика. М.1966. 606с.
7. Пантилеев И.Ф. Криминалистическая техника. М.1982. -С34.
8. Черваков, Василий Федорович. Судебная баллистика [Текст] / проф. В. Ф. Черваков; Переплет: М. И. Эльцушен; Всес. ин-т юрид. наук. - Москва: Юрид. изд., 1937 (17 ф-ка нац. книги треста "Полиграфкнига"). - Переплет, 248 с.
9. <http://geum.ru/com/index-554.php>
10. https://studopedia.ru/3_20634_ponyatie-predmeta-kriminalistiki.html

³³² Колмаков В.П. Криминалистика. Киев 1969. -С.266

³³³ https://studopedia.ru/3_20634_ponyatie-predmeta-kriminalistiki.html

³³⁴ <http://geum.ru/com/index-554.php>

**ҲУҚУҚИ МА МУРӢ; МУРОФИАИ МА МУРӢ (ИХТИСОС:
12.00.14) –
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНЫЙ
ПРОЦЕСС (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.14)**

**ЦЕЛЬ СУБЪЕКТА УПРАВЛЕНИЯ, КАК ОСНОВА
КОНТРАКТНОЙ СИСТЕМЫ В СФЕРЕ ЗАКУПОК И КРИТЕРИЙ
ЭФФЕКТИВНОСТИ СПОСОБОВ ОРГАНИЗАЦИИ ЗАКУПОЧНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Мараев Кирилл Егорович,
 преподаватель кафедры
 криминологии Московского
 университета МВД России имени
 В.Я. Кикотя, к.ю.н.
E-mail: forvater_slik@mail.ru

Валиев Навруз Дустмуродович,
 начальник кафедры
 административного права и
 административной деятельности
 факультета №4 Академии МВД
 Республики Таджикистан, к.ю.н.
E-mail: nav-0188@mail.ru

Аннотация: Работа посвящена поиску критерия эффективности моделей организации закупочной деятельности государственных органов. В статье представлены позиции различных исследователей о наиболее эффективной модели организации закупочной деятельности и проанализирован термин «эффективность». В ходе рассуждений авторы пришли к выводу, что такая универсальная модель отсутствует, а её эффективность определяется целью, которая достигается применяемой субъектом управления организационной системой.

Ключевые слова: система государственных закупок, способ организации закупочной деятельности, субъект управления, эффективность

**ҲАДАФИ СУБЪЕКТИ ИДОРАКУНӢ, ҲАМЧУН АСОСИ НИЗОМИ
ШАРТНОМАВӢ ДАР СОҲАИ ХАРИД ВА МЕ ЁРИ САМАРАНОКИИ
УСУЛҲОИ ТАШКИЛИ ФА ОЛИЯТИ ХАРИД**

Мараев Кирилл Егорович,
 устоди кафедраи криминологияи
 Донишгоҳи ВКД-и Москваи
 Федератсияи Россия ба номи В.Я.
 Кикотя, н.и.х.

E-mail: forvater_slik@mail.ru

Валиев Навруз Дустмуродович,
сардори кафедраи ҳуқуқи маъмурӣ ва
фаъолияти маъмурии факултети №4-
и Академии ВКД-и Ҷумҳурии
Тоҷикистон, н.и.ҳ.
E-mail: nav-0188@mail.ru

Фишурда: Кор ба дарёфти меъёри самаранокии моделҳои ташкили
фаъолияти хариди мақомоти давлатӣ бахшида шудааст. Дар мақола
мавқеи муҳаққиқони гуногун оид ба модели самарабахши ташкили
фаъолияти харид пешниҳод карда шуда, истилоҳи "самаранокӣ" таҳдил
карда шудааст. Дар ҷараёни мулоҳизаҳо муаллифон ба хуносae омаданд, ки
чунин як модели универсалӣ вучӯд надорад ва самаранокии он бо ҳадафе
муайян карда мешавад, ки тавассути системаи ташкилии
истифодашавандай субъекти идоракунӣ ба даст оварда мешавад.

Калидвожаҳо: системаи хариди давлатӣ, усули ташкили фаъолияти
харид, субъекти идоракунӣ, самаранокӣ.

THE PURPOSE OF THE MANAGEMENT ENTITY AS THE BASIS OF THE CONTRACT SYSTEM IN THE FIELD OF PROCUREMENT AND THE CRITERION FOR THE EFFECTIVENESS OF THE METHODS OF ORGANIZING PROCUREMENT ACTIVITIES

Maraev Kirill Egorovich,
lecturer at the Department of
Criminology, Moscow University of the
Ministry of Internal Affairs of Russia
named after V.Ya. Kikotya, Ph.D.
E-mail: forvater_slik@mail.ru

Valiev Navruz Dustmurodovich,
head of the Department of
Administrative Law and Administrative
Activities of Faculty No. 4 of the
Academy of the Ministry of Internal
Affairs of the Republic of Tajikistan,
Ph.D.
E-mail: nav-0188@mail.ru

Annotation: The work is devoted to the search for criteria for the effectiveness of models for organizing procurement activities of state and municipal bodies. The article presents the positions of various researchers on the most effective model of organization of procurement activities and analyzes the

term "efficiency". In the course of reasoning, the author came to the conclusion that there is no such universal model, and its effectiveness is determined by the goal that is achieved by the organizational system used by the subject of management.

Keywords: public procurement system, method of organization of procurement activities, subject of management, efficiency

Контрактная система в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных и муниципальных нужд функционирует уже более десяти лет. За это время она подверглась не малой критике как со стороны теоретиков, так и практиков. Громоздкость нормативно правовой базы, сложность закупочной процедуры, высокая коррупционность сферы закупок, неоднозначная правоприменительная практика, вызванная несовершенством законодательства, и другие недостатки – все это является не только предметом критики контрактной системы в сфере закупок, но и существенно снижает ее эффективность.

Проблема повышения эффективности государственных закупок волнует умы многих исследователей. Действительно, как же организовать закупочную деятельность, чтобы добиться от нее максимальной эффективности? Представляется, что универсального решения поставленного вопроса не имеется, однако в науке предпринимались попытки найти такое решение.

Одни авторы связывают повышение эффективности с таким способом организации закупок, как централизация. Например, Яровой А. В. в ходе проведенного исследования пришел к выводу, что «При осуществлении поставок товаров для государственных нужд в качестве государственного заказчика должен выступать единый специальный орган государства, в компетенции которого определена функция участия от имени публично-правового образования в отношениях по удовлетворению государственных нужд»³³⁵.

Другие считают, что наибольшая эффективность достигается при смешанной форме организации закупочной деятельности. Например, А.В. Курдаков и А.И. Орлов считают, что «ни централизация, ни децентрализация не имеют решающих преимуществ и недостатков. Необходимо искать баланс между централизацией и децентрализацией, а также разрабатывать новые формы с учетом применения новых цифровых технологий»³³⁶.

Иные склоняются к выводу, что наибольшая эффективность государственных закупок достигается при децентрализованном способе организации государственных закупок, например, Науменко С.Н.

³³⁵ Яровой А.В. Поставка товаров для государственных нужд: автореф. ... канд. юр. наук. Екатеринбург, 2005.

³³⁶ Курдаков А.В., Орлов А.И. Выбор соотношения централизации и децентрализации в закупочной деятельности общественного сектора с использованием математических инструментов принятия решений / Контроллинг. 2020. № 1 (75). С. 77.

утверждает, что «в практике стран мира выявлена общая тенденция к децентрализации системы ГТЗ (государственные тендерные закупки – прим. автора). Выбор в пользу данной формы организации системы ГТЗ обусловлен меньшими расходами на ее обслуживание»³³⁷

Стоит признать, что все авторы по-своему правы, считая тот или иной способ организации закупочной деятельности наиболее эффективным, но как нам представляется, корень их заблуждения кроется в попытке определить наиболее эффективный способ организации закупочной деятельности, не учитывая целей, поставленных субъектом управления, которые необходимо достичнуть с помощью внедряемой системы. Ясно, что любая организационная система, направленная на регулирование неких отношений, имеет цель не просто урегулировать отношения, но и защитить интересы лиц, которые эту систему предлагаю внедрить. В этой связи вопрос выбора способа, формы организации становится во главе угла. Иными словами, способ организации становится важнейшей составляющей для реализации внедряемой системы на практике. Более того, внедряемая система и те способы ее реализации должны в полной мере позволить выполнить задачи и достичнуть цели, преследуемые субъектом управления. Отсюда и вытекает проблема повышения эффективности. А что же понимается под термином эффективность?

Термин эффективность образован от латинского «effectivus» и означает производительный, действенный.

Необходимо сказать, что термин «эффективность» является экономической категорией. Более того, в экономической науке разработана «теория эффективности», согласно которой эффективность является одним из фундаментальных понятий в экономике.

Представленный вариант не способствует уяснению термина эффективности, так как не совсем понятно о какой характеристике ресурса здесь идет речь.

Наиболее распространена точка зрения, в которой эффективность рассматривается как соотношение достигнутого результата и затраченных на достижение этого результата ресурсов. Так трактуется эффективность и в³³⁸теории социального управления.

Как нам представляется, такое понимание наиболее верно. Однако здесь требуется уточнить, что эффективность, является оценочной категорией. Её оценка производится не только через соотношение полученного результата и затраченных средств, а еще и в соотношении с иными способами, попытками субъекта управления достижения этого же результата с аналогичным набором средств.

³³⁷ Однако, к сожалению, в науке нет единого понимания категории «эффективность». К примеру, В.В. Ковалев считает, что под эффективностью следует понимать соотношение достигнутого результата и характеристики ресурса, затраченного для получения этого результата.

³³⁸ Наиболее распространена точка зрения, в которой эффективность рассматривается как соотношение достигнутого результата и затраченных на достижение этого результата ресурсов.

Для системы закупок это явление является принципиальным, так как эффективность способствует минимизации издержек при получении более качественного результата. Конечно, уровень эффективности должен быть самым высоким, позволяющим дать максимум заложенного потенциала. В противном случае образуется формализм, который не позволит раскрыть все заложенные в отмеченной категории потенциальные возможности. Разумеется, это состояние изменчиво. Давать производственный максимум при каждой закупке невозможно, поэтому и получается, что какие-то закупки признаются эффективными, другие - менее эффективными, а какие-то и вовсе неудачными.

Итак, из вышеизложенного можно сделать вывод, что эффективность способа организации системы государственных закупок является средством оценки совершенства используемых способов организации, обеспечивающих реализацию системы, направленную на достижение целей субъекта управления. В связи с этим вопрос выбора наиболее эффективного способа организации закупочной деятельности (централизации, децентрализации, смешанная модель) и его применения должен решаться, исходя из тех целей субъекта управления, которые достигаются с помощью применяемой системы.

Литература:

1. Яровой А.В. Поставка товаров для государственных нужд: автореф. ... канд. юр. наук. Екатеринбург, 2005.
2. Курдаков А.В., Орлов А.И. Выбор соотношения централизации и децентрализации в закупочной деятельности общественного сектора с использованием математических инструментов принятия решений / Контроллинг. 2020. № 1 (75). С. 77.
3. Науменко С.Н. Формы организации системы государственных тендерных закупок / Менеджер, 2019. Т.1. №1 (87). С.53.
4. Ковалев В. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учебник / В. В. Ковалев, О. Н. Волкова. – М.: ООО «ТК Велби», 2012. С. 424.
5. Ильинкова С.Д. Инновационный менеджмент: учеб.-практическое пособие / С. Д. Ильинкова, В. И. Кузнецов, С. Ю. Ягудин. – М.: МЭСИ, 2009. С. 192, Сидорина И. Ф. Долгосрочные целевые программы как инструмент повышения эффективности расходов бюджета субъекта Российской Федерации: автореф. дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.10. – Иваново, 2011. С. 16.
6. Охотский Е.В. Государственная служба в парламенте: отечественный и зарубежный опыт. М.: Весь мир, 2002. С. 62.

ТАҚРИЗХО – РЕЦЕНЗИИ

ОТЗЫВ

на автореферат диссертации Челябовой Залины Магомедзагировной по теме «Насилие в посягательствах на собственность: понятие, виды, проблемы законодательной регламентации, квалификации и наказания», представленной на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право

Диссертационное исследование Челябовой З.М. выполнено на наиболее из актуальных, сложных, но и в то же время, интересных тем уголовно-правовой науки.

Автор, определяя актуальность диссертационной работы, справедливо отмечает, что проблема насилия неизменно сопровождает человечество, видоизменяясь и адаптируясь под социальные и политические настроения в государстве, делая его существование порой менее заметным. Более того, явление насилия представляется весьма сложным, включая в себя много аспектов, что вызывает интерес к нему со стороны ряда гуманитарных областей научного знания, исследующих феномен насилия под различными углами зрения. Закономерно, что приоритет в исследовании насилия принадлежит науке уголовного права, ибо собственно уголовный закон преимущественно предусматривает ответственность за него. Частота использования термина «насилие» при нормативном описании преступлений против собственности создает сложности их понимания, интерпретации самого понятия насилия, порождает неоднозначную правоприменительную практику. Помимо этого, в уголовно-правовой доктрине наличествует разнообразие позиций относительно понятия, видов насилия и признаков, которыми ученые наполняют категорию насилия и конкретно насильтственные посягательства на собственность. Исходя из этого, проблемы теоретического, законодательного и правоприменительного понимания насилия в посягательствах на собственность требуют его тщательного исследования в непосредственной взаимосвязи с проблемой общего уголовно-правового понятия насилия.

Содержание представленного автореферата диссертации позволяет констатировать наличие теоретической и практической значимости исследования. Его положения и выводы развивают доктрину в области формирования теоретической модели насилия как признака преступлений против собственности, базирующуюся на выявлении уголовно-правовой сущности общего понятия насилия, включающей уяснение значения и роли насилия в преступлениях против собственности и разработку алгоритмов законодательного отображения насилия при конструировании составов указанных преступлений, а также формулирование на основе созданной

теоретической модели предложений по совершенствованию соответствующих уголовно-правовых норм и практики их применения.

Теоретическая значимость результатов проведенного диссертационного исследования заключается в том, что оно, систематизируя имеющиеся в науке представления о насилии, углубляет, расширяет научное понимание общего понятия насилия и особенностей его проявления в рамках конкретной группы преступлений – насильственных посягательствах на собственность. Полученные результаты могут послужить основой для дальнейших исследований проблем такого уголовно-правового явления, как насилие. С практической точки зрения, разработанные положения и выводы могут быть использованы для совершенствования норм уголовного законодательства; при подготовке рекомендаций высшего судебного органа относительно понимания и квалификации норм о насильственных преступлениях в целом и насильственных преступлениях против собственности в частности; в процессе применения норм о насильственных посягательствах на собственность.

Диссертация Челябовой З.М. обладает необходимой для подобного рода работ научной новизной. В ней содержится ряд положений, представленных в виде общих положений об уголовно-правовом понятии насилия и его видах и положения о специфике проявлений насилия в посягательствах на собственность концептуально-теоретическую и концептуально-практическую значимость. Они отражены в положениях, выносимых на защиту (с. 11-14 автореф.). Наиболее оригинальными, теоретически и практически значимыми представляются, следующие положения:

1) Предложение автора о формуле физического и психического насилия, которую составляют: «признаки преступления + принудительное воздействие, способное причинить вред таким объектам уголовно-правовой охраны, как: а) жизнь, здоровье, физическая (телесная) неприкосновенность, физическая (личная) свобода (**физическое насилие**); б) психическая безопасность, обеспечивающая целостность и функциональность психических процессов организма человека (**психическое насилие**)», где под понятия физическое и психическое насилие предлагаются следующее:

- физическое насилие – это умышленное, общественно опасное, противоправное принудительное физическое воздействие на неприкосновенность человека, способное причинить ему физическую боль, физические страдания, вред здоровью различной степени тяжести, а также смерть;

- психическое насилие – это умышленное, общественно опасное, противоправное, с целью подчинения воли, принудительное воздействие на психическую неприкосновенность человека, способное причинить вред целостности и функциональности психических процессов его организма (с. 11 автореф.).

2) Предложение автора о том, что воздействие на потерпевшего с помощью алкоголя, наркотических средств, медикаментозного гипноза, электронной стимуляции мозга (различные неинвазивные методы стимуляции мозга – ТЕС, ТМС, ГМС, ЭСТ) образует не психическое, а физическое насилие: сначала воздействию подвергаются физиологические свойства организма, которые рождают нервные импульсы, а те, в свою очередь, – определенную психическую реакцию. В подобных случаях для уголовно-правовой оценки первичен физический объект (с. 11-12 автореф.).

3) Предложение о том, что случаи применения насилия при завладении банковской картой с последующим снятием денежных средств образуют приготовление к насильственному грабежу либо оконченный разбой в зависимости от применяемого насилия. Вымогательство можно вменять лишь тогда, когда завладение банковской картой с известным виновному пин-кодом является средством обеспечения других имущественных требований виновного в будущем, а не снятия средств со счета потерпевшего (с. 11-12 автореф.).

Считаем необходимым отметить и творческую активность соискателя, опубликовавшего по теме диссертационного исследования ряд научных статей. Так, результаты диссертационного исследования опубликованы автором в 24 научных статьях, из них 8 – в журналах, рецензируемых ВАК при Минобрнауки России.

В автореферате диссертации имеет место и другие, интересные в научном плане положения и рекомендации автора. Конечно, не все они бесспорны и имеют право на существование как авторское видение различных аспектов исследуемой проблемы.

Положительно оценивая диссертационное исследование Челябовой З.М. необходимо отметить те положения, которые представляются не вполне аргументированными, спорными и не разделяемые рецензентом:

1. В положении № 7 выносимое на защиту (с. 12 автореф.), автор, указывает, что разбой, являясь усеченным составом преступления, оставляет за пределами оконченного посягательства объект, который определяет его принадлежность к преступлениям против собственности. Повышенная общественная опасность разбоя (по сравнению с насильственным грабежом) в действующей редакции уголовного закона дефинитивно обозначена через признак «опасное насилие», который характеризует дополнительный объект преступления. Автор, способом корректного исправления ситуации считает конструирование материального состава разбоя, где хищение будет главным признаком сложносоставного деяния. Но, данное предложение является спорным, так как сама конструкция разбоя предполагает усеченный состав данного преступления, направленного на нападение именно в целях хищения чужого имущества с применением насилия опасного для жизни и здоровья либо с угрозой применения такого насилия. Исходя из этого, собственность в данном случае не находится за пределами данной конструкции, а существует вместе с такими объектами как жизнь и здоровье, играющие

роль дополнительных непосредственных объектов. Поэтому, данное предложение автора требует дополнительной аргументации.

2. Также не является достаточно аргументированной и положение № 12 выносимое на защиту (стр. 14 автореф.), где автор предлагает, в целях единообразного понимания и применения норм об ответственности за насильственные посягательства на собственность, отказаться от разделения насилия по степени его опасности, сохранив признак насилия, сопровождающий хищение в разбое, в связи с чем п. «г» ч. 2 ст. 161 и п. «в» ч. 2, ч. 4 ст. 166 УК РФ следует признать утратившими силу. Может быть подобные аргументы автором приведены в тексте диссертации.

Высказанные замечания носят частный характер, не снижают уже ранее высказанной общей положительной оценки научной состоятельности, актуальности, теоретической и практической значимости диссертационной работы, обоснованности и достоверности выводов и предложений соискателя. Диссертация может быть оценена как самостоятельное завершенное монографическое исследование, выполненное на высоком теоретическом уровне, отличающееся научной новизной.

Вывод: Представленная Челябовой Залиной Магомедзагировной диссертация на тему: «Насилие в посягательствах на собственность: понятие, виды, проблемы законодательной регламентации, квалификации и наказания» является научно-квалификационной работой, в которой автором исследования разработаны теоретические положения, совокупность которых можно квалифицировать как научное достижение в области уголовного права, полностью отвечающего требованиям п. 9-14 Положения «О порядке присуждения ученых степеней», утвержденным Постановлением Правительства Российской Федерации от 24 сентября 2013 года № 842 (в редакции от 01 октября 2018 года) и соответствует специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право, а ее автор заслуживает присуждения ученой степени кандидата юридических наук.

Сафарзода А.И. Заведующий кафедрой уголовного права и противодействия коррупции юридического факультета Таджикского национального университета, доктор юридических наук, профессор

**Талабот ба мақолаҳо, ки барои нашр дар мачаллаи «Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон»
пешниҳод мешаванд**

Ҳаҷми қамтарины маводи пешниҳодшаванда – чор саҳифа матн, дар намуди файл MS Word.

Андозаи чоп: 14, Times New Roman, Times New Roman Tj, фосилаи байнисатрии 1,5 (якуним) хуруфчинӣ шуда, майдон: боло ва поён – 2,5 см, чап – 1,5 см ва рост – 3,5 см бошад.

Дар мақола ҳатман ҳамроҳ карда мешаванд:

- 1) номи мақола бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 2) насаб, ном ва номи падари муаллифи мақола бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 3) маълумот барои тамос (телефони мобилий ва суроғаи электронии муаллиф);
- 4) ихтисоси илмӣ (рамз) бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 5) насаб, ном ва номи падари роҳбари илмии муаллифи мақола бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 6) тақриз;
- 7) насаб, ном ва номи падари муқарризи мақола бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 8) фишурда бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ (то 500 аломат ҳар яке, бо назардошти фосила, нуқта ва вергул);
- 9) калидвожаҳо (панҷ-ҳафт калимаҳои асосии мақола бидуни тавзехи онҳо бо ҷудосозии онҳо тавассути аломати вергул) бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 10) рақамгузории иқтибосҳо ба адабиёт бо рақамҳои арабӣ дар қисми болоии матн оварда мешаванд, масалан: Ҳамчуноне ки аз ҷониби Ф.М. Шоев ишора гардидааст, «чунин самара ҳангоме зоҳир мегардад, ки...»¹.

Рӯйхати адабиёт бо тартиби алифбо оварда шуда, бо назардошти қоидаҳои байнидавлатӣ (ГОСТ) оро дода шуда, дар охири мақола оварда мешавад. Мақолаҳо дар шакли чопӣ ва электронӣ пешниҳод карда мешавад (бо имзои муаллиф).

Ба ҳар як мақола ба таври ҳатмӣ аз ҷониби аъзои ҳайати таҳририяни мачалла ва ё олимону мутахассиони аз ҷониби идораи мачалла аз рӯи ихтисос ҷалбгардида тақриз дода мешавад. Тақризи манғӣ асос барои рад намудани чопи мавод мебошад (ба муаллиф дар ин бора ба таври ҳаттӣ ё электронӣ ҳабар дода мешавад). Ҳаққи қалам барои чопи мақола пардоҳт намешавад. Аспирантон барои чопи ройгони мақола ҳуқуқ доранд. Муаллифон ба идораи нашрия ҳуқуқи истисной барои истифодай асарро бо тарзҳои зерин медиҳанд:

- таҷдид, нашр ва бознашри мақола (ҳуқуқ ба таҷдид ва нашр);
- паҳн намудани мақола бо ҳар роҳ (ҳуқуқ ба паҳн намудан).

Пешниҳоди мавод ба идораи мачалла амали ҳуқукиест, ки ба пайдоиши ҳуқуқу уҳдадориҳои даҳлдор равона шудааст. Розигии муаллиф ба нашри мавод бо шартҳои зикршуда ҳамчун розигии ў oid ба ҷой додани мақола дар шакли электронии мачалла фаҳмида мешавад. Идораи мачалла ҳуқуқ дорад мавод ва мақолаҳои мачалларо дар маҳзанҳои электронии ҳуқуқӣ ва дигар маҳзани маълумоти электронӣ ҷойгир созад. Муаллиф метавонад ҳангоми пешниҳоди мақола идораи мачалларо oid ба норозигии худ дар ҳусуси шартҳои истифодай мақолааш огоҳ созад. Дар сурати вайрон кардани талаботи таҳияи мақолаҳо мавод барои коркард ба муаллиф баргардонида мешавад. Муаллиф вазифадор аст, ки дар бораи тағйиротҳои вориднамудааш идораи мачалларо огоҳ созад (мактуб дар шакли электронӣ). Ҳангоми риояи нашудани талаботи таҳияи мақола аз ҷониби муаллиф, идораи мачалла ҳуқуқ дорад бо нишон додани далел ва сабабҳо аз нашри маводи пешниҳодшуда даст қашад ва чопи онро рад созад.

Требования, предъявляемые к статьям соискателей, аспирантов и докторантов для публикации в журнале «Государствоведение и права человека»

Минимальный объем подачи материала – четыре страницы текста, набранного в формате Word.

Параметры набора: 14-й размер кегля, Times New Roman, полуторный интервал, поля: верхнее и нижнее – по 2, 5 см, левое – по 1, 5 см и правое – по 3, 5 см.

К статье обязательно прилагаются:

- 1) рецензия;
- 2) аннотации на русском и английском языках (до 500 знаков каждая, включая пробелы, точки и запятые);
- 3) ключевые слова (пять – семь основных слов статьи без расшифровки понятий через запятую) на русском и английском языках;
- 4) перевод на английский язык названия статьи;
- 5) перевод на английский язык фамилии, имени, отчества автора статьи;
- 6) электронный адрес автора;
- 7) указывается научная специальность (код);
- 8) перевод на английский язык фамилии, имени, отчества научного руководителя автора статьи;
- 9) перевод на английский язык фамилии, имени, отчества рецензента статьи.

10) Нумерация ссылок на литературу осуществляется арабскими цифрами в верхнем уголке текста, например: Как указано Ф.М. Шоевым, «данный эффект проявляется при ...»¹.

Список литературы указывается в алфавитном порядке. Страницы должны быть пронумерованы. Статьи принимаются в печатном и электронном экземплярах (подписываются автором).

Статьи в обязательном порядке рецензируются членами Редакционно-экспертного совета журнала в соответствии с профилем представленной работы и (или) привлеченными редакцией учеными и специалистами согласно порядку рецензирования рукописей. Отрицательная рецензия является основанием для отказа в публикации работы (автору сообщается об этом в письменном виде). Гонорар за публикацию статей не выплачивается. Аспиранты имеют право на бесплатную публикацию статей. Авторы передают редакции исключительное право на использование произведения следующими способами:

- воспроизведение статьи (право на воспроизведение);
- распространение экземпляров статьи любым способом (право на распространение).

Представление материала, поступившего в адрес редакции, является конклюдентным действием, направленным на возникновение соответствующих прав и обязанностей. Согласие автора на опубликование материала на указанных условиях, а также на размещение его в электронной версии журнала предполагается. Редакция оставляет за собой право размещать материалы и статьи журнала в электронных правовых системах и иных электронных базах данных. Автор может известить редакцию о своем несогласии с подобным использованием его материала при представлении статьи. В случае нарушения перечисленных редакционных требований материал может быть возвращен автору на доработку. О внесенных изменениях автор обязан сообщить редакции (письмо в электронном виде). При несоблюдении автором предъявляемых требований редакция имеет право отказаться публиковать представленный материал с мотивированным объяснением причин отказа.

Ба матбаа 30.03.2021 супорида шуд.

Ба чопаш 02.04.2021 имзо шуд.

Қоғази оғсет. Андозаи 60x84 1/16. Ҷузъи чопӣ 27.

Супориши №77. Адади нашр 100 нусха.

Матбааи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

ш. Душанбе кӯчаи Лоҳутӣ, 2.